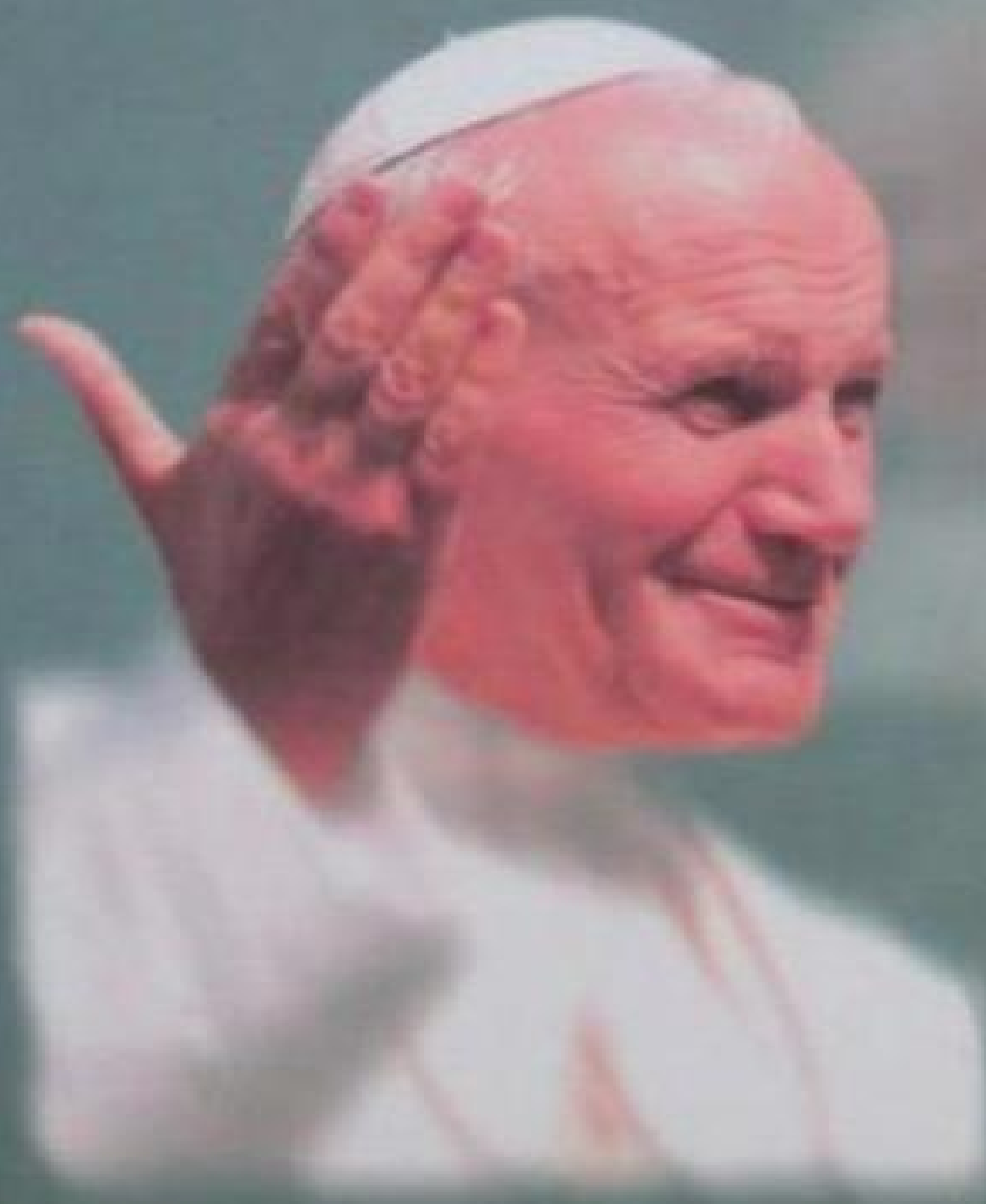

KAROL WOJTYŁA

omul sfârșitului de mileniu

Luigi
Accattoli

LUIGIACCATTOLI
KAROL WOJTYLA OMUL SFÂRȘITULUI DE MILENIU
traducere de LASZLO ALEXANDRU

PREFAȚĂ

Pontificatul lui Ioan Paul al II-lea are o mare semnificație și este menit să relanseze cuvântul creștin în lume și unitatea între Biserici, prin recunoașterea devierilor de la cuvântul Evangheliei care au caracterizat istoria îndepărtată și recentă a acestora. Primul Papă slav din istoria Bisericii și unicul Papă al epocii moderne împotriva căruia se comite un atentat, Ioan Paul va rămâne Pontiful luptei anticomuniste.

A schimbat imaginea papală, apropiind-o de omul obișnuit al epocii noastre: mergea la munte să schieze, mai merge acolo și acum în vacanță și își îngrijește sănătatea la spital. Impresionează tenacitatea cu care reacționează la boala nervoasă care îl chinuie vizibil din 1992. El continuă să cutreiere lumea în ciuda tremurului mâinii și a nesiguranței pasului, însoțit de susținerea tot mai mare a opiniei publice care e fără precedent printre Pontifii longevivi ai secolului. E clar deja că la originea acestei schimbări a imaginii nu se află doar un om extravertit, dar e și o opțiune ecleziastică: el adaptează Papalitatea la Biserica Vaticanului.

«Fără acest Papă nu se poate înțelege ce s-a întâmplat în Europa la sfârșitul anilor optzeci», a zis odată Gorbaciov. Ioan Paul al II-lea are un mare merit în faptul că a încurajat Polonia să găsească o cale pașnică de ieșire din sistemul comunist. Iar când această ieșire s-a realizat, a fost meritul său că nu i-a înfierat pe învinși și i-a reținut pe învingători de la spiritul de răzbunare.

Ales Papă în octombrie 1978, își anunță imediat dorința de a vizita Polonia. Călătoria triumfală în patrie, în luna iunie a anului următor, sună ca o sfidare împotriva imperiului sovietic: pentru prima dată, un întreg popor din Pactul de la Varșovia are posibilitatea de a se întruni în mulțimi mari, de a se recunoaște într-un conducător, de a aplauda un mesaj care contrazice frontal regimul ateist și represiv impus de Moscova.

Din sămânța aruncată în acea călătorie crește organizația sindicală Solidarnosc, pe care Papa polonez o protejează de la Roma, atunci când este obligată la clandestinitate. Aceeași protecție îndepărtată, dar asiduă, o exercită asupra tuturor mișcărilor de eliberare din țările comuniste, care se amplifică de-a lungul anilor optzeci, în urma exemplului polonez. Când

vizitează Praga, în aprilie 1990, îndată după căderea zidului Berlinului și a prăbușirii peste tot a cortinei de fier, declară că «un nou Turn Babei a fost dărâmat» și că «secolul s-a copt» pentru o «mai mare libertate» pentru toată lumea.

Cu aceeași forță, Ioan Paul al II-lea apără — mai ales de-a lungul multelor sale călătorii — drepturile omului, în fața dictaturilor din lumea a treia și combate pretențiile neocapitalismului, afirmând că înfrângerea comunismului nu justifică dominația necontrolată a capitalului asupra oamenilor și a popoarelor. Se opune din toate puterile războiului din Golf, în 1991, pentru a salva «dialogul cu lumea islamică» și pentru a semna că Biserica catolică vrea să fie aliata popoarelor în curs de dezvoltare.

«Examenul sfârșitului de mileniu», cu care pregătește Marele Jubileu, e poate darul cel mai bun pe care este pe cale să-l lanseze catolicilor. Cu același curaj cu care revendică drepturile Bisericii, recunoaște că au fost «pagini întunecate» în istoria ei și cere iertare — spre descumpănirea unei mari părți a lumii ecleziastice — pentru scandaluri care încă mai mocnesc, cum ar fi metodele de «violență» folosite în trecut pentru apărarea credinței (Tribunalele Inchiziției), sprijinul oferit de creștini dictaturilor din secolul nostru, antiiudaismul secular care i-a împiedicat să se opună cu eficiență exterminării naziste a evreilor.

În plan ecumenic, inițiativa sa cea mai curajoasă e aceea de a deschide o dezbatere asupra însuși rolului Papei, invitându-i pe protestanți și ortodocși să indice care ar putea fi în ziua de azi funcția «primatului Romei» acceptabilă pentru toată lumea. A făcut-o cu enciclica *Ut unum sint* (Ca să fie un singur lucru: 1995). Până azi n-a avut noroc: n-a putut vizita niciodată un stat majoritar ortodox, cu Bisericele anglicană și protestantă raporturile sunt mai reci de când a devenit Papă. Dar și-a întins mâna și o ține și azi întinsă, propunând o întrunire a tuturor creștinilor pentru anul două mii și o întâlnire pe Muntele Sinai evreilor și musulmanilor.

Neobosită este predica sa în apărarea vieții, pentru promovarea păcii și în sprijinul săracilor. Catolicii sunt mândri pentru denunțările nedreptății, pe care le repetă în orice colț al lumii, dar nu primesc totdeauna cu bucurie predicile sale severe în materie sexuală și matrimonială. El schițează o «teologie a trupului» destinată poate unui mare viitor, dar nu așază nicio surdină preceptelor tradiționale care pe moment o fac prizonieră. Totuși, radicalitatea mesajului — pe care o socotește necesară ca răspuns la «sfidările radicale» ale epocii — nu-l împiedică, ba chiar pare să-l ajute în

dialogul cu tinerii care îi ies în întâmpinare, în fiecare an mai numeroși, la întâlnirile pe care li le propune.

Ioan Paul al II-lea este un Papă misionar și nu unul guvernator. Nu există — până în ziua de azi — nicio singură reformă importantă care să poarte numele său. Va lăsa Curia papală așa cum a găsit-o. Niciun Papă din acest secol n-a așezat o amprentă mai puternică decât a sa asupra exteriorului Bisericii, dar poate că toți și-au imprimat mai apăsător personalitatea asupra guvernării și a structurii Curiei papale.

Le cere iertare femeilor pentru maltratarile din trecut, dar nu schimbă regulile care le țin pe al doilea plan în structura ecleziastică. Convoacă mereu la Roma adunările episcopale, pentru a păstra vie «comuniunea» între Bisericile locale și centrul de la Vatican, dar nu modifică structurile sinodale pe care el însuși — la început — părea să le considere insuficiente.

În raportul cu Bisericile locale, Pontificatul său trăiește mari conflicte, provocate uneori de neliniștea sa misionară, mai adesea de frâna juridică pusă — din însărcinarea sa — de Curia romană în calea cererilor de descentralizare și de înnoire ale periferiei. Ioan Paul al II-lea a avut conflicte cu cele mai importante episcopate din lume: cu cel brazilian deoarece sprijinea teologia eliberării, cu cel american deoarece solicita o mai mare libertate pentru credincioși, cu cel italian deoarece voia să se elibereze de îndatoririle politice, cu cel german care accepta cu mai mare respect laicitatea statului.

A învins aproape totdeauna încercările, datorită ascendentului său personal, dar tensiunile au rămas. Va lăsa în urmă o mare imagine papală, dar și o puternică așteptare de reformare a vieții interne a Bisericii.

Primii douăzeci de ani ai Pontificatului — care deja îl plasează drept cel mai lung al acestui secol și unul dintre cele mai lungi din istorie — pot fi grupați în trei etape marcate de trei motto-uri de o deosebită eficacitate, cu care a știut să-și comunice mesajul mulțimilor.

Primul motto îl pronunță în timpul sărbătorilor de inaugurare a serviciului său pontifical, la 22 octombrie 1978: «*Deschideți, deschideți-i larg porțile lui Isus!*». Acest dicton marchează faza inițială a Pontificatului, fericita sa proiectare misionară pe toate continentele, folosirea creativă a mass-media, prima ciocnire cu «puterile lumești», până la drama atentatului și lunga sfidare a sistemului comunist și a imperiului sovietic.

Al doilea motto al Pontificatului este legat de enciclica *Dominum et vivificantem* (Este Domnul și ne dă viață: mai 1986): «*Priviți în depărtări,*

mergeți în larg». Caracterizează o etapă de relansare a misionarismului spre orizonturi care depășesc orice limită tradițională: Ioan Paul al II-lea îi numește pe evrei «frații noștri mai mari», merge să întâlnească mulțimi islamice, convoacă adunări interreligioase, pune capăt tradiționalismului anticonciliar al lui Marcel Lefebvre, afirmă — în octombrie 1988 la Strasbourg, în fața Parlamentului european — incompatibilitatea dintre «tentativa integralistă» și originara inspirație evanghelică. Este și etapa în care culminează — și apoi cade imediat — utopia sa ecumenică, prin care visa unificarea cu Bisericele ortodoxe în zorii mileniului trei și care acum îl determină să-și închipuie o prea ușoară îmbrățișare cu Patriarhul Moscovei în anii lui Gorbaciov.

Din acea înfrângere ecumenică și în etapa suferinței fizice — marcată de tumoare, baston și boală nervoasă — provine al treilea motto al Pontificatului, care proclamă apropierea Jubileului anului două mii: «*în numele Bisericii, cer iertare*». Aceste cuvinte au fost pronunțate prima oară la Olomuc, în Republica Cehă, în mai 1995, dar fuseseră de mai multe ori anticipate și vor mai fi reluate în diverse formulări. Ele marchează etapa cea mai evanghelică, mesajul cel mai matur. S-a stabilit în agendă — pentru ziua de opt martie a anului două mii — o celebrare de penitență care va culmina cu o «cerere de iertare» pentru «greșelile, înșelăciunile, incoerențele și întârzierile» de care s-au făcut vinovați «fiii Bisericii» în mileniul care e pe cale de a se încheia.

În carte va fi povestită fiecare fază și etapă a celor douăzeci de ani, atât cele mai relevante, cât și cele mai puțin semnificative. Intenția este de a schița o biografie narativă, esențială dar completă, a Papei și a Pontificatului, cu convingerea că o astfel de biografie în ziua de azi nu există. Chiar și operele cele mai implicate pe care le-am consultat (și care corespund numerelor 44, 59, 68 din bibliografia situată la sfârșitul volumului) se concentrează asupra formației poloneze și asupra implicațiilor politice ale Pontificatului, cu o atenție redusă sau inegală asupra operei pontificale. Pe care dorim, în schimb, s-o înfățișăm aici pe de-a-ntregul, cu o privire de ansamblu care să respecte — pe cât posibil - proporțiile sale interne. Această preocupare nu ne va împiedica să acordăm atenție etapelor celor mai fecunde sau mai creative ale Pontificatului, care sunt cel puțin trei. Faza inițială din 1978-1979, cu gesturile de prezentare ale noului Papă, enciclica programatică *Redemptor hominis*, marile pelerinaje în Mexic, Polonia și Statele Unite ale Americii. Ieșirea «în larg» din 1985-

1986, cu predica adresată tinerilor islamiști la Casablanca, apoi călătoria în India, vizita la Sinagoga din Roma și ziua de la Assisi. Propunerea «examenului de la sfârșitul mileniului» din 1994-1995, cu Consistoriul extraordinar în vederea Marelui Jubileu, scrisoarea apostolică *Tertio millennio adveniente* (Apropiindu-se al treilea mileniu) și enciclica *Ut unum sint*.

E probabil că debutul Marelui Jubileu — spre care Pontificatul tinde încă de la început ca spre ținta și împlinirea sa — va marca o nouă etapă creativă și îl va consola pe Ioan Paul al II-lea cu un semn de împăcare ecumenică. Noi îl părăsim în pragul celui deal douăzecilea an de Pontificat, cu privirea ațintită spre mileniul trei.

Luigi Accattoli

MULȚUMIRI

La alcătuirea documentației — mai ales pentru tinerețea lui Karol Wojtyła — a colaborat Emilio Vinciguerra, ziarist la RAI. De prelucrarea informatică a volumului s-au îngrijit al treilea și al patrulea dintre copiii mei, Beniamino și Matilde, de 17 și 10 ani. Le mulțumesc preoților Georges Cottier, Michal Jagosz și Adam Boniecki, senatorului Giulio Andreotti, episcopilor Pierfranco Pastore și Clemente Riva, domnului Joaquin Navarro-Valls pentru informații și sugestii.

Roma, 29 iunie 1998

Sărbătoarea Sfinților Petru și Pavel

NOTĂ EDITORIALĂ

Replicile și textele aparținând lui Karol Wojtyła și lui Ioan Paul al II-lea sunt mereu în cursive. Pentru a evita notele, citatele din operele consultate sunt urmate de paranteze cu trimiterea la Bibliografie (care se află la sfârșitul volumului), specificarea numărului de ordine sub care apar acolo și indicațiile de pagină.

LOLEK RĂMÂNE SINGUR ȘI HOTĂRĂȘTE SĂ NU SE ÎNSOARE

Un Papă atrage atenția lumii prin ceea ce spune și ceea ce face. Dar noi vrem să privim și aventura umană a lui Ioan Paul al II-lea, pentru că suntem convinși că ea și-a avut rolul său în a determina modul de acțiune al Papei. Și deci nu ne vom limita la a povesti opera sa pontificală: vom examina semnele pe care destinul le-a întipărit pe chipul său, vom culege cuvintele improvizate cu care și-a exprimat emoțiile, vom încerca să refacem ceva din amintirea pe care locuri și fapte din Polonia au așezat-o în inima sa. Și

tocmai din orășelul polonez în care s-a născut vrem să pornim, luându-l pe el în ajutor pentru această privire asupra patriei și a memoriei.

«*Dragi compatrioți*», a scris Ioan Paul al II-lea în mesajul către polonezi după alegerea sa, «*nu e ușor să renunți la întoarcerea în patrie, „la aceste câmpii bogate în flori multicolore, argintate de grâu și aurite de secară”, cum scrie Mickiewicz. La acești munți și aceste văi, la lacuri și nuri, la oamenii atât de iubiți și la acest oraș regesc!*» (23 octombrie 1978).

Wadowice, cincisprezece mii de locuitori, este orășelul cu case între câmpurile de secară, unde se naște Karol Wojtyła la 18 mai 1920, în vremea când patria — abia redevenită independentă, după 123 de ani de dominare străină — se află în război pentru recâștigarea granițelor orientale. Suntem în Polonia meridională, pe malul râului Skawa și la poalele munților Beschidi, la patruzeci de kilometri spre apus de marea Cracovia și la treizeci de kilometri de Auschwitz.

Familia Wojtyła trăiește într-o căsuță de pe strada Rynek (azi strada Koszielna), alături de biserica parohială, într-un apartament închiriat. La apariția lui Karol e compusă din trei persoane: tatăl Karol, 41 de ani, militar; mama Emilia Kaczorowska, 36 de ani; primul fiu Edmund, 14 ani.

Copilul e botezat la o lună după naștere (la 20 iunie), în biserica din fața casei și primește două nume: Karol, ca tatăl, și Jozef, ca eroul național, mareșalul Pilsudski, care tocmai conduce războiul împotriva Rusiei sovietice. La 7 iunie 1979, revenind ca Papă în biserica unde a fost botezat, Ioan Paul al II-lea va spune: «*Dacă privesc în urmă, roata vieții mă aduce în mijlocul oamenilor de pe aceste meleaguri, în această parohie, în familia mea, până la această cristelniță, în această biserică din Wadowice*».

Karol Wojtyła tatăl se născuse la Lipnik și era fiul unui croitor. Ca primă ocupație, după terminarea studiilor medii, fusese și el croitor. În 1900 e chemat sub arme în armata habsburgică, cu gradul de subofițer, iar apoi devine ofițer (cu îndatoriri administrative), calificare pe care o va menține și după război când, imperiul austro-ungar spulberându-se, va trece în armata poloneză, unde va rămâne până în 1928. E un bărbat sobru, supus disciplinei habsburgice. Îi respectă pe toți și e respectat de toată lumea. Ioan Paul al II-lea îi va spune lui Andre Frossard: «*Era atât de exigent cu el însuși că nu mai trebuia să fie astfel și față de fiul său. Exemplul lui era de ajuns pentru a ne învăța disciplina și simțul datoriei*» (Bibliografie 10, p. 13).

Emilia Kaczorowska, mama, se născuse la Cracovia și era al cincilea copil — din opt — al unui șelar, de fapt al unui meșteșugar ce se ocupa de tapițarea trăsurilor. Plăpândă și delicată, va muri la 45 de ani, la 13 aprilie 1929. Raportul medical vorbește de myocorolitis și de nephritis: miocardită și nefrită, adică infecție la inimă și la rinichi. Zece ani mai târziu, în primăvara lui 1939, Lolek îi va scrie mamei o poezie, poate prima, sau oricum prima dintre cele pe care le va păstra: «*Pe mormântul tău alb / înfloresc florile albe ale vieții. / Vai, câți ani au trecut deja / fără de tine — câți ani?*» (Bibliografie 37, p. 83.).

Nu se știe dacă mama sau tatăl i-au vorbit de mai multe ori despre ceasul nașterii sale. Dar el l-a ținut minte, cu atenția tipică a polonezilor pentru recurențe și coincidențe: «*M-am născut între orele 5 și 6 după-amiază și aproape la aceeași oră, 58 de ani mai târziu, am fost ales Papă!*», va spune la a 77-a sa aniversare, aflându-se în vizită la parohia romană Sant'Atanasio a Pietralata, la 18 mai 1997.

Un alt fapt pe care îl ține minte din povestirile tatălui este că s-a născut pe timp de război. Vizitându-i pe sinistrații în urma cutremurelor dintr-o zonă a Italiei centrale, va face această reflecție: «*într-o zi îi vor auzi pe părinții lor spunând: te-ai născut pe vremea cutremurului și ei nu vor ști censeamnă! Și eu m-am născut în vreme de război și nu știam nimic. Dar am păstrat o mare admirație față de oamenii care în acel război au învins, în 1920. E foarte important!*» (Cesi, Macerata, 3 ianuarie 1998).

E important să știm ce făceau tații și mamele noastre când veneam noi pe lume, ne spune Ioan Paul al II-lea: ce patimă îi mâna. Patima poporului său era războiul de unificare națională: cel pe care Polonia, abia renăscută la o viață independentă, la sfârșitul primului război mondial, îl duce împotriva Rusiei și care va conduce la tratatul de la Riga, în martie 1921, când se va consfinți unirea polonezilor de sub stăpânirea Austriei cu frații lor care rămăseseră supușii Rusiei. Pentru a înțelege ce putea însemna, în cuvintele unui părinte militar și patriot, acea amintire, trebuie să știm că Wadowice participase cu succes la insurecția națională împotriva dominației rusești în 1863 și că tatăl Karol luptase pe frontul rusesc în prima fază a războiului mondial.

Această naștere pe timp de război ne ajută să înțelegem patima cu care Papa Karol Wojtyła își va aminti — de exemplu în scrisoarea către episcopii polonezi din 26 august 1989, la aniversarea a 50 de ani de la izbucnirea războiului — pactul Molotov-Ribbentrop, care a împărțit pentru a patra oară

Polonia, atunci când el, Karol fiul, avea nouăsprezece ani. Și ne ajută să ne închipuim tonul scrisorii pe care i-o va scrie în luna martie 1981 șefului de la Kremlin, Leonid Brejnev, pentru a-l avertiza împotriva ispitei de a interveni cu armele în Polonia (vezi capitolul 16): acea scrisoare n-a fost niciodată publicată, dar știm cine a scris-o, în ce moment (cu o lună înainte de atentatul lui Aii Agca!) și cui îi era adresată.

Fratele mai mare Edmund își va lua licența în medicină, însă va muri foarte tânăr, în 1932, la 26 de ani, în urma unei scarlatine contractate pe coridoarele spitalului din Bie-Isko, unde își făcea stagiul ca tânăr medic. Karol, foarte atașat de fratele său, va regreta mult dispariția lui.

După Edmund și înainte de Karol, soții Wojtyla avuseseră o fetiță, Olga, moartă la câteva zile după naștere. La doisprezece ani, deci, Lolek rămâne singur cu tatăl, care va fi pentru el un părinte grăbit, un prieten și un confident. După alegerea ca Papă, vecinii mai bătrâni le vor povesti ziaristilor că și-i mai amintesc pe cei doi Wojtyla — tatăl și fiul -mergând împreună, mână în mână, în fiecare zi, spre a lua prânzul la ospătăria din vecini, sau la plimbare.

Despre cele două morți — a mamei și a fratelui — care probabil că l-au lăsat mut de durere, Ioan Paul al II-lea nu spune multe. Dar putem înțelege câte ceva din rănilor pe care le-a primit din ceea ce povestește despre tatăl său, în conversația cu Frossard: *"Am devenit relativ repede orfan, după pierderea mamei și a fratelui. Tatăl meu a fost admirabil și aproape toate amintirile mele din copilărie și adolescență se referă la el. Violența loviturilor pe care le-a primit a deschis în el imense profunzimi spirituale, durerea lui se transforma în rugăciune"* (Bibliografie 10, p. 13).

Tatăl e cel care îl învață mila creștină, după cum va scrie în textul autobiografic *Har și taină*: *«Mi se întâmpla să mă trezesc noaptea și să-l găsesc pe tatăl meu îngenunchat»* (Bibliografie 16, p. 30).

Vorbind cu Frossard, îi va atribui tatălui prima inspirație a enciclicei *Dominum et Vivificantem* (1968): *„Pe la zece sau doisprezece ani făceam parte dintr-un cor, dar nu eram foarte sânguincios, trebuie s-o recunosc. Mama mea nu mai era... Tatăl meu își dădu seama de lipsa mea de sânguință și într-o zi îmi spuse:” Nu cânti bine în cor: nu te rogi destul Spiritului Sfânt. Trebuie să te rogi mai mult”. Și m-a învățat o rugăciune. A fost o lecție mai importantă, mai durabilă și mai puternică decât cele pe care le-am putut dobândi mai târziu din lecturile și învățăturile pe care le-am primit. Cu câtă convingere îmi vorbea tatăl meu! Chiar și astăzi îmi mai*

răsună în urechi vocea sa. Fructul acelei lecții primite în copilărie este enciclica despre Spiritul Sfânt» (Bibliografie 11, p. 74).

După moartea soției Emilia, tatăl Karol îi duce pe cei doi fii în pelerinaj la sanctuarul Kalwaria Zebrzydowska, nu departe de Wadowice. Acolo, preotul Karol va merge apoi de mai multe ori, înainte de a lua o hotărâre importantă. Merge în preziua Conclavului din care va ieși Papă. Se întoarce aici ca Papă la 7 iunie 1979: *«Nu știu cum să-i mulțumesc Providenței divine pentru capot să mai vizitez odată acest loc, Kalwaria Zebrzydowska, sanctuarul Maicii Domnului. Am vizitat acest sanctuar de multe ori, încă de la vârsta copilăriei și adolescenței mele. L-am vizitat foarte des ca arhiepiscop de Cracovia și în calitate de cardinal. Veneam aici cu preoții, slujind liturgia în fața Maicii Domnului».*

Aproape două mii din cei șapte mii de locuitori din Wadowice sunt evrei. Evreu este și stăpânul casei în care locuia familia Wojtyła, Chaim Balamuth, un negustor care la parterul clădirii are o prăvălie de obiecte de cristal. Sunt evrei mulți colegi ai lui Karol și unii dintre prietenii cei mai apropiați: Regina (numită Ginka) Beer, fiica directorului băncii din Wadowice și Jerzy Kluger, fiul unui avocat care e și președintele comunității ebraice locale. Va scrie în *Să trecem pragul speranței*: *«îmi aduc aminte în primul rând de școala elementară din Wadowice, unde, în clasa mea, cel puțin un sfert din numărul elevilor era alcătuit din băieți evrei. Și trebuie să menționez acum prietenia care m-a legat, în anii școlii, de unul dintre ei, Jerzy Kluger. Prietenie care a continuat de pe băncile școlii până în ziua de azi» (Bibliografie 14, p. 109; vezi ed. Rom., pp. 133-134).*

Relația lui Karol Wojtyła cu evreii este de simpatie și prietenie. Mai târziu Kluger va mărturisi: *«înainte de război, pentru noi, evreii, viața nu era ușoară. Nu eram feriți de jigniri, răni la adresa sensibilității noastre. Dar Lolek niciodată, el nu ne-a ofensat niciodată» (Bibliografie 49, p. 37).*

De pe vremea Sfântului Petru până azi niciun Papă n-a avut — în anii formației sale — legături atât de îndelungate cu evreii ca Ioan Paul al II-lea: *«Am încă în fața ochilor imaginea vie a evreilor care în fiecare sâmbătă se duceau la sinagoga situată în spatele gimnaziului nostru. Ambele grupuri religioase, catolicii și evreii, erau unite, presupun, în conștiința că se roagă aceluiasi Dumnezeu» (Bibliografie 14, p. 110; vezi ed. Rom., p. 134).*

Acea pace nu durează, dar a fost deja aruncată o sămânță care într-o zi își va arăta rodul. «Al doilea război mondial, cu lagărele de concentrare și

exterminarea programată», toate răscolesc, toate împing spre dramă: «*Fiii și fiicele națiunii ebraice au fost cei dintâi care au suferit exterminările, doar pentru că erau evrei. Toți cei care trăiau pe atunci în Polonia au venit, fie și indirect, în contact cu această realitate. Aceasta a fost, prin urmare, și experiența mea personală*» (id, p. 110; ed. Rom., p. 134) Omenirea va fi într-o zi recunoscătoare pentru aceste cuvinte atât de limpezi, după decenii de apologetică bazată pe afirmația «noi n-am știut, nu ne-am fi închipuit niciodată».

În toamna anului 1926, la vârsta de șase ani, Karol Wojtyła începe să frecventeze școala primară și în 1930 e admis la gimnaziul-liceu «Marcin Wadowita». «Lolek — va spune Jerzy Kluger (Bibliografie 91, p. 92) — era un om deosebit. Primul la școală, la teatru, primul în toate. Dacă s-ar fi dus la General Motors, ar fi devenit președinte».

Lolek studiază cu râvnă, sub privirile tatălui. Se interesează în special de limba și literatura poloneză: citește Sienkiewicz (*Quo Vadis*, *Potopul*, *Prin foc și sabie*), Adam

Mickiewicz (poetul romantic, cântărețul independenței poloneze), Slowacki. Dar și clasicii greci și latini și opere filosofice cum sunt *Critica rațiunii pure* de Kant și *Capitalul* de Marx în germană, limba pe care a învățat-o acasă cu ajutorul părinților. Îi place sportul (schi, înot, fotbal, hochei sunt disciplinele preferate) și participă cu entuziasm la diferite sărbători.

Aproape în fiecare dimineață, înaintea orelor de școală, merge la biserică, pentru slujba oficiată de paroh, părintele Edward Zacher care, având deja optzeci și patru de ani, în iunie 1979, îl va primi cu trupul slăbit și cu mândrie la Wadowice. Frecventează și mănăstirea călugărilor carmeliți, din spatele pieței alimentare. Aici îl cunoaște pe părintele Jozef Prus, un prețios îndrumător. Spiritualitatea carmelită îl fascinează. Devenit preot, îi va cere de mai multe ori zadarnic cardinalului Ștefan Adam Sapieha permisiunea de a se călugări.

La 4 mai 1938, Lolek își ia bacalaureatul cu următoarele rezultate: foarte bine la purtare, religie, limba și literatura poloneză, latină, greacă, germană, matematică, filosofie, activități sportive; bine la istorie, fizică, chimie. În aceeași lună primește Mirul, în timpul ceremoniei, are însărcinarea de a-i prezenta salutul cardinalului Sapieha, care rămâne impresionat de cuvintele băiatului și îl întreabă: «Nu te-ai gândit niciodată să devii preot?» Wojtyła

răspunde liniștit: «*Nu, vreau să urmez studii de limbă și literatură poloneză la universitate*» (Bibliografie 16, p. 10).

În gimnaziu își descoperă o altă pasiune: teatrul. Primele interpretări le realizează la 14 ani: sunt montaje de cântece și versuri patriotice, declamate la teatrul școlii și în parcul din Wadowice. Interpretarea poemului filosofic *Promethidi* de Cyprian Norwid îi aduce premiul doi la un concurs de recitări. Va face spectacole împreună cu colegii și colegele de școală, mai ales cu Ginka Beer și Halina Krolukiewicz: Ginka, prietena evreică, va fugi cu familia din Wadowice pentru a scăpa de exterminare, iar Halina, devenită actriță profesionistă, va fi o mare interpretă a teatrului polonez.

Unii dintre cunoscuți îi atribuie lui Lolek o atracție deosebită pentru prima dintre cele două, Ginka. «*Poate că unii și-au închipuit că, dacă un tânăr cu atât de clare înclinații religioase nu intra la seminar, era semn că la mijloc se găseau alte iubiri sau predilecții. Într-adevăr, la școală aveam multe colege și, implicat cum eram în cercul de teatru al școlii, aveam diferite posibilități de întâlnire cu băieți și fete. Problema totuși nu era aceasta. În acea perioadă eram cuprins mai ales de pasiunea pentru literatură, în special cea dramatică, și pentru teatru.*» (id, p. 11). Actorul Wojtyła era îndemânat: i se întâmplă să interpreteze două roluri în aceeași piesă (eventual din cauza îmbolnăvirii vreunui coleg) și o face cu naturalețe, că doar oricum își amintește mereu textele de la prima până la ultima replică.

Vara împlinirii celor optsprezece ani nu-i aduce doar maturitatea, ci marchează o cotitură în viața lui. În luna iunie participă, la Zubrzyca Gorna, la tabăra de muncă și pregătire premilitară inițiată de «Organizațiile de muncă pentru tineret», apoi — înainte de sfârșitul verii — se mută cu tatăl la Cracovia pentru a urma cursurile Universității Jagellone la care s-a înscris, la facultatea de filosofie, secția de filologie poloneză: «*Alegerea mea era motivată de o clară înclinație spre literatură. Studiam gramatica descriptivă a limbii poloneze moderne și totodată evoluția istorică a limbii, cu un deosebit interes pentru vechea componentă slavă. Aceasta m-a făcut să descopăr orizonturi cu totul noi, ca să nu zic chiar misterul însuși al cuvântului*» (id, p. 11). Cracovia: floarea Renașterii poloneze! Universitatea Jagellonă: cea care a găzduit cursurile lui Nicolaus Copernicus!

Tânărul Karol Wojtyła și tatăl său locuiesc într-o garsonieră pe strada Tyniecka, în cartierul popular Debniki, pe care Vistula îl desparte de centrul

istoric al oraşului. Proprietăţile garsonierei sunt două mătuşi ale lui Karol, surorile mamei, care au rămas nemăritate.

La 15 octombrie 1938, un afiş anunţă o seară literară la «Casa catolică din Cracovia», în cursul căreia vor fi prezentate creaţii de Jerzy Bober, Jerzy Kalamacki, Tadeusz Kwiatowski şi Karol Wojtyła: pentru că Lolek scrie deja poezii şi texte de teatru.

Îi părăsim aici, pe tată şi pe fiu, la sfârşitul acestui prim capitol: au învăţat să trăiască singuri, dar peste puţin timp Lolek va rămâne complet singur pe lume. Vorbind despre aceasta cu Frossard, patruzeci de ani mai târziu, va face un bilanţ sever în faţa lui Dumnezeu, cu toată blândeţea cuvintelor: «*La douăzeci de ani îi pierdusem deja pe toţi cei pe care îi iubeam şi chiar şi pe cei pe care i-aş fi putut iubi, ca acea soră mai mare care, mi s-a spus, murise cu şase ani înaintea naşterii mele*» (Bibliografie 10, p. 12).

Va rămâne singur şi va hotărî să nu se căsătorească. Putem doar să ne închipuim cât îl va fi costat hotărârea de a renunţa la o soţie şi copii. Cine poate spune ce înseamnă celibatul pentru un bărbat fără familie?

Taină a tinerilor — atunci Karol Wojtyła era doar un tinerel — care îşi hotărăsc cu seninătate, într-o singură clipă, toată viaţa. «Har şi taină» va spune despre sine Ioan Paul al II-lea cu titlul memoriilor sale de preot. Acea hotărâre care ne impresionează, dacă stăm să ne gândim, el i-o povesteşte lui Frossard cu cuvintele care au fermitatea chipului său: «*A fost o zi în care am avut absoluta siguranţă că viaţa mea nu se va realiza în iubirea umană a cărei profundă frumuseţe am resimţit-o întotdeauna.*» (id, p. 15).

În 1939 vine războiul şi împinge pe toată lumea spre destinul său.

LUCREAZĂ CA MUNCITOR ŞI ACTOR. DEVINE PREOT

Când cad primele bombe peste Cracovia, Karol se află în catedrala Wawel: «*Acea zi de 1 septembrie 1939 nu mi se va mai şterge niciodată din memorie: era prima vineri a lunii. Mă dusesem la Wawel pentru a mă spovedi. Catedrala era goală. A fost, poate, ultima dată când am putut intra liber în templu*» (Bibliografie 16, p. 36). La sfârşitul slujbei, aleargă la tatăl său care are sănătatea şubredă. Îşi strâng lucrurile şi fug spre est, pe jos, împreună cu alte zeci de refugiaţi. Fuga e grea, în ciuda ajutorului obţinut de la vreun camionagiu. Tatăl de abia se mişcă. Dar şi la Răsărit e război şi Armata Roşie a lui Stalin — după cum fusese prevăzut în pactul Molotov-Ribbentrop — tocmai invadează partea orientală a Poloniei. Fugarii se întorc spre Cracovia.

în două treimi ale Poloniei — inclusiv Cracovia — sunt nemții, în timp ce o treime a țării, spre Lituania și Bielorusia, și-a luat-o U.R.S.S.-ul lui Stalin, urmașul Rusiei sovietice de la care acele ținuturi fuseseră smulse de către mareșalul Pilsudski— atât de iubit de Wojtyla tatăl — într-un război care se purta pe când Wojtyla fiul se naștea!

Universitatea își redeschide cursurile, dar ele vor dura numai până la 6 noiembrie, când naziștii îi adună pe profesori și îi trimit în lagărul de concentrare de la Sachsenhausen: puțini se vor mai întoarce.

Se instituie munca forțată pentru toți polonezii între 18 și 60 de ani care nu sunt implicați într-o activitate regulată. Lolek are douăzeci de ani și este amenințat de razii. *«Pentru a evita deportarea la muncă forțată în Germania, în toamna lui 1940 am început să lucrez ca muncitor într-o carieră de piatră legată de fabrica chimică Solvay. Se afla la Zakrzowek, la vreo jumătate de oră de locuința mea din Debniki, și în fiecare zi mergeam acolo pe jos»* (id, p. 15.). Germanii consideră că Solvay, implicată în producerea de materiale de război, este o fabrică strategică, și tânărul muncitor — la fel ca toți colegii săi — obține permisele necesare pentru libera circulație.

Tovarășii de lucru țin la el și încearcă să-l scutească de eforturile prea mari. *«Mie, de exemplu, mi-au dat funcția de ajutor al așa-zisului artificier: se numea Franciszek Labus. Îmi amintesc de el pentru că uneori se întorcea spre mine cu astfel de cuvinte: „Karol, ar trebui să te faci preot. Vei cânta bine, pentru că ai o voce frumoasă și te vei simți bine.”* (id., p. 16). I se lasă de asemenea timp pentru a se dedica lecturii și rugăciunii: *«Nu îi deranja dacă aduceam cărți cu mine la lucru. Spuneau: „Avem noi grijă, tu citește înainte”»* (id, p. 31).

În februarie 1940 cunoaște un personaj destinat să-i marcheze formația: un croitor cu aspect destul de obișnuit, dar cu o extraordinară încărcătură spirituală. Se numea Jan Tiranowski, avea spre patruzeci de ani și formase un grup clandestin de rugăciune (chiar și pentru a te ruga trebuia atunci să te ascunzi), pe care îl numise «Rozariul viu». *«Tiranowski, care se formase pe scrierile Sfântului Ioan al Crucii și ale Sfintei Teresa de Avila, m-a introdus în lectura, extraordinară pentru vârsta mea, a operelor lor»* (id., p. 32). În calitate de cardinal și de Papă își va aminti adesea de acel învățător atât de deosebit, pe care-l va defini «apostolul iubirii lui Dumnezeu», pomenind cu emoție *«acest exemplu al unei vieți dedicate doar lui Dumnezeu»*.

în cariera de piatră Lolek rămâne până în primăvara lui 1942, când este transferat la fabrica Solvay. «*Lucrând cu mâna, știam bine ce înseamnă oboseala fizică. Întâlneam în fiecare zi oameni care munceau din greu. Am cunoscut mediul acestor persoane, familiile lor, interesele lor, valoarea lor umană și demnitatea lor*» (id., p. 31).

Un tovarăș moare într-un accident de lucru, sub ochii săi. Este cutremurat. Își va aminti de el în poezia intitulată *Cariera de piatră*, pe care o va scrie în 1956, pentru muncitorii care în acel an vor muri în manifestațiile de la Poznan: «*Au ridicat trupul. Au defilat în liniște. / Din el încă mai emana oboseala și un simț al nedreptății. / Aveau salopete cenușii, cizme înnorioate până deasupra călcâielor... Piatra cea albă a intrat în el, i-a ros existența / și l-a făcut să-i semene atât de mult, că l-a transformat în piatră*» (Bibliografie 35, p. 81). După noutatea unui Papă prieten al evreilor și martor al exterminărilor, iată că se anunță aceea a unui episcop de Roma care a cunoscut carierele de piatră. Un alt vers din acea poezie afirmă că «*iubirea țâșnește mai tare atunci când este impregnată de mânie*» (id., p. 82) și ne dăm seama că totul este posibil dacă va fi făcut Papă un om care a cunoscut mânia muncitorilor și a recunoscut-o ca pe o formă de iubire.

Karol Wojtyła tatăl moare la 18 februarie 1941, dar încă de la Crăciun nu mai ieșise din casă. Fiul i-a cerut ajutor prietenului apropiat Juliusz Kidrinski, cu care împărtășea pasiunea pentru teatru. Cu el îl veghea, cu schimbul, pe bolnav și mama lui Juliusz era cea care, de cele mai multe ori, pregătea de mâncare pentru cei doi Wojtyła. În seara de 18 februarie, întorcându-se de la lucru, Karol își găsește tatăl mort. Îl cheamă pe Juliusz, împreună vor sta de veghe la căpătâiul său. Și cine știe dacă nu cumva noaptea aceea, în care a simțit amețeala de a se pomeni de unul singur pe pământ, i-a arătat calea pe care urma să dea un sens acelei imense singurătăți.

Dar opțiunea nu apare imediat. Timp de un an, totul continuă ca mai înainte: munca la fabrică și activitatea teatrală care se intensifică pentru că, rămas singur, găzduiește la el acasă familia lui Mieczysław Kotlarczyk, un profesor de literatură poloneză total dedicat teatrului, pe care începuse să-l frecventeze de la Wadowice, unde Kotlarczyk înființase un «Teatru universitar». Cu Kotlarczyk, care pentru el e în același timp oaspete, prieten și maestru, Karol întemeiază compania de «Teatru rapsodic», sau «Teatru al cuvântului viu»: «*împărțind aceeași casă, puteam nu doar să ne continuăm discuțiile despre teatru, ci chiar să încercăm transpuneri concrete, care*

dobândeau tocmai caracterul de teatru al cuvântului. Era un teatru foarte simplu. Partea scenică și decorativă era redusă la minimum; misiunea actorului se concentra esențial asupra recitării textului poetic» (Bibliografie 16, p. 16).

«Teatrul rapsodic», care pentru simplitatea sa scenică putea fi reprezentat în apartamente private, a fost conceput de către întemeietorii lui ca o formă de rezistență pașnică și de apărare a culturii poloneze în fața invaziunii naziste. Wojtyła, oponent al violenței, n-a vrut să-și urmeze tovarășii care au ales lupta armată, chiar dacă nu s-a dat îndărăt atunci când i s-a cerut o formă oarecare de sprijin: de exemplu colectarea de fonduri. Erau reprezentate numele mari ale literaturii poloneze: Slowacki, Kasprowicz, Wyspianski, Norwid, Mickiewicz, care cântaseră istoria patriei și legăturile sale cu creștinismul. Ca niște conspiratori, actorii și spectatorii se reuneau clandestin în case private și pivnițe. Au fost cel puțin douăzeci de reprezentații și fiecare a constituit o sfidare la adresa patrulelor Gestapo-ului care controlau Cracovia stradă cu stradă, întotdeauna rolul lui Wojtyła era decisiv, ca actor, scenograf, scenarist, organizator. Niciunul dintre prietenii și cunoscuții săi nu avea vreo îndoială, viitorul lui Karol nu putea fi decât pe scenă, avea totul pentru a o domina: voce, gestică, pasiune, memorie.

Dar într-o seară din toamna anului 1942, îl anunță pe prietenul Kotlarczyk să nu mai conteze pe el. Va mai interpreta o singură piesă, ultima dată, în martie 1943, ca protagonist în *Samuel Zborowski*. Îl anunță pe cardinalul Sapieha de intenția sa de a deveni preot. Chemarea pe care o simțise crescând în sufletul său, din noaptea în care l-a vegheat pe tatăl mort, se împlinise.

«Povestea chemării mele ca preot? O cunoaște doar Bunul Dumnezeu. În stratul ei cel mai profund, orice chemare la preoție e o mare taină, e un dar care depășește infinit puterile omului», astfel începe volumul autobiografic *Har și taină* (id., p. 9), pe care Ioan Paul al II-lea îl va scrie la aniversarea a cincizeci de ani de la prima slujbă oficiată, tocmai pentru a povesti câte ceva despre chemarea sa. Că n-a fost vorba de o inspirație momentană, ci s-a copt cu încetul în suflet, le-a fost limpede cunoscuților săi mai devreme decât lui însuși. Deja despre ultimii ani petrecuți la Wadowice el va scrie: *«în acea etapă a vieții mele, chemarea sacerdotală nu se deslușise încă, deși în jurul meu mulți erau de părerea că trebuie să intru la seminar»* (id.,

p.10). Și i-am auzit deja pe tovarășii din cariera de piatră care îi spuneau același lucru.

În miezul acelei hotărâri se află cele două fapte traumatice, al războiului și al morții tatălui: *«în fața răspândirii răului și a atrocităților războiului îmi devenea tot mai clar sensul sacerdoțiului și al misiunii sale în lume. Izbucnirea războiului m-a îndepărtat de studii și de mediul universitar. În acea perioadă mi-am pierdut tatăl, ultima persoană care îmi rămânea dintre rudele cele mai apropiate. Și acest fapt a adus cu sine, în mod obiectiv, un proces de îndepărtare de proiectele mele precedente. Într-un fel, mă simțeam de parcă aș fi fost dezrădăcinat de pe pământul pe care, până în acel moment, crescuse ființa mea umană. Nu era vorba însă numai de un proces negativ. În conștiința mea, de fapt, totodată, se făcea tot mai simțită prezența unei lumini: Domnul vrea ca eu să devin preot. Într-o zi am înțeles-o cu toată limpezimea»* (id., p. 44).

Mai era, în plus, obiceiul rugăciunilor, hrănit din participarea la «Rozariul viu» și din lecturile marilor mistici spanioli, la care s-a adăugat cea a *Tratatului despre adevărata credință a Fecioarei Măria* de Louis-Marie Grignon de Montfort, din care va extrage, după mai mult de 30 de ani, motto-ul pontificatului «*Totus Tuus*»: *«Este prescurtarea formei celei mai complete de încredințare a sufletului Maicii Domnului și sună astfel: „Totus Tuus ego sum et omnia mea Tua sunt. Accipio Te in mea omnia. Praebe mihi cor Tuum, Măria” [Sântpe de-a-ntregul al tău și tot ce e al meu îți aparține. Te-am ales pe tine în toate ale mele. Dă-mi inima ta, Măria.]»* (id., p. 39).

Importantă a fost și «fascinația spirituală» exercitată de figura Fratelui Albert, cu numele mirean Adam Chmielowski, artistul și eroul polonez din secolul al XIX-lea care a părăsit totul pentru a se dedica săracilor: *«Pentru mine figura lui a fost determinantă, pentru că am găsit în el un deosebit sprijin spiritual și un exemplu care să-mi permită îndepărtarea de artă, de literatură și de teatru, pentru alegerea radicală a chemării sacerdoțiului»* (id., p. 43). Preotul Karol Wojtyła îi va dedica în 1949 Fratelui Albert drama *Fratele Domnului nostru* (Bibliografie 36), Ioan Paul al II-lea îl va beatifica în 1983 și îl va proclama sfânt în 1989.

Din actor ascuns, student clandestin: în octombrie 1942, Karol începe să frecventeze cursurile clandestine ale Facultății de Teologie a Universității Jagellone, ca student la seminarul arhidiecezei de Cracovia. Seminarul e înființat de cardinalul Sapieha pe ascuns de cotropitorul nazist care le

permite doar celor care erau seminariști înainte de 1939 să-și continue pe față studiile teologice. Wojtyla își ia examenele cu calificativele «eminenter» sau «valde bene». Pentru a nu bate la ochi, continuă să trăiască în locuința din cartierul Debniki și să lucreze la fabrică.

În fiecare dimineață Karol merge de acasă la arhiepiscopat pentru a asista la slujbă în capela privată a «Prințului Mitropolit», cardinalul Sapieha. Îl însoțește, adesea, un alt seminarist clandestin, Jerzy Zachuta: *«într-o zi n-a mai apărut. Când după slujbă am trecut pe la el, la Ludwinow, am aflat că în timpul nopții fusese ridicat de către Gestapo. Imediat după aceea, numele său a apărut pe lista polonezilor destinați plutonului de execuție»* (Bibliografie 16, p. 52).

În seara de 29 februarie 1944, pe când se întorcea acasă de la fabrică, Karol Wojtyla este lovit de un camion german. Șoferul nu se oprește. Leșină, are o fractură la cap. Îl găsește o femeie și este internat la spital, unde are nevoie de câteva zile pentru a-și redobândi cunoștința.

Puțin mai târziu, scapă doar printr-o întâmplare de o razie a naziștilor. Pentru a evita alte riscuri, în luna august cardinalul se hotărăște să adăpostească micul grup de seminariști clandestini (în total sunt șapte sau opt), în palatul arhiepiscopal, unde vor rămâne ascunși câteva luni urmându-și studiile. O mână prietenă șterge de pe listele de la Solvay numele lui Karol Wojtyla, astfel că naziștii încetează de a-l mai căuta. La 9 septembrie primește tonsura.

La 18 ianuarie 1945 Cracovia este eliberată. Urmărite de Armata Roșie, trupele naziste se retrag în dezordine. La sfârșitul războiului, Karol este ales vicepreședinte la «Bratnia Pomoc» (Ajutorul frățesc), o organizație studentască de sprijin pentru universitarii în dificultate și este laureat în teologie.

La 1 noiembrie 1946, în capela privată a arhiepiscopatului este consacrat preot de către cardinalul Sapieha: *«Mă revăd în acea capelă întins pe jos în formă de cruce, așteptând clipa în care mâinile cardinalului se vor opri asupra capului meu. Un moment emoționanți (...) Există ceva impresionant în prosternarea tinerilor viitori preoți. (...) Cine se grăbește să primească sfânta consacrare se prosternează cu întregul trup și își sprijină fruntea de pardoseala templului, manifestând prin aceasta completa sa disponibilitate spre a îndeplini datoria care i s-a încredințat. Acest ritual mi-a marcat profund experiența sacerdotală»* (id., p. 53).

în ziua următoare, ziua morților, celebrează prima slujbă în cripta Sfântul Leonard din catedrala Wawel. O celebrează de ziua morților, în amintirea mamei și a tatălui său, și o celebrează în cripta din Wawel pentru că vrea să-și sădească misiunea sacerdotală în piatra marcată de credința părinților.

Se închide astfel o pagină decisivă din viața lui Karol Wojtyła care a traversat -inapt fizic, dar cu har spiritual — războiul: *«Din marele și îngrozitorul „theatrum” al celui de-al doilea război mondial am fost scutit de multe. În orice zi aș fi putut fi ridicat de acasă, din cariera de piatră, de la fabrică pentru a fi dus într-un lagăr de concentrare. Uneori mă întrebam: atâția tineri de vârsta mea își pierd viața, eu de ce nu? Astăzi știu că n-a fost o întâmplare. (...) Ceea ce am spus despre lagărele de concentrare nu constituie decât o parte, deși dramatică, a acestui tip de „apocalips” al secolului nostru. Am menționat-o pentru a sublinia că taina sacerdoțiului meu, încă de la începuturi, s-a înscris în marele sacrificiu al atâtor bărbați și femei ai generației mele. Pe mine Providența m-a iertat de experiențele cele mai grele: cu atât mai mare e, deci, simțul meu de datorie față de persoanele cunoscute, ca și față de cele mult mai numeroase necunoscute mie, fără deosebire de națiunea sau limba lor, care cu sacrificiul lor pe marele altar al istoriei au contribuit la realizarea vocației mele sacerdotale»* (id., pp. 45 și 47).

Dar a venit deja timpul plecării spre Roma.

STUDIAZĂ LA ROMA. SCRIE POEZII. PREDĂ LA LUBLIN

Karol pleacă la Roma la douăzeci și șase de ani, la 15 noiembrie 1946. Emoția acelei zile de toamnă va da tonul vieții sale de călător: *«Pentru prima oară treceam granița patriei mele. Priveam de la fereastra trenului în fugă orașe cunoscute doar din cărțile de geografie. Am văzut pentru prima dată Praga, Strasbourg, Paris»* (Bibliografie 16, p.59).

Se înscrie la «Angelicum», universitatea dominicană. După o scurtă ședere la Pallottini, pe strada Pettinari, e oaspete al Colegiului Pontifical Belgian, pe strada Quirinale. Aici rector e părintele Maximilien De Furstenberg, viitorul cardinal: *«Cum aș putea uita că în timpul conclavului, în 1978, cardinalul De Furstenberg, la un moment dat, mi-a spus aceste cuvinte semnificative: „Dominus adest et vocat te”? [Domnul este aici și te cheamă]. Era ca o completare aluzivă și misterioasă la munca de formare îndeplinită de el la Colegiul Belgian, în favoarea sacerdoțiului meu»* (id., p. 67).

Printre maeștrii pe care îi cunoaște la «Angelicum» se află teologul Garrigou-Lagrange și viitorul cardinal Ciappi. Printre studenți, argentinianul Jorge Mejia pe care, ca Papă, îl va regăsi printre colaboratorii săi la Curie și căruia îi va încredința pregătirea vizitei la Sinagogă. Își ia diploma cu lucrarea *Doctrina defide apud sanctum Joannem de Cruce* [Doctrina credinței la Sfântul Ioan al Crucii].

Va păstra o bună amintire despre universitatea dominicană și va reveni aici cu plăcere, în calitate de Papă: «*Cu toții sunteți aici colegii mei, dar pe vremea mea nu erau surori, care azi în această sală de conferințe reprezintă aproape majoritatea. Trebuie să vă felicit, dragi studenți ale universității Papei!*» (Angelicum, 24 noiembrie 1994).

Părintele Karol se îndrăgostește de Italia și un capitol din *Har și taină* se va intitula *Cum am descoperit Roma*: «*Îmi amintesc că în prima duminică după sosire am mers la Bazilica Sfântul Petru pentru a asista la venerarea solemnă a unui nou beatificat din partea Papei: am văzut de departe figura lui Pius al XII-lea purtat în lectică (...). Îmi amintesc că printre cei care vizitau mormântul Sfântului Stanislas Kostka erau mulți seminariști de la „Germanicum”, ușor de recunoscut după tradiționalele lor rase roșii, în inima Creștinismului și în fața sfinților, chiar și naționalitățile se întâlneau, aproape prefigurând, dincolo de tragedia războiului care ne marcase atât de tragic, o lume unită*» (id., p.59).

Vacanțele de Crăciun și Paști le folosește pentru a descoperi alte orașe italiene, pornind «*de la locurile legate de viața Sfântului Francisc*». Apoi, peste vară, o călătorie în Franța, Belgia, Olanda: «*Mă deschideam spre un mai larg orizont european (...). Mi se descoperea astfel tot mai bine (...) Europa occidentală, Europa de după război, Europa cu minunatele catedrale gotice și, în același timp, Europa amenințată de procesul de secularizare*» (id., p. 65).

La Roma stă aproape doi ani: în iunie 1948, părintele Wojtyła își susține lucrarea de diplomă, la jumătatea lunii următoare se află din nou în Polonia. Încă o dată cere să intre în ordinul carmelit, dar refuzul cardinalului Sapieha e net: «*După război avem puțini preoți și Wojtyła e mult mai necesar pentru dioceză*». Iar apoi adaugă, aproape ca o prevestire: «*Și în viitor pentru întreaga Biserică*» (Bibliografie 44, p. 79).

Prima destinație a părintelui Wojtyła e aceea de ajutor de paroh în satul Niegowic, la vreo cincizeci de kilometri de Cracovia, dar în cealaltă parte — adică la răsărit — față de Wadowice. «*M-am informat imediat asupra*

modului de a ajunge la Niegowic și m-am străduit să fiu acolo în ziua stabilită (...). Era vremea secerișului. Pășeam printre holdele de grâu, cu spicele în parte secerate, în parte încă unduindu-se în bătaia vântului. Când în sfârșit am ajuns pe teritoriul parohiei Niegowic, am îngenuncheat și am sărutat pământul. Învățasem acest gest de la Sfântul Ioan Măria Vianney (Bibliografie 16, p. 71).

Holdele de grâu revin mereu în amintirile și poeziile sale. Într-una din ele există această viziune, care cu siguranță îi datorează ceva — pentru lanul care se confundă cu lumina — unui Van Gogh mai puțin frământat, cel îndrăgostit de câmpiile Provenței: *«Când mă gândesc la „patrie” aud încă foșnetul secerei / care atinge un zid de grâne / ce se confundă cu lumina orbitoare a cerului»* (Bibliografie 35, p. 120).

În satul Niegowic — care încă nu are curent electric — rămâne puține luni, care îi sunt de ajuns pentru a pune în mișcare viața tinerilor. La lumina luminării continuă să studieze pentru cursul teologic al Universității Jagellone: primește titlul de «mașter în teologie» la 24 octombrie, iar la 16 decembrie obține gradul de «doctor în sacra teologie».

În martie 1949, arhiepiscopul îl recheamă la Cracovia, la biserica din cartierul universitar Sfântul Florian, și aici își găsește în sfârșit locul potrivit! Organizează cursuri de informare asupra vieții de cuplu și de familie. Susține «universitățile volante», adică acele cursuri de nivel universitar care nu sunt agreate de regimul comunist și sunt ținute, în clandestinitate, prin biserici și mănăstiri. Întemeiază un grup numit «Srodowisko» [Ambientul], pentru a-i pune pe tineri în contact cu natura, pe care o consideră calea privilegiată spre a ajunge la Dumnezeu. *«Soarele și stelele, apa și aerul, plantele și animalele — va spune la 27 mai 1984 în fața a peste cinci mii de tineri, în timpul vizitei pastorale de la Viterbo — sunt daruri cu care Dumnezeu a făcut confortabilă și frumoasă locuința pe care, în marea sa iubire, i-a pregătit-o omului pe pământ. Cine a înțeles acest lucru nu poate să nu privească plin de o respectuoasă recunoștință creaturile pământului și să nu le trateze cu responsabila atenție pe care i-o impune obligația față de divinul Donator.»*

Mai mult decât grâul, imaginea tinerilor pe care i-a întâlnit în tinerețea sa nu-l va părăsi niciodată, ba chiar îl va călăuzi în dialogul aventuros pe care îl va aborda cu tineretul din toate țările: *«Voi sunteți hotărâți să construiți o societate justă, liberă și prosperă. (...) în tinerețea mea, eu am trăit aceste convingeri. Dumnezeu a vrut ca ele să fie temperate de focul unui război a*

cărui atrocitate nu mi-a ocolit familia. Am văzut călcate în picioare în multe feluri aceste convigeri. M-am temut pentru ele, văzându-le expuse în bătaia furtunii. Într-o zi m-am hotărât să le apăr în numele lui Isus Cristos. (...) Dacă un tânăr cum am fost eu, chemat să-și trăiască tinerețea într-un moment crucial al istoriei, poate să le spună ceva unor tineri ca voi, cred că le-ar spune: nu vă lăsați manevrați de alții! încercați să fiți foarte conștienți de ceea ce vreți și de ceea ce faceți» (Belo Horizonte, Brazilia, 1 iulie 1980).

Cu tinerii își petrece vacanțele, în munții Beschidi sau Tatra, în taberele școlare semiclandestine, pentru că sunt interzise de autoritățile comuniste. Pentru a nu crea suspiciuni, părintele Wojtyla lasă deoparte reverenda și se îmbracă într-un mod foarte obișnuit: există fotografii care îl înfățișează așezat pe iarbă, în pantaloni scurți, fraternizând cu tinerii și tinerele sau jucându-se cu copiii unei perechi de prieteni.

«în viața mea — va scrie în Har și taină — am identificat prioritatea pastorală în apostolatul printre laici, în grija față de tineri și în dialogul intens cu lumea științei și a culturii» (Bibliografie 16, p. 102).

1953 e anul morții lui Stalin: în Polonia se strânge puternic șurubul. Este arestat cardinalul Wyszynski căruia regimul nu-i iartă opoziția față de noua Constituție, ce întărește puterile partidului comunist și reduce drepturile Bisericii. E aruncat în închisoare, împreună cu mulți preoți, și arhiepiscopul Cracoviei, Baziak. Este suspendată revista *Tigodnik Powszechny* — la care Wojtyla colaborează semnând cu pseudonim -pentru că a refuzat publicarea unui elogiu al lui Stalin. Este suspendată activitatea facultății de teologie a Universității Jagellone, unde Wojtyla tocmai a devenit profesor de etică socială. Dar imediat i se oferă catedra de teologie morală a Universității Catolice din Lublin, unde va funcționa până la Conclavul care îl face Papă.

Cursurile sale sunt luate cu asalt de studenți. Teza lui centrală e că «subiectul moralei e individul viu: existența persoanei e forma supremă a realității și această realitate trebuie să fie respectată în forma sa concretă» (Bibliografie 49, p. 52). E vorba de tradiția tomistă, în relectura modernizată a lui Jacques Maritain și îmbogățită cu personalismul lui Emmanuel Mounier, cei doi autori pe care i-a citit cu interes în timpul sejurului în Franța din vara lui 1947.

Avem de-a face cu o relectura a tomismului consolidată și dezvoltată prin metoda și limbajul fenomenologiei lui Max Scheler (1874-1928), gânditorul german despre ale cărui teorii Karol Wojtyla își elaborase lucrarea de liberă

docență la universitatea din Cracovia (Bibliografie 22) și care va constitui punctul de referință pentru cea mai importantă operă filosofică a sa: *Osoba i Czyn (Persoană și act)*, publicată în 1969 și care acum, în versiune engleză (*The acting person*), constituie al zecelea volum din *Analecta Husserliana*. «*Am încercat să abordez — scrie Wojtyla — chiar principalele teme care privesc viața, natura și existența ființei umane — atât cu limitele cât și cu privilegiile sale -în mod direct așa cum ele i se prezintă omului în lupta sa pentru a supraviețui, păstrându-și totodată demnitatea de ființă umană: adică a unui om care își propune niște scopuri și face eforturi pentru a le atinge și e sfâșiat între condiția sa prea limitată și foarte înalta sa aspirație de a deveni liber*» (Bibliografie 24).

Eseul se articulează în patru părți, pe care Rocco Buttiglione, cercetător al gândirii filosofice a lui Karol Wojtyla, le rezumă astfel: «în prima parte este vorba despre conștiință și despre cauzalitatea eficientă a persoanei. Wojtyla analizează rolul reflexiv al conștiinței și experiența fundamentală de a fi cauza propriilor noastre acțiuni, ceea ce ne constrânge să admitem că persoana nu e doar locul întâmplărilor psihice, în care se succedă senzațiile și experiențele de valoare, ci e tocmai subiectul acțiunii.

În a doua parte se aprofundează transcendența persoanei în acțiune (...). Persoana e cauză eficientă în acțiune deoarece se autodetermină, nu reflectă pur și simplu condiționările interne și externe, ci poate decide punându-și în acord opțiunea cu adevărul pe care îl cunoaște despre conceptul de bine. Astfel persoana se realizează pe sine însăși ca persoană.

A treia parte se referă la integrarea persoanei în acțiune. Persoana își realizează autostăpânirea nu suprimând, ci mai degrabă orientând dinamica naturală a trupului și a psihicului, integrând-o în acțiunea care exprimă unitatea persoanei (...).

A patra parte, în sfârșit, e dedicată participării, adică acțiunii omului împreună cu alți oameni și care e, împreună cu transcendența și cu integrarea, una din dimensiunile fundamentale ale persoanei» (Bibliografie 47, pp. 147-148).

Toată opera filosofică a lui Karol Wojtyla — care se dezvoltă de-a lungul a douăzeci și cinci de ani: de la primele scrieri despre teatrul cuvântului, care datează din 1952, la textele despre participare, care precedă nu cu mult Pontificatul — constituie, în opinia specialiștilor, un unic «tratat despre om» (Tadeusz Styczen, Bibliografie 90) sau o cercetare finalizată a unei «filosofii a omului» (Massimo Serretti în invitația la lectura «scrierilor

inedite» conținute în volumul *De ce omul*: Bibliografie 26, p. 8). El tinde spre «afirmarea unui umanism non-utopic și puternic ancorat în realitate și experiență» (id.).

Alături de producția filosofică, e bogat reprezentată și cea literară, mai accesibilă cititorului obișnuit: poezii și piese teatrale publicate în *Tygodnik Powszechny* sub pseudonimul Andrzej Jawien, sau în *Znak*, sub pseudonimul Stanislaw Andrzej Gruda. Recurgerea la pseudonim nu e un semn de capriciu, ci de modestie și, mai ales, dorința de a despărți — explică Adam Boniecki, bun cunoscător al lui Karol Wojtyła — misiunea sacerdotală de activitatea literară pe care, de altfel, Wojtyła o consideră secundară {«*Dacă n-aș fi devenit Papă — îi va mărturisi odată lui Boniecki — nimeni n-ar fi dat vreo importanță scrierilor mele poetice*»}.

Primele poezii și primele texte teatrale datează din anii liceului. Din prima dramă, *David*, nu s-a mai păstrat nimic, dar e același autor care ne vorbește despre ea într-o scrisoare către prietenul și maestrul Kotlarczyk: «*Am scris o dramă, sau mai degrabă un poem dramatic, **David**: eroul meu e îmbrăcat în același timp într-un costum biblic și într-o haină stacojie. Am pus în el multe lucruri, multe sentimente care îmi umplu sufletul. Sunt curios ce părere ai*» (Bibliografie 62, p. 112). Scrisoarea e din 28 decembrie 1939. În anul următor, la puține luni distanță una de cealaltă, apar *Iov* și *Ieremia*. Tot autorul e cel care ne vorbește despre ele, în scrisorile către Kotlarczyk: *Iov* «*e o operă teatrală, greacă informă, creștină în spirit, eternă în substanță, ca fiecare. O dramă a suferinței. Unora de aici le place. E în parte rezultatul lecturilor mele din **Vechiul Testament**. Am citit **Psalmii** lui David, **Cartea Proverbelor** iar acum pe **Profeți***» (Bibliografie 38, p. 179).

Boleslaw Taborski observă (id., p. 183): «Dramaturgul vede acțiunea fie în Vechiul Testament, înainte de venirea lui Isus», fie «în zilele noastre», pe care el le numește «vremurile lui Iov: pentru Polonia și pentru lumea întreagă; precum Iov în zilele sale, la fel țara autorului și lumea întreagă în război, pline de suferință, așteaptă venirea judecății lui Isus». Meditație despre suferință și durere, într-un context religios dar și patriotic, *Iov* conține deja germenii gândurilor pe care autorul le va dezvolta pe această temă în următorii patruzeci și opt de ani, până la scrisoarea apostolică *Salvifici doloris* (11 februarie 1984), în care găsim cele mai recente cuvinte ale sale despre semnificația suferinței lui Iov: «*Dacă Dumnezeu acceptă să-*

Ipună la încercare pe Iov prin suferință, o face pentru a-și dovedi justiția. Suferința are caracterul unei încercări» (id., p. 184).

Religioasă și patriotică e și tema din *Ieremia. Dramă națională în trei acte*, situată în Polonia dintre sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, când are loc ciocnirea dintre polonezi și turci, care cunoaște cele două momente mai semnificative, în victoria musulmanilor la Cecora în 1620 și respectiv victoria, decisivă, obținută în anul următor de către armata poloneză la Chocim: «*Iată, aici e zidul de apărare — gloria noastră. /Ne-ai construit, o, Doamne, ca sfânt bastion. /Nu ne-am opus poruncilor tale, dar ne-am prins pe platoșă trandafirii tăi / și sprijiniți în săbii / am privit spre pietrele de hotar*». La fel ca în *Iov*, și aici reapare motivul de fundal al rolului istoric al Poloniei, inimă și scut al creștinismului.

După trilogia biblică din 1939-1940, vor trebui să treacă zece ani pentru o altă piesă teatrală: *Fratele Domnului nostru* (Bibliografie 36). Protagonist e Adam Chmielowski, pictorul și patriotul polonez din secolul al XIX-lea care, lepădându-și penelul și spada, va deveni acel Frate Albert (cunoscut ca Sfântul Francisc al Poloniei) pe care Ioan Paul al II-lea îl va beatifica în 1983 și îl va canoniza șase ani mai târziu. Și *Fratele Domnului nostru* conține elemente pe care le vom regăsi într-un document papal și anume enciclica *Dives in misericordia* (Bogat în milă: 1980).

Prăvălia bijutierului (Bibliografie 33), scrisă în 1960, e definită de autorul însuși ca o «*meditație asupra sfintei taine a căsătoriei care din când în când se transformă în dramă*». Povestea se articulează în trei părți, care povestesc întâmplările a trei cupluri de soți: «în actul întâi, Tereza și Andrei se logodesc și se căsătoresc. Actul doi înfățișează căsnicia lui Ștefan și a Anei într-o stare avansată de criză. Profund rănită de indiferența lui Ștefan, Ana caută să stabilească legături cu alți bărbați și încearcă să-și vândă verigheta, dar Bijutierul o refuză: „*Această verighetă singură nu trage la cântar /(...) numai ambele împreună cântăresc ceva*”. În actul trei, copiii din cele două căsnicii (Monica și Cristofor) se îndrăgostesc unul de celălalt și se căsătoresc, dar întâlnirea lor nu e lipsită de probleme» (Bibliografie 38, p. 442). Un rol important e deținut de «un străin misterios», Adam, care în calitate de «martor, consilier, purtător de cuvânt și judecător» ascunde figura confesorului. «Figura lui Adam răspunde celor care se întreabă cum de autorul textului, care n-a fost niciodată căsătorit și nici n-a avut o familie

a sa, a putut să cerceteze cu atâta acuitate problemele iubirii omenești și ale căsniciei» (id., p. 443).

Ultima dramă scrisă de Karol Wojtyła în 1964 este *Raze de paternitate* (Bibliografie 36). Autorul o definește «Misterium» aproape indicând că e vorba mai mult de o reflecție filosofico-religioasă decât de o dramă propriu-zisă; în realitate suntem în fața unei analize a «temelor existenței umane — singurătatea, paternitatea și maternitatea, copilăria — care erau doar vag schițate în *Prăvălia bijutierului*» (Bibliografie 38, p. 503).

A fi preot și educator în Polonia comunistă, dar mai ales în perioada stalinistă, înseamnă să te confrunți aproape zilnic cu regimul. O bătaie pe care Wojtyła, mai întâi ca preot, mai târziu ca episcop și cardinal, o duce acționând — potrivit mărturiei oferite nouă de părintele Adam Boniecki — pe două planuri: atenția îndreptată către tineri, lupta spre a obține permise de construcție pentru noi biserici, procesiunile anuale de Corpus Domini care devin tribune pentru a denunța orice violare a spațiului libertății.

O bătaie împotriva regimului pe care, însă, arhiepiscopul de Cracovia n-o duce cu gesturi zgomotoase sau cu intervenții explicite în sfera politică. «*Eu nu fac politică, Biserica nu face politică, ea proclamă cuvântul Evangheliei. Și dacă a apăra drepturile omului înseamnă a face politică, atunci...*»: acesta e răspunsul aceluiasi Wojtyła către un biograf al său, francezul Jean Offredo (Bibliografie 64, p. 257), care îl întreba de ce a intervenit personal, pe plan legal — prin intermediul avocatului său Rozmarynowicz — în cazul morții unui student, Stanislas Pyjas, ucis de poliția secretă a regimului.

Pe Wojtyła politica îl interesează puțin sau deloc. Jerzy Turowicz, prietenul său și directorul săptămânalului *Tygodnik Powszechny*, afirmă că el «nu e de stânga, nu e de dreapta și nu e nici măcar naționalist» (Bibliografie 44, p. 128). Interesul scăzut nu exclude, în orice caz, susținerea inițiativelor catolicilor-laici angajați în lupta socială. Wojtyła are o contribuție importantă la constituirea grupului cultural-politic *Znak {Semnul}* care va avea și o mică reprezentare în Parlamentul de la Varșovia și care publică revista al cărei colaborator este. Colaborează și cu grupul clandestin «*Odrodzenie*» («*Renașterea*»), care e sprijinit direct de cardinalul Wyszyński.

Desigur Wojtyła cunoaște bine marxismul, față de care are o aversiune totală, comparabilă doar cu cea față de nazism, după cum rezultă din această pagină din *Har și taină*: «*Biserica poloneză în acest secol a trebuit*

să susțină o luptă dramatică împotriva a două regimuri totalitare: împotriva regimului inspirat de ideologia nazistă în timpul celui de-al doilea război mondial; apoi, în lungile decenii de după război, împotriva dictaturii comuniste și a ateismului său militant (...). Cele două sisteme totalitare, care au marcat tragic secolul nostru, le-am putut cunoaște, ca să zic așa, din interior. Deci e ușor de înțeles sensibilitatea mea pentru demnitatea oricărei persoane umane și pentru respectarea drepturilor sale, pornind de la dreptul la viață» (Bibliografie 16, pp. 77-78).

Prima înfruntare cu regimul este din 1962: la Cracovia conducătorii comuniști vor să rechiziționeze seminarul pentru a atribui edificiul școlii pedagogice. Wojtyła protestează direct în fața prim-secretarului regional comunist (L. Motyka) și, fapt fără precedent pentru un episcop polonez, intră în sediul partidului pentru a duce tratative. Obține un compromis: etajul trei va fi al școlii pedagogice, restul clădirii îi rămâne seminarului (Bibliografie 64, p. 77).

Este memorabilă lupta pe care o duce pentru biserica din Nowa Huța: regimul respinge sistematic cererile de construcție, Wojtyła celebrează slujba de Crăciun 1963 în aer liber, pe ploaie, în locul ales pentru biserica pe care o definește drept «noua peșteră a Betlehemului». Autoritățile comuniste cedează în sfârșit și lucrările încep la 18 mai 1969. Paul al VI-lea trimite o piatră din Bazilica Sfântul Petru care să fie «prima» din noul edificiu. În predica ținută la sfințirea bisericii, în mai 1977, Wojtyła spune: «Acest oraș nu e un oraș cu oameni fără căpătâi, oameni cu care puteți face orice vă place; care pot fi manipulați după legile producției și ale consumului. Acest oraș e un oraș al fiilor lui Dumnezeu» (Bibliografie 38, p. 104).

În 1966 are loc sărbătoarea Milenarului Poloniei și regimul refuză să subscrie la invitația adresată de către episcopi lui Paul al VI-lea. Însă refuzul nu oprește sărbătorile organizate de Biserică. La 3 septembrie, icoana Fecioarei Negre «trebuie să intre solemn în dioceza Katowice, cortegiul este blocat de grupuri de manifestanți. Chiar și mașina arhiepiscopului este oprită. Karol Wojtyła coboară și este violent apostrofat, în ciuda invitațiilor sale la dialog. Nicio șansă. Icoana trebuie să se întoarcă la Czestochowa, spre marea durere a credincioșilor din Silezia care nu se dau bătuiți: pelerinajul va continua, parohie după parohie, cu o ramă goală și o lumânare aprinsă care va fi transportată ca o flacără a solidarității. Și

aceasta spune multe despre spiritul de rezistență al polonezilor» (Bibliografie 64, p. 88).

La 28 octombrie 1967, arhiepiscopul organizează la Cracovia ceremonia de primire a Fecioarei Negre. «Vizita Fecioarei Măria» se încheie la 12 decembrie în anul următor: cardinalul Wojtyla asistă personal, în total, la 120 de sărbători și prezidează 53 de celebrări solemne.

Un alt biograf al lui Ioan Paul al II-lea, Jean Chelini, ne oferă această descriere în direct a unuia din ultimele sale rechizitorii împotriva regimului, în iunie 1978, la pelerinajul național al minerilor polonezi la Piekary Slaskie, în Silezia Superioară: «Circa 100.000 de mineri strigau: „Trăiască cardinalul, trăiască episcopii noștri”. Karol Wojtyla înainta prin mulțime, avându-l alături pe cardinalul Baum, arhiepiscop de Washington, musafirul său, zâmbind larg, și răspundea la aclamații cu un semn al mâinii. În acest mod, bine înfășurat în straiile lui stacojii, cardinalul degaja o imagine de forță și seninătate. În timpul predicii li se adresează minerilor cu un limbaj simplu dar foarte energic. Se pronunță cu duritate împotriva ceremoniilor atee pe care guvernul vrea să le organizeze. Revendică repausul duminical pentru minerii obligați să lucreze și în zi de sărbătoare. „*O familie fără zi de duminică înseamnă copii fără tată și o soție fără soț.*” Cere ca guvernării să autorizeze reconstruirea bisericilor distruse de război și deschiderea de noi șantiere: „*Acest refuz contravine drepturilor omului și intereselor muncitorilor, e o nedreptate. Trebuie să schimbăm această situație.*” Vorbind despre presa din țara sa, cardinalul Wojtyla subliniază disproporția dintre mulțimea de publicații marxiste și singurul periodic autorizat de inspirație catolică: „*Noi avem un singur cotidian oficial catolic, e intolerabil*”. Și urmează: „*Să spui că religia aparține idealismului, visului, e o prostie. S-a spus că religia e opiu pentru popor, eu spun că e dreptul muncitorilor. Ce e omul, dacă nu fiul lui Dumnezeu?*”» (Bibliografie 49, pp. 60-61).

Va aborda acel ton de fiecare dată când se va întoarce ca Papă în Polonia și ori de câte ori în lume se va pune problema drepturilor omului și ale Bisericii. El se va revendica mereu în convingerile sale în materie de drepturile omului de la experiența poloneză. Iată cum va proceda după aproape douăzeci de ani de Pontificat, anticipându-le ziariștilor ceea ce va spune în Cuba: «*în legătură cu drepturile omului știu bine ce am de zis. Drepturile umane sunt piatra de temelie a oricărei civilizații: această convingere am adus-o cu mine din Polonia, din confruntările cu sistemul*

sovietic și cu totalitarismul comunist. De la mine să nu aștepte nimeni altceva!» (21 ianuarie 1998, în zborul Roma -Havana).

Dar am alergat prea repede, împinși de dorința de a surprinde întreaga aventură a omului și a creștinului Wojtyla în materie de drepturile omului. Trebuie să ne întoarcem în timp cu patruzeci de ani, la perioada când devine episcop.

EPISCOP ȘI CARDINAL. ÎNCEPE SĂ CĂLĂTOREASCĂ ÎN LUME

Karol Wojtyla e unul din ultimii episcopi numiți de Pius al XII-lea, cu trei luni înainte de sfârșitul Pontificatului său: în marea aventură a «tradiției apostolice» există această trecere de ștafetă dinspre ultimul Papă statuar al epocii moderne spre tânărul episcop polonez care, douăzeci de ani mai târziu, va fi chemat să schimbe din temelii imaginea papală, apropiind-o de limbajul și gesturile oamenilor obișnuiți.

Iată deci că la 4 iulie 1958 Pius al XII-lea îl numește pe Karol Wojtyla — care are doar 38 de ani — episcop auxiliar de Cracovia. Semnul viitoarelor schimbări e deja vizibil în modul său de acceptare: este găsit într-o tabără școlară, sosește în graba mare la Wawel, spune fără ezitare că acceptă funcția și cere să se întoarcă printre tineri.

Un an mai târziu, când este consultat în legătură cu temele de dezbatere ale Conciliului, sugerează *«oportunitatea ca fețele bisericești să aibă un contact mai strâns cu toate aspectele vieții omului în lume, inclusiv exercițiile sportive și activitățile teatrale»* (Bibliografie 58, p. 132): în acel răspuns se află experiența lui, care într-o zi îl va ajuta să schimbe imaginea papală (vezi capitolul 19).

Răspunsul episcopului Wojtyla la consultările «Comisiei antepreparatorii» ale Conciliului poartă data de 30 decembrie 1959 și cuprinde opt pagini din *Acta et Documenta Concilio Vaticano II apparando* (Series Ioan Paul, volumen II, pars II, pp. 741-748). El poartă mărturia că tânărul episcop avea o percepție vie asupra celei mai recente debateri pastorale: în privința ecumenismului invită «să se pună accentul mai puțin pe ceea ce ne desparte, căutându-se mai degrabă ceea ce ne apropie», ar vrea ca «vocația și răspunderea laicilor în cadrul Bisericii» să poată fi «mai accentuate», cere o «reformă» a breviarului și o «reanimare a liturghiei», sugerează ca — drept răspuns la «materialismul în creștere» — să fie susținută o prezentare a eticii «bazate pe personalismul creștin».

Pleacă la Roma în 5 octombrie 1962. Nu mai ieșise din Polonia după perioada studiilor romane, în 1946-1948, iar impactul cu adunarea părinților membri în Conciliu, la Sfântul Petru, îi provoacă o puternică emoție, care își găsește expresie într-o poezie intitulată *Biserica*: «*Sprijinul nostru cuvintele pronunțate în timpurile vechi / și pronunțate și azi cu tremur în glas, pentru a nu le altera (...) / Asta e totul? / Mai sunt, desigur, și mâini invizibile și ele ne susțin / în timp ce cu greu mănăm barca, pe drumul trasat de evenimente, / în ciuda atâtor bancuri de nisip. / Fi-va de-ajuns să deschidem punțile, dacă nu căutăm mâinile invizibile?*» («Piatră de lumină», Bibliografie 34, p. 64).

Wojtyła devine repede purtătorul de cuvânt al episcopatului polonez și are opt intervenții în adunare, prezintă treisprezece documente scrise și subscrive la trei împreună cu alți venerabili părinți. E unul din cei treisprezece membri ai «Comisiei de studiu pentru problemele populației, ale familiei și ale natalității», prezidată de cardinalul Alfredo Ottaviani, cu vicepreședinții Doepfner și Heenan. Face parte din subcomisia însărcinată să redacteze *Schema XIII* (adică textul constituției *Gaudium et spes*). Sunt relevante intervențiile sale pe teme de ecleziologie, libertate religioasă și ateism. Insistă mult (în două intervenții, la 21 octombrie 1963 și 8 octombrie 1964) pentru ca în «textul „De ecclesia” capitolul despre „Poporul lui Dumnezeu” să figureze înaintea capitolului despre ierarhie» (Bibliografie 56, p. 133).

Din 22 septembrie 1965 datează o intervenție despre libertatea religioasă și ateism: «*E necesar să declarăm că dreptul la libertatea religioasă, aparținând dreptului natural (bazat adică pe legea naturală și deci pe legea divină), nu suferă nicio limitare, decât din partea înseși acelei legi naturale*».

Intervenind în legătură cu *Schema XIII*, se declară de partea fețelor bisericești care critică «optimismul facil» al documentului. «*în acest act, viziunea lumii așa cum ar trebui să fie prevalează asupra viziunii lumii așa cum este: îi lipsește de aceea simțul realismului creștin*», rostește în sala de conferințe la 28 septembrie 1965. Cât privește tema ateismului, «*ar fi oportun să distingem între ateismul care ia naștere din convingeri personale și cel care este impus din exterior prin presiuni de orice tip, fizice și morale, mai ales când cineva este pus în imposibilitatea de a-și profesa credința în cadrul vieții publice și oficiale și când se pretinde aproape*

profesarea ateismului, îmbibând cu el instruirea tinerilor, chiar și împotriva voinței părinților lor».

Contribuția la dezbaterile conciliare a fost condusă de preocuparea de a le semnala episcopilor occidentali situația dificilă a comunităților catolice care trăiau în țările comuniste (id., p. 145). Spiritul de echipă din interiorul delegației poloneze și poziția de rezervă în umbră a cardinalului Wyszyński poate că i-au limitat inițiativa pe teme ce nu erau legate de asemenea preocupări.

Dar dacă aportul lui Karol Wojtyła la Conciliu a fost limitat, efectul lecției conciliare asupra personalității sale a fost puternic și creativ: *«Conciliul Vatican II m-a ajutat să găsesc sinteza credinței mele personale și în primul rând capitolul 7 din constituția „Lumen gentium” intitulat: „Natura escatologică a Bisericii pelerine și unificarea ei cu Biserica cerească», îi va spune lui Frossard (Bibliografie 10, p. 87). Dintre numeroasele declarații de recunoștință la adresa Conciliului, aceasta ni s-a părut cea mai călduroasă.*

Cât privește modul în care ambientul roman a perceput filiația dinspre Conciliul Vatican II înspre Pontificatul lui Wojtyła, e de ajuns să cităm următoarea afirmație din 1984 a cardinalului Agostino Casaroli, secretar de stat: *«E primul Papă despre care am putea spune că s-a format în cadrul Conciliului, care și-a trăit adică propria maturitate sacerdotală și anii de serviciu episcopal în spiritul Conciliului, dobândind de aici durabile perspective de gândire și acțiune» (Bibliografie 75, p. 11).*

Un cercetător care a reconstruit minuțios participarea lui Wojtyła la Conciliu ne oferă această imagine în mișcare: *«în 1962, la începutul Conciliului, episcopul auxiliar de Cracovia făcea parte din ultimul contingent al episcopilor lumii. Întrucât episcopii, în sala conciliară, erau împărțiți pe criteriul vârstei, generația tânără era așezată în partea de jos a Bazilicii și de acolo porneau aplauzele care salutau cuvintele îndrăznețe, înainte de a se întinde asupra întregii adunări. Wojtyła a făcut parte din această grupare a adunării ecleziastice și s-a aflat adesea chiar în avangarda ei» (Grootaers, Bibliografie 58, p. 132).*

Și iată cum evocă Ioan Paul al II-lea această trecere a sa prin diverse stadii în Bazilica vaticană: *«Am început să particip la Conciliu tânăr episcop fiind. Îmi aduc aminte că primul meu loc era situat aproape de intrarea în Bazilica Sfântul Petru, dar, o dată cu cea de-a treia sesiune,*

după ce fusesem numit arhiepiscop al Cracoviei, m-am mai apropiat de altar» (Bibliografie 14, p. 172; vezi ed. Rom., p. 194).

La sfârșitul Conciliului, arhiepiscopul Wojtyla se întoarce la Cracovia conștient de faptul că a participat la un eveniment fără precedent, la «*un mare dar pentru Biserică, pentru toți cei care au participat (...), un dar pentru întreaga familie umană, un dar pentru fiecare dintre noi*» (id., p. 171). Problema concretă și modul de acțiune se referă acum la a transpune învățăturile și preceptele conciliare în viața Bisericii locale.

Wojtyla urmează calea cea mai directă: cea de implicare a întregii comunități ecleziastice, clerici și laici. În acest scop scrie o carte, *Izvoarele înnoirii. Studiu privind punerea în practică a Conciliului Vatican II* (Bibliografie 19), care începe astfel: «*Un episcop care a participat la Conciliul Vatican lise simte dator față de acesta*». O publică în 1972 și pentru același an convoacă un Sinod arhidiocezan, pe care îl va închide în calitate de Papă, cu ocazia primei întoarceri în patrie, la 7 iunie 1979.

Sinodul de la Cracovia e capodopera arhiepiscopului Wojtyla. El demonstrează seriozitatea cu care acesta așază «receptarea Conciliului Vatican II» în slujba acțiunii sale păstorești. În «statutul» Sinodului (prezent în acte: Bibliografie 14) introduce următoarea normă care e pur și simplu revoluționară pentru Polonia anului 1972: «Participă la Sinod toți credincioșii diocesei care își asumă răspunderea de a lucra pe secțiuni pentru realizarea scopurilor Sinodului». Grupele de studiu care se constituie sunt inițial 325, dar vor urca la circa o mie la sfârșitul Sinodului: «*Nu putem neglija nici ofărâma din acea mare comunitate a poporului lui Dumnezeu care se regăsește în Biserică*», declară arhiepiscopul la 10 octombrie 1972, la prima adunare a grupelor de studii.

Deja înainte de Sinod, arhiepiscopul Wojtyla — mereu în spiritul Conciliului -vizitase, la 28 februarie 1969, Sinagoga din cartierul Kazimierz al Cracoviei: un gest care precedă vizita la Sinagoga din Roma, pe care o va efectua la 13 aprilie 1986 (vezi capitolul 22). El va intra în calitate de Papă în Sinagoga din Roma pentru că intrase deja în calitate de cardinal în cea din Cracovia și intrase acolo deoarece deja de mic copil i se întâmplase de mai multe ori să intre în Sinagoga din Wadowice, pentru a asculta cântarea Psalmilor, atunci când erau interpretați de Moise Savitski, un băiat dotat cu o voce extraordinară (Bibliografie 44, p. 37).

Vizita la Sinagoga din cartierul Kazimierz nu e un gest izolat și nu va da naștere unor gesturi izolate: «*Ca arhiepiscop al Cracoviei, am avut intense*

contacte cu comunitatea evreiască din oraș. Raporturi foarte cordiale mă legau de conducătorul ei:

acestea au continuat și după plecarea mea la Roma... Cu prilejul călătoriilor mele apostolice în lume caut totdeauna să-i întâlnesc pe reprezentanții comunităților evreiești» (Bibliografie 14, pp. 110-111; vezi ed. Rom., p. 135).

La 30 decembrie 1963, Paul al VI-lea îl numește arhiepiscop al Cracoviei. Patru ani mai târziu, la 27 mai 1967, îl face cardinal.

Numirea în funcția de cardinal atrage asupra lui Wojtyła atenția serviciilor secrete ale regimului comunist. Într-un «raport confidențial» din această perioadă stă scris: «Se poate spune cu siguranță că Wojtyła este unul dintre puținii intelectuali în interiorul episcopatului polonez. Spre deosebire de Wyszyński, împacă abil tradiționala religiozitate populară și catolicismul intelectual și le știe aprecia pe amândouă. (...) Nu e foarte implicat în activități fățiș antistatale. Se pare că nu se împacă prea bine cu politica; are o poziție prea intelectuală. (...) îi lipsesc calitățile organizatorice și de comandă și aceasta e slăbiciunea sa în rivalitatea cu Wyszyński. (...) Trebuie să observăm și să studiem orice aspect al raporturilor dintre cei doi cardinali și să adoptăm o politică elastică, pentru a ne adapta la evoluția circumstanțelor. (...) Trebuie să încurajăm interesul lui Wojtyła pentru problemele generale ale Bisericii poloneze și să-l sprijinim în rezolvarea problemelor arhidiecezei. (...) Și trebuie să continuăm să ne arătăm cu orice prilej ostilitatea față de Wyszyński; dar nu astfel încât să-l constrângem pe Wojtyła să-și manifeste solidaritatea cu Wyszyński» (Bibliografie 44, pp. 119-121). Acea tactică naivă nu dă niciun rezultat: Wojtyła îi va fi credincios lui Wyszyński și nu va asuma niciodată — în raporturile cu regimul — o poziție distinctă.

Calitatea de cardinal nu-i modifică stilul de viață: «Nu avea nimic, în afară de trei reverende negre zdrențuite, patru roșii, schiurile, pagaia de canoe: tot ceea ce primea dăruia mai departe. Mânca puțin, nu fuma, bea foarte puțin vin» (Bibliografie 49, p. 54). Își supraveghează cu atenție preoții și fiecăruia îi dedică cel puțin două întâlniri pe an.

Dacă la Conciliu arhiepiscopul Wojtyła a ajuns să iasă în evidență, cu oarecare greutate, abia la sfârșitul lucrărilor, la Sinoadele episcopale convocate de Paul al VI-lea cardinalul Wojtyła e protagonist încă de la bun început.

Nu participă la primul (cel extraordinar, convocat de Papa Montini între 29 septembrie și 29 octombrie 1967), în semn de solidarizare cu cardinalul Wyszyński, căruia autoritățile comuniste nu i-au acordat viza pentru a merge la Roma, dar va fi prezent la celelalte patru care au loc între 1969 și 1977 și de trei ori — începând cu 1971 -este ales în Consiliul secretariatului Sinodului.

La Sinodul din 1969, Wojtyła participă ca membru numit din partea pontificatului (o recunoaștere dorită de Paul al VI-lea pentru sacrificiul său făcut cu doi ani mai înainte). Intervine de mai multe ori și invită la *«conservarea și sporirea tuturor energiilor derivate din colegialitate, punându-le la dispoziția primatului lui Petru»* (Bibliografie 32, p. 121).

La Sinodul din 1971 («Misiunea preoțească și justiția în lume») afirmă că *«nu putem acorda o mai mică importanță acelor cazuri de injustiție care se referă la libertatea de conștiință și de religie, comparativ cu cele care se referă la sărăcie și la mizeria economică, fiind chiar mai mare»* (id., p. 180).

Pentru Sinodul din 1974, pe tema «evanghelizării în lumea contemporană», Paul al VI-lea îi încredințează rolul de referent. Din această experiență decurge convingerea sa că e nevoie să i se propună omenirii, care se apropie de al treilea mileniu, «o nouă evanghelizare».

O altă sarcină importantă îi este propusă de Paul al VI-lea, și anume să țină predicile de exerciții spirituale la Curia romană, în Postul Paștelui 1976. Meditațiile vor fi publicate și în italiană în 1977, cu titlul *Semn de contradicție* (Bibliografie 20).

Acea broșură este lectura cea mai vie care ne permite să surprindem în toată întinderea sa dramaticul sentiment al timpului și al istoriei, conturat în experiența poloneză și completat la Conciliu, cu care cardinalul Wojtyła i se va adresa lumii îndată ce va lua numele de Ioan Paul al II-lea. El simte că omenirea și Biserica trăiesc un *«timp excepțional»*, o *«epocă deschisă»*, anii unei *«probe decisive»*. Ultima etapă a celui de-al doilea mileniu după Isus este pentru el o câmpie arată de gigantica *«răsturnare a civilizațiilor, a regimurilor și a mentalităților»*, care pune la o încercare decisivă puterea credincioșilor, dar care în același timp este propice pentru *«un nou descălecat creștin»*. O epocă în care, ca în nicio altă perioadă, Isus Cristos le apare oamenilor ca un *«semn de contradicție»*. Un timp în care *«ispita răului („veți fi ca Dumnezeu”, Geneza 3,5) și-a găsit contextul istoric potrivit: poate că el reprezintă cel mai înalt grad de tensiune dintre Cuvânt*

și Anti-Cuvânt din istoria întregii omeniri». Această desfășurare a ispitei primordiale își atinge azi desăvârșirea «poate pentru că omenirea întreagă își ascunde și își arată tot mai puțin rădăcinile existenței salepepământ și poate pentru că ne găsim azi în pragul unei noi escatologii» (id., passim).

Semn de contradicție e ultima publicație importantă înainte de învestirea ca Papă și ne dă prilejul de a-i oferi cititorului câteva sugestii, în cazul în care ar vrea să cerceteze operele de tinerețe ale lui Karol Wojtyła.

Cea mai actuală — chiar și azi — este *Iubire și responsabilitate* (Bibliografie 23), pe care o publică în 1960, când e deja episcop de doi ani și care cuprinde experiența sa de sfătuitor al logodnicilor și al tinerelor perechi: deja înainte ca autorul său să fie ales Papă, acest volum este tradus în franceză (1965), în spaniolă și italiană (1969). Vom vorbi despre el în capitolul 20, deoarece aici este anticipat acel vis al «teologiei trupului» care reprezintă unul din darurile cele mai frumoase ale Pontificatului.

Cine îl caută pe om, dincolo de acel volum despre iubire, să citească poeziile (Bibliografie 34, 35, 36, 37, 38) și piesa de teatru *Prăvălia bijutierului* (Bibliografie 33 și 38). Cine e interesat de activitatea pastorală, să vadă actele Sinodului de la Cracovia (Bibliografie 21).

Deja ca episcop și cardinal, Karol Wojtyła e un mare călător. După cum o dovedește acel «Kalendarium» al vieții sale (Bibliografie 46), a avut vreo cincizeci de ieșiri din Polonia în cei șaisprezece ani dintre începutul Conciliului Vatican II (1962) și Conclavul care îl numește Papă.

La Roma vine de 31 de ori:

- De 5 ori pentru a participa la lucrările Conciliului;
- De 2 ori pentru tot atâtea «visite ad limina»;
- De 11 ori pentru a participa la adunările sinodale sau la întrunirile Consiliului secretariatului Sinodului;
- Odată pentru a prelua «titlul de cardinal» (San Cesareo in Palatio);
- Odată pentru Consistoriul în care a fost confirmat cardinal (1967);
- De 3 ori pentru a participa la ceremonii în Bazilica Sfântul Petru;
- De 2 ori pentru a participa la simpozioane;
- De 2 ori pentru întruniri ale Congregației vaticane;
- Odată pentru a ține predici în exercițiul spiritual din Postul Paștelui la Curia romană (1976);
- Odată pentru un pelerinaj al preoților polonezi;
- De 2 ori pentru funeraliile lui Paul al VI-lea și Ioan Paul I și succesivele Conclave.

Nu vine doar la Roma cardinalul Wojtyla, ci îl găsim cel puțin de șase ori în Italia pentru conferințe și pelerinaje:

— La Bologna, în 2 octombrie 1971, pentru o conferință la Universitate;

— La Fossanova, Aquino, Rocca Secca și Napoli, între 17-24 aprilie 1974, pentru celebrarea a șapte sute de ani de la moartea Sfântului Toma;

— La San Giovanni Rotondo (Foggia), între 1-2 noiembrie același an, la Padre Pio;

— La Milano, în 1 decembrie al anului următor, la invitația cardinalului Colombo, pentru o conferință la Ambrosianum;

— Tot la Milano, în 18 martie 1977, pentru o conferință la Universitatea Catolică;

— La Torino, în 1 septembrie 1978, pentru a vedea Giulgiul. Face nouă călătorii în alte state europene, cu excepția Italiei:

— În 1970, la 16-20 noiembrie, se află la Louvain, apoi Luxemburg și Freiburg (primul și al treilea oraș adăpostesc importante universități catolice);

— În 1973, la 29 mai, e din nou în Belgia, la Louvain și la Bruges, unde conduce procesiunea Corpus Domini; între 6 și 11 noiembrie se află în Franța (Paris, Chamonix, Annecy);

— În 1974, la 16 aprilie, participă la Litomierczyce (Cehoslovacia) la funeraliile cardinalului Trochta;

— În 1975, la 27 februarie, e din nou la Freiburg pentru a ține o comunicare la un seminar de fenomenologie pe tema «Participare și alienare»; la 19 septembrie pleacă într-o călătorie în Republica Democrată Germană;

— În 1977, la 23 iunie, se află la Mainz, în Republica Federală Germania, pentru a primi un titlu de «doctor honoris causa»; apoi la Koln pentru a-l întâlni pe cardinalul Hoeffner, care îl definește drept «un om dotat cu modestie, o profundă venerație, o credință fierbinte, un mare spirit de sacrificiu pastoral și o încredere de nezdruccinat»; între 1 -4 iulie același an e în Franța, îl întâlnește la Paris pe cardinalul Marty și la Osny, în comunitatea poloneză;

— În 1978, între 19-25 septembrie, cu trei săptămâni înainte de Conclavul care îl va alege Papă, se află în Republica Federală Germania cu o delegație a episcopiei poloneze formată și din Wyszynski, Stroba și Rubin: vom vorbi despre aceasta la sfârșitul capitolului.

Patru sunt, în sfârșit, călătoriile în afara Europei: de două ori în Americi, o dată în Ținuturile Sfinte și o dată în Asia și Oceania.

Mai întâi a fost pelerinajul în Ținuturile Sfinte, în decembrie 1964, împreună cu un grup de părinți din Conciliu, la încheierea celei de-a treia sesiuni din Vatican II. Îl descrie astfel într-o scrisoare către diocezanii din Cracovia: *«Am simțit că, lucrând în Conciliu pentru reînvierea Bisericii, trebuia să revenim spre Domnul însuși, al cărui Trup Mistic este Biserica. De aici dorința de a vizita locurile în care s-a născut, a vorbit și a lucrat, unde a suferit de asemenea, a murit pe cruce, a înviat din morți și a urcat la ceruri. Nu consider participarea mea la pelerinaj ca pe o proprietate personală sau privată, ci ca pe un semn de grație al Providenței, care mi-a fost oferit și în numele altora»* (Bibliografie 46, p. 206). Din notele de călătorie ia naștere un mic poem pe care îl publică în 1965 în revista *Znak*, cu titlul *Pelerinaj în Ținuturile Sfinte*: *«Și azi de ce vin aici? /Nu te mira! Orice privire, de o mie nouă sute de ani / aici se preschimbă în acea unică privire impreschimbabilă»* (Bibliografie 37, pp. 117-126).

Prima călătorie peste Atlantic, în Canada și Statele Unite, are loc la 28 august — 1 septembrie 1969.

La începutul lui 1973, între 1 februarie și 3 martie, merge în Australia pentru a participa la Congresul euharistie și înainte de întoarcerea în Polonia vizitează Noua Zelandă, Papua Noua Guinee și Filipine.

În vara 1976 (între 23 iulie și 5 septembrie), se află din nou în Statele Unite pentru Congresul euharistie din Philadelphia, în fruntea unei delegații de 18 episcopi polonezi. Programul vizitei e intens. E descris astfel în volumul *Karol Wojtyła în scrieri*: *«Prezidează concelebrarea Sfintei Liturghii la Philadelphia, Doylestown în Pennsylvania, la Pasaic N. J. Și în alte orașe; ia parte la pelerinajul de la Doylestown, „Czestochowa americană”, are întâlniri cu emigranți polonezi în America, la Boston și New York; ține o conferință la universitatea americană din Boston, are o întâlnire cu colonia poloneză din Canada, pronunță un discurs la Chicago și la conferința coloniei poloneze la Orchard*

Lake, dedicată vieții și activității Bisericii în Polonia și îi înmânează pământ din lagărele de concentrare de la Raclawice și Oswiecim rectorului Institutului științific de la Orchard Lake. Are o intervenție la Congresul euharistie internațional de la Philadelphia; ține o conferință despre libertatea religioasă la Harvard University și la Washington; întâlnește comunitățile

poloneze din Detroit, Buffalo, San Francisco, Los Angeles» (Bibliografie 18, p. 234).

Călătoriile în Italia, în Europa și în lume îl ajută să cunoască mulți cardinali. I-a văzut la Sinoade, dar vizitele la fața locului îi permit să aprofundeze cunoașterea și stima. Astfel îi întâlnește pe Baum, Bengsch, Cody, Colombo, Cook, Dearden, Freeman, Hoeffner, Koenig, Krol, Manning, Marty, Medeiros, Pellegrino, Poma, Ratzinger, Siny, Suenens, Ursi, Volk. Pe alții i-i prezintă la Roma viitorul cardinal Andrzej Măria Deskur, marele său prieten. Acele contacte îl ajută să facă cunoscută situația dificilă a Bisericii poloneze sub regimul comunist, care i se pare necunoscută în Occident.

O deosebită importanță — pentru cunoștințele pe care și le lărgeste sau consolidează — o prezintă ultima ieșire din Polonia înainte de Conclavul care îl alege Papă: cea care îl duce, împreună cu o delegație a episcopiei poloneze, în Germania federală între 19 și 25 septembrie 1978. Cu acea vizită se încheie procesul de reconciliere între cele două Biserici, începută printr-o scrisoare a episcopilor polonezi către episcopii germani care poartă data de 18 noiembrie 1965 și e o invitație la iertarea reciprocă, făcându-se referire la toată istoria celor două popoare și în mod particular la împrejurările celui de-al doilea război mondial, pentru a putea celebra «cu conștiința împăcată» sărbătoarea mileniului polonez (966-1966): «Frați venerabili, vă lansăm un apel: să încercăm să uităm! Să lăsăm deoparte polemicile, urmările războiului rece, și să începem un dialog (...). În acest spirit foarte creștin și în același timp foarte omenesc, ne întindem mâinile spre voi, așezați pe băncile Conciliului care se apropie de sfârșit, iertând și cerând iertare».

«Cu emoție și bucurie» episcopii germani au strâns mâna întinsă de către polonezi și au răspuns astfel la 5 decembrie 1965: «Și noi vă rugăm să uitați, vă rugăm să iertați».

S-a coborât pacea asupra celor două comunități catolice, dar guvernul comunist polonez a dezlănțuit un război propagandistic împotriva episcopiei, atacându-i în special pe cardinalul Wyszyński și pe arhiepiscopul Wojtyła. Obiect al invectivei era fraza

«iertând și cerând iertare». «Nu vom uita și nu vom ierta» era cuvântul de ordine al atacurilor. Muncitorii uzinelor Solvay îi scriu despre indignarea lor arhiepiscopului Wojtyła, care în acea uzină lucrase ca muncitor în timpul

războiului. Wojtyła dă o replică în *Dziennik Polski* (Ziarul polonez) la 13 mai 1966. I se răspunde din nou că Polonia nu are nimic de iertat.

În timpul vizitei din septembrie 1978, cardinalul Wojtyła ține două discursuri la Fulda (din care unul în fața Conferinței episcopilor germani) și un al treilea la Koln. Spune printre altele, în timpul predicii din catedrala din Fulda, la 22 septembrie, că acea întâlnire «*va întări*» cele două Biserici «*în adevăr și iubire*» și va contribui — în momentul în care al doilea mileniu se apropie de sfârșit — «*la cicatrizarea rănilor trecutului, fie mai îndepărtat, fie mai recent*» (Bibliografie 76, pp. 47-52).

În cei unsprezece ani în funcția de cardinal, figura lui Karol Wojtyła își sporește notorietatea: frecventa participare la Sinoadele romane, repetata re alegere în Consiliul secretariatului Sinodului, rolul de referent la simpozionul episcopilor europeni din 1975 și la Congresul euharistie de la Philadelphia din 1976 (unde vorbește alături de cardinalul Benelli, Maica Tereza din Calcutta și arhiepiscopul brazilian Helder Cămara), predica în fața Curții în 1976, dese vizite la comunitățile poloneze din emigrație, misiunea în Germania din septembrie 1978 sunt principalele ocazii în care devine cunoscut în lume, iar figura lui devine familiară pentru majoritatea membrilor din colegiul cardinalilor.

Când se va reuni al doilea Conclav din 1978, aceste recunoașteri îl vor face Papă.

PRIMUL PAPĂ SLAV. NOUTATEA GEOPOLITICĂ A ALEGERII

Cardinalul Karol Wojtyła este ales Papă după al optulea scrutin, cu 99 de voturi din 111: este aproximativ ora 17 și 20 de minute, luni, 16 octombrie 1978. Vestea se află la ora 18 și 17 minute. La 18,43, din loja Bazilicii Sfântul Petru, cardinalul Feliei anunță: «Habemus Papam!». La 19 și 35 noul Papă își face apariția și — în mod neașteptat — se adresează mulțimii.

Că a fost ales cu 99 de voturi în al optulea tur de scrutin o afirmă într-o scrisoare către șeful guvernului italian de atunci, Giulio Andreotti, un cardinal al cărui nume nu-l cunoaștem. În legătură cu scrisoarea i-am cerut lămuriri lui Andreotti, care ne-a răspuns că nu ni le poate oferi, datorită unui angajament de discreție pe care și l-a asumat față de acel cardinal «care apoi a murit».

În volumul în care comunică existența scrisorii, Andreotti protestează împotriva celor ce s-au scris, a doua zi după Conclav, de către «un cunoscut ziarist francez», care atribuia «lipsei de valoare a partidului Democrației Creștine faptul că acei cardinali n-au mai avut încredere în colegii lor

italieni». Omul politic italian îl acuză de «ușurință și grandilocvență» pe ziaristul francez și continuă astfel: «Chiar un cardinal din Franța mi-a scris că n-a existat nicio ostilitate antiitaliană: „trebuie spus că până inclusiv luni dimineața le-am acordat sufragiile confrăților noștri italieni, mai ales la doi dintre ei care adunau un semnificativ consens”. Verificata imposibilitate de unificare consensuală ne-a adus în pauză la convingerea că a apărut momentul pentru o altă opțiune. Iar hotărârea s-a născut uimitor de repede: arhiepiscopului de Cracovia i-a lipsit un singur buletin pentru a obține o sută de voturi (predecesorul său, de venerată amintire, primise nouăzeci și opt de voturi)» (Bibliografie 41a, p. 176).

Nu avem nicio informație sigură despre felul cum s-a ajuns la această variantă, ci doar reconstrucții prin intermediul ipotezelor și al indiscrețiilor. Printre indiscreții, cea mai credibilă ni s-a părut cea comunicată de Andreotti care prin viu grai — într-o conversație pe care am avut-o cu el la 31 mai 1998 — ne-a dat descrierea sumară a desfășurării Conclavului, cu câteva detalii asupra tururilor de scrutin, informații pe care le-a primit de la cardinalul guatemalez Mario Casariego (poate în data de 27 noiembrie 1978, pentru că atunci «Jurnalele» lui Andreotti înregistrează o conversație cu Casariego, «veteran al Vaticanului»: Bibliografie 41b).

Cardinalul Wojtyła ar fi avut 11 voturi în dimineața de luni 16 (adică la al șaselea scrutin), 47 de voturi la al șaptelea și 99 la al optulea. Cardinalul Luciani, în luna august, fusese ales cu 98 de voturi.

Tot potrivit celor povestite de cardinalul Casariego, «duminica și dimineața de luni le-au aparținut italienilor», care ajunseseră să obțină următoarele rezultate: Siri 48 de voturi, Benelli «vreo treizeci», Poletti 17, Pappalardo 6, Colombo «5 sau 6», Ursi 4, Feliei 1. Se poate presupune că, în relatarea sa, Casariego s-a referit la nivelul maxim de voturi obținute de fiecare cardinal, fără a preciza în care scrutin s-a întâmplat aceasta.

Potrivit cardinalului guatemalez, Siri îi avea ca susținători pe «Samore și cercul Palazzini-Paupini, poate și Feliei». Deci vechea Curie, sau mai bine zis componenta ne-montaniană a Curții romane și probabil acestui grup îi aparținea și Casariego, care era prieten cu Samore și adesea oaspetele său în vizitele la Roma.

Benelli în schimb — ne spune Casariego — «era sprijinit de sudamericani și de pakistanez», adică de Cordeiro care fusese împreună cu Wojtyła referent la Sinodul din 1974. Ultima informație a lui Casariego

către Andreotti: «Marii partizani ai cardinalului Wojtyla fuseseră Koenig și Alfrink».

Indiscrețiile furnizate de Casariego ni se par credibile nu doar pentru autoritatea în materie vaticană a omului politic căruia i le-a mărturisit și care ni le-a transmis, dar și pentru cunoscuta naivitate a personajului Casariego. El, printre altele, i-a povestit lui Andreotti că n-a înțeles cine-i acel «Wojtyla» care la al optulea scrutin depășea cvorumul electoral, și nu doar pentru că nu-l cunoștea pe cardinalul polonez care o clipă mai târziu devenea Papă, ci pentru că — în șușotelile care se răspândeau în Capela Sixtină — lui i se păruse că a auzit numele «Botiglia» și a încercat să afle mai multe despre acela, dar Siri și alții i-au făcut semne să tacă, pentru că Wojtyla era atât de aproape că putea să-l audă.

Puțin mai târziu, mergând împreună cu ceilalți să-l salute pe ales, Casariego îl auzi pe Ioan Paul al II-lea spunându-i cu amabilitate: «Acum știți cine e Botiglia!».

Cardinalul Karol Wojtyla primise deja voturi în Conclavul din august, care îl alesese în ziua de 26 pe cardinalul Albino Luciani. O afirmă toate reconstituirile celor două Conclave pe care le-am putut controla. Ne limităm la a reproduce afirmațiile ziaristului american Wilton Wynn dintr-un volum de amintiri vaticane (a fost corespondentul la Roma al săptămânalului *Time*, pentru 24 de ani): a fost vorba de «o mână de voturi, redusă numeric dar semnificativă», care i-a produs lui Wojtyla agitație și panică. El susține că a aflat-o de la Papă însuși, șapte ani mai târziu, la o cină în apartamentul privat al Pontifului: «Aceste voturi, după câte se pare, veneau din grupul cardinalilor de limbă germană conduși de austriacul Koenig. A fost pentru prima dată când Wojtyla a luat în mod realist în considerare posibilitatea de a deveni pontif și acea idee i-a stârnit panică. Mi-a mărturisit că de fiecare dată când era citit numele său, era cuprins de o «agitație groaznică» la ideea că trebuie să-și lege de gât uriașa răspundere a Pontificatului» (Bibliografie 73, p. 40).

Agitația cardinalului Wojtyla n-a durat mult deoarece Conclavul a fost foarte operativ și acea providențială iuțime va fi amintită de Ioan Paul al II-lea în timpul vizitei de la Belluno, pe care o va efectua în amintirea predecesorului său, la un an de la alegere: «*Un Conclav care prin numărul cardinalilor prezenți părea să se deosebească mult de precedentele și se preconiza lung și greu. În schimb, deja spre seara primei zile, la al patrulea scrutin, era ales noul Papă*» (26 august 1979).

Indiscreția papală în legătură cu cele patru scrutinuri din august atestă libertatea pe care și-o ia Ioan Paul al II-lea în materie de secrete ale Conclavului și pe care o va dovedi de mai multe ori și în legătură cu propria sa alegere: vorbind despre formula cu care a acceptat calitatea de Papă și povestind avertismentele pe care le-a primit de la cardinalul Wysinski să nu cumva să refuze alegerea și s-o considere ca pe o chemare de a conduce Biserica la intrarea în mileniul al treilea. Nu e ciudat deci că a avut aceeași libertate într-o convorbire privată despre voturile primite în august.

Potrivit unui alt martor al prețioaselor indiscreții, Benny Lai, voturile obținute de cardinalul Wojtyla în august ar fi fost în număr de 4. Și aici sursa informațiilor e același Ioan Paul al II-lea, care ar fi vorbit despre acest subiect la masă cu Indro Montanelli:

«Mi-a mărturisit că a rămas uimit când, în timpul Conclavului în care a fost ales Luciani, el a primit câteva voturi» (Bibliografie 80b, p. 279).

Când voturile se vor înmulți, în Conclavul din octombrie, Wojtyla va rămâne calm. Așa spun toate mărturiile. Va fi fost agitația trăită cu anticipație, la primul conclav și la vestea morții lui Ioan Paul I, care l-a eliberat de neliniștea alegerii. Care probabil că i-a fost deja cunoscută din multe puncte de vedere: nu doar locul și actorii erau aceiași, la distanță de numai cincizeci de zile, dar până și numărul voturilor obținute de cei doi aleși a fost aproape identic. Potrivit cardinalului care îi scrie lui Andreotti «din Franța», Wojtyla a fost ales cu 99 de voturi, iar Luciani cu 98. Potrivit lui Benny Lai, Wojtyla cu 91 de voturi, iar Luciani «între 85 și 90» (Bibliografie 80a, p. 156). Erau «majorități clare», cum s-a exprimat cardinalul Suenens în cazul lui Luciani: în ambele conclave votanții erau 111 (în al doilea conclav nu mai era Luciani, dar putuse veni din S.U. A. Cardinalul John Joseph Wright, absent din motive de sănătate la primul) iar majoritatea de «două treimi plus unu» era de 75.

La Conclavul din octombrie, cardinalii merg pe ideea că și de această dată Papa va fi italian. Presa prevede un duel între cardinalul Giuseppe Siri, arhiepiscop de Genova, și cardinalul Giovanni Benelli, arhiepiscop de Florența. Aproape nimeni nu citează — în previziuni — numele cardinalului Wojtyla. Va spune cardinalul Malula: «în conversațiile care au precedat Conclavul nu auzisem niciodată pronunțat numele lui Wojtyla» (Bibliografie 73, p. 39). Printre cei care au amintit în previziuni numele lui Wojtyla se află revista americană *Time* «dar subliniind că e vorba de o variantă îndepărtată», va mărturisi corespondentul ei de la Roma (id.).

Impasul la care s-a ajuns prin candidaturile lui Siri și Benelli, evidențiat încă din prima zi, sporise și mai mult nesiguranța. Cardinalul Koenig a exprimat următoarea mărturie în legătură cu acea seară uimitoare: «Am cinat împreună, dar au fost foarte puține discuții. În briza răcoroasă a serii din curtea de la San Damasco, am pornit în liniște să ne facem plimbarea. Se simțea o ciudată tensiune sufletească. Nici azi încă nu găsesc o explicație umană pentru alegerea din ziua următoare» (id., p. 39).

Potrivit mărturiei Papei însuși, «*la începutul celei de-a doua zile, totul era deja clar: simțeam intervenția Spiritului Sfânt printre cardinali și intuiam rezultatul*» (id., p. 40). Și iată reacția lui în fața rezultatului: «*Am încercat senzația pe care probabil că ați încercat-o dumneavoastră când v-ați căsătorit; senzația de a-mi asuma o răspundere care va dura toată viața*» (id., p. 41).

Spre Siri se orientează cel ce caută o corectură a liniei de dezvoltare, în direcția tradiției, comparativ cu perioada reformatoare și de dialog ecumenic promovată de Papii Ioan al XXIII-lea și Paul al VI-lea. Spre Benelli, care a fost timp de un deceniu — în calitate de subsecretar la Secretariatul de Stat — executorul liniei reformatoare a Papei Montini — se orientează cel ce vrea o amplificare a perioadei de reforme și dialog.

Potrivit vaticanologului Benny Lai, păstrătorul confidențelor cardinalului Siri, la al treilea scrutin cardinalul Siri a obținut 59 de voturi, iar cardinalul Benelli «ceva mai mult de 40» (Bibliografie 80a, p. 176).

Potrivit publicistului francez de origine poloneză Jean Offredo (care îl dă pe cardinalul Wojtyla câștigător în al optulea scrutin cu 97 de voturi), cardinalul Benelli ar fi obținut la al șaptelea scrutin 38 de voturi, în timp ce cardinalul Siri era abandonat de susținători, iar cardinalul Wojtyla urca la 73 de voturi: cu două mai puțin decât pragul necesar pentru victorie (Bibliografie 64, p. 25). Și biograful Chelini îl consideră ales cu 97 de voturi (Bibliografie 49, p. 70).

Conclavul începuse în după-masa de sâmbătă 14 octombrie. Cotitura spre candidatul neitalian ar fi survenit în noaptea de duminică spre luni și l-ar fi avut ca prim actor pe cardinalul austriac Franz Koenig: se pare că l-au susținut germanii (care îl cunoșteau bine pe Wojtyla întrucât l-au avut oaspete cu o lună mai devreme în Germania occidentală) și americanii prin bunele oficii ale cardinalului Krol din Philadelphia, care era de origine poloneză. Printre italieni, se pare că s-au străduit să-i favorizeze alegerea

cardinalii Pellegrino (solicitat în această direcție de către Koenig) și Poma, președintele Conferinței episcopilor.

Pentru prima dată, în cele două conclave din 1978, majoritatea cardinalilor provenea din națiuni extraeuropene: europenii erau 55, iar extraeuropenii erau 56. Pentru prima dată majoritatea covârșitoare era compusă din conducători de dioceză: și e un element decisiv, acesta, pentru a înțelege faptul că unul și același colegiu de cardinali a făcut, într-un interval de două luni, două alegeri atât de deosebite, în ceea ce privește persoana celui ales, dar în mod consecvent pe linia unui Papă conducător. Și nu doar în sensul unui cardinal provenit dintr-o dioceză, ci în sensul unui om care nu avusese deloc experiența vieții curiale sau a diplomației. Pentru că și Montini, Roncalli, Ratti și Della Chiesa — ca să rămânem în secolul nostru — fuseseră chemați pe tronul lui Petru din poziția de arhiepiscopi ai unor mari orașe italiene, dar înainte avuseseră pe timp îndelungat însărcinări curiale sau diplomatice. Unicul precedent al unei alegeri integral pastorale e cel al Papei Sarto, ales cu numele de Pius al X-lea în 1903.

Pentru prima dată italienii (27 din 111 în al doilea conclav) nu erau în măsură să impună o alegere. Ei fuseseră 35 din 62 în conclavul din 1939, care l-a ales pe Eugenio Pacelli; 18 din 53 în conclavul din 1958, care l-a ales pe Angelo Giuseppe Roncalli; 29 din 82 în conclavul din 1963, care l-a ales pe Giovanni Battista Montini.

Aceste noutăți în colegiul cardinalilor, care stau la originea noutății reprezentate de alegerea Papei polonez, îi erau perfect clare cardinalului Wojtyła. Iată cum le-a rezumat la 6 septembrie, la Cracovia, într-o predică despre alegerea lui Ioan Paul I. *«Defunctul Papă Paul al VI-lea, mărind numărul colegiului până la acest număr, voia să sublinieze și mai mult prezența Bisericii în lumea contemporană și caracterul misionar al Bisericii. Voia și să sublinieze că alegerea Papei e o problemă a întregii Biserici. Cu ocazia alegerii urmașului său s-au manifestat efectele benefice ale acestei hotărâri. S-a făcut simțită desigur și influența numeroaselor contacte ale episcopatului mondial, survenite în Conciliu, sinoade episcopale și alte întâlniri»* (Bibliografie 62, p. 261).

Decisivă — pentru acceptarea din partea cardinalului Wojtyła — se pare că a fost o întâlnire cu cardinalul Wyszyński, survenită poate la sfârșitul dimineții, în acea zi de luni 16 octombrie, înainte de pauza de prânz, adică între al șaselea și al șaptelea scrutin. Astfel s-a exprimat același Ioan Paul al II-lea într-o predică din Capela Sixtină, în timpul primei slujbe după

restaurarea picturilor lui Michelangelo, la 8 aprilie 1994: «în acest loc cardinalul primat al Poloniei mi-a spus: „Dacă te vor alege, te rog să nu refuzi”».

Că opțiunea pentru cardinalul Wojtyla s-a concretizat în pauza de prânz e un lucru atestat de un interviu al cardinalului dominican Luigi Măria Ciappi în revista lunară *Trenta giorni* (mai 1992): «Schimbarea decisivă a opțiunii a avut loc în sala alăturată celei în care am luat prânzul, unde se serveau băuturile alcoolice și apoi desertul și cafeaua. În acel moment era o atmosferă mai veselă și mai destinsă, și atunci i-au convins susținătorii cardinalului Wojtyla pe alți membri ai Sfântului Colegiu».

Al optulea scrutin, cu rezultatul definitiv, se termină pe la ora 17,20 în ziua de luni, 16. Cardinalul Jean Villot, care asigura conducerea provizorie, se apropie de noul ales și îl întreabă: «Accepti alegerea?».

Iată răspunsul cardinalului Wojtyla, reprodus de el însuși în enciclica *Redemptor hominis* (nr. 2): «*Supunându-mă credinței în Isus Cristos, Domnul meu, cu încrederea în Maica Domnului și a Bisericii, în ciuda dificultăților atât de mari, accept*».

La ce fel de dificultăți se referea? Evident, la «greutatea cheilor», în sensul cel mai larg al termenului, în legătură cu care există o vastă literatură și care îi era foarte clară fiecăruia dintre cardinalii alegători, datorită suferinței cu care o acceptase cardinalul Albino Luciani, în același loc, abia cu cincizeci de zile mai devreme. Apoi soarta Papei Luciani — e o convingere generalizată că el a murit prematur datorită acelei «greutăți» - dăduse o formă concretă respectivei suferințe.

Dar existau și alte dificultăți, de natură mai specifică. Prima la care se gândea cardinalul Wojtyla, pronunțând cuvintele care îl făceau Papă, era legată de proveniența sa «*dintr-o țară îndepărtată*». Există teama, în mintea lui și a cardinalilor care l-au ales, față de modul în care va reacționa poporul Romei la surpriza unui Papă străin. Despre acest lucru discutaseră cardinalii alegători. Italienii (care erau 27) încurajaseră colegiul să facă marele pas și votaseră liniștit, cu largă majoritate, în favoarea «străinului». Dar el, cel ales, resimțea încă teama pe care ceilalți o depășiseră. Din cauza acelei temeri i se adresează imediat mulțimii, pentru a se prezenta și a cere să fie acceptat: «*Astăzi mă prezint în fața voastră, a tuturor*», spune. Și la această temere se referă într-o frază care atunci, pe loc, pare enigmatică: «*Mi-a fost frică să primesc această numire*».

Cine îl cunoștea de aproape pe cardinalul Wojtyla se gândise bineînțeles — cu o ocazie sau alta — că putea fi un bun Papă. Dar toți sau aproape toți tindeau să excludă acea posibilitate, datorită naționalității sale poloneze. Merită să amintim ce va scrie pe acest subiect teologul iezuit francez Henri de Lubac în volumul *Amintiri despre operele mele* (1989): «De mult timp, în conversații cu prietenii mi se întâmplase să spun: „După Paul al VI-lea, candidatul meu e Wojtyla”. Discurs pe jumătate în glumă, pe jumătate serios. De altminteri, adăugam: „Dar nu are nicio șansă”».

Mai întâi a fost surpriza, deci. Surpriza față de o hotărâre atât de neașteptată. Iar apoi teama că poate fi neînțeleasă. Înainte de a asculta, în capitolul următor, lunga discuție publică pe care i-o va dedica noul Papă și care se va prelungi o lună întreagă, să regăsim un ecou al ei pe buzele unui alt personaj, poate singurul care a putut trăi evenimentul cu sentimente identice celor ale noului Papă, cardinalul Wyszyński: «Hotărârea Conclavului a depășit barierele impuse de patru secole de tradiții ale Bisericii: bariera limbii și bariera naționalității. Se părea că o asemenea îndrăzneală e greu de acceptat atât de către cardinali, cât și de către poporul Romei. Și de fapt alegerea unui polonez a fost firească și simplă, iar primirea romanilor a fost deosebit de călduroasă și spontană!» {*Discursul Primatului Poloniei*, în *Tygodnikpowszechny*, 44/1978).

«MIE MI-A FOST FRICĂ SĂ PRIMESC ACEASTĂ NUMIRE»

Chiar și «oficiul petrin» — cum numesc teologii misiunea Papei — a dobândit în epoca noastră dimensiunea riscului. Noi am aflat-o cu ocazia atentatului. Karol Wojtyla a știut-o imediat, la alegerea sa. Îndrăzneala, imprudența, până la urmă riscul alegerii constau pe de-a-ntregul în acea «origine dintr-o țară îndepărtată» care l-a făcut îndată să spună: «*Mie mi-a fost frică să primesc această numire*».

Iată-l apărând în balconul Bazilicii, având încă pe chip semnele luptei în care a învins frica de a fi Papă: uimirea față de orientarea cardinalilor pe loc favorabili față de un polonez, presentimentul sfidării comunismului pe care alegerea sa o va implica, încurajarea din partea primatului Wyszyński să accepte, datoria de a-i da ascultare în numele Patriei, presentimentul încurajării și al riscurilor pe care acea acceptare le va implica pentru fiecare polonez.

Nu era — în cazul lui Ioan Paul al II-lea — teama Papilor venețieni, Sarto și Luciani, față de o misiune considerată superioară în comparație cu propriile puteri, sau nu numai aceasta: el se temea de scoaterea

Pontificatului roman din seria Papilor italieni, se temea de Est, puțin se temea și de locuitorii Romei. Neliniștea pentru reacția romanilor îl determină să le adreseze imediat un salut din balcon, improvizând un discurs în italiană, împotriva obiceiului care îi recomandă noului Papă doar o binecuvântare în latină. El se teme că nici latina și nici binecuvântarea nu-l vor ajuta să depășească distanța dintre balcon și mulțime.

Acea neliniște îl împinge să revină asupra subiectului de zeci de ori în prima lună după alegere, aproape necrezând că originea sa poloneză nu reprezintă o problemă pentru romani. Va ajunge chiar să-i scrie în legătură cu aceasta o scrisoare șefului guvernului italian, ca pentru a liniști națiunea. Și va continua să mediteze asupra subiectului de-a lungul întregului Pontificat, făcând aluzii la el în interviuri și în discuțiile confidentiale. Iată micul discurs din balcon:

«Lăudat fie Isus Cristos. Frați și surori dragi, suntem cu toții încă îndurerați după moartea prea iubitului nostru Papă Ioan Paul I. Și iată că Străluciții Cardinali au chemat un nou episcop la Roma. L-au chemat dintr-o țară îndepărtată... îndepărtată... dar la fel de apropiată de comuniunea în credința și în tradiția creștină. Mie mi-a fost frică să primesc această numire, dar am făcut-o în spiritul supunerii în fața Domnului Nostru Isus Cristos și în încrederea totală față de maica sa, prea Sfinta Fecioară.

Nu știu dacă pot să mă fac înțeles în limba voastră... în limba noastră italiană. Dacă greșesc, mă corecta-veți. Și astfel mă prezint în fața voastră a tuturor, pentru a mărturisi credința noastră comună, speranța noastră, încrederea noastră în Maica lui Isus și a Bisericii, dar și pentru a porni din nou pe acest drum al istoriei și al Bisericii, cu ajutorul lui Dumnezeu și al oamenilor».

În după-amiază și seara aceluia 16 octombrie, totul părea ușor. Romanii s-au dovedit incredibil de pregătiți să-l sărbătorească pe străin, încurajați de figura sa puternică și de vocea caldă. Deja îl aplaudaseră de mai multe ori înainte de a fi fost definitiv cucerit de frumoasa greșală de limbă «mă corecta-veți», tipică pentru un străin care studiasse mai mult latina decât italiana.

Pe moment totul pare ușor, dar în suflet neliniștea n-a dispărut. Două zile mai târziu vorbește astfel despre acest lucru în colegiul cardinalilor: *«Frați venerabili, a fost un act de încredere și în același timp de mare curaj că ați vrut să chemați ca episcop de Roma pe un neitalian. Nu putem spune nimic*

mai mult, ci doar să ne înclinăm capul în fața unei asemenea hotărâri a Sfântului Colegiu» (18 octombrie).

În cuvintele «încredere» și «curaj» se reflectă sensul pe care Ioan Paul al II-lea îl dă alegerii sale: Colegiul cardinalilor a avut curajul de a alege un neitalian și pentru că a avut încredere în persoana aleasă și în primirea pe care i-o vor face locuitorii Romei. Că acest lucru exprima o teamă a sa, în speranța de a nu dezamăgi, probabil că i s-a părut evident: «nu există speranță fără teamă și nu există teamă fără speranță», spune Teresa în drama de tinerețe a lui Karol Wojtyła, *Prăvălia bijutierului* (Bibliografie 33, p. 65).

Cu aceeași sobrietate, în timpul prediciei de inaugurare a misiunii sale pontificale, exclamă: «*Pe tronul lui Petru la Roma urcă azi un episcop care nu e roman. Un episcop care e fiul Poloniei. Dar din acest moment devine și el roman. Da, roman!*» (22 octombrie).

Decizia de a deveni roman va deveni un motto al Pontificatului. O regăsim într-un document cu totul neobișnuit: o scrisoare către președintele Consiliului de miniștri italian, Giulio Andreotti, scrisă în acele zile ale debutului pontifical și o vom regăsi în salutul adresat mulțimii în piața Capitoliului, în timpul vizitei pe care o va face la Consiliul orășenesc al Romei în 1998, atunci când se va simți «roman» de douăzeci de ani!

Scrisoarea către șeful guvernului italian — probabil sugerată de speculațiile din presă cu privire la implicațiile naționalității noului Papă în raporturile dintre Sfântul Scaun și Italia — nu a fost dată publicității și o cunoaștem doar pentru că Andreotti a reprodus-o parțial în volumul *Jurnale 1976-1979* (Bibliografie 41b) la data de 4 noiembrie 1978:

«Primesc o foarte frumoasă scrisoare de la Papă. Pornește de la credința poporului polonez „care a trăit în cea mai strânsă legătură și în cea mai profundă comuniune cu Roma și cu tot ceea ce reprezintă acest oraș pentru întregul lumii” pentru a spune că „*acel Papă care a venit de departe are simțăminte profund romane și e doritor de a sluji în cel mai bun mod cu putință prea iubitul popor al Romei și, pornind de la Roma, pe al întregii Italii, fapt care constituie în mod deosebit una din datoriile urmașului lui Petru*”».

Și iată că, într-unui din primele saluturi duminicale de la fereastră, se destăinuie povestind teama pe care o avusese când a acceptat alegerea sa: «*în cadrul Conclavului, după alegere, mă gândeam: ce le voi spune romanilor când mă voi prezenta în fața lor ca episcopul lor, provenind*

dintr-o țară îndepărtată, din Polonia? Mi-a venit atunci în minte imaginea Sfântului Petru. Și m-am gândit așa: cu aproape două mii de ani în urmă și strămoșii voștri au acceptat un nou venit; acum deci și voi veți întâmpina pe un altul, îl veți întâmpina și pe Ioan Paul al II-lea, așa cum l-ați întâmpinat odinioară pe Petru din Galilea. Poate că nu e plăcut să ne întoarcem la acest subiect, acum când succesiunea evenimentelor a confirmat cu câtă cordialitate, după atâtea secole, ați primit un Papă neitalian. Doresc prin urmare să-i mulțumesc înainte de toate Domnului Dumnezeu, iar apoi și vouă pentru generozitatea pe care mi-ați dovedit-o atunci și acum. Și mai ales azi vreau în mod cu totul deosebit să fiu la înălțimea primirii pe care mi-ați făcut-o» (5 noiembrie). Mai devreme, în cadrul aceluiași salut, le mulțumește din nou «oamenilor care m-au primit cu atâta bunăvoință».

Stupoarea față de «cordialitatea», «generozitatea», «bunăvoința» romanilor e destinată să dureze, cu toate că «succesiunea evenimentelor» — adică primele contacte cu mulțimea și orașul — i-au oferit garanția autenticității acelor sentimente.

Primele ieșiri printre romani au stârnit într-adevăr un entuziasm incredibil și de-a dreptul periculos pentru securitatea Papei. Mai ales chiar prima ieșire, în ziua de după alegere, pentru a merge la Policlinica Gemelli spre a-l vizita pe prietenul episcop polonez Andrej Deskur. Salută astfel lumea, în mica piață din fața spitalului: «*Le mulțumesc celor care aseară m-au primit... și mi-au dovedit multă afecțiune și în această după-amiază... Vreau să le mulțumesc și celor care m-au condus aici și chiar m-au salvat, fiindcă datorită marelui entuziasm manifestat se putea întâmpla ca Papa să rămână imediat în acest spital pentru a primi îngrijiri!*» (17 octombrie).

Același lucru se întâmplase în după-masa de duminică 29 octombrie la Mentorella, un sanctuar dedicat Măriei și aflat în îngrijirea unor călugări polonezi pe muntele Guadagnolo, în provincia Roma, unde mersese înainte de Conclav și unde a vrut să revină imediat după aceea: are nevoie de douăzeci de minute pentru a străbate câteva zeci de metri, printre oamenii simpli care vor să-l vadă și să-l atingă. «Splendidele greșeli de limbă italiană» (cum le numește poetul Elio Filippo Accrocca: Bibliografie 48b, p. 112) care apar în cuvintele improvizate îi atrag simpatia lumii.

El continuă deci — în acel «Angelus» din 5 noiembrie — să caute argumentele (comparația cu Petru venit din Galilea, vechile legături ale polonezilor cu Roma) care ar trebui să ajute ospitalitatea romanilor, dar își

dă seama că deja nu-și mai au rostul, că a fost deja primit! Exultă pentru această constatare: vede o fericită corespondență între intuiția Colegiului cardinalilor și sentimentul oamenilor.

Și merge în aceeași zi la Assisi, la mormântul lui Francisc și imediat după aceea la biserica romană Santa Măria sopra Minerva, la mormântul Sfintei Ecaterina din Siena, pentru a-i omagia pe «sfînții protectori ai Italiei». La Assisi vorbește astfel: *«întrucât nu sunt născut pe aceste meleaguri, simt mai mult ca oricând nevoia unei „nașteri” spirituale aici»*. Și rugăciunea către Francisc dobândește tonul celui care imploră o cetățenie spirituală: *«Aceasta ți-o cere ție, fiu sfânt al Bisericii, fiu al ținuturilor italiene, Papa Ioan Paul al II-lea, fiul ținuturilor poloneze. Și speră că nu-l vei refuza, că îl vei ajuta»*.

Și rugăciunea către Sfinta Ecaterina, la Santa Măria sopra Minerva, primește intonații emoționante: *«Ales de Sfântul Colegiu al cardinalilor ca urmaș al Sfântului Petru, cu profundă cutremurare am acceptat această misiune, socotind-o voința Domnului Nostru Isus Cristos. Atunci când mi-am dat seama că nu sunt născut pe aceste pământuri, ci sunt străin de ele, mi-a venit în minte imaginea Sfântului Petru, și el străin pentru ele»* (5 noiembrie).

Interesant acest reflux de sentimente, în bătaia pentru a învinge teama alegerii: de parcă la început ar fi acceptat, iar apoi și-ar fi dat seama că nu e italian! Și trebuie să existe un adevăr psihologic aici, în această zvâcnire emotivă: atunci când s-a profilat alegerea a prevalat angajamentul luat față de Wyszynski de a o accepta, dar imediat după aceea probabil că a revenit teama față de necunoașterea reacției romanilor.

De la alegere (16 octombrie) până la luarea în posesie a catedralei de la Roma (12 noiembrie) trece aproape o lună. Va fi același Ioan Paul al II-lea cel care le va explica preoților din Roma cum a simțit nevoia de a preceda «luarea în posesie» a diocesei de o «perioadă de pregătire», din moment ce *«circumstanțele sunt atât de neobișnuite: succesiunea episcopilor Romei, după 455 de ani, numără un Papă care vine de dincolo de granițele Italiei»* (9 noiembrie).

Ultima din aceste referințe — cea din San Giovanni in Laterano — e și cea mai pătimasă: *«Eu, noul episcop al Romei, Ioan Paul al II-lea, polonez de origine, mă opresc în pragul acestui templu și vă cer vouă să mă primiți în numele Domnului. Vă rog să mă primiți așa cum i-ați primit, de-a lungul*

secolelor, pe predecesorii mei. Nu sunt aici prin voința mea. Dumnezeu m-a ales. În numele Domnului vă rog deci: primiți-mă!» (12 noiembrie).

Fericirea întâlnirii lui Ioan Paul al II-lea cu romanii a fost imediată și a crescut odată cu anii. Dacă n-ar fi avut chemarea de a fi misionar în lumea întreagă, Wojtyła ar fi fost cel mai potrivit Papă pentru rolul de episcop al Romei. De mai multe ori și-a exprimat amărăciunea de a nu fi fost destul de aproape de Roma. De exemplu, a doua zi după împlinirea a cincisprezece ani de Pontificat, la 17 octombrie 1993, vorbind în parohia romană Preziosissimo Sangue: *«Azi nu pot să nu-mi amintesc prima vizită făcută în parohia San Francesco Saverio, la Garbatella: era în 1978, la începutul lui decembrie (...). Cardinalul vicar spune căpână azi am vizitat peste două sute de parohii, ba chiar 221. Îi mulțumesc lui Dumnezeu pentru aceste călătorii, pentru numeroasele vizite, pentru multele întâlniri (...). Așa, chiar și printr-o scurtă vizită, pot fi — măcar pentru puțin timp— episcopul Romei. Cardinalul vrea mereu să mă consoleze: spune că fac destule ca episcop al Romei, dar eu spun mereu că nu e destul. Papa nu ar putea avea această misiune universală, nu ar putea face aceste vizite în afara Romei și în afara Italiei dacă n-ar fi întâi episcop al Romei.»*

În momentul în care scriem, parohiile romane vizitate de Ioan Paul al II-lea sunt în număr de 274. Iar în ce privește faptul că a devenit roman, Ioan Paul al II-lea nu mai are îndoieli, după atâția ani. *«Roma, Roma mea, te binecuvântează și odată cu tine îi binecuvântează pe toți fiii tăi și toate gândurile tale de bine!»*: cu această pătimășă declarație de cetățenie a salutat orașul și pe concetățenii săi la 15 ianuarie 1998, în vizita de la Capitoliu. În exultanta acestui strigăt *«Roma, Roma mea»* se află amintirea primei temătoare apropiere de oraș, teamă transformată într-o mare iubire.

Dar persistența — în primii ani — a acelei uluiri în fața primirii călduroase a romanilor e documentată din surse confidentiale. Iată cum vorbește despre aceasta într-o conversație cu Frossard, care datează din 1983: *«S-a pretins, nu fără motiv, că Papa, în calitate de episcop al Romei, trebuie să aparțină aceleiași națiuni ca și credincioșii diocезei sale. Nu vreau să pierd ocazia pentru a-mi exprima gratitudinea față de diocезanii mei romani care l-au acceptat pe acest Papă venit din Polonia ca pe un fiu al propriei lor patrii. Carisma universalității trebuie să fie foarte bine ancorată în sufletul acestui popor ai cărui strămoși creștini îl acceptaseră deja pe Petru, galileanul, și odată cu el mesajul lui Cristos destinat tuturor popoarelor lumii»* (Bibliografie 10, p. 24).

«NU VĂ FIE FRICĂ, DESCHIDEȚI-I UȘILE LUI ISUS!»

Încă palpitând în urma alegerii, Ioan Paul al II-lea se grăbește să liniștească lumea în legătură cu intențiile sale. Abia i-a spus mulțimii că i-a fost «frică» să primească acea «numire» și iată-l — șase zile mai târziu — strigând, din aceeași piață: «*Nu vă fie frică: deschideți-i, deschideți-i larg ușile lui Isus!*».

Acesta e Papa Wojtyła! Un om care resimte drama lumii, riscul misiunii, reacția sigură a sistemului sovietic, posibila ostilitate a mulțimii romane și vorbește despre toate acestea la persoana întâi: «*Mie mi-a fost frică*». Și totodată un om care resimte în alții reflectarea fricii sale, combinată în sufletul multora cu o alta, mai adâncă și mai veche, față de Papalitate și față de Biserică. Ar vrea să-i elibereze pe ceilalți de frică: de cea de care nu s-a eliberat complet pe sine însuși și mai ales de cea care împinge lumea să se îndoiască de «puterea lui Isus».

Este duminica de 22 octombrie 1978. În Piața Sfântul Petru, Ioan Paul al II-lea celebrează liturghia care îi inaugurează Pontificatul și își exprimă intenția centrală, în direcția misionarismului în lume. Un misionarism care pretinde o proiecție planetară, prin depășirea oricărei limite ideologice sau geopolitice.

A spus-o deja în primul mesaj radiodifuzat, a doua zi după alegere, că el consideră Conciliul Vatican II «o piatră de hotar în istoria bimilenară a Bisericii» și că are intenția de a pune la bazele Pontificatului «un angajament solemn de a oferi o solemnă transpunere a sa în viață». În mod deosebit a subliniat necesitatea de dezvoltare a conducerii colegiale a Bisericii: «*Colegialitate înseamnă, desigur, și o adecvată dezvoltare a unor organisme în parte noi, în parte înnoite*». În sfârșit, a indicat «cauza ecumenică» printre prioritățile sale. Era o schiță de program *ad intra*, adresat adică «fiilor Sfintei Biserici».

Dar acum, din pragul Bazilicii Sfântul Petru, noul Papă i se adresează lumii întregi și își enunță programul *ad extra*, cel care mai ales e destinat unui Pontificat misionar mai degrabă decât unuia de guvernare, după cum se vor adevăra cuvintele lui Ioan Paul al II-lea:

«*Frați și surori! Nu vă fie frică să-l primiți pe Isus și să acceptați puterea lui!*

Ajutați-l pe Papă și pe toți cei ce vor să-i slujească lui Isus și, cu ajutorul puterii lui Isus, să-i slujească omului și întregii omeniri!

Nu vă fie frică! Deschideți-i, deschideți-i larg ușile lui Isus!

în fața puterii sale mântuitoare deschideți granițele statelor, sistemele economice, la fel ca și cele politice, vastele câmpii ale culturii, ale civilizației, ale dezvoltării. Nu vă fie frică! Isus știe „ce e înăuntrul omului”. Doar el o știe!».

La douăzeci de ani de la programele anunțate de noul Papă, putem spune că dezvoltarea conducerii colegiale nu s-a realizat — cel puțin nu în sensul în care a înțeles-o majoritatea comentatorilor —, dar proclamația *ad extra* a avut o deplină transpunere în viață. Întregul Pontificat, de la prima călătorie în patrie și până la cea în Cuba din ianuarie 1998, de la ciocnirea cu dictaturile din lumea a treia și până la sfidarea adresată Nordului lumii secularizate și antinataliste, a fost o prelungire a acelui apel misionar și mesianic: «Deschideți granițele statelor, sistemele economice...». Și, inclusă în acel apel, putem vedea și o predică adresată tinerilor și femeilor, inclusiv opera ecumenică și interconfesională.

Chiar și în gesturi și stil, Pontificatul va rămâne fidel acelei zile: la sfârșitul slujbei, Ioan Paul al II-lea a coborât din pragul bazilicii spre mulțime, pentru a-i mângâia pe bolnavi și pe copii, pentru a-i saluta pe toți înălțând crucea ca pe un trofeu. Un gest mai mult de sportiv decât de Papă, de om care intuiește ecoul noului pas făcut spre inimile cele mai îndepărtate și care va înnoi din temelii iconografia și gestualitatea pontificală (vezi capitolul 19). În acea coborâre spre oameni se află concentrată întreaga ieșire «spre lume».

Același Ioan Paul al II-lea a declarat odată că e conștient de dimensiunea neașteptată pe care au dobândit-o, cu anii, acele cuvinte rostite în deschiderea Pontificatului: «*Când, la 22 octombrie 1978, am pronunțat în Piața Sfântul Petru cuvintele „Nu vă fie teamă!”*, nu-mi puteam da seama, evident, cât de deparie aveau să mă ducă pe mine și întreaga Biserică» (Bibliografie 14, p. 241; vezi ed. Rom., p. 263).

Ca motto și ca program al Pontificatului, acele cuvinte și-au găsit îndată o dezvoltare în enciclica *Redemptor hominis* (martie 1979), care ar fi vrut să-l arate pe Isus ca un centru al tuturor preocupărilor și al misionarismului noului Papă. Reacția mass-media și a cancelariilor a fost atrasă de tonul de sfidare la adresa «puterilor lumești», care exista într-adevăr, dar care era doar o consecință a acelei flăcări centrale. Azi putem recupera enciclica într-o lectură mai respectuoasă față de sensurile sale originare.

În centrul tuturor e Isus. Am văzut că în Capela Sixtină, atunci când a acceptat alegerea, cardinalul Wojtyła spusese în mod surprinzător:

«*Supunându-mă credinței în Isus Cristos, Domnul meu*». Ieșind în balconul din Bazilică, două ore mai târziu, primele sale cuvinte fuseseră: «*Lăudat fie Isus Cristos*». Apoi venise apelul «*Deschideți-i, deschideți-i larg ușile lui Isus!*». Și iată-ne acum la prima enciclică începând astfel: «*Mântuitorul omului, Isus Cristos, se află în centrul cosmosului și al istoriei*».

Extraordinară concentrație și unitate a acestui Pontificat! Ioan Paul al II-lea vorbește — încă din prima pagină a primei enciclice — de Marele Jubileu al anului Două mii «care deja e foarte aproape». Jubileul — adică sărbătorirea actualității lui Isus, la două mii de ani de la naștere — se află la începutul și va sta la sfârșitul Pontificatului: îl va rezuma, chiar dacă nu-l va încheia.

Enciclica programatică pornește deci de la Isus și i se adresează imediat omului: deoarece «*Isus mântuitorul i-l înfățișează în întregime pe om omului însuși*». Și deci «*Isus Cristos e calea principală a Bisericii. El însuși e calea noastră spre casa Tatălui și e de asemenea calea spre fiecare om. Pe această cale care duce de la Isus la om, Biserica nu poate fi oprită de nimeni.*» Și încă: «*Acest om e prima cale pe care Biserica trebuie s-o parcurgă pentru îndeplinirea misiunii sale: el e prima și cea mai importantă cale a Bisericii*».

De aici, din acest centru și din acest foc, provine tot restul. Care e deja clar în enciclică: avertismentul împotriva «ateismului programat, organizat și structurat într-un sistem politic», adică împotriva comunismului; dar și acela, tot atât de clar, împotriva «civilizației consumistice», care în egală măsură l-a uitat pe Dumnezeu; și denunțarea

«uriașelor investiții pentru armament» din partea ambelor sisteme care împărțeau și conduceau lumea.

Apelul de a renunța la frică și de a-i deschide ușile lui Isus va reveni de nenumărate ori în mesajele Pontificatului. *Nu vă fie frică!* se va intitula un volum de conversații cu Andre Frossard (1983, Bibliografie 10). Și aceleași cuvinte vor servi ca motto pe coperta celui alt volum-interviu cu Vittorio Messori, *Să trecem pragul speranței* (1994, Bibliografie 14), din care un capitol se numește «Cum să nu ne fie teamă». În jurul apelului de a-ți învinge teama de sine, de aproapele tău, de omenire și de viitor se concentrează mesajul de la adunarea O.N.U., rostit de Ioan Paul al II-lea la Palatul de sticlă în data de 5 octombrie 1985.

Chemarea din 1978 de a-i deschide ușile lui Isus a fost înțeleasă mai ales ca o sfidare la adresa regimurilor atee comuniste. Și ca atare o va repeta la

25 ianuarie 1998 în Cuba. Dar sensul urmărit de Papă era mai vast, dovadă stând faptul că va repeta neschimbată acea chemare către popoarele europene chiar și după ce toate regimurile comuniste de pe continent și-au găsit sfârșitul: *«La începutul Pontificatului i-am invitat pe credincioșii reuniți la Roma în Piața Sfântul Petru să-i deschidă ușile lui Isus. Astăzi îmi repet apelul către bătrânul continent: Europă, deschide ușile tale lui Isus!»* (Viena, 20 iunie 1998).

În aceeași zi va pronunța motto-ul poate cel mai dramatic al Pontificatului, cu vocea mult slăbită după douăzeci de ani, dar cu aceeași înflăcărare și mereu adresându-se unui auditoriu fără granițe: *«Multe lucruri ni se pot lua nouă, creștinilor. Dar crucea ca semn de mântuire n-o vom lăsa din mâini. Nu vom permite ca ea să fie exclusă din viața publică!»* Acest motto e ca o o proiecție în oglindă a primului: «nu vă fie frică» voia să asigure lumea că Biserica nu are proiecte de imixtiune, «crucea n-o vom lăsa din mâini» avertizează să se țină seama de vocația creștină a martirajului.

În chemarea la deschiderea sistemelor economice și politice există implicit și neutralitatea față de ele, pe care Ioan Paul al II-lea o formulează astfel în 28 ianuarie 1979 la Puebla: *«Biserica vrea să se mențină liberă în fața sistemelor opuse, pentru a opta doar în favoarea omului»*.

În acea chemare se afirmă de asemenea, în mod concentrat, imposibilitatea Bisericii de «a se supune puterilor lumești», după cum o afirmase, mai demult, cardinalul

Karol Wojtyła. Iar într-o situație precisă, când i se va spune că nu poate merge în Marea Britanie datorită războiului în care această țară este angrenată împotriva Argentinei, astfel le va răspunde ziariștilor, revoltându-se: *«Nimeni nu-i poate spune Papei: nu poți veni!»* (Sala Consistoriului, mai 1982).

«Deschideți ușile» mai înseamnă că Ioan Paul al II-lea înțelege să meargă oriunde ca misionar în lume, pentru că *«Inima Papei are o geografie vastă cât toată omenirea!»* (Montevideo, 7 mai 1988).

Dar a merge în țări aflate în război, a traversa granițe contestate, a vorbi limbi interzise nu înseamnă oare a te expune unor manipulări politice? Ioan Paul al II-lea îi roagă pe toți să-i elibereze calea pentru misiunea sa religioasă, deoarece pe el nu-l interesează nicio luptă pentru putere: *«Să lăsăm politica pentru oamenii politici și să-l lăsăm pe Papă să-și îndeplinească misiunea religioasă»* (Zborul Roma-Seul, 6 octombrie 1989).

Același gând, clar ca lumina zilei, i-l va spune primatului din Filipine, într-un moment în care acel om îl înfrunta pe dictatorul Marcos și deci risca să încarneze o putere, fie chiar și aceea a opoziției: *«Biserica nu trebuie să aibă putere!»* (către cardinalul filipinez Jaime Sin, 6 martie 1986).

Invitația de a renunța la frică Ioan Paul al II-lea și-o adresează chiar și sieși, mai ales atunci când trebuie să înfrunte interlocutori neîncrezători, ba chiar ostili. Iar aceasta i s-a întâmplat mai ales în Italia și în Occident: *«Torino, în numele sfințului Giovanni Bosco, convertește-te! Trebuie să ți-o spun. Și nu am niciun complex să spun aceasta și în alte împrejurări»* (Torino, 3 septembrie 1988). Cu acea ocazie, episcopilor din Piemonte le-a dat următoarea explicație: *«Aceste gânduri m-au cuprins astăzi dimineată. Am spus: Doamne, lasă-mă puțin, o voi spune în mod elegant, la momentul potrivit, pentru a nu-i jigni pe cei ce mă găzduiesc!»*.

El nu e omul care să umble la întâmplare. Chiar și pentru el însuși o repetă cu fiecare ocazie: *«Trebuie să fii îndrăzneț, niciodată să nu te încovoiezi!»* (la adunarea Congregației pentru cler, 22 octombrie 1993). Pare un motto militar și Ioan Paul al II-lea îl folosește tocmai pentru a formula o indicație strategică față de obligațiile misionare, în timp ce numărul de preoți se diminuează. Alteori, în glumă, folosește limbajul mișcărilor politice pentru a se încuraja în fața bolii: *«Fiți tari, nu vă lăsați!»*, îi spune mulțimii arătându-se pentru prima oară la fereastra Policlinicii Gemelli, la 13 octombrie 1996, la cinci zile după operația de apendicită.

Desigur, nu ezită să înfrunte, în numele omului, orice interlocutor. *«Aici trebuie să se schimbe ceva!»* strigă la Port-au-Prince (Haiti), în 9 martie 1983: aluzia se face la o dictatură militară — a lui Duvalier — care înfometează poporul.

Contestarea este primită cu seninătate, după cum reiese din acest dialog în avion:

«- Sfinția Voastră, mergeți în Olanda: și dacă veți fi contestat?

— *Mulți alții au fost contestați înaintea mea. Și Sfântul Pavel, și Isus Cristos»* (zborul Roma — Den Bosch, Olanda, 11 mai 1985).

«Ar fi vai și amar dacă Pontiful Romei s-ar speria de critici și de neînțelegeri!», va explica într-o cateheză (Sala de audiențe, 10 martie 1993).

Iar când trebuie să strige, strigă! O va face în Nicaragua, în Polonia, în Sicilia și chiar în Piața Sfântul Petru, întorcându-se împotriva O.N.U. Și a

politicii sale antinataliste (vezi capitolul 35). Iar apoi eventual își cere iertare: *«Așa trebuie să fiu. Chiar dacă Papa are o fire mai degrabă moale, nu severă, trebuie să fie rigid când e vorba de principii»* (6 martie 1994).

Încheiem această panoramă a sfidărilor lui Ioan Paul al II-lea împotriva puterilor pământene cu două reflecții autobiografice. Prima o improvizează în timpul unei întâlniri cu tinerii la Roma, la jumătatea anilor '90, și e aproape un bilanț al ofensivei sale în lume împotriva oricărui zid care ar vrea s-o despartă: *«Spune cântecul polonez: trebuie să mergi în lumea largă. Era un vis. Cum să ajungi la această lume dacă totul e închis, dacă sunt comuniștii, dacă e cortina de fier? în schimb Domnul Dumnezeu, cu Maica sa, ne-a adus aici la Roma și apoi din Roma în lumea largă»* (Sala de audiențe, 7 aprilie 1995).

A doua datează din primele luni de pontificat și ne arată un Ioan Paul al II-lea care încă nu știe dacă și cât va călători și poate că se teme să nu fi trecut dintr-o închisoare în alta: *«Mărturisesc că mi-ar plăcea să călătoresc, să merg peste tot. Și în schimb sunt obligat, spre deosebire de felul cum procedam mai demult, să stau într-un loc definitiv cum e Roma, pentru a îndeplini, ca urmaș al lui Petru, lunga și dificila misiune evanghelică»* (Bibliografie 6, p. 27). Dar el va găsi repede o soluție și va face din acel loc «definitiv» care e Roma doar baza Pontificatului său itinerant.

Sunt frumoase aceste mărturii ale Papei călător: în misionarea lumilor, dincolo de orice cortină și prizonierat geopolitic, el găsește și împlinirea dorinței sale de a merge în lumea largă.

CĂLĂTORIA ÎN MEXIC ȘI ALEGEREA LUMII A TREIA

Ioan Paul al II-lea deplasează centrul de gravitație al Bisericii catolice spre Orient și spre Sudul lumii. Și ambele deplasări sunt semnalate, la începutul Pontificatului, de câte o călătorie: cea în Mexic pentru Sudul lumii și cea în Polonia pentru Orient.

Pentru un Pontificat care se va exprima cel mai bine în călătorii, vizita în Mexic (25 iunie — 5 februarie 1979), prima ieșire în lume, e ca o dimineață de aprilie în care se descoperă, toate deodată, semnele primăverii.

Aici se dezvăluie Papa ca improvizator, care își construiește mesajul în dialog cu mulțimea.

Dar încă din avion apare prima și poate cea mai wojtyliană dintre inovațiile pe care le va introduce în comparație cu modul de a călători al lui Paul al VI-lea: interviurile acordate ziariștilor în timpul zborului care-l duce spre țara de vizitat.

O noutate care se va repeta e și hotărârea de a face călătoria, pentru a participa la adunarea episcopală latino-americană de la Puebla, în ciuda părerii Curții, care se temea de riscurile implicării figurii papale în conflictele interne ale acelor comunități catolice. Zece ani mai târziu, Ioan Paul al II-lea își va aminti astfel hotărârea: *«Unii membri ai Curții erau de părerea că e mai bine să nu merg, în timp ce mie mi se părea normal ca Papa să fie prezent la acea întâlnire importantă»* (Bibliografie 12).

Deja prima zi a vizitei mexicane dezvăluie noutatea structurală a călătoriilor sale, care vor fi mereu organizate ca «vizite pastorale» făcute comunităților întregi, și nu vizite simbolice făcute unor continente sau instituții, așa cum făcea Papa Montini.

Și în sfârșit aici, în Mexic, îl vedem pe Papă reacționând la situația pe care o găsește și întrecându-se pe sine în dialogul virtuos cu episcopatul local, precum și în multe alte (și mai bune) manifestări.

Nu are rost să reevocăm triumful de masă al acestei călătorii, care a intrat în legendă. Pentru a ajunge în orașul Mexico, între aeroport și catedrală, se estimează că ar fi fost aclamat de cinci milioane de oameni. Tot atâția l-ar fi însoțit în pelerinajul de a doua zi la «Morenita» (Fecioara brună, adică indiană) din Guadalupe. Punctul culminant ar fi fost atins în deplasarea din capitală la Puebla: opt sau zece milioane ar fi fost locuitorii din toată valea Mexicului, înșirați pe 133 de kilometri. Și încă două milioane la Guadalajara și peste un milion la Monterrey. E vorba de cifre umflate de entuziasm. Potrivit unul calcul mai liniștit, ar fi fost vorba de cincisprezece milioane de mexicani care au ieșit din casă pentru a-l vedea pe Papă: un sfert din populația țării.

Îl interesează mai puțin pe biograf să reconstituie impactul fecund dintre furtuna wojtyliană și oficialitatea masonă și anticlericală a Mexicului de atunci, unde Papa n-ar fi putut nici măcar să pătrundă în calitate de «ministru al cultului», unde n-ar fi putut să binecuvânteze în piețe și așa mai departe: în schimb, Ioan Paul al II-lea nu doar împarte toate binecuvântările pe care le vrea, dar chiar legitimează exproprierile făcute în folosul reformei agrare, revendică drepturile indigenilor și deplina libertate sindicală. Efectul va fi clar atunci când Papa se va întoarce în Mexic unsprezece ani mai târziu: vor exista relații diplomatice cu Vaticanul și va părea că a trecut un secol.

Aici lăsăm deoparte orice alt aspect și privim călătoria în Mexic ca momentul în care Ioan Paul al II-lea își afirmă pentru prima dată opțiunea în

favoarea lumii a treia, pe care o va consolida apoi de-a lungul întregului său Pontificat. Iar locul acestei opțiuni e Oaxaca mai degrabă decât Puebla.

La Puebla, în 28 ianuarie 1979, deschizând adunarea Celam, Ioan Paul al II-lea își afirmă cu hotărâre opțiunea pentru lumea a treia: *«Biserica vrea să-și mențină libertatea față de sistemele opuse, astfel încât să opteze numai în favoarea omului»* și să poată evita ca *«țările puternice să-și folosească puterea în detrimentul celor mai sărace»*. Dar mesajul de la Puebla este greșit interpretat în lume, deoarece afirmarea acelei opțiuni a lui Ioan Paul al II-lea este însoțită de un apel în favoarea curentului radical al «teologiei eliberării» care prevalează — în mass-media — asupra opțiunii în favoarea țărilor în curs de dezvoltare, pe care Papa o înțelege ca o opțiune în favoarea săracilor. Abia în ziua următoare, la Oaxaca, în contactul cu populația mexicană, opțiunea în favoarea săracilor și a lumii a treia se va dovedi evidentă, atât în cuvintele Papei cât și în receptarea mass-media.

Oaxaca e etapa cea mai reușită a călătoriei, cea în care Papa îi întâlnește pe «frații indios și campesinos» și le spune cuvinte venite din inimă și care constituie clauza alianței cu săracii care va marca întregul Pontificat. Reușita aceste etape se datorează la doi factori: contactul direct cu populația, care îl emoționează până la strigăt pe Ioan Paul al II-lea, și descrierea situației din partea episcopatului local, din regiunea mexicană a Pacificului de Sud, care se concentrează tocmai asupra tragediei din Oaxaca.

Într-un document aprobat cu un an înainte de vizita Papei și trimis la Roma împreună cu dosarul doveditor, cei nouă episcopi din regiune acuză guvernul și pe latifundieri de exproprieri abuzive de pământ, de organizarea unor bande armate «care seamănă teroarea și moartea în zonă», de spolierea culturală și de instrumentalizarea religiozității populare în scopul stăpânirii: «Aceasta e situația în care trăiesc indigenii și campesinos. Astfel am înțeles-o atunci când ne-am îndreptat spre ei cu sinceritate evanghelică.»

Îndată ce sosește Papa, acei episcopi îi prezintă salutul — deja scris — pe care un indio va trebui să îl rostească în fața lui a doua zi: «Tu ai spus că noi, săracii din America latină, suntem speranța Bisericii. Privește acum felul în care trăiește această speranță.»

Impresionat de acea lectură, Ioan Paul al II-lea veghează îndelung noaptea pentru a rescrie textul ocazional care îi fusese pregătit și a doua zi își dă frâu liber inimii: vede în acei campesinos și indios care îl ascultă pe

toți săracii din lume, își amintește de Paul al VI-lea care le-a luat partea în timpul vizitei din Columbia (1968) și continuă astfel:

«împreună cu el vreau să repet, și dacă ar fi posibil cu un accent chiar mai puternic în voce, faptul că actualul Papă vrea să fie solidar cu cauza voastră, care e de fapt cauza poporului umil, a lumii sărace. Papa este de partea acestor mase populare, aproape totdeauna părăsite la un nivel de viață nedemn și uneori tratate și exploatare cu asprime. Însușindu-mi poziția predecesorilor mei Ioan al XXIII-lea și Paul al VI-lea, și împreună cu cea a Conciliului Vatican II, în fața unei situații care continuă să fie alarmantă, fără o amplă îmbunătățire, ba chiar uneori înrăutățindu-se, Papa vrea să fie vocea voastră, vocea celor ce nu pot vorbi, sau care sunt constrânși la tăcere, pentru a fi conștiința conștiințelor și îndemn la acțiune, pentru a recupera timpul pierdut care adesea e timpul suferințelor și al speranțelor neîmplinite (...). Iar acum vouă, responsabili ai popoarelor, clase puternice care în același timp aveți pământuri întelenite care ascund pâinea ce le lipsește atâtor familii, conștiința umană, conștiința popoarelor, strigătul celui abandonat, mai ales vocea lui Dumnezeu, vocea Bisericii, vă repetă împreună cu mine: nu e corect, nu e uman, nu e creștinesc să continue anumite situații care sunt în mod evident injuste!» (Oaxaca, 30 ianuarie 1979).

Opțiunea pentru lumea a treia îi fusese propusă Bisericii de către Ioan al XXIII-lea în *Pacem in terris* (1963) și fusese organic elaborată de Paul al VI-lea în *Populorum progressio* (1967). Ioan Paul al II-lea o confirmă în acest discurs de la Oaxaca și în zeci de alte asemănătoare luări de poziție la fața locului, până la textul său cel mai important în materie care este enciclica *Sollicitudo* (1988).

Ioan Paul al II-lea continuă în toate gesturile sale opțiunile predecesorilor al căror nume îl poartă, care constau în mod esențial în solicitarea unei noi ordini economice internaționale, care să scoată dezvoltarea popoarelor sărace de sub arbitrajul unei piețe între parteneri inegali, destinate să accentueze distanțele în loc de a le reduce. Solicitarea unui pact de siguranță alimentară cu «forță juridică» (1985 și 1996), documentul privind datoria internațională (1987) și cel dedicat persoanelor fără adăpost (1988), propunerile privind «reducerea sau chiar eliminarea» datoriilor țărilor sărace (1994), documentul din aprilie 1998 despre folosirea pământurilor... sunt câteva aplicații ale acestei opțiuni.

Enciclica *Sollicitudo* — care va crea neplăcere în America și va fi lăudată în mod polemic la Moscova, pentru afirmația că Biserica «*vrea să rămână alături de mulțimile sărace*» și de aceea «*adoaptă o atitudine critică atât față de capitalismul liberalist cât și față de colectivismul marxist*» — adaugă la astfel de elemente un apel ecumenic și interconfesional pentru salvarea popoarelor sărace, care trebuie eliberate de sub dominația idolatrică a celor două imperialismes antagonice. Despre idolatria banului și a puterii, din care se inspiră cele două imperialismes, enciclica va vorbi în paragraful 37 și credem că este un mesaj decisiv pentru a plasa Pontificatul în raport cu marile puteri. În Bolivia, în mai 1988, Ioan Paul al II-lea va arăta «mizeria inumană» a lumii a treia ca «rezultat al acestei idolatrii ideologice și practice», care constituie comportamentul celor două sisteme mondiale. La Viena, în 20 iunie 1998, va invita țările «pline de bunăstare»

să «acopere groapa inumană» care le desparte de țările sărace și va indica o astfel de misiune ca fiind decisivă pentru coerența «noii Europe» cu «rădăcina» sa creștină.

Termenul «idolatrie» — cuvântul cel mai greu pe care un cititor al Bibliei îl poate pronunța — indică în mod clar faptul că prima preocupare a lui Wojtyła în problema lumii a treia e de natură religioasă. «*Rămâneți credincioși culturii voastre bogate în religiozitate*», repetă în fiecare etapă a călătoriilor sale în Africa, în Asia și în America Latină.

Dar tiermondismul lui Wojtyła cuprinde — asemeni invectivelor profetului Isaia -și «urlete din toți bojocii», asemănătoare celor unei «femei care naște».

«*în lumina cuvintelor lui Isus, acest Sud sărac va judeca Nordul bogat!*», strigă în microfon la Edmonton (Canada), la 17 septembrie 1984.

«*Simt mereu tragedia popoarelor subjugate*», îi spune lui Alice Springs (Australia), la 29 noiembrie 1986, emoționat de condiția aborigenilor.

«*Până când omul va trebui să suporte — și vor trebui s-o suporte oamenii din lumea a treia — primatul proceselor economice asupra inviolabilelor drepturi ale omului?*», întreabă la Ciudad Guayana (Venezuela), la 29 ianuarie 1985.

«*La fel ca în precedentele mele călătorii în diverse țări latino-americe, vreau să fac și aici prezentă vocea lui Isus, în bordeie și în orașele mizeriei*», spune la Guayaquil (Ecuador), la 1 februarie 1985.

«*îi mulțumesc acestui popor care știe să se roage, știe să plângă, știe să cânte și știe să și danseze!*», exclamă la Santa Cruz (Bolivia), la 14 mai

1988. Și acelui popor minunat îi mărturisește: *«Iubesc mult această lume, dar mai ales acest continent»*. Improvizând, încearcă să-i explice poporului enciclica *Sollicitudo*, care *«nu vorbește numai despre Est și Vest, dar vorbește mai ales despre Lumea a treia, despre majoritatea lumii, de azi și din viitor»*.

«Papa se simte aliatul Africii și al celorlalte țări din Lumea a treia: trebuie să le prezentăm popoarelor bogate nevoile celor sărace și să insistăm pentru soluții concrete, globale!»: astfel le vorbește ziaristilor în timpul zborului Roma-Isola del Sale (Capul Verde), la 25 ianuarie 1990.

«în numele justiției, episcopul Romei, urmașul lui Petru, îi imploră pe frații săi întru omenie să nu-i disprețuiască pe înfometații de pe acest continent!», proclamă în aceeași călătorie, la Ouagadougou (Burkina Faso), la 30 ianuarie 1990.

În sfârșit, o mărturisire despre învățătura care îi poate veni Bisericii dinspre lumea celor săraci: *«Văd că acești săraci au înțeles în felul lor, în mod excepțional, mesajul evanghelic. Și acest mesaj a fost acceptat de ei, deși n-a fost acceptată cultura europeană. Au făcut o distincție între cele două. Sunt lucruri care trebuie regândite pentru că Evanghelia e totdeauna Evanghelia săracilor; prima binecuvântare e aceea a săracilor»* (zborul Roma-Santo Domingo, 10 octombrie 1992).

Alegerea lumii a treia de către Ioan Paul al II-lea a fost oare înțeleasă? Credem că da, atât din partea oponentilor cât și a susținătorilor. Dintre posibilele mărturii, amintim aici cinci.

«Anumite atitudini tiermondiste și antioccidentale ale Papei Wojtyla nu ne sunt pe plac», a scris cel mai mare ziarist italian, Indro Montanelli, care se definește ca un liberal și care a lăudat întotdeauna acțiunea anticomunistă a lui Ioan Paul al II-lea (*// Giornale*, 10 ianuarie 1984). Dar un alt nume de vârf al ziaristicii laice italiene, Eugenio Scalfari, apreciază efortul Papei de *«a oferi maselor populare din lumea a treia, atât de diferite față de tradiția eurocentrică, puncte de sprijin și imagini mai potrivite pentru culturile lor»* (interviu în *L'osservatore romano*, 15 martie 1986).

Conferința țărilor nealiniat, reunită la New Delhi, votează în unanimitate la 10 martie 1983 o moțiune de sprijin pentru călătoria Papei în America centrală (care se încheia tocmai în acea zi), indicată ca *«un fapt pozitiv»* pentru dezvoltarea popoarelor și independența lor culturală și politică.

«Vizitele Papei în Mexic, apoi în Brazilia și recent în America Centrală au fost surprize minunate», a spus episcopul brazilian Helder Cămara

(*Awenire*, 29 octombrie 1983).

În sfârșit, cardinalul James Sin, arhiepiscop de Manila, care va fi protagonistul unei adevărate insurecții populare împotriva dictatorului filipinez Marcos: «Dacă Papa n-ar fi venit, noi am avea mai puțin curaj de a vorbi» (*Famiglia cristiana*, 10 octombrie 1983, p. 80).

SE ÎNTOARCE ÎN POLONIA ȘI FACE KREMLINUL SĂ SE CUTREMURE

Nimeni nu va putea spune vreodată care a fost contribuția lui Ioan Paul al II-lea la presiunea popoarelor ce a dus la căderea zidului comunist. Nici el însuși n-o știe, pentru că nu e posibil să măsori cutremurele suferite de un imperiu prin intermediul cuvintelor pronunțate de un Papă. Dar e sigur că o parte îi revine lui și, de altfel, toți recunosc acest lucru, adesea exagerând în stima față de el, îndemnați poate de arhetipul Papei Leon care îl înfruntă pe Attila.

Deja alegerea lui Ioan Paul al II-lea îi încurajase pe polonezi și alarmase Kremlinul. Acea încurajare a devenit deplină odată cu prima vizită în Polonia (2-10 iunie 1979): timp de nouă zile credința creștină — pe care sistemul o exilase și o izolase în biserici — revine pe scena publică și o domină, arătând că e în stare să adune, în ciuda obstrucționismului autorităților, mulțimi mai mari decât a adunat vreodată propaganda atee, în ciuda întregii instrumentalizări statale, atât în Polonia cât și în altă regiune a Imperiului, în aproape șaiszeci de ani de netulburată domnie. Acea propagandă a ieșit batjocorită și a amuțit de la sine.

Întorcându-se în patrie, Ioan Paul al II-lea va mobiliza mase de oameni care nu se vor mai dezagrega. Din adunări bisericești se vor transforma în ședințe sindicale și în sfârșit în manifestații politice. În faza inițială de organizare a polonezilor împotriva cuvintelor de ordine ale regimului trebuie căutată prima parte a rolului jucat de Papa slav în pregătirea «răsturnărilor» — cum le va numi — din 1989. A doua parte va consta în apărarea mișcării pe care o provoacă, în fața reacțiilor Moscovei: vom vorbi despre aceasta în capitolul 16, în timp ce aici vom urmări marșul triumfal al lui Ioan Paul al II-lea care se întoarce în calitate de Papă, la 2 iunie, pe pământul pe care l-a părăsit în anul precedent, la 3 octombrie, când încă se numea Karol Wojtyła.

Ioan Paul al II-lea se avântă mereu cu întreaga ființă în ceea ce face, o știm deja: de parcă fiecare act pe care îl îndeplinește ar fi cel mai important, sau ultimul care îi mai este îngăduit. Dar în cazul «întoarcerii în Patrie»,

cum el însuși o numește, implicarea emotivă e maximă: *«Fac mari eforturi pentru a nu mă lăsa dominat de sentimente»*, le spune ziariștilor în timpul zborului Roma-Varșovia, în dimineața de 2 iunie.

Emoția sentimentelor izbucnește deja de la salutul din aeroport și va caracteriza întregul turneu în Polonia pe care se pregătește să-l facă, la fel ca și în celelalte șase pe care le va face în douăzeci de ani de Pontificat:

«Vai, preaiubiți frați și surori! Vai, concetățenii mei! Vin la voi ca fiu al acestor ținuturi, al acestei Națiuni și în același timp — datorită legilor nebănuite ale Providenței -ca urmaș al lui Petru la tronul de la Roma. Vă mulțumesc pentru că nu m-ați uitat și, încă din ziua alegerii mele, nu încetați să mă ajutați cu rugăciunile voastre, arătându-mi, în același timp, atâta bunăvoință omenească. Vă mulțumesc pentru că m-ați invitat. Adresez un salut spiritual și o îmbrățișare din suflet către orice om care trăiește pe pământul polonez».

Taina călătoriei, care va uimi lumea întreagă și va pune pe gânduri Kremlinul, va fi comuniunea dintre Papă și popor care se manifestă acum, dobândind dimensiuni neașteptate, miraculoase în apropierea anului Două mii! Eram acolo în calitate de trimis al cotidianului italian *La Repubblica* și amintirea cea mai puternică și persistentă e aceea privind o asemenea comuniune, pe care noi, trimișii internaționali de presă am văzut-o deja la ieșirea din aeroport și am descris-o timp de nouă zile: mulțimea îl înfășoară imediat ca într-o îmbrățișare și nu-l mai lasă, îl urmărește pe străduțe, îl așteaptă la orice intersecție, îl salută în fața oricărei colibe sau sătuc, de parcă ar vrea să-l încredințeze următoarei colibe într-o ștafetă a iubirii care cuprinde într-adevăr întregul popor. Primăvara se schimbă treptat în vară, Polonia e plină de flori, toate casele, toate femeile, toate crucile sunt împodobite cu ele. Cu flori sunt acoperite drumurile pe care trebuie să treacă, alte flori sunt aruncate de la ferestre, atunci când în sfârșit trece.

Îmbrățișarea națiunii se exprimă desigur mai ales atunci când Papa stă în fața marilor mulțimi. Iar prima, în mod surprinzător, îl așteaptă chiar la intrarea în Varșovia, în piața Victoriei: e piața de sărbători a regimului, dar acum e răscumpărată de o cruce imensă și de azi va fi piața în care Papa a slujit liturghia. Aici Ioan Paul al II-lea rostește primele cuvinte de sfidare la adresa comunismului ateu care i-a fost impus poporului:

«Nu poate fi exclus Isus din istoria omului, în orice punct al globului și pe orice longitudine și latitudine geografică. Excluderea lui Isus din istoria omului e un act îndreptat împotriva omului (...). E imposibil de înțeles în

absența lui Isus această națiune cu trecutul atât de minunat și totodată atât de groaznic de greu».

Comuniunea este deplină când Papa polonez vorbește despre patrie, atunci aplauzele devin parte componentă a mesajului: *«M-am întrebat dacă trebuie să interzic sau să accept aceste aplauze. Am conchis că trebuie să le accept, pentru că prin ele poporul participă la predica Papei!»*, spune tot la Varșovia în 4 iunie 1979.

Până la Pontificat cardinalul Wojtyła, care rămăsese în umbra primatului Wyszyński, nu era un personaj popular în Polonia, dar acum are loc — sub privirile întregului popor — trecerea ștafetei: apărând mereu împreună, primatul și Papa, la fel de emoționați, în fața mulțimilor, imaginea e a celui care încredințează patria urmașului său, la fel cum în anumite picturi antice un sfânt îi încredințează altuia o biserică, ținând-o în mâini. *«în absența credinței tale, nu ar fi pe tronul lui Petru acest Papă polonez!»*, îi spusese Ioan Paul al II-lea primatului în fața compatrioților îndată după alegere (sala audiențelor, 23 octombrie 1978): călătoria în Polonia e ca o continuă verificare a acelei replici.

Dar mesajul pe care «primul Papă slav din istorie» a mers să-l proclame în patria sa nu e rezervat doar compatrioților. După Varșovia, prima oprire e la Gniezno, veche reședință a primaților, una dintre capitalele evanghelizării popoarelor slave și de acolo Ioan Paul al II-lea înșiră — și aproape le cheamă la socoteală — toate popoarele slave, croați și sloveni, bulgari, moravi și slovaci, cehi și slavi din Serbia, numindu-le potrivit ordinii istorice a «botezului» ca națiuni unitare și trasează manifestul acțiunii sale către Orient:

«Acest Papă sânge din sângele vostru și carne din carnea voastră vine pentru a vorbi în fața întregii Biserici, a Europei și a lumii, despre aceste națiuni și aceste populații adesea uitate. Vine pentru a striga cu voce tare (...). Vine pentru a îmbrățișa toate aceste popoare, împreună cu propria națiune și pentru a le strânge la pieptul Bisericii (...). Isus poate că nu vrea ca acest Papă polonez, acest Papă slav, să dezvăluie azi, așa cum trebuie să se întâmple, unitatea spirituală a Europei creștine care, datorită față de marile tradiții ale Orientului și ale Occidentului, profesează o singură credință, un singur botez, un singur Dumnezeu și Părinte al tuturor? Poate că tocmai în acest scop l-a ales Dumnezeu, poate că tocmai în acest scop l-a călăuzit Spiritul Sfânt, pentru ca el să introducă în comuniunea Bisericii înțelegerea unor cuvinte și a unor limbi care par încă străine pentru

urechile obișnuite cu sunetele romanice, germanice, anglosaxone, franceze.» (Gniezno, 4 iunie).

A dovedi «unitatea spirituală a Europei creștine» înseamnă a învinge cortina de fier și zidul comunist, dar deocamdată aceasta e o utopie: dar o utopie afirmată mai degrabă prin proiecția unei voințe decât printr-un program de activitate. Va fi sarcina istoriei — căreia adeseori îi place să improvizeze — de a transforma în program ceea ce acum e un manifest pentru timpurile îndepărtate. Așa cum program de activitate pentru prezent e dialogul cu regimul și asta își propune Ioan Paul al II-lea, vorbindu-le episcopilor și subliniind în deschidere că «episcopatul polonez se întâlnește azi cu un Papă polonez»:

«Autenticul dialog trebuie să respecte convingerile credincioșilor, să asigure toate drepturile cetățenilor și condițiile normale pentru activitatea Bisericii în calitate de comunitate religioasă, căreia îi aparține majoritatea covârșitoare a polonezilor. Ne dăm seama că acest dialog nu poate fi ușor, pentru că se desfășoară între două concepții despre lume diametral opuse, dar trebuie să fie posibil și eficace dacă o pretinde binele omului și al națiunii» (Czestochowa, 5 iunie).

Întrebarea privind sensul istoric al alegerii sale ca Papă revine în toate cele nouă zile. Și la Oswiecim, localitate cunoscută tuturor ca Auschwitz, se revelă în sfârșit în ochii lumii providențialitatea acestei alegeri. Scena pentru slujirea liturghiei e înălțată pe platforma care se află la jumătatea căii ferate ce traversează câmpia principală, unde noii veniți erau selectați și trimiși pe două coloane spre camerele de gazare sau spre barăcile de muncă forțată. Acolo Ioan Paul al II-lea îi amintește mulțimii că a crescut în împrejurimile aceluia ținut devenit «*Golgota lumii contemporane*»: satul Wadowice se află la treizeci de kilometri de acea scenă improvizată (vezi capitolul 1)! Acolo înșiră popoarele care și-au găsit martiriul, acolo se «înclină» deasupra pietrei funerare «cu inscripția în limba ebraică» și spune despre Shoah cuvinte pe care niciun Papă n-a avut curajul să le pronunțe. El e conștient de misiunea care îi revine prin faptul că provine dintr-un ținut atât de martirizat. Se prezintă pe sine ca «*Papa care a venit la tronul Sfântului Petru din dioceza pe al cărei teritoriu se găsește lagărul de la Oswiecim*». Și încă: «*Isus vrea ca eu, devenind urmașul lui Petru, să depun mărturie în fața lumii în legătură cu ceea ce constituie măreția omului vremilor noastre și mizeria sa. Despre ceea ce e înfrângerea și victoria lui*» (Auschwitz, 7 iunie). Lumea ascuMndu-l intuiește că noul Papă o va ajuta

în cea mai grea încercare: să înțeleagă Auschwitzul, sau doar să și-l amintească.

Vorbindu-le muncitorilor din Nowa Huța, Ioan Paul al II-lea pronunță cuvintele care vor da primul impuls spre Solidarnosc: *«Biserica nu se teme de lumea muncii»* și de *«sistemul bazat pe muncă»*, *«crucea nu poate fi despărțită de munca omului»*, *«Isus nu va fi niciodată de acord ca omul să fie considerat sau să se considere pe sine ca un simplu mijloc de producție»*. Pe moment și în ochii observatorilor străini nu par cuvinte grave, dar el știe importanța lor, știe că acele cuvinte contrastează direct cu pretenția regimului de a se întemeia pe muncă și de a-i avea de partea sa pe muncitori. E la fel de adevărat că pentru prima dată Ioan Paul al II-lea simte nevoia de a liniști autoritățile comuniste, cu acest pasaj improvizat:

«Nimeni nu se poate mira că eu vorbesc aici în Polonia despre demnitatea muncitorului, având în vedere că am vorbit despre asta în Mexic și poate într-un mod mai sever, folosind cuvinte mai dure. Biserica, pentru binele omului, dorește să ajungă la o înțelegere comună a lucrurilor, cu orice sistem de lucru. Îi cere doar sistemului de lucru să-i dea voie să-i vorbească omului despre Isus și să-l iubească pe om după măsura demnității sale» (Nowa Huța, 9 iunie).

Călătoria se termină la Cracovia, orașul său. Aici, în ultima zi, Papa va avea parte de mulțimea cea mai mare și mai călduroasă. Iar în penultima zi și în cele două seri precedente, tinerii, în numele întregii populații, îi cântă interminabile serenade sub ferestrele arhiepiscopiei. El se urcă pe o masă pentru a se arăta la geam și a fi văzut de toți. I se întinde un microfon, dar instalația e improvizată și aud doar cei din apropiere. Vorbește prin gesturi. Recită «Angelus», spune că merge la masă. Se întoarce după cină și spune că merge la culcare, dar în stradă nimeni nu se clintește.

În seara de sâmbătă serenada continuă în cea mai mare parte a nopții, cu o mulțime tăcută care stă sub ferestre chiar și după ce Papa s-a retras să se odihnească. Iar de acolo oamenii pleacă direct pe esplanada Bonie, de-a lungul Vistulei, unde va fi slujba finală. Pe drumuri se scurg șuvoaie de oameni, în timpul întregii nopți. Peste un milion de oameni, spune purtătorul de cuvânt al Vaticanului. Peste un milion, confirmă autoritățile poloneze. Iar observatorii adaugă faptul că e vorba de cea mai mare mulțime reunită într-un singur loc pentru a asculta o singură persoană, nu numai din istoria recentă a Poloniei, ci din toate țările europene.

Acelei mulțimi unice, Ioan Paul al II-lea i-a repetat motto-ul său pontifical: *«Nu vă fie frică! Trebuie să deschideți granițele! Nu există imperialismul Bisericii, există doar slujirea ei!»* Apoi acel fluviu uman s-a dispus de-a lungul celor 12 kilometri ai drumului spre aeroport pentru adio.

Salutându-și patria la aeroportul din Cracovia, Ioan Paul al II-lea pronunță cuvinte decisive care ne fac să înțelegem noutatea mesajului pe care l-a adus în interiorul imperiului sovietic și care poate fi o mână întinsă, sau poate fi o spadă, în funcție de răspunsul pe care îl va primi, dar în mod sigur nu va putea fi o acceptare a stării de fapt: *«Trebuie să avem curajul de a merge într-o direcție în care nimeni n-a mai mers până acum. Fără curaj în vremea de azi nu pot fi apropiate popoarele și sistemele, nici nu se poate construi pacea!»* (Cracovia, 10 iunie).

«VOI AȚI ADUS ÎNTREAGA LUME ÎN POLONIA.» ALIANȚA CU MASS-MEDIA

Aliata creativă a lui Ioan Paul al II-lea cu mass-media se naște la o jumătate de oră după alegerea sa, atunci când noul Papă își face apariția în Balconul central al Bazilicii Sfântul Petru și vorbește: niciun Papă — din câte se cunoaște — nu-i vorbise mulțimii niciodată la alegerea sa. Acele câteva cuvinte, care erau importante din alte motive, deja arătate la capitolul 6 (aveau adică scopul inițial de autoprezentare a unui Papă «străin» în fața poporului Romei), transformă acea primă apariție dintr-un eveniment ritualic într-un fapt jurnalistic. Astăzi înțelegem că în acea hotărâre de a vorbi se afla implicit — dar poate în mod inconștient — oferta unei alianțe: Papa profita de prilejul de a avea ațintite asupra sa privirile mass-media din lumea întreagă pentru a spune un lucru important, și anume de a-i invita pe italieni să-l accepte ca episcop al Romei; dar astfel procedând, îi oferea mass-media șansa inedită de a deveni primii destinatari și vehiculatori direcți ai înnoirii pontificale.

Acea alianță creativă și inocentă cu mass-media cunoaște o importantă evoluție -pe care o indicăm ca a doua etapă: de la vorbirea spontană la dialogul cu mulțimile — cu ocazia primei ieșiri din Vatican pentru a merge la Gemelli, în ziua de după alegere și -puțin mai târziu — cu ocazia primei întâlniri cu ziariștii, care este bogată în replici dialogate (21 octombrie) și a celei de-a doua ieșiri pentru a merge la Assisi, la mormântul Sfântului Francisc, patronul Italiei (5 noiembrie). La Gemelli, Papa i se adresează mulțimii improvizând (vezi capitolul 6) și doar pentru a o saluta și a glumi: lucru care cu Paul al VI-lea nu se întâmpla. Același lucru îl face și cu

ziariștii. La Assisi răspunde improvizând la un strigăt care îi vine din mulțime:

«- Trăiască Biserica tăcerii!

— *Nu mai există Biserica tăcerii, pentru că ea vorbește prin intermediul Papei!*» (5 noiembrie).

În continuare va obișnui mass-media cu improvizațiile dialogate: întreruperea evenimentului ritualic prin gluma spontană, ziariștii o apreciază chiar mai mult decât un fapt ce se adaugă unui eveniment.

A treia etapă — decisivă — a acestei alianțe e zborul Roma — Santo Domingo, cu care Ioan Paul al II-lea își începe, la 27 ianuarie 1979, prima călătorie în afara Italiei: în acea zi debutează interviurile în avion. Suntem încă în faza inocenței — în raportul Papei cu mass-media — dar de această dată evoluția e decisivă deoarece sunt direct implicați în ea operatorii de informație, care în etapele precedente fuseseră niște simpli spectatori. Deja Paul al VI-lea călătorea cu ziariști la bordul avionului și trecea să-i salute în cele 9 călătorii internaționale efectuate (în prima vizitase Ținutul Sfânt în ianuarie 1964, iar în ultima mersese în Liban, Pakistan, Filipine, Samoa, Papua Noua Guinee și Australia în 1970), dar niciodată n-a purtat conversații jurnalistice și n-a dat conferințe de presă. În acele vizite ale Papei printre ziariști era valabilă regula audiențelor de la Vatican: e interzis să i se pună întrebări Papei. Era el, Paul al VI-lea, atentul cititor de ziare (ceea ce Ioan Paul al II-lea nu este, deoarece ziarele poloneze din tinerețea sa nu erau interesante), cel care punea întrebări și făcea observații punctuale fiecărui ziarist pe care îl întâlnea: se interesa de familia lui și de sănătate, binecuvânta.

Fără o hotărâre prealabilă, fără vreun un plan, din instinct, Ioan Paul al II-lea în schimb încă din prima călătorie se oferă să primească întrebări și răspunde la toate și creează un gen jurnalistic care nu exista. Iată cum povestește acea noutate ziaristul care i-a pus prima întrebare: «Poate că Papa apăruse doar pentru a ne saluta, după cum îi stătea în obicei și lui Paul al VI-lea. Oricum, l-am întrebat pe nepregătite dacă are intenția să viziteze Statele Unite și, spre imensa mea surprindere, mi-a răspuns imediat și cu cea mai mare franchețe. „Cred că va fi necesar”, a spus în engleză, cu un puternic accent străin: „Rămâne doar să stabilim data”. Întrebarea mea a servit pentru a sparge gheața și în scurt timp toți au început să-i adreseze Papei întrebări delicate și complexe, obținând de la el răspunsuri clare și concise» (Bibliografie 51, p. 4).

A patra etapă a alianței lui Ioan Paul al II-lea cu mass-media e marcată de prima călătorie în Polonia din iunie 1979: acolo Papa își exprimă convingerea că mass-media au dat o dimensiune mondială întoarcerii sale în patrie. Alianța e declarată și programatică. Tot ce se va întâmpla de acum încolo, în acest sector al mass-media — și s-au întâmplat multe — e oarecum conținut implicit în acel program și în cele trei faze spontane care l-au precedat.

Noutatea în folosirea mass-media realizată de Ioan Paul al II-lea e analogă celei pe care a introdus-o în practica de a călători. Nu avem un Papă care călătorește cu anumite prilejuri, pentru a îndeplini misiuni simbolice sau exemplare, așa cum făcea Paul al VI-lea, ci un Papă care are de gând să viziteze fiecare Biserică locală, într-o sistematică mobilizare misionară a catolicismului. Și totodată: nu avem un Papă care transmite mesaje radiodifuzate de Crăciun și de Paști, sau autorizează transmisiunea directă a slujbelor pe care le oficiază, așa cum făceau predecesorii săi; ci un Pontif care realizează în modul cel mai direct și le cere și altora o sistematică utilizare a mass-media, pentru ca fiecare moment semnificativ din viața Bisericii să fie comunicat și pentru ca mărturia sa să fie prezentă pe orice canal de comunicare.

Interviurile date în avion sunt exemplul clasic al unei asemenea noutăți: nu există restricții la întrebări, Papa le acceptă pe toate și înfruntă riscul de a răspunde așa cum poate, improvizând. Face acest lucru deoarece are încredere în prestigiul de ansamblu al sistemului mass-media. Și deoarece consideră util obiectivul pe care astfel îl atinge: o prezență mai marcată în mijloacele de comunicare, chiar și din motive marginale, de curiozitate, de imagine.

Paul al VI-lea călătorea, ba chiar inventase călătoriile papale moderne, dar — am spus-o deja — se limita să-i salute pe ziariștii care îl urmau în avion, nu accepta întrebări. Și desigur nu dintr-o atitudine antimodernă: din scrupulul de a le oferi doar momentele înalte ale magistraturii sale.

Papa Wojtyla în schimb acceptă regula mediilor de presă, care este aceea a redundanței, a simplificării și a divertismentului. Și iată-l răspunzând întrebărilor adresate de ziariști și lăsându-se fotografiat în timpul excursiilor la munte, sau pe când schiază, sau pe patul de spital de la Gemelli.

Paul al VI-lea ar fi considerat inoportun pentru imaginea papală să răspundă la zece întrebări diverse și convergente despre Cuba, Castro și comunism, așa cum în schimb o va face — cu dăruire totală și plăcere — Ioan Paul al II-lea la 21 ianuarie 1998, în timpul zborului Roma — La Havana: aceasta este regula redundanței (sau a focalizării mărite) pe care o îndrăgește presa. Papii de odinioară — și nu cu multe mii de ani în urmă, ci chiar până la jumătatea secolului al nouăsprezecelea — vorbeau, în calitate de Papă, doar în limba latină și la Consistorii. Acceptarea fără prejudecăți a regulii redundanței mass-mediale din partea lui Ioan Paul al II-lea ne dă măsura distanței luate de el față de acea imagine sacrală a pronunțării «ex ore sanctissimi» (din gura prea sfântului), cum se spunea în limbajul Curiei.

În același mod, Paul al VI-lea ar fi considerat imposibil să răspundă la o întrebare simplificată, de tipul: «Ce credeți despre acuzațiile de bancrută frauduloasă care i se aduc arhiepiscopului Marcinkus?». Wojtyla n-a refuzat niciodată să răspundă la întrebări de acest tip, ba chiar a profitat de ele pentru a da — ca răspuns la o întrebare simplificată — o indicație simplă și uneori cu atât mai eficientă, care în cazul lui Marcinkus a fost: «*Noi suntem convinși că nu se poate ataca o persoană într-un mod atât de brutal!*» (zborul Roma — Montevideo, 31 martie 1987).

În fine, regula divertismentului. De ea sunt dictate întrebările de tipul: «Diseară e partida de fotbal Italia — Polonia, dumneavoastră cu cine țineți?». Adică acele întrebări pe care ziariștii le adresează pentru a răspunde purei curiozități a opiniei publice. Ioan Paul al II-lea se supune și acestei reguli, nu doar acceptând întrebările (în cazul partidei, răspunsul a fost: *Pentru mine ar fi mai bine să mă ascund*), zborul Buenos Aires — Roma, 14 iunie 1982), ci lăsându-se fotografiat cu un koala în brațe, sau în timp ce mângâie un pui de rinocer, sau încearcă să se apropie de un cangur.

Acceptarea regulii mass-media e radicală la Ioan Paul al II-lea. A vrut să fie repetate — pentru fotografii și cameramanii care le pierduseră —

îngenuncherea și îmbrățișarea lui Lech Walesa, pentru că *«trebuie să-i arătăm lumii cum mă salută domnul Walesa și cum îl primesc eu»* (21 aprilie 1989). Papei Montini o astfel de idee nu i-ar fi trecut niciodată prin minte. Și n-a avut rețineri în a fi filmat la întâlnirea-spovedanie pe care a avut-o la închisoarea Rebibbia cu atentatorul său, Aii Agca (27 decembrie 1983: vezi capitolul 15). Cu acea ocazie, până și un om lipsit de prejudecăți ca Giulio Andreotti a observat că telecamera ar fi trebuit să se oprească în pragul celulei. Cel care, însă, n-a oprit-o consideră că totul poate și trebuie să fie arătat, atâta timp cât slujește la mărturisirea și predicarea cuvântului Evangheliei.

Au fost încercate multe explicații în legătură cu privilegiul televiziv al figurii papale și cu «inocența» eficace de care se slujește Ioan Paul al II-lea. Unică, albă, simplă din punct de vedere ideologic, imaginea Papei corespunde în mod optim exigenței de simplificare simbolică după care se ghidează mass-media. Vestea televizată «Papa condamnă războiul», însoțită de imaginea Pontifului care vorbește de la fereastră, e mai simplă și totodată mai eficace decât o alta cu un conținut analog, care ar putea suna astfel: «Adunarea Consiliului ecumenic al Bisericii, reunită la Cambera, condamnă războiul» și pentru care ar fi dificil — dacă nu imposibil — de găsit o imagine la fel de simplă și ușor de recunoscut.

Există, în sfârșit, înclinația personală a Papei. Și nu e vorba numai de experiența teatrală, ci și cea a liturghiei, care fac din omul Wojtyła un excelent protagonist al comunicării televizive. Înclinație căreia îi corespunde convingerea unei priorități a vizualului asupra oralității, a acțiunii asupra cuvântului. La rândul său, televiziunea valorifică din plin acea înclinație și acea dorită prioritate. Papa nu mai e o figură îndepărtată, la fereastră sau în bazilică, albă și esențială, aproape numai simbolică: mulțumită prim-planurilor, ea e concretă, imediată, polivalentă așa cum e fața interlocutorului căruia îi strângem mâna. Îndepărtarea simbolică și percepția imediată se contopesc — confirmându-se reciproc — în imaginea televizată a Papei.

Rezumând reconstrucția noastră despre alianța lui Ioan Paul al II-lea cu mass-media, vom spune:

— Că Wojtyła e un Papă al gestului și al prezenței, fizice și mediatice, mai mult decât al cuvântului; și al cuvântului improvizat și personal, mai mult decât al celui scris și al documentului;

— Că această preferință, care se exprimă în călătorii și în folosirea mass-media, îi permite să ajungă la un public enorm, comparativ cu acela pe care l-ar putea cunoaște în audiențele de la Roma și prin intermediul mesajului scris;

— Că ea își are originea atât în vechiul geniu comunicativ catolic și pontifical, care a privilegiat întotdeauna acțiunea și vizibilitatea liturgică, iconografică și arhitectonică (iar apoi fotografică și televizată), cât și în înclinația personajului: dotat cu o comunicativitate naturală, educat în arta teatrală, cu experiența vie a teatralității liturgice poloneze.

Ioan Paul al II-lea crede în rolul pozitiv al mass-media: cu o intuiție tipic catolică, el consideră că lumea este bună și bune trebuie să fie și știrile. *«Voi propuneți unitatea tuturor națiunilor prin intermediul difuzării adevărului printre toate popoarele»*, le spune ziariștilor acreditați la O.N.U., la 2 octombrie 1979. La sfârșitul acelei luni va aplica — într-un mod atât de firesc încât îl va stupefia pe un ziarist — acel pozitivism în plan apostolic, vorbind la Asociația catolică internațională pentru radio și televiziune (U.N.D.A): *«Motivația fundamentală a angajamentului vostru îl constituie evanghelizarea speciei umane»*.

Instinctivă și ireproșabilă e ideea sa că mass-media constituie o oportunitate epocală pentru Biserica catolică: *«Prin intermediul acestor mijloace Biserica speră să promoveze într-un mod tot mai eficient mesajul edificator al Evangheliei»* (către episcopii din S.U.A., 5 octombrie 1979).

Și nu totdeauna face distincții între datoria profesională și cea religioasă a operatorilor din mass-media: *«Papa vă îndeamnă să construiți aici, în comunitatea mondială, împărăția lui Dumnezeu»*, le spune la 29 septembrie 1979 ziariștilor care l-au urmat în vizita din Irlanda și care cu siguranță nu erau cu toții credincioși. El anticipează destinul spre care tinde, de parcă ar trăi deja în comunitatea mondială la care aspiră și îi cheamă pe ziariști să fie primii martori ai acesteia, ba chiar primii ei apostoli.

Cităm mai ales texte din primul an de Pontificat pentru a dovedi că această încredere în mass-media el o are de la început, s-ar putea spune că — în mod surprinzător -a adus-o cu sine din Polonia. În momentul alegerii, nu avea o experiență a mass-media din țara sa, atee și cenușii. Dar își punea mari speranțe în mass-media din lumea liberă, de parcă le-ar fi așteptat de o viață. Deja în calitate de cardinal, în volumul de comentarii la documentele conciliare, care se intitulează *Izvoarele înnoirii*, afirma cu o intuiție care nu

putea fi mai sigură: *«Aspectul profetic al vocației creștine ne îndreaptă atenția spre mijloacele de comunicare în masă»* (Bibliografie 19, p. 230).

Speranța în mediile de comunicare ale lumii libere s-au confirmat prin ecoul stârnit de alegerea sa și chiar mai mult, în atenția arătată față de călătoria sa în Mexic și mai ales față de cea în Polonia. Năvălirea mass-media în patria lui, pe urmele Papei în pelerinaj, a perceput-o ca pe semnul ieșirii Poloniei din izolarea geopolitică la care fusese obligată de împărțirea de la Yalta: *«Vă mulțumesc pentru că ați adus lumea întreagă în Polonia, ținând-o alături de mine și ajutând-o să participe la aceste prețioase zile de rugăciune și de întoarcere a mea acasă»*, astfel i-a salutat pe ziariști, în 10 iunie 1979, la Cracovia, în curtea arhiepiscopiei.

Trebuie să-l luăm în serios pe Papa misionar, pentru a înțelege implicarea sa *per excessum* în călătorii (vezi capitolul 18) și încrederea sa — poate la fel de excesivă — în mass-media. El își hotărăște călătoriile considerându-se un misionar în lumea largă. Și le vrea organizate în așa fel încât să întâlnească, în fiecare etapă, un număr cât mai mare de oameni. În mod analog, dorește ca Biserica să înfrunte *«cu umilă îndrăzneală potecile misterioase ale eterului pentru a aduce în mintea și în inima fiecăruia anunțul bucurios al lui Isus, Mântuitorul omului»* (astfel a scris în rugăciunea către *Măria, steaua evanghelizării*, compusă în 1992 pentru Telepace: un post de televiziune italian care transmite în direct toate activitățile papale).

El e într-adevăr convins că mass-media îi permit să ajungă la «mintea și inima» fiecăruia. Are încredere în mijloace și în receptor. Consideră că avântul mass-media a modificat condiția misionarului: că a amplificat posibilitățile de răspuns ale creștinilor față de mandatul misionar dat de Isus, «mergeți și predicați tuturor neamurilor».

A ajunge oriunde — cu avionul sau prin satelit — și a întâlni orice popor, salutându-l în orice limbă: el consideră acest lucru nu doar ca pe un mare dar, ci, în consecință, o datorie absolută. *«Mari posibilități îi sunt oferite azi comunicării sociale, în care Biserica recunoaște semnul operei creatoare și mântuitoare a lui Dumnezeu, că omul trebuie să continue. Aceste instrumente pot deci să devină puternice mijloace de transmitere a Evangheliei»* (mesaj pentru a XIX-a Zi mondială a comunicărilor sociale, mai 1985). Iar dacă ai posibilitatea, trebuie s-o faci: aceasta e regula misionarului.

Există opțiuni de gestică și limbaj ale lui Ioan Paul al II-lea care pot fi înțelese doar dacă ținem seama de ansamblul continental sau planetar căruia îi sunt destinate, prin intermediul transmisiunii televizate în direct. Pentru mesajul *Urbi et orbi* de Paști 1993 a ajuns să folosească 56 de limbi: ar fi o reprezentare neobișnuită, dacă transmisiunea, difuzată în întreaga lume, în direct sau prin înregistrare, n-ar fi urmărit-o cu adevărat «toate neamurile».

Tiraniei transmisiei televizate în direct, Ioan Paul al II-lea i se supune docil, după cum se vede bine din această replică improvizată în timpul unui priveghi în Piața Sfântul Petru, transmis în lumea întreagă: «*Eu trebuie să vorbesc 25 de minute și nu știu dacă aceste 25 de minute au trecut*» (8 octombrie 1994).

Dar, se știe, mass-media constituie o sfidare pentru toată lumea și au fost așa uneori și pentru Papă, de exemplu în insistența asupra semnelor sale de suferință, după aplicarea protezei la femurul drept. «*întrebați-i pe ziariști dacă ei n-au avut niciodată în viață o strâmbătură de durere!*» îi spune purtătorului de cuvânt Joaquín Navarro, în 22 august 1994, la Introd (Aosta), văzând că ziarele au enfatizat un moment de durere pe care l-a avut cu o zi mai devreme, urcând treptele altarului.

Alteori s-a apărat cu ajutorul ironiei de intruziunea mass-media în sfera sănătății sale:

«- Cum vă simțiți, Sfinția Voastră?

— *Cu siguranță nu mai am anii pe care îi aveam în 1979! Dar poate că Providența mă ajută. Dacă vreau să știu ceva despre sănătatea mea, și mai ales despre operațiile mele, trebuie să citesc ziarele!*» (21 ianuarie 1998, zborul Roma — La Havana).

Dar în ansamblu Ioan Paul al II-lea — pe care mass-media dintotdeauna îl definesc ca pe un «mare cunoscător în materie de comunicare» — are bune raporturi cu presa. Purtătorul de cuvânt Navarro susține că a fost «o alianță obiectivă între mass-media și Papă», care a modificat imaginea papală: «Nu știm cât la sută i se datorează Papei și cât la sută mass-media, dar această profundă modificare au realizat-o împreună.»

Acea alianță nu a influențat doar imaginea papală, evident. Am văzut importanța pe care Ioan Paul al II-lea a atribuit-o, încă de la început, ajutorului pe care presa i l-a dat pentru a-și face cunoscută acțiunea în favoarea Poloniei. Și iată, într-un dialog glumeț cu copiii, expresia convingerii sale despre rolul decisiv pe care mass-media îl vor avea cu ocazia vizitei în Cuba, aproape douăzeci de ani mai târziu:

«- Despre călătoria mea în Cuba, mulțumită radioului și televiziunii, toți, chiar și copiii, știu totul. Dar voi copii știți ce ne-am spus acolo Fidel Castro și cu mine?

— Daaa.

— Păi vedeți, așa cum v-am spus: toată lumea știe totul!» (Parohia romană Gesu Bambino, 8 februarie 1998).

Am vorbit de încredere și alianță a Papei cu mass-media. Însă, atenție: există multă inocență, dar nicio naivitate în raporturile sale cu presa. «*Acest conflict a fost angajat nu doar cu armele războiului ci și, în oarecare măsură, datorită mass-media*», a spus după războiul din Golf, în primăvara anului 1991. Există cineva care să fi înțeles mai bine cum s-au întâmplat lucrurile?

VIZITEAZĂ S.U.A. AVERTISMENTUL ADRESAT OCCIDENTULUI

Legenda lui Buddha povestește că Siddharta Gautama, îndată ce s-a născut, a făcut patru pași: spre nord, sud, est, vest. O proiecție simbolică spre cele patru puncte cardinale stă și la originea Pontificatului lui Ioan Paul al II-lea: făcută în numele «puterii lui Isus care nu cunoaște asfințitul», e motivată prin mandatul misionar care însuflețește Biserica «pentru ca vorbele dătătoare de viață ale lui Isus să ajungă la toți oamenii» (11 octombrie 1978).

Deja în primul său an de Pontificat, Ioan Paul al II-lea dă viață acelei proiecții universale, care e totodată ideală și geografică, de misionar al popoarelor: spre sudul lumii prin călătoria în Mexic, spre est cu triumfala «întoarcere în Patrie», spre nord și spre vest cu misionarismul conjugat în Irlanda și S.U.A. (29 septembrie — 8 octombrie), de care ne vom ocupa în acest capitol. Puțin după împlinirea primului an de Pontificat, vizita în Turcia și la Constantinopol, din noiembrie 1979, completează scenariul misiunii pontificale cu primele apropieri de lumea Ortodoxiei și de cea a Islamului, care îl vor preocupa atât de mult în evoluția Pontificatului. Iradierea succesivă, spre toate popoarele, religiile și culturile, se afla concentrată în mișcările inițiale.

Ultimul din cei patru pași simbolici e deci acela spre Occident: interlocutorul cel mai dificil. În Sud e drama foametei, în Est cea a tiraniei și trebuie mers acolo cât mai repede. Dar aici, la Nord și la Vest, între Europa și America, adică la punctul de încrucișare al epocii și la terminalul către viitor, există sfidarea libertății, iar aceasta e mai puternică decât

oricare alta: pentru destinul pe care-l antrenează cu sine și pentru rădăcina veche din care provine. Puterea acestei sfidări e resimțită cu luciditate de către Ioan Paul al II-lea, care se consideră — și e perceput — ca un luptător pentru libertate.

Iată-l deci pe Ioan Paul al II-lea, mai puternic și mai dezinvolt decât niciodată, la întâlnirea cu marile simboluri americane: în 3 octombrie 1979 vorbește la Battery Park, o esplanadă în zona extremă a Manhattanului, având în spate Ellis Island, pe care se înalță Statuia Libertății, și în fața sa intrarea pe Wall Street, lumea afacerilor și a finanței. În poziția celui care ajunge la Manhattan provenind din lumea veche.

Ca în orice liturghie în fața mulțimilor, și la această întâlnire simbolurile și cuvintele se împletesc, dând formă unui mesaj simplificat dar eficace în spectaculosul său. *«Vizita mea în orașul vostru n-ar fi fost completă dacă n-aș fi venit să văd Ellis Island și Statuia Libertății, care e simbolul Statelor Unite»*. Omagiul adus simbolului lumii noi e deplin, fără rezerve, și îl împinge pe Ioan Paul al II-lea la o lungă înșiruire a caracteristicilor pozitive ale națiunii pe care americanii au reușit s-o construiască «pe temeliile libertății».

Dar alături de statuia libertății, care personifică America, el — în ansamblul călătoriei sale — înalță provocator alte două figuri simbolice: cea a justiției și cea a adevărului. În primul caz vorbește în numele săracilor din lumea a treia, în al doilea în numele legii morale obiective. Sunt cele două fețe ale avertismentului adresat Occidentului.

Despre libertate și justiție vorbește imediat în acest 3 octombrie la Battery Park: Statele Unite, pentru a rămâne credincioase istoriei lor de națiune «construită pe temeliile libertății», trebuie să sprijine azi «căutarea justiției», pentru că nu există o adevărată libertate decât în prezența justiției și deoarece *«libertatea dobândită trebuie să fie corectată în fiecare zi, refuzând orice rănește, slăbește și dezonorează viața umană»*. Este inacceptabil de exemplu — va preciza în 7 octombrie la Capitol Hali din Washington — ca *«libertatea să fie folosită pentru a-i domina pe cei slabi, pentru a risipi bogățiile naturale și energia, pentru a le nega oamenilor nevoile esențiale»*.

Tot despre libertate și adevăr vorbește la 3 octombrie, în predica de la Logan Circle din Philadelphia. Și aici omagiază istoria țării gazdă reamintind Declarația de independență («atașamentul vostru față de libertate face parte din moștenirea voastră») și continuă astfel:

«însuși Isus a alăturat libertatea și cunoașterea adevărului: „veți cunoaște adevărul, și adevărul vă va face slobozi” (Ioan, 8, 32) (...) Libertatea nu poate fi deci înțeleasă decât în relație cu adevărul dezvăluit de Isus Cristos și propus de Biserica sa, și nici nu poate fi luată ca pretext pentru anarhia morală, pentru că orice ordine morală trebuie să rămână legată de adevăr (...). Aceasta este valabil mai ales dacă luăm în considerare sfera sexualității umane. Aici, ca în orice alt domeniu, nu poate exista o adevărată libertate fără respectarea adevărului legat de sexualitatea umană și de căsătorie. În societatea de azi vedem multe curente de gândire care provoacă dezordine și multă indulgență față de viziunea creștină a sexualității, care au toate un lucru în comun: recursul la conceptul de libertate pentru a justifica orice comportament care nu mai e în armonie cu adevărata ordine morală și cu învățătura Bisericii (...). Liberă e persoana care își reglează propriul comportament în acord cu exigențele binelui obiectiv (...) Legea divină e singura măsură a libertății umane și ne este dată de Evanghelia lui Isus, Evanghelia mântuirii» (Philadelphia, 3 octombrie 1979).

Posibilului conflict dintre libertate și adevăr, Ioan Paul al II-lea îi va dedica o enciclopică, *Veritatis splendor* (1993). Despre libertate și justiție va reveni să vorbească nouăsprezece ani mai târziu, în ianuarie 1998, în timpul vizitei din Cuba: acum invită S.U.A. Să nu uite justiția, atunci le va atrage atenția cubanezilor asupra nevoii de a nu sacrifica libertatea (vezi capitolul 38). În Pontificatul lui Ioan Paul al II-lea toate au o strânsă legătură. Sfidarea adresată Occidentului — pe care acum o formulează în premieră — o va repeta în alte țări, va fi o temă obligatorie de fiecare dată când se va întoarce în S.U.A. (1987, 1993, 1995) și va domina confruntarea de la jumătatea anilor nouăzeci cu politicile «antinataliste» ale O.N.U. (vezi capitolul 35).

El acceptă unul din principiile cetății seculare, acela al libertății din sfera publică și interpersonală; dar respinge un altul, la fel de important pentru acest tip de societate: libertatea «în absolut și pentru sine însăși», care situează omul ca măsură a tuturor lucrurilor și-l sustrage de sub influența legii lui Dumnezeu. Un discurs dur care se desfășoară — azi — între New York, Philadelphia și Chicago. «Pentru mulți libertatea despre care vorbesc e un paradox. E chiar neînțeleasă de unii care fac parte din Biserică», va spune la 4 octombrie la Chicago, vorbindu-le credincioșilor la sărbătoarea Sfântului Francisc.

Pentru societatea americană, figura Papei a dobândit în trecut funcția de simbol negativ: «papistaș» a însemnat mult timp neliberal, antidemocratic, autoritar.

În timpul vizitei lui Ioan Paul al II-lea, aceste fantome ale trecutului nu sunt evocate. Pentru a da credibilitate cuvintelor Papei, care afirmă că acceptă ca «principiu suprem» libertatea în sfera socială și interpersonală, nu vin doar ultimele decenii de dialog ecumenic și documentele Conciliului Vatican II, prima între toate *Declarația despre libertatea religioasă*, dar e și biografia omului Wojtyła, imaginea unui episcop care rezistă la presiunile «neliberale» ale unui regim comunist. Tocmai acea lipsă de ambiguități în legătură cu poziția catolică față de libertate în sfera socială și interpersonală și această credibilitate personală a mesagerului obțin efectul de a pune sub reflectoare scandalul, pe de-a-ntregul religios, al unui Papă care predică despre limitele libertății în fața unui popor care din libertatea fără limite tinde să-și facă o religie.

Deja în limbajul cardinalului Wojtyła libertatea constituie demult cel mai mare dar și cea mai mare ispită care îi pot fi propuse omului. Când intră în conflict cu Dumnezeu, ea constituie «ispita primordială», deci aceeași cu care s-au confruntat primii oameni în grădina Edenului, atunci când șarpele i-a sedus cu cea mai mare dintre lingușiri: «Veți fi ca Dumnezeu» (Geneza, 3, 5). Acea ispită, susține el (am văzut-o în capitolul 4), și-a găsit în epoca noastră «contextul istoric potrivit» pentru deplina sa «desfășurare» și și-a găsit — adăugăm noi interpretându-i gândul — în Statele Unite ale Americii patria electivă.

Iată de ce va reuși să spună în același discurs — în prologul irlandez al călătoriei — că trăim vremea unei încercări extreme și că acesta e un timp «minunat» pentru Biserică: «*Trebuie să munciți cu convingerea că această generație, acest deceniu al anilor optzeci în care ne pregătim să intrăm, ar putea fi crucial și decisiv pentru viitorul credinței în Irlanda (...). Vă spun tuturor: acesta e un timp minunat pentru istoria Bisericii. Acesta e un timp minunat pentru a fi preot, pentru a fi membru al clerului, pentru a fi misionar al lui Isus*» (Către preoți, cler și misionarii irlandezi, 1 octombrie).

De dramaticul sentiment al timpului și de o asemenea viziune apocaliptică a epocii noastre trebuie legate apelurile către oamenii din cetatea seculară, lansate în timpul călătoriei în Irlanda și în Statele Unite: refuzul fără distincții al oricărei forme de violență, recursul la primatul eticii asupra politicii, reafirmarea intransigentă a normelor morale

tradiționale. N-ar fi putut alege teme de mai ardentă actualitate, în acel context.

De la primul amplu discurs pe pământ american, predica de la Boston Common, la 1 octombrie, Papa îi avertizează pe ascultători că vorbele sale vor fi dure și că nu-și va putea nuanța severitatea mesajului evanghelic pentru a-l face mai acceptabil: «*Adevărata iubire e exigentă, mi-aș trăda misiunea dacă nu v-aș spune-o cu toată brutalitatea*». Dar totodată îi avertizează că apelul său către oamenii din cetatea seculară va trebui interpretat ca o ofertă de dialog, și nu ca deschiderea unei ostilități: «*Sper ca toată această călătorie să poată fi văzută din punctul de vedere al constituției Bisericii în lumea contemporană*». Deoarece America rezumă modernitatea.

În ciuda severității mesajului, succesul vizitei e mare. Evaluarea e unanimă în ziarele americane: potrivit lui *New York Times*, ansamblul de «press corps» (adică funcționarii mijloacelor de comunicare: ziariști, fotografi, care de reportaj televizat și cinematografic, funcționari la centrele de presă) mobilizat pentru cele șapte zile ale vizitei papale e «probabil cel mai numeros din istorie»: 14 mii sunt legitimațiile eliberate de serviciul de pază. Nu are precedent, în materie religioasă, spațiul pe care ziarele și posturile de televiziune i-l dedică. Pentru primirea la Casa Albă se atinge recordul de zece mii de invitați. Potrivit lui *Washington Post*, mulțimile puse în mișcare de Papă sunt «cele mai mari din istoria americană».

Papa «sever la tribună și cordial pe stradă» (*New York Times*) le place americanilor. Cea mai mare sărbătoare o realizează cu publicul pe care l-ar fi crezut cel mai dificil: cel al tinerilor, pe care îi întâlnește în 2 octombrie la Madison Square Garden, la New York, și în 7 octombrie la Universitatea Catolică din Washington. La Madison, tinerii îl salută cu valuri de «wow», pe care el le repetă de la microfon de patru ori, provocând delir. La universitatea catolică, fetele imită gesturile celor care aruncă flori sau confetti cu mâna și el răspunde cu același gest, iar ele rămân cucerite de parcă l-ar fi întâlnit pe idolul lor.

«*You omericons have supported me very well*»: voi, americanii, m-ați ajutat foarte mult, spune Ioan Paul al II-lea despărțindu-se la 7 octombrie de ziariștii care i-au urmat marșul triumfal prin cinci capitale din tot atâtea «states». Într-adevăr America, lucru ciudat și neobișnuit de povestit, l-a «ajutat» în mod imprevizibil pe acest «mare preot» polonez, care din partea

lui n-a sacrificat nimic din patrimoniul doctrinar și disciplinar, al cărui asiduu depozitar este, pentru a-și cuceri o simpatie superficială.

Dar a existat un moment cu adevărat dificil în aceste șapte zile americane: cel în care o femeie i-a spus Papei că femeilor nu le e suficient locul care li se oferă în cadrul Bisericii. Este primul caz, dar în viitor li se va întâmpla adesea femeilor (în Germania în

1980, în Elveția în 1984, în Olanda și Belgia în 1985) să-i vorbească din adâncul inimii. Și iată că Ioan Paul al II-lea la Philadelphia repetă și explică refuzul sacerdoțiului feminin. Trei zile mai târziu, la Washington, o soră — Theresa Kane's, președinta Conferinței surorilor americane — îi atrage atenția că acea explicație nu le mulțumește pe femeile catolice din Statele Unite și îi cere să acționeze astfel încât «femeii să-i fie accesibile toate funcțiile din cadrul Bisericii». Printr-o voce feminină a fost în sfârșit ridicată o problemă care poate că le conține pe toate celelalte, la granița cu viitorul. Și cu care oricum Ioan Paul al II-lea se va confrunta atunci când va reveni în S.U.A., opt ani mai târziu (vezi capitolul 26).

VIZITEAZĂ CONSTANTINOPOLUL, CANTERBURY ȘI GENEVA.

UTOPIA ECUMENICĂ

Din al doilea an de Pontificat, Ioan Paul al II-lea vizitează cele trei capitale creștine, Constantinopol (1979), Canterbury (1982) și Geneva (1984) și afirmă de mai multe ori că ar vrea s-o vadă pe a patra — și pentru el poate cea mai importantă — care e Moscova. Cele trei vizite pe care le efectuează atestă avântul utopiei sale ecumenice, cea pe care poate n-o va efectua denunță eșecul acelei utopii.

Ioan Paul al II-lea își afirmă cu pasiune angajamentul ecumenic, dar marșul catolic spre unitatea creștinilor cunoaște câteva etape de oprire, de-a lungul Pontificatului său. Aceasta se întâmplă în mare măsură datorită apariției de noi dificultăți în Orient — ca urmare a căderii regimurilor comuniste — și datorită consolidării, în Occident, a admiterii femeilor la sacerdoțiu, ordonată din partea Comunității anglicane. Dar se întâmplă, în mai mică măsură, și datorită înăspririi pe care unele decizii papale — poate mai puțin necesare și oricum percepute ca autoritare — și unele atitudini ale comunităților catolice de rit oriental le provoacă în marile Biserici ale Ortodoxiei.

Puterea cu care Papa afirmă ideea ecumenică la începutul Pontificatului o vom vedea în acest capitol, povestind vizitele la Constantinopol, Canterbury

și Geneva. Pentru durata de peste un deceniu a unui asemenea entuziasm, să se vadă, în capitolul 29, povestirea generoasei sale participări la Mileniul Bisericii ortodoxe ruse, în 1988. Eșecul ecumenic spre Orient se profilează dramatic în refuzul Bisericilor ortodoxe — cu excepția Patriarhului de la Constantinopol — de a trimite delegații frățești la Sinodul special pentru Europa (1991). Dificultățile cu Comuniunea anglicană prind consistență în a doua jumătate a anilor '80 și duc la o dureroasă conștientizare a impasului, cu ocazia vizitei arhiepiscopului de Canterbury la Roma în 1996.

Papa suferă din cauza acestor dificultăți care s-ar spune că îl surprind. Cu afirmații și gesturi simbolice cu totul demne de predecesorul Paul al VI-lea, încearcă să relanseze inițiativa, fără a pierde nicio ocazie care i se oferă. Și, în trei direcții, depășește moștenirea montiniană de care se lasă călăuzit:

- Elaborează, tocmai plecând de la eșecul ecumenic, propunerea jubiliară de «mea culpa» (1991-1994);

- Lansează ideea unei întâlniri pancreștine, care să se organizeze la Ierusalim sau la Betlehem în anul Două mii (1994);

- Invită toate Bisericile creștine să-l ajute în căutarea unui nou mod de exercitare a «autorității petrine», adică a «primatului» episcopului Romei: spre modalități care să se revendice de la practica Bisericii nedivizate din primul Mileniu și eventual să comporte elemente de totală noutate istorică, de așa natură încât să fie acceptate de toată lumea (enciclica *Ut unum sint*, 1995).

Nu cunoaștem ce soartă va avea propunerea întâlnirii pancreștine din Două mii, dar deja de acum putem afirma că în examenul de sfârșit de Mileniu și în ideea că a venit vremea pentru a se găsi un nou statut al Papei trebuie văzută moștenirea ecumenică cea mai fecundă a Pontificatului. Vom vorbi despre aceasta în capitolele 39 și 40, care încheie prezenta biografie, dar era necesar să o pomenim încă de acum pentru a schița linia de orizont spre care se îndreaptă povestirea noastră.

Iată-l deci la Constantinopol pe Ioan Paul al II-lea, la abia un an de la alegerea sa (28 — 30 noiembrie 1979). «Fiți binevenit în această istorică întâlnire. Binecuvântat fie numele Domnului care v-a adus aici» îi spune în limba greacă Patriarhul ecumenic Dimitrios. «*Această întâlnire este deja un dar divin*», îi răspunde Ioan Paul al II-lea în franceză.

Gesturile care însoțesc întâlnirea din grădina cea mică a Fanarului, reședința Patriarhului în cartierul bizantin al Istanbulului, sunt demne de a fi povestite: Dimitrios în stolă violetă și aurie pășește încet în întâmpinarea

oaspetelui în stolă roșie, pasul liturgic al Bizanțului e mai lent decât cel roman și Ioan Paul al II-lea își încetinește mersul pentru a-l potrivi după cel al Patriarhului. În aspectul ritului există un fel de parabolă a timpurilor și ritmurilor diferite care umplu de complexitate relațiile din cadrul Bisericii romane care în trei ani poate convoca un Conciliu (i-a reușit lui Ioan al XXIII-lea, între

1958 și 1962) și cele ale Ortodoxiei care pot să se întindă chiar pe cincizeci de ani (încă din 1968 lucrează o «Comisie interortodoxă de pregătire a marelui Conciliu Sfânt al Bisericii ortodoxe»).

La ritmurile rapide ale Romei se adaugă graba personală a lui Ioan Paul al II-lea, care se află la Constantinopol pentru deschiderea dialogului dintre Biserica catolică și ansamblul Ortodoxiei și exprimă acest vis al său la actul de înființare a celor două comisii, compuse fiecare din 28 de membri: «*îmi doresc ca zorii acestui nou mileniu să poată răsări peste o Biserică ce și-a regăsit deplina unitate!*» (29 noiembrie 1979).

Este afirmarea cea mai curajoasă a utopiei ecumenice. Uneori Ioan Paul al II-lea o va repeta, însă fără a putea vreodată s-o depășească, iar în anii '90 va fi obligat s-o transforme în urarea ca «*la Marele Jubileu să ne putem prezenta, dacă nu pe de-a-ntregul uniți, cel puțin mai pregătiți de a depăși divizările celui de-al doilea mileniu*» (*Ut unum sint*, 1995).

În aceeași zi în care Ioan Paul al II-lea pune piciorul în Turcia, la 28 noiembrie, cotidianul *Mylliet (Națiunea)* publică pe prima pagină o scrisoare a teroristului și criminalului Aii Agca, tocmai evadat dintr-o închisoare militară: «Comandantul Cruciadei, Ioan Paul al II-lea, este trimis în Turcia de imperialiștii occidentali, deoarece în aceste momente critice le e frică de turcii care, împreună cu frații lor islamiști, încearcă să obțină o mai mare putere economică și militară în Orientul Mijlociu. Dacă această vizită nu e anulată, e sigur că îl voi ucide pe Papă» (Bibliografie 40, p. 147).

Această scrisoare și confruntarea dintre Papă și sistemul sovietic, datorită faptelor legate de vizita sa în Polonia, sunt singurele elemente care s-au produs înainte de atentatul din 13 mai 1981 (vezi capitolul 14) și care ne pot ajuta să-l înțelegem. Poate că serviciile secrete ale imperiului care se temea de Papa polonez l-au folosit pe «lupul cenușiu» Agca și intenția sa — autonomă și deja publică — de a-l ucide pe Papă. Sau poate că Agca a fost folosit de cei care urmăreau să acuze de această faptă serviciile Estului. Acestea rămân -după nenumărate cercetări — ipotezele cele mai probabile în legătură cu geneza atentatului. Și ar putea exista o fărâmbă de adevăr în

ambele versiuni principale oferite de către atentator: aceea că a acționat de unul singur (primul proces) și aceea că a fost ajutat de către serviciul secret bulgar (al doilea proces).

Dar să revenim la utopia ecumenică manifestată de Ioan Paul al II-lea în vizita la Constantinopol. La fel de solemnă în gesturi și implicantă în conținuturi e vizita făcută la Primatul anglican și arhiepiscopul de Canterbury, Robert Runcie, la 29 mai 1982. Deja Paul al VI-lea fusese la Constantinopol și la Geneva, dar la Canterbury un Papă nu mersese niciodată. Pe tronul episcopal care i-a aparținut lui Augustin de Canterbury este pusă Evanghelia, în timp ce Papa și primatul iau loc dedesubt, în dreptul altarului, pe scaune egale și situate la aceeași înălțime, dispuse lateral și ușor întoarse unul spre celălalt.

Pentru a semnala că nu e vorba doar de un ritual al vechii Europe creștine care încearcă să-și vindece rănilor, iată ceremonia din capela dedicată «Sfinților și martirilor din secolul douăzeci»: pe un candelabru cu șase brațe, Primatul și Papa și alte patru persoane, reprezentând principalele familii confesionale creștine, așează fiecare o luminare pronunțând numele unui «martir» al epocii noastre. Începe Ioan Paul al II-lea, dedicând lumina sa amintirii polonezului Maximilian Kolbe, pe care peste patru luni îl va proclama sfânt. Runcie pronunță numele episcopului din San Salvador, Oscar Romero. Celelalte nume: pastorul evanghelic german Dietrich Bonhoeffer, sora ucraineană Măria Skobotsova (ambii, ca și Kolbe, victime ale nazismului), pastorul negru american Martin Luther King, episcopul anglican al Ugandei, Janani Luwun, ucis de dictatorul Idi Amin. Din această celebrare în casa anglicană se va naște în mintea lui Ioan Paul al II-lea ideea «Martirologului contemporan» pe care îl va propune pentru Marele Jubileu și care ar trebui să conducă la o mare «Comemorare ecumenică a noilor martiri», deja fixată pentru ziua de 11 mai a anului Două mii (vezi capitolul 38).

La Geneva, în sfârșit, la 12 iunie 1984, Ioan Paul al II-lea întâlnește Consiliul ecumenic al Bisericilor: poate că n-a fost vorba de o programare conștientă, dar e clar că succesiunea celor trei vizite corespunde la trei grade de apropiere: cea mai mare e apropierea Bisericii de la Roma față de Ortodoxie, imediat după aceea vine Comuniunea anglicană, a treia e aria protestantismului care domină consensul de la Geneva. Și cea mai mare distanță reiese imediat din scena din marea sală a întâlnirii: episcopul

Romei e primit de bărbați și femei, în timp ce nicio femeie nu se aflate printre actorii întâlnirii din Fanar și de la Canterbury.

Ioan Paul al II-lea amintește *«convingerea»* Bisericii catolice în privința episcopului Romei ca *«pol vizibil de unitate»* între Biserici, convingerea potrivit căreia *«credința noastră față de Isus nu ne dă voie să ne dăm bătuți»* și despre care *«trebuie să discutăm în spirit de franchețe și prietenie»*.

«Noi știm — mai spune Ioan Paul al II-lea — că toate acestea constituie o dificultate pentru cea mai mare parte dintre voi, a căror memorie poate că e brăzdată de anumite amintiri dureroase, pentru care predecesorul meu Paul al VI-lea implora iertarea voastră» (Geneva, 12 iunie 1984).

Pe moment, Ioan Paul al II-lea rămâne cu un pas în urma lui Paul al VI-lea, dar mai târziu va cere iertare cu mai multă putere decât predecesorul său (vezi capitolul 40) și chiar va da prin fapte un răspuns pozitiv (prin ziua organizată la Assisi și inițiativele în vederea Marelui Jubileu) propunerii pe care i-o adresează acum secretarul general al Consiliului Ecumenic, pastorul negru jamaican Philip Porter, și pe care în acel moment nu pare s-o aprecieze: de a depăși adică *«faza colaborării formale»* și de a trece la realizarea în comun a unor *«acte concrete de supunere față de cuvântul Evangheliei»*.

Diversa intensitate a utopiei ecumenice, în funcție de interlocutorul pe care îl are, o constatăm în această versiune redimensionată a așteptării sale față de *«zorii noului mileniu»* cu care — un an după întâlnirea de la Geneva — i se va adresa unei Biserici protestante: *«N-am putea oare spera ca zorii celui de-al treilea Mileniu să constituie venirea unui timp în special dedicat căutării deplinei unități întru Isus?»* (scrisoare către președintele Bisericii Luterane din America, James R. Crumley, 22 iulie 1985).

Unul dintre aspectele utopiei ecumenice a lui Ioan Paul al II-lea este generoasa sa extindere geografică, în căutarea oricărui posibil interlocutor, mult dincolo de întâlnirile esențializate ale lui Paul al VI-lea la Constantinopol și Geneva. În *Tertio millennio adveniente* (1994) va aminti că *«dezvoltarea rapoartelor ecumenice»* e un obiectiv constant al călătoriilor sale și va trage următoarea concluzie: *«Din această perspectivă dobândesc o deosebită importanță vizitele în Turcia (1979), în Germania (1980), în Anglia și Țara Galilor și Scoția (1982), în țările scandinave (1989) și mai recent în țările baltice (1993)»*.

în anii nouăzeci, căzând acea utopie și pornind pe calea penitențială a unității (vezi capitolul 29), va rămâne cu solemnitate în textele lui Ioan Paul al II-lea afirmarea importanței acelui scop: «*A dobândi mult dorita comuniune între toți credincioșii în Isus va putea constitui, și va constitui cu siguranță, unul dintre evenimentele cele mai mari din istoria omenirii*», va spune de exemplu la Talin, în Estonia, în timpul întâlnirii ecumenice din 10 septembrie 1993.

Pe moment, calea penitențială e departe. Dar în acest răsărit al Pontificatului deja se anunță — prin reexaminarea cazului Galilei, care datează din aceeași lună ca și vizita la Constantinopol — o disponibilitate a lui Ioan Paul al II-lea de a-și încheia socotelile cu istoria, ceea ce reprezintă premisa culturală a noii căi de urmat.

REDESCHIDE CAZUL GALILEI. SOCOTELILE CU ISTORIA

Ioan Paul al II-lea a intrat deja în istorie pentru curajul cu care a combătut comunismul. Dar e posibil să rămână în istorie, pentru o vreme îndelungată, din cauza unui alt gest de neașteptat curaj: cel prin care a supus unei revizuri istoria Bisericii, punând în lumină «paginile sale întunecate» și «devierile de la Evanghelie», cerându-i iertare lui Dumnezeu și celor care au fost nedreptățiți. Acest mare act de curaj al Papei Wojtyła, care este cunoscut sub numele de «examen al sfârșitului de mileniu», va deveni un program explicit al Pontificatului odată cu *Tertium millennio adveniente*, la jumătatea anilor nouăzeci: vom vorbi despre acest subiect în capitolul 39. Dar el va apărea la sfârșitul Pontificatului — și va constitui sinteza lui — deoarece a existat deja la început: și a apărut ca o revizuire a cazului Galilei.

Ioan Paul al II-lea anunță reexaminarea cazului Galilei comemorându-l pe Albert Einstein, într-o întâlnire cu Academia Pontificală de Științe, la 10 noiembrie 1979: la abia un an de la alegerea sa. De cazul Galilei se ocupase deja Conciliul Vatican II, care își exprimase regretul — fără a-l cita pe savant — într-un pasaj din *Gaudium et spes* (1965). Hotărârea de a reveni asupra situației indică o insatisfacție pentru acel regret exprimat și pentru ecoul său redus, dar indică și deplina încredere — în sufletul lui Ioan Paul al II-lea -că totul va putea fi clarificat și orice neînțelegere va putea fi depășită:

«Măreția lui Galilei este cunoscută de toată lumea, ca și aceea a lui Einstein; dar spre deosebire de acesta din urmă, pe care azi îl onorăm în fața Colegiului cardinalilor în Palatul nostru apostolic, primul a avut mult

de suferit — nu putem s-o ascundem — din partea unor oameni și organisme ale Bisericii. Conciliul Vatican II a recunoscut și a deplorat anumite intervenții nedrepte: „Dorim să deplorăm — stă scris la nr. 36 al Constituției conciliare Gaudium et spes — anumite atitudini mentale, care uneori n-au lipsit nici măcar în rândul creștinilor, derivate din faptul de a nu fi înțeles suficient legitima autonomie a științei și care, provocând dispute și controverse, au târât multe spirite până la a-și închipui că știința și credința ar fi contrarii” (...)

într-o ulterioară dezvoltare a acelei luări de poziție a Conciliului, sper ca teologii, oamenii de știință și istoricii, animați de un spirit de sinceră colaborare, să aprofundeze examinarea cazului Galilei și, prin leala recunoaștere a greșelilor, de oriunde ar proveni, să îndepărteze neîncrederea pe care acel caz încă o mai stârnește și azi, în mintea multora, spre fructuoasă împăcare dintre știință și credință, dintre Biserică și lume. Această misiune, care va putea să onoreze adevărul credinței și al științei și să deschidă ușa unor viitoare colaborări, sunt gata s-o asigur de întregul meu sprijin».

Dând curs anunțului făcut, Papa Wojtyła instituie, la 3 iulie 1981, o «Comisie pontificală pentru studierea controversei ptolomeico-coperniciene din secolele XVI-XVII», coordonată de cardinalul francez Gabriel Marie Garrone și constituită din patru grupe de lucru, ai căror responsabili sunt: cardinalul Carlo Maria Martini pentru secțiunea exegetică, cardinalul Paul Poupard pentru secțiunea culturală, Carlos Chagas (președintele Academiei Pontificale de Științe) și iezuitul George Coyne (directorul Observatorului Astronomic Vatican) pentru secțiunea științifică și epistemologică, preotul Michele Maccarrone (președintele Comitetului Pontifical de Științe Istorice) pentru problemele istorice și juridice.

E o echipă omogenă și convinsă la fel de mult ca Papa de nevoia de a «lichida îndoiala care atârână asupra procesului Galilei», după cum se exprimă cardinalul Garrone prezentând în 1984 cea mai importantă dintre publicațiile cărora le-a dat naștere cercetarea efectuată, după unsprezece ani, și anume volumul *Documentele procesului lui Galileo Galilei*, sub îngrijirea lui Sergio Pagano, editat de Academia Pontificală de Științe. Studiile structurante erau deja complete în 1986, odată cu publicarea — sub răspunderea cardinalului Martini — a volumului lui Rinaldo Fabris, *Galileo Galilei și orientările exegetice ale timpului său*, și acesta editat de Academia Pontificală de Științe. Dacă, în ciuda acordului de opinii al

echipei și a muncii zeloase, se ajunge la actul conclusiv doar în 1992, aceasta se datorează rezistenței pasive a ambientului curial față de inițiativa atât de nouă a unui Papă venit de departe. Problema va reapărea odată cu inițiativele pentru Marele Jubileu și mai ales pentru «examenul sfârșitul de Mileniu» și vom trata subiectul în capitolele 38 și 39: proiectele papale care ies din practicile curiale consolidate se izbesc — chiar dacă sunt date în grija unor personaje aparținând Curiei — de rezistența mediului pe care un Pontif fără experiență curială reușește să-l învingă doar după eforturi îndelungate.

În sfârșit, «raportul Poupard», în care sunt cuprinse concluziile Comisiei (între timp, cardinalul Paul Poupard, președinte al Consiliului Cultural, îi urmasse lui Garrone în funcția de coordonator), poate fi dat citirii în cursul audienței papale de la Academia Pontificală de Științe, la 31 octombrie 1992. *L'Osservatore romano* din 1 noiembrie îl publică notând supratitlul: «I-au fost prezentate Papei concluziile Comisiei de studiu pentru reexaminarea cazului Galilei. Rezultatele unei cercetări interdisciplinare».

Iată (în paragraful cinci) pasajul cel mai important din amplul raport, care formulează — citând textul papal din 1979 — recunoașterea «sinceră» a «greșelilor» de care s-a făcut vinovat Sfântul Scaun și din cauza cărora Galilei «a avut mult de suferit»:

«Urmași ai concepției unitare asupra lumii, care s-a impus peste tot până la începutul secolului al XVII-lea, unii teologi contemporani lui Galilei n-au știut să interpreteze semnificația profundă, non-literală, a Scripturilor, atunci când acestea descriu structura fizică a universului creat, fapt care i-a determinat să transpună în mod nedrept o chestiune de observație factuală în sfera credinței. În această conjunctură istorică și culturală, foarte îndepărtată de vremea noastră, judecătorii lui Galilei, incapabili de a disocia credința de o cosmologie milenară, au crezut în mod nejustificat că adoptarea revoluției coperniciene, de altfel încă nedeplin dovedită, ar fi fost de natură să pericliteze tradiția catolică și că era de datoria lor să interzică răspândirea ei. Această eroare subiectivă de judecată, atât de clară pentru noi azi, i-a determinat să adopte o măsură disciplinară în urma căreia Galilei „a avut mult de suferit”. Trebuie să recunoaștem aceste greșeli cu sinceritate, așa cum a cerut-o Sfinția Voastră».

Limbajul e prudent, dar miezul său e clar. «Unii teologi» și «judecătorii lui Galilei» sunt expresii care nu descriu în detaliu ceea ce s-a întâmplat în palatul Sfântului Scaun și în Roma papală, în 1633: acea opinie era urmată

de întregul mediu pontifical, iar judecătorii au lucrat supunându-se unor directive punctuale ale lui Urban al VH-lea. Implicarea personală a Pontifului în hotărârea privitoare la Galilei, cu dispozițiile date la 16 iunie în acel an (și care sunt atestate la nr. 47 între «Documentele procesului» citat mai sus: «Sanctissimus decrevit», adică «Papa a stabilit») trebuia probabil menționată, într-un document ca acesta.

Oricum — spuneam — miezul e clar și este evident curajul recunoașterii «greșelilor». Dar nu mai puțin important e ceea ce spune Papa, tot la 31 octombrie 1992, trăgând din acea întâmplare și din reexaminarea ei câteva «învățămintele» pentru viitor:

«O dublă problemă se află în inima dezbatărilor care l-au avut în centrul lor pe Galilei. Prima e de ordin epistemologic și se referă la hermeneutica biblică (...). În mod paradoxal, Galilei, un credincios sincer, s-a dovedit în acest punct mai perspicace decât adversarii săi teologi. (...) Răsturnarea provocată de sistemul lui Copernic a pretins un efort de reflecție epistemologică asupra științelor biblice, efort care trebuia să aducă mai târziu roade bogate în lucrări exegetice moderne și care a găsit în constituția conciliară Dei Verbum o consacrare și un nou impuls (...) Judecata pastorală pe care o pretindea teoria coperniciană era dificil de exprimat în măsura în care geocentrismul părea că face parte din înseși învățămintele Scripturii. Ar fi fost necesar în același timp să se învingă obișnuințele de gândire și să se inventeze o pedagogie în stare să ilumineze poporul lui Dumnezeu. Să spunem, în mod general, că păstorul trebuie să facă dovada unei adevărate îndrăznei, evitând dubla primejdie a atitudinii nehotărâte și a judecății grăbite, ambeleputând provoca mult rău (...).

începând cu secolul luminilor și până în zilele noastre, cazul Galilei a constituit un fel de mit, în care imaginea evenimentelor care se construise era destul de îndepărtată de realitate. Dintr-o asemenea perspectivă, cazul Galilei era simbolul pretinsului refuz al progresului științific, din partea Bisericii, sau a obscurantismului „dogmatic” opus liberei cercetări a adevărului. Acest mit a jucat un rol cultural considerabil; el a contribuit în a-i împinge pe mulți oameni de știință dotați cu toată buna credință spre ideea că ar exista o incompatibilitate între spiritul științei și etica cercetărilor ei, pe de o parte, și credința creștină, pe de altă parte. O tragică neînțelegere reciprocă a fost interpretată ca reflectarea unei opoziții de principiu între știință și credință. Clarificările aduse de recente studii

istorice ne permit să afirmăm că o asemenea dureroasă neînțelegere ține deja de domeniul trecutului.

O altă învățătură care se desprinde este faptul că diversele discipline ale cunoașterii pretind o diversitate de metode (...). Greșeala teologilor de atunci, care susțineau teza centralității pământului, a fost aceea de a crede că perspectiva cunoașterii noastre asupra structurii lumii fizice ar fi, în vreun fel, impusă de sensul literal al Sfintei Scripturi».

În octombrie 1992, Ioan Paul al II-lea și-a consolidat deja convingerea că trebuie făcută lumină în toate «paginile întunecate» ale istoriei Bisericii. Așteptarea pasivă a mediului curial era poate legată de ideea că Papa va uita sau va redimensiona, odată cu trecerea anilor, voința de «recunoaștere a greșelilor» pe care o anunțase la începutul Pontificatului. Și s-a întâmplat chiar invers: de-a lungul celor unsprezece ani de lucru ai Comisiei, Ioan Paul al II-lea desfășoară o vastă anchetă asupra unor «pagini» izolate, cu ocazia călătoriilor care îl pun în contact cu interlocutori exigenți. Niciunul din acei ani nu e lipsit de o luare de poziție autocritică.

La Madrid, de exemplu, în 3 noiembrie 1982, vorbește despre Inchiziția spaniolă, care a fost cea mai groaznică dintre toate și care este încă un subiect foarte fierbinte pe pământul Spaniei: *«în momente ca acelea de pe vremea Inchiziției s-au produs tensiuni, greșeli și excесе pe care Biserica de azi le apreciază în lumina obiectivă a istoriei».*

La Viena, la 10 septembrie 1983, înfruntă problema războaielor care punctează istoria Europei, toate declarate și purtate de creștini botezați, adesea cu scopul unei nedrepte oprimări și conchide: *«Trebuie să recunoaștem și să ne cerem iertare pentru greșelile cu care noi, creștinii, ne-am pătat, în gânduri, cuvinte și fapte și prin indiferența noastră dezarmată în fața nedreptății».*

În legătură cu Galilei, Inchiziția spaniolă și războaiele europene, cuvintele autocritice ale Pontifului aveau o motivație mai mult sau mai puțin directă: pentru că au existat Papi răspunzători, în vreun fel, de asemenea fapte. Dar este limpezită — foarte repede — o capacitate autocritică a lui Ioan Paul al II-lea care depășește responsabilitatea Papilor sau a structurilor eclesiastice ca atare: sunt cazurile de sclavism, de maltratare a popoarelor indigene de pe diverse continente de către coloniștii europeni, sau chiar Mafia din Italia meridională. În aceste cazuri, mărturisirea păcatului se face nu în numele Pontificatului roman, sau al ierarhiei catolice, ci al creștinilor botezați.

Primul caz pe care l-am identificat e poate cel mai semnificativ pentru implicarea Pontifului roman — prin intermediul acelui «noi» al adunărilor liturgice — în răspunderile istorice și actuale ale unei populații catolice: suntem la Cosenza, în Calabria, în Sudul

Italiei, una din regiunile cele mai chinuite de criminalitatea organizată, care acolo se cheamă 'ndrangheta. Este 6 octombrie 1983, Papa tocmai celebrează o slujbă în aer liber și iată că în timpul predicii face o înșiruire precisă a delictelor acelei mafii, îndemnând comunitatea eclezială să-și asume răspunderea și să-i pună capăt: *«Noi, care suntem vița de vie a Domnului, câți struguri acri am produs, în loc să producem struguri buni! Câtă ură și răzbunare, vărsări de sânge, furturi, jafuri, sechestre de persoană, nedreptăți și violențe de orice fel!»*.

De la Santo Domingo, la 12 octombrie 1984, Ioan Paul al II-lea pronunță această recunoaștere a răspunderii Bisericii catolice pentru maltratarea popoarelor indigene: *«Biserica nu înțelege să nege interdependența dintre cruce și sabie care a caracterizat prima fază a pătrunderii misionare în Lumea Nouă»*. Ioan Paul al II-lea mersese atunci la Santo Domingo pentru a iniția ciclul de rugăciuni de nouă ani în pregătirea celebrării celui de-al cincilea centenar de la începutul evanghelizării în America Latină, și de-a lungul celor nouă ani va reveni asupra subiectului de cel puțin zece ori, îl va relua și în contexte externe Americii Latine (în Canada, Australia, S.U.A.) și va ajunge să pronunțe — o vom aminti la sfârșitul acestui capitol — cuvinte mult mai înflăcărâte în 1992, la încheierea acelei extraordinare perioade de rugăciune.

Deja la un an după recunoașterea de la Santo Domingo, găsimu-se în Africa, la Yaounde (Camerun) și vorbindu-le intelectualilor, la 13 august 1985, spune lucruri foarte precise despre tratamentul aplicat negrilor, care constituie o problemă — pentru responsabilitatea clerului — identică aceleia privind maltatarea populațiilor indios. *«în cursul istoriei, oameni aparținând unor națiuni creștine din păcate nu totdeauna s-au purtat ca atare și noi ne cerem iertare pentru acest lucru în fața fraților noștri africani care au suferit atât de mult, de exemplu datorită tratamentului aplicat sclavilor»*. Aceasta e prima ocazie în care Ioan Paul al II-lea reevocă o pagină întunecată din istoria Bisericii și încheie cu o explicită cerere de iertare în fața celor care au fost victime. În total, de-a lungul primilor douăzeci de ani de Pontificat, vor fi 25 de asemenea rugăminți de iertare, adresate celor mai diverși interlocutori.

Pentru 1985, ar trebui să amintim predica în fața tinerilor islamiști de la Casablanca (Maroc), la 19 august 1985, cu invitația la depășirea și iertarea dușmăniei din trecut. Pentru 1986, vizita la Sinagoga din Roma, la 13 aprilie 1986, cu deplorarea

«*persecuțiilor*» îndreptate «*împotriva evreilor din toate timpurile de către oricine; repet: de către oricine!*» (referința se făcea la Papii care l-au precedat). Tot pentru 1986, ziua de la Assisi pentru pace (27 octombrie) în timpul căreia Ioan Paul al II-lea afirmă, în numele Bisericii catolice: «*Nu totdeauna am fost constructori ai păcii*». Ne limităm la această rapidă înșiruire pentru că la astfel de afirmații ne vom opri pe larg în capitolele 21, 22 și 23.

Pentru 1987, există revenirea asupra problemei maltratării amerindienilor din partea colonizatorilor, mai precisă și mai pătimasă decât aluzia pe care o făcuse pe acest subiect cu patru ani mai devreme, la Santo Domingo: «*Suntem datori a recunoaște opresiunea culturală, nedreptățile, distrugerea vieții voastre și a societăților voastre tradiționale. Din păcate, nu toți membrii Bisericii au rămas fideli răspunderilor lor creștinești*» (Phoenix, S.U.A., întâlnire cu amerindienii, 14 septembrie 1987).

Începând din 1987, mărturisirile autocritice devin mai numeroase, și în 1988 întâlnim cel puțin două, pronunțate la Strasbourg. Prima datează din 8 octombrie și recunoaște că Biserica nu predică împotriva in justiției cu forța care ar fi necesară: «*Nu trebuie să existe privilegii pentru cei bogați și puternici, iar nedreptate pentru săraci și handicapați. Biserica o spune oare cu voce destul de puternică? Poate că nu. Chiar și membrii Bisericii își au slăbiciunile lor. Noi suntem Biserica, voi și cu mine!*». Aici Ioan Paul al II-lea nu precizează rolurile și răspunderile, ci tinde — ca în cazul mafiei calabreze — să provoace un simț al răspunderii comunitare.

A doua intervenție de la Strasbourg e mai importantă, are loc trei zile mai târziu, în fața Parlamentului European și constituie o excomunicare formală a integralismului medieval, de care s-au slujit Papii acelor secole: «*Creștinismul latin medieval — ca să nu amintim altele — n-a scăpat niciodată de ispita integralistă de a-i exclude din comunitatea temporală pe cei care nu profesau adevărata credință*» (11 octombrie 1988).

De integralism, Papa polonez va fi acuzat chiar și mai târziu și în ciuda acelei afirmații solemne de la Strasbourg. Și i se va întâmpla să audă acuzația cea mai directă și ofensivă tocmai în Polonia sa, abia ieșită de sub dominația comunistă, în timpul călătoriei din 1991, datorită predicii în

apărarea vieții. Se va apăra cu o nouă declarație împotriva integralismului: *«Biserica dorește să participe la viața societății doar ca martor al Evangheliei și îi sunt străine azi tendințele de a pune stăpânire pe vreun sector al vieții publice. Nu poate fi împăcată cu adevărul creștin o atitudine fanatică sau fundamentalistă»* (Olstyn, 6 iunie 1991).

Mișcarea noastră de panoramare a ajuns la 1989 și în acest an regăsim tema participării creștinilor la războaiele europene, care apăruse deja în 1983 și 1985. De această dată, reflecția cuprinsă în *Scrisoarea apostolică la a 50-a aniversare a izbucnirii celui de-al doilea război mondial* (26 august 1989) are un ton dramatic care ne arată deja ce drum lung a parcurs Ioan Paul al II-lea — într-un timp scurt — pe un teren atât de delicat: *«Monstruozitățile aceluia război s-au manifestat pe continentul care a rămas cea mai îndelungată perioadă în raza de acțiune a Evangheliei și a Bisericii. Într-adevăr, e greu să ne continuăm drumul lăsând în urma noastră acest teribil calvar al oamenilor și al națiunilor!»*.

În 1990, Ioan Paul al II-lea efectuează două călătorii africane (Capul Verde, Guineea Bisau, Mali, Burkina Faso, Ciad în ianuarie-februarie; Tanzania, Burundi, Ruanda, Coasta de Fildeș în septembrie) care ne-ar oferi material din abundență pe tema colonialismului și a tratamentului aplicat negrilor, dar nu ne vom opri să-l analizăm, pentru că această temă o vom găsi tratată mai amplu și mai sugestiv în timpul vizitei la «casa sclavilor», pe insula Goree (Senegal), la 22 februarie 1992: *«Din acest sanctuar african al durerii negrilor implorăm iertarea Cerului»*.

Deja sunt pronunțate răspicat, în schimb, cuvintele autocritice față de conflictele cu Orientul ortodox în această «mărturisire a păcatelor» de la Bialystok (Polonia), în timpul întâlnirii din catedrala ortodoxă, la 5 iunie 1991: *«Nu putem să nu admitem cu umilință că în relația dintre Bisericile noastre în trecut nu totdeauna domnea spiritul de frăție evanghelică. Oriunde a existat greșeală, indiferent de care parte, ea trebuie depășită prin intermediul recunoașterii propriei greșeli în fața Domnului și prin intermediul iertării!»*.

Iată-ne în fine la 1992. Poate cea mai expresivă cerere a iertării — în această primă fază de dezvoltare a materiei — Ioan Paul al II-lea o realizează în luna octombrie a aceluia an, cu vizita în Santo Domingo, pe care o califică drept un «act de expiere» și credem că n-a folosit niciodată, într-un alt context, un cuvânt atât de puternic. *«Prin intermediul pelerinajului la locul unde a început evanghelizarea — pelerinaj care a*

avut caracterul de exprimare a unei recunoștințe — am vrut, în același timp, să săvârșim un act de expiere în fața infinitei sfințenii a lui Dumnezeu pentru tot ceea ce, în acest elan spre continentul american, a fost marcat de semnul păcatului, al nedreptății și al violenței (...). Acestor oameni noi nu încetăm să le cerem iertare. Această cerere a iertării li se adresează mai ales primilor locuitori ai noului continent, amerindienilor, și apoi acelor care au fost deportați acolo ca sclavi din Africa, pentru a face muncile grele. „Asupra noastră să cadă păcatul”: și această rugăciune face parte din evanghelizare» (Sala de audiențe, 21 octombrie 1992).

Deci în treisprezece ani — de la reexaminarea cazului Galilei și până la acest pelerinaj de expiere la cinci sute de ani de la începutul evanghelizării Americilor— Ioan Paul al II-lea a acumulat vreo douăzeci de intervenții autocritice, în numele Bisericii și cu referință la istoria ei. E mult, dar e încă puțin față de ceea ce va face pe acest tărâm după 1993 și ceea ce vom vedea în penultimul capitol al acestui volum.

Până aici, socotelile cu istoria Ioan Paul al II-lea le face menținându-se pe urmele trasate de Conciliul Vatican II și de Paul al VI-lea: făcând explicit ceea ce Conciliul afirmase în mod implicit (Galilei), înmânându-le destinatarilor mesajul pe care fețele bisericești conciliare îl încredințaseră documentelor (evrei, musulmani, comunități ortodoxe și evanghelice), aplicând la noi situații (inchiziție, integralism, indios, mafie, tratament față de negri) ceea ce fusese deja afirmat în general și în principiu.

Aproape toate aceste intervenții autocritice, Papa le formulează în timpul călătoriilor: în ele se exprimă neliniștea Papei misionar care, în desfășurarea misiunii sale în mijlocul popoarelor, simte nevoia de a recunoaște vina celor care s-au apropiat de respectivele popoare înaintea lui, aducând același anunț. Am putea conchide eventual că -cel puțin pentru prima fază a Pontificatului — dacă n-ar fi călătorit, poate că acest Papă n-ar fi cerut iertare.

Dar cu totul nouă și din punct de vedere istoric inedită va fi autocritica milenară și evanghelică pe care Ioan Paul al II-lea o va exprima din 1993 și care nu va mai avea o prevalentă motivație misionară, ci jubiliară și penitentială. Nu va ținti să îndepărteze prin predica adresată popoarelor neînțelegerile și dușmăniile acumulate în istorie, ci să pregătească în spiritul «reconcilierii și al penitenței» trecerea de la al doilea la al treilea mileniu. Cu «examenul de la sfârșitul mileniului» — care nu are precedent în tradiția

catolică — istoria Bisericii, care era pentru Papi laboratorul tuturor prudentelor, va deveni câmpul de desfășurare a celei mai mari îndrăzneli.

ESTE PRIMUL PAPĂ AL EPOCII MODERNE ÎMPOTRIVA CĂRUIA SE COMITE UN ATENTAT

Violența se produce totdeauna pe neașteptate. Și cu totul neașteptat a fost atentatul împotriva Papei, în Piața Sfântul Petru, în mijlocul mulțimii. În epoca terorismului internațional, imaginea Pontifului care se ghemuiește însângerat în mașina albă devine un semn al vremii. Pentru prima dată, Papa e victima unei violențe fizice în epoca modernă. Pentru prima dată, un Papă merge la spital. Fotografiile care îl înfățișează în halat sau așezat pe pat, cu sticla de apă și deodorantul pe noptieră, contribuie la modificarea imaginii Papalității. Prin intermediul acelor imagini, lumea a perceput semnul dramatic al Pontificatului. Ele au legat figura Pontifului de răsturnările epocii.

Miercuri, 13 mai 1981, orele 17,17. Ioan Paul al II-lea salută și binecuvântează cei treizeci de mii de turiști și pelerini care se înghesuie în piață pentru audiența generală. În mașina descoperită, Papa trece încet de-a lungul parapetelor, îmbrățișează copiii. Ca în fiecare zi de miercuri, așa cum a făcut mereu, în toate călătoriile sale, în orice colț al lumii. Iată-l pe punctul de a încheia al doilea ocol al pieței și apropiindu-se de Poarta de bronz. Acum are în brațe o fetiță de doi ani care ține un balon și se numește Sara Bartoli. Să-l mai privim o clipă, deoarece nu-l vom mai revedea astfel: de pe urma atentatului se va vindeca, dar semnul suferinței va caracteriza imaginea sa.

În mulțime se află Mehmet Aii Agca, 23 de ani, născut la Yesiltepe, în Turcia sud-orientală, necăsătorit: condamnat la moarte pentru crimă, evadat dintr-o închisoare militară din Istanbul, terorist profesionist, cunoscut de polițiile de pe jumătate de glob. Ține în mână un «Browning» de calibrul 9. Trage două focuri care îl ating pe Papă în abdomen. Și e aproape un miracol (ambulanta aflată la îndemână, inima care rezistă în ciuda pierderii a trei litri de sânge, infecția evitată) că nu-l omoară: la trei zile de la împlinirea a treizeci și una de luni de pontificat, la cinci zile de la aniversarea a șaiszeci și unu de ani.

Împușcăturile sperie porumbeii din piață. «Toyota» albă pleacă în trombă, prin mulțimea uluită, care nu pricepe nimic. Cu Papa plin de sânge, în brațele secretarului său, părintele Stanislaw, cu oamenii de ordine atârnați pe cele două părți. Ajunge la Arcul Clopotelor din stânga (privind dinspre

fațada bazilicii). Acolo staționează, în timpul ceremoniilor din piață, o ambulanță pentru primul ajutor. Este pus în ambulanță, dar lipsesc aparatele de reanimare. Este dat jos și este mutat în ambulanța cea bună. La 17,24, ambulanța iese pe poarta Sant'Anna, trece pe lângă zidurile Vaticanului spre intrarea în Muzeu, ajunge în doar opt minute la Policlinica Gemelli. Pe drum se strică sirena. La bord se află medicul personal al Papei, Renato Buzzonetti, un infirmier și părintele Stanislaw. Până la spital Papa e conștient, de parcă ar ajuta drumul cu rugăciunile sale. Când ajunge pe targa, își pierde cunoștința.

La Gemelli era pregătit un mic apartament la etajul zece, în cazul vreunei boli a Papei. Și este dus acolo pe targa. Dar e un drum inutil și este adus repede înapoi, spre sala de operații. La intrarea în sală, pulsul e aproape imperceptibil. Părintele îi aplică unctiunea muribunzilor. Anestezistul îi smulge inelul de pe deget.

La ora 18 își încep treaba chirurgii. Totul durează cinci ore și douăzeci de minute. Tăierea și scurtarea canalului gastroenteric în locurile deteriorate de proiectil: o intervenție «clasică» pentru chirurgia militară. Radioul și televiziunea transmit în lumea întreagă veștile, fragmentare și indirecte, despre condițiile de sănătate ale Papei. Se va afla mai târziu că riscul morții datorită pierderilor mari de sânge a fost grav. Deschizându-i-se abdomenul, se găsește sânge, mult sânge. «Erau poate trei litri», îi va spune chirurgul Crucitti lui Frossard: «Proiectilul, după ce intrase prin peretele din față al abdomenului, traversase osul bazinului. Dar organele esențiale fuseseră doar ușor atinse» (Bibliografie 10, p. 288).

Coșmarul colectiv durează până în duminica următoare, 17 mai, când Radio Vatican transmite mulțimii din Piața Sfântul Petru vocea înregistrată a Papei, obosită și lentă, dar clară: *«Mă rog pentru fratele care m-a împușcat, pe care l-am iertat sincer. Cu gândul la Isus, preot și victimă, închin suferințele mele Bisericii și lumii»*.

«Expertiza medicală, legală și balistică» a tribunalului din Roma va stabili că Aii Agca a tras cele două focuri de la o distanță de trei metri, cel mult trei metri și jumătate, stând «în partea din dreapta a vehicolului în care călătorea Sfântul Părinte» și «puțin mai în față».

Primul proiectil îl lovește pe Papă în abdomen, traversează osul bazinului, iese prin zona lombară, atinge spătarul mașinii Toyota și ajunge în toracele unei turiste americane, Anne Odre. I se va extirpa splina și i se va găsi înăuntru proiectilul: Anne ar fi murit dacă acel proiectil ar fi lovit-o

fără «pierderea forței de distrugere» — cum va spune expertiza tribunalului — datorată «traversării abdomenului Sfântului Părinte».

Celălalt proiectil, tras la circa o secundă după primul, «urmează o traiectorie mai înaltă»: rupe degetul arătător de la mâna stângă a Papei — mână care se sprijinise de o bară a mașinii Toyota și pe care Ioan Paul al II-lea, în acea secundă, o ducea spre abdomen — îl rănește la brațul drept, deasupra cotului («leziune zgâriată», o numește expertiza), și lovește în brațul stâng pe o altă turistă americană, Rose Hali, care se găsea alături de Anne Odre și în stânga ei.

Cele două femei rănite cu acel prilej sunt internate la Spitalul Santo Spirito, care se găsește la două sute de metri de Piața Sfântul Petru. Papa este dus la Gemelli, în ciuda urgenței și a pericolelor traficului, pentru că — îi va povesti părintele Stanislaw lui Frossard — mai demult «spusese că dacă într-o zi va avea nevoie de îngrijiri medicale, trebuia să fie internat la fel ca toți ceilalți oameni într-un spital și că acest spital putea fi Gemelli» (id., p. 286).

Instalat într-un mic apartament (o cameră și o anticameră) la etajul zece al policlinicii, Papa rămâne internat până la 3 iunie. Forțându-le mâna medicilor, cere să fie externat. Își reia lucrul. La 6 iunie, sărbătoarea de Rusalii, coboară în Bazilica Sfântul Petru pentru a citi un salut către delegațiile ecumenice venite pentru comemorarea Conciliilor de la Constantinopol și Efes (după 1600 și 1550 de ani). Dar o săptămână mai târziu, Wojtyła se îmbolnăvește din nou. Se va afla ulterior că e o infecție datorată transfuziilor de sânge din timpul intervenției, care a constituit adevăratul risc mortal pentru Papă. Dar deocamdată e «un acces febril care se poate atribui unui proces inflamatoriu pleuropulmonar drept»: astfel se exprimă buletinul medical nr. 19, din 24 iunie.

Papa fusese din nou internat în ziua de 20. Buletinul precizează că e vorba de o infecție cu «cytomegalovirus»: «Cadrul hematologic, cercetările bioumorale și examinările microbiologice au arătat existența unei infecții recente cu cytomegalovirus, a cărei evoluție pare benignă».

La 5 august, a doua intervenție a chirurgilor, pentru «sutura colostomiei de protecție». Adică pentru a elimina tubul artificial care, pornind din colon, ieșea din abdomen. Îl implantaseră la 13 mai pentru «a-i permite» intestinului tăiat și cusut să se «cicatrizeze». După cicatrizare, după depășirea infecției cu «cytomegalovirus», funcțiile fiziologice au fost

«recanalizate» în partea terminală a intestinului. Încă o săptămână de alimentare semilichidă și Papa va fi externat.

Părăsește Gemelli la 14 august. Va rămâne în convalescență la Castel Gandolfo până la 30 septembrie. La 4 octombrie celebrează din nou liturghia în Piața Sfântul Petru. Medicii spun că e «complet restabilit». Pare în formă, doar puțin mai slab și rezistă bine la o slujbă de trei ore și jumătate. Voce robustă, aceeași din totdeauna. Pas energic. Redevine stăpân pe piața în care și-a riscat viața și arată că nu se teme de un nou atentat. Sau mai bine zis: pare hotărât să nu se lase blocat de teamă. La sfârșitul slujbei, coboară ca totdeauna spre mulțime și strânge mâinile, mângâie copiii și bolnavii, îi atinge pe toți și îi binecuvântează.

Acest contact cu mulțimea fusese contraindicat, pentru că era prea periculos. Dar Ioan Paul al II-lea nu respectă consemnul: a vrut să-și arate lui însuși și tuturor (ceremonia era televizată în întreaga lume) că, în ciuda «evenimentului» — cum îl numește — din 13 mai, el e cel dinainte.

La 7 octombrie, prima audiență în Piața Sfântul Petru. Fusese anunțată în sala Paul al VI-lea, la adăpost de mulțimea incontrollabilă din piață. Dar el vrea să învingă ultimul tabu: nu doar ține audiența în piață, ci efectuează cu mașina albă acel ocol în mulțime pe care-l făcea la 13 mai, când Aii Agca a tras în el cele două focuri de revolver.

Se află (o scriu ziarele și nu apar dezmințiri) că internarea de 77 de zile la Gemelli a costat Vaticanul 45 de milioane. E ultimul act din această «comedie umană» care a durat cinci luni și care a reintrodus figura papală în obișnuita condiție umană: victimă a unui atentat așa cum în fiecare an se produc mii în întreaga lume; internat într-un spital din oraș, la care a ajuns cu greu, în ambulanța care își croiește drum în traficul de la ora de vârf; operat de două ori, cu detaliile anatomice transmise opiniei publice de către mijloacele de comunicare; fotografiat de mai multe ori (chiar și *L'Osservatore Romano* publică acele poze) slăbit și cu febră în priviri, ca toți bătrâneii victime ale unui accident, în istoria Papalității, nu va rămâne indiferentă această imagine a Papei internat la spital.

Papa la spital, nu pentru a-i vizita pe bolnavi, ci pentru că e bolnav el însuși, așa ceva nu se văzuse niciodată. Cândva, Raniero La Valle — un ziarist-teolog italian -vorbind, în revista *Concilium* (nr. 8/1975, p. 111), despre Papă ca episcop al Romei, a menționat oportunitatea ca acesta să se lase «îngrijit în spitalele orașului, și nu în săli de operație special amenajate la Vatican», așa cum se întâmplase cu Paul al VI-lea, cu ocazia intervenției

la prostată (1969). Iată schimbarea violentă pe care a operat-o atentatul și semnele pe care le-a adus cu sine: ceea ce părea cu o zi mai devreme o utopie îndrăzneată s-a realizat deodată, sub ochii lumii.

Mehmet Aii Agca, după cum prevede Tratatul dintre Sfântul Scaun și Italia (care echivalează, în articolul 8, «atentatul împotriva persoanei Papei» cu cel «împotriva persoanei Regelui»), a fost condamnat la închisoare pe viață — după 70 de zile de la atentat — în urma unei anchete și a unei dezbateri care n-au destăinuit nimic despre motivele acelui delict. Sentința, exprimată în 24 septembrie, afirmă convingerea că în spatele gestului turcului a fost o «mașinațiune»: «Atentatul împotriva lui Ioan Paul al II-lea nu a fost opera „delirului” ideologic al unui delincvent care a făcut „totul de unul singur fără ajutorul nimănui” (...), ci a fost rodul unei mașinațiuni complexe, orchestrate de minți oculte interesate să creeze noi condiții destabilizatoare». Dar adaugă: «Curtea e obligată să afirme că elementele obținute nu permit, în acest stadiu, dezvăluirea identității promotorilor „conspirației”».

Și la Vatican se crede că a fost vorba de mai multe «minți» și nu de un «delincvent care a lucrat de unul singur». Secretarul de Stat, cardinalul Agostino Casaroli, a exprimat această convingere într-o circumstanță solemnă: vorbind în Bazilica Vaticanului, la 29 iunie 1981, sărbătoarea Sfinților Petru și Pavel, într-o celebrare care ar fi trebuit să fie condusă de către Papă: «O inimă — sau mai multe inimi? —, o inimă vrăjmașă a înarmat o mână dușmană pentru a lovi în Papă, inima însăși a Bisericii, și pentru a încerca să reducă la tăcere o voce care, singură, s-a ridicat pentru a proclama, cu un curaj provenit din iubire, adevărul, pentru a predica mila și dreptatea, pentru a anunța pacea!».

S-a scris mult pe tema complotului. În concluzia unei anchete ale sale, un canal englez independent de televiziune, «ITV», s-a considerat în măsură să afirme că Sfântul Scaun «era convins» de participarea K.G.B.-ului sovietic la complotul împotriva Papei: erau lunile în care sindicatul polonez Solidarnosc, apărat de Papa polonez, zguduia ordinea țărilor comuniste, și cineva a hotărât că Ioan Paul al II-lea trebuie să părăsească scena. «Sfântul Scaun nu a făcut niciodată declarații și nici nu a exprimat ipoteze privitoare la orice organizație sau țară care ar sta eventual la originea atentatului împotriva lui Ioan Paul al II-lea», a precizat cu acea ocazie (5 septembrie) directorul adjunct al serviciului de presă vatican, Pierfrancesco Pastore.

Aii Agca în primul proces a susținut că a acționat singur. Dar apoi a declarat că a avut trei complici, prezenți împreună cu el în piață: Oral Celik, Omer Ay, Sedat Kadem. E așa-numita «ipoteză bulgară», pentru care s-a făcut un al doilea proces, în care toți au fost achitați din lipsă de probe. Dar procurorul, cerând achitarea inculpaților, a afirmat că a ajuns la certitudinea complotului: «Agca nu a acționat de unul singur, nu a putut acționa de unul singur. A fost un complot, o organizație care l-a angajat și l-a apărut pe Agca».

MULȚUMEȘTE SFINTEI FECIOARE PENTRU CĂ A SCĂPAT DE PERICOL

Cu Papa Wojtyla, Pontificatul roman iese din ordinea și regulile unei tradiții seculare și intră pe făgașul aventurii, care e aventura «misionarii popoarelor», în care Pontiful ar vrea să vadă implicată întreaga Biserică catolică. Aventura misionarismului înseamnă și o confruntare cu lumea. Din această confruntare face parte, în mod misterios, evenimentul atentatului: o dramă care a cuprins în imagini drama întregului Pontificat.

În capitolul precedent îl însoțisem pe Ioan Paul al II-lea la Gemelli, după împușcăturile lui Aii Agca, pentru a urmări faptele atentatului. Acum să revenim la locul împușcăturilor pentru a încerca să strângem la un loc semnele pe care le-a adus cu sine atentatul. Și iată-ne în fața unui cartuș pe pavaj, având împrejur un cerc de cretă trasat de poliție. Fiecare secol și-a lăsat amprenta asupra pieței: acest cerc, care a ținut o zi, ar putea fi semnul vremurilor noastre.

N-a fost instalat niciun indicator în piață, în amintirea atentatului. Și a fost o decizie înțeleaptă. La cinci luni după împușcături, la 4 octombrie, Ioan Paul al II-lea s-a întors să celebreze în Piața Sfântul Petru. A fost o reluare în posesie a spațiului, o încălcare a tabu-ului. O mică bornă, în amintirea locului atentatului, ar fi fost un punct ferm în favoarea tabu-ului.

L' Osservatore Romano a folosit adesea tonuri solemne în amintirea atentatului, la aniversări. Dar retorica sărbătorească nu l-a inclus niciodată pe Pontif. Ba chiar, de mai multe ori, Ioan Paul al II-lea a folosit un ton ironic pentru acest subiect imposibil. «*Vă asigur, eminentă, că niciun loc nu e mai periculos decât Piața Sfântul Petru*», i-a spus odată cardinalului francez Decurtray, care îi relata pălăvrăgelile despre o profeție a lui Nostradamus care părea să considere periculoasă vizita sa la Lyon, în octombrie 1986.

Nu există o relatare oficială a Vaticanului în legătură cu atentatul și cu atât mai puțin o interpretare a sa. Papa s-a limitat mereu să vorbească doar despre semnificația spirituală a acelui eveniment. În privința faptelor, rămâne versiunea oferită de magistratura italiană, în documentele celor două procese. Iată cum sunt rezumate la al doilea proces, în ordinul de trimitere în judecată, semnat de Dario Mastella: «în sentința din 22 iulie 1981, Curtea de Justiție din Roma îl condamnă pe cetățeanul turc Mehmet Aii Agca la pedeapsa de închisoare pe viață, cu izolare pe perioada de un an, deoarece la Roma, în Piața Sfântul Petru, la 13 mai 1981, acționând în scopuri teroriste, a atentat la viața Sfântului Pontif Ioan Paul al II-lea, trăgând asupra lui câteva focuri, cu un pistol marca „Browning”, calibrul 9, care i-au produs leziuni personale persoanei amintite, precum și, datorită erorii în uzul armei, cetățenelor americane Odra Anne și Hali Rose». Evenimentul atentatului e consemnat în asemenea fraze prozaice, care cel puțin nu sporesc confuzia în suflete.

Atentatul a făcut să crească extraordinar măsurile de siguranță în jurul persoanei Papei, iar mass-media au intensificat transmiterea deplasărilor sale. Aceasta s-a văzut imediat la 4 octombrie 1981, la prima sa revenire în Piața Sfântul Petru: întregul perimetru al coloanelor a fost blocat cu parapete, lumea a fost percheziționată și inspectată cu detectoare metalice, ziariștii au stat la pândă în concurență cu polițiștii. Dar el, Papa, n-a acceptat să rămână departe de mulțime. A reînceput imediat să cutreiere piața și să iasă în Roma, în Italia și în lume.

Rezultatul sindromului atentatului e «papamobilul»: vehicolul special cu geamuri antiproiectil pe care din 1981 Papa îl folosește în deplasările sale în spații deschise. Ioan Paul al II-lea urăște acest instrument care îl izolează de oameni și îndată ce poate îl părăsește. Dar în planurile deplasărilor sale, acesta e mereu prevăzut, atunci când se prevede existența mulțimilor. S-a scris că «papamobilul» e noua «lectică a Pontifului roman» (Gianni Baget Bozzo). Și trebuie spus că într-adevăr le este greu Papilor să coboare de pe acea lectică sau să renunțe la ideea ei, impusă de terorism.

Atentatul a creat senzația pericolului constant, de fiecare dată când Papa iese din Vatican. Acel pericol teoretic era cunoscut. Deja Paul al VI-lea riscase să fie strivit de mulțime la Ierusalim (1964) și suferise un fel de atentat la Manila (1970): un pictor travestit în preot îl lovise și îl rănise ușor la torace cu un pumnal în formă de cruce. Dar nimeni nu crezuse că e posibil un atentat cu armă de foc în Piața Sfântul Petru. Cel puțin aceasta a

fost convingerea exprimată de mediul vatican a doua zi. «Impresia dominantă a fost șocul față de gest: violență împotriva Papei, după atâtea secole!», declară într-un interviu din 23 septembrie 1981 în *Messaggero* decanul Sfântului Colegiu, cardinalul Confalonieri, care în viața lui (avea atunci 88 de ani) asistase la multe alte tragedii.

Semnul sângelui a modificat și popularitatea, deja imensă, a acestui Papă al gestului și al mulțimii. A sporit-o într-un fel, adăugându-i un element de mai mare profunzime. Există o nouă seriozitate, în felul în care cuvintele sale sunt percepute — după acest eveniment sângeros — de către poporul de credincioși și de opinia publică. Va fi de ajuns să ne gândim la efectul pe care de atunci îl au apelurile sale împotriva violenței și a terorismului. După scrisoarea lui Paul al VI-lea către «oamenii din Brigăzile roșii» (aprilie 1979) și după rugămințile aceluiasi Wojtyla «*către oamenii violenței, care sunt și ei frații mei*» (Crăciun 1980, în timpul răpirii lui D'Urso), i s-a pretins Pontifului un cuvânt îmbibat de sânge, ca pentru a face mai implicat și mai ușor de înțeles mesajul Bisericii.

Un alt efect al atentatului a fost acela de a umple de adevăr cuvintele despre participarea la durerea altora, pe care un Papă se poate pomeni pronunțându-le prea des și nu totdeauna pe un ton convingător. Ioan Paul al II-lea vizitează mereu spitale și bolnavi, la Roma și în timpul călătoriilor. O făcea deja Paul al VI-lea, urmând exemplul lui Ioan al XXIII-lea. Dar trebuie să fi fost extraordinară emoția bolnavilor internați la Gemelli, atunci când au primit vizita Papei, care era internat ca și ei. Putem să ne închipuim pasul nesigur al lui Ioan Paul al II-lea în halat de casă, cu pungile de drenaj prinse la brâu, curiozitatea sa minuțioasă — care îi este proprie oricărui bolnav internat la spital — pentru situația celorlalți bolnavi care între timp îl întreabă despre el. «*Acum știu mai bine decât înainte că suferința e o asemenea dimensiune a vieții în care, mai mult decât oricând, se altoiește pe sufletul omului recunoștința față de Mântuitor*», va spune la 14 august părăsind pentru a doua oară Policlinica Gemelli. Iar misterului suferinței îi va dedica unul din documentele cele mai personale ale Pontificatului: scrisoarea apostolică *Salvifici doloris* (10 februarie 1984).

Internarea la Gemelli a fost, pentru Papă, și ocazia unei reflecții specifice asupra raportului dintre medic și pacient, care a revenit apoi în discursurile adresate bolnavilor și medicilor. Cel puțin de două ori, în acele 77 de zile, s-a opus proiectelor echipei care îl îngrijea și a sfârșit prin a-și impune voința: când a vrut să părăsească prima oară spitalul, la 3 iunie, iar medicii

considerau că e imprudent; când a contrazis proiectul lor de a amâna până în luna octombrie operația de extragere a protezei intestinale.

«Nu uitați că dacă voi sunteți medicii, eu sunt bolnavul și trebuie să vă informez despre problemele mele de bolnav, adică mai ales aceasta: n-aș vrea să mă întorc la Vatican decât complet vindecat. Mă simt cu totul în stare să suport o nouă operație»: astfel i-a vorbit echipei întrunite pentru a lua o hotărâre, după cum i-a povestit Crucitti lui Frossard (Bibliografie 10, p. 304).

Rămân, de nemăsurat pentru observator, consecințele atentatului asupra omului Wojtyła. Reluându-și după cinci luni activitatea publică, Papa dedică discursurile din primele cinci audiențe generale (începând cu 7 octombrie 1981) *«conținutului meditațiilor mele din acea perioadă în care am participat la o mare încercare divină»* (Bibliografie 1). Povestește că s-a simțit *«izolat și destinat morții»* ca și apostolul Petru aruncat în închisoare de către Irod. Citând Biblia (Faptele Apostolilor 12,11), aplică pentru sine însuși meditația lui Petru eliberat din închisoare: *«Acum văd cu adevărat că Domnul a trimes pe îngerul Său și m-a scăpat din mâna lui Irod»*.

Citează A doua epistolă a lui Pavel către Corinteni, unde se afirmă că *«puterea în slăbiciune este făcută desăvârșită»* (12,9), aplicându-i următoarea explicație personală: *«Cu mare recunoștință față de Spiritul Sfânt, mă gândesc la acea slăbiciune pe care El mi-a oferit s-o încerc din ziua de 13 mai, crezând și fiind cu umilință convins că ea a putut sluji la întărirea Bisericii și chiar a persoanei mele omenești»*. Evident, e vorba de o «întărire» în credință cea la care Papa face aluzie: de parcă și-ar propune o mai totală dăruire pentru misionarismul său, dincolo de orice calcul de «prudență omenească», inclusiv acela instinctiv și primordial al siguranței fizice.

Ceva din întărirea sa putem intui în vizita pe care i-o face Papa lui Aii Agca în închisoare, la 27 decembrie 1983, într-o celulă de maximă securitate din aripa «G7» de la Rebibbia. Acea vizită a completat prin gest cuvântul de iertare deja pronunțat de Ioan Paul al II-lea și îi oferă lumii ultima imagine asupra atentatului. Cea prin care Papa dorea să fie ținut minte.

Mehmet Aii Agca, 26 de ani, păr negru, bluză albastră, barbă de o zi, iese în întâmpinarea Papei. Se închină și aproape îngenunchează, sărută mâna dreaptă pe care Wojtyła o întinde. Apoi sprijină fruntea de dosul palmei

Pontifului: un gest din cultura islamică indicând respect și încredere față de interlocutor.

Imaginile acelei întâlniri le-am văzut cu toții la televizor. În dreapta celulei se află patul metalic al lui Aii. În stânga, în unghiul opus ușii de la intrare, sunt două scaune, unul cu spătarul lipit de calorifer. Pe acesta se așază Aii. Pe celălalt Wojtyła. Papa atinge ușor cu mâna dreaptă genunchiul lui Aii și își apropie capul, ca pentru a-i spune: «acum să stăm de vorbă». Operatorul se retrage. Se va întoarce după 21 de minute, pentru a filma salutul de despărțire. *«Ceea ce ne-am spus e un secret între mine și el»*, le spune mai târziu Papa ziariștilor: *«I-am vorbit ca unui frate pe care l-am iertat și care se bucură de încrederea mea»*.

Ioan Paul al II-lea îi va spune lui Frossard că nu s-a temut că moare, pe drumul spre spital: *«Nu din curaj, ci pentru că, în aceeași clipă în care mă prăbușeam în Piața Sântul Petru, am avut puternicul presentiment că voi scăpa. Această siguranță nu m-a părăsit niciodată, nici măcar în momentele cele mai grele, atât după prima operație, cât și în timpul infecției virale. O mână a tras, alta a condus glonțul»* (Bibliografie 10, p. 318).

Mâna care îl salvează este aceea a «milei» Domnului, care la Ioan Paul al II-lea dobândește personalitate, este resimțită ca o apropiere a lui Dumnezeu. Îndată ce poate pleca din Roma, merge să-i închine un omagiu — la 22 noiembrie 1981 — la Sanctuarul Iubirii miloase de la Collevallenza (Todi) și de acolo vorbește astfel: *«Experiențele mele personale din acest an, legate de evenimentele din 13 mai, îmi poruncesc să strig: „Milei lui Dumnezeu îi datorăm faptul că n-am murit”»*.

Foarte repede, «mila» Domnului dobândește chipul matern al Măriei, și Ioan Paul al II-lea va face chiar două pelerinaje de mulțumire pentru Sfânta Fecioară, la un an și la zece ani de la atentat, și va alege în acest scop sanctuarul de la Fatima: *«Când am fost lovit de glonțul atacatorului în Piața Sântul Petru, nu mi-am dat seama imediat că era chiar aniversarea zilei când Măria le apăruse celor trei copii la Fatima, în Portugalia»* (Bibliografie 14, p. 243; vezi ed. Rom., p. 265).

Măria e mereu prezentă în pietatea lui Ioan Paul al II-lea. S-ar spune că există o componentă mariană constantă în rugăciunile lui. Dar această prezență nu contrastează cu puternica orientare cristocentrică a convingerilor sale teologice pe care le-am subliniat în capitolul 7 și care sunt atestate de formula de acceptare a alegerii, de discursul de început al

Pontificatului (22 octombrie 1978) și de prima enciclică *Redemptor hominis* (1980).

Iată cum descrie el însuși — în volumul *Să trecem pragul speranței* — acea fecundă coprezență a Fiului și a Mamei în constelația milei sale, povestind motivele care l-au împins să aleagă cuvintele *Totus tuus* ca motto episcopal: «*Formula aceasta nu are doar un caracter pietist, nu este o simplă expresie a devoțiunii: este ceva mai mult. Orientarea către o atare devoțiune mi s-a consolidat tot mai mult în perioada când, în timpul celui de-al doilea război mondial, lucram ca muncitor într-o fabrică. La început, mi se părea că trebuie să păstrez oarecare distanță față de devoțiunea marianică din copilărie, în favoarea cristocentrismului. Grație Sfântului Louis-Marie Grignion de Montfort am înțeles că devoțiunea autentică față de Maica Domnului este cu adevărat cristocentrică și chiar profund înrădăcinată în Misterul trinitar al lui Dumnezeu și în misterele întrupării și al Răscumpărării*» (Bibliografie 14, p. 231; vezi ed. Rom., p. 253).

«Firului de devoțiune față de Măria» care traversează și leagă diversele faze ale formării sale, Ioan Paul al II-lea îi dedică un paragraf sugestiv și în volumul autobiografic *Har și taină* (Bibliografie 16, pp. 37-39). Acolo se află povestea completă a devoțiunii sale marianice. În *Să trecem pragul speranței* există afirmația că aceasta își află originea în capitolul 8 din *Lumen gentium*, chiar în sensul direcției cristocentrice: «*Pe când participam la Conciliu, m-am recunoscut pe deplin în acest capitol, unde mi-am regăsit toate experiențele precedente încă din anii adolescenței, tot ceea ce mă leagă într-un mod atât de special de Maica Domnului sub forme mereu noi*» (Bibliografie 14, p. 232; vezi ed. Rom., p. 254).

Coprezență fecundă a elementului marian și a celui cristologic în devoțiunea sa, după cum se exprimă în actele Pontificatului, ar putea fi dovedită printr-o trecere în revistă a deciziilor sale inovative, chiar și minime, față de predecesori și față de tradiția romană:

— Abia ales, definește rozariul «rugăciunea mea preferată» (Angelus din 29 octombrie 1978) și cinci luni mai târziu începe rostirea acestei rugăciuni în prima sâmbătă a fiecărei luni la Radio Vatican, din Capela Paulină sau din alt loc al Vaticanului sau din Castel Gandolfo;

— Vrea ca în Bazilica vaticană să se practice «adorarea perpetuă», în Capela Santissimo Sacramento; inițiază această practică printr-o slujbă celebrată în acea capelă în ziua de 2 decembrie 1981;

— Dispune să se realizeze o imensă scenă plastică a nașterii Domnului în Bazilica Sfântul Petru pentru Crăciunul 1981 și o alta (însoțită de bradul de Crăciun) în Piața Sfântul Petru în 1982;

— Dispune să se așeze — în 1982 — o imagine a Sfintei Fecioare pe un fronton al palatelor vaticane, în stânga curții San Damaso, vizibil dinspre Piața Sfântul Petru, și astfel își explică hotărârea în fața membrilor Curiei, la 28 iunie: «*Din acest an o blândă imagine a Măriei veghează din înălțimea Palatului apostolic asupra mulțimilor care se adună în acest centru al Creștinismului pentru rugăciune și pentru „videre Petrum”*»;

— Stabilește ca în Bazilica Sfântul Petru în fiecare zi «credincioșii și vizitatorii» să fie invitați «cu sunetul clopoțelului» să rostească rugăciunea «Angelus Domini», la ora 12 (această practică debutează la 25 martie 1982);

— Tot în 1982 vrea să fie reluată celebrarea la Roma a sărbătorii sfinților protectori ai orașului Petru și Pavel, în data de 29 iunie (sărbătoarea civilă fusese ștearsă, iar menționarea sfinților patroni fusese mutată pe duminica succesivă);

— Tot în 1982 stabilește să fie reluată la Roma procesiunea *Corpus Domini*, cu participarea Papei, de la San Giovanni până la Santa Măria Maggiore, în ziua respectivei sărbători (care, la fel ca și cea a Sfinților patroni, fusese mutată pe duminica succesivă).

Ne limităm la inovările din primii patru ani, care sunt suficiente pentru a indica puternica participare în har a lui Ioan Paul al II-lea, preocuparea sa pastorală și pedagogică, intenția sa de a împleti noutățile liturgice introduse de Paul al VI-lea (care le acceptă și le practică pe toate) cu religiozitatea populară tradițională. Unei astfel de preocupări — pe urmele acelei coprezențe — îi poate fi atribuită și «stabilirea» Anului sfânt extraordinar al Mântuirii în 1983 sau a Anului Măriei, care se celebrează între 6 iunie 1987 și 15 august 1988.

Totus tuus înseamnă și spontana tendință de a lăsa totul pe seama mijlocirii Măriei. Am putea cita o infinitate de texte. Va fi de ajuns acesta, care spune mai multe decât toate, deoarece a fost improvizat și strigat — așa cum striga Ioan Paul al II-lea înainte de tumoare și de Parkinson — în ziua de Paști 1988 (era anul marian), la sfârșitul mesajului «Urbi et Orbi»: «*Roagă-te pentru lumea întreagă, pentru toată omenirea, pentru toate popoarele! Roagă-te pentru pacea în lume, pentru dreptate! Roagă-te pentru drepturile omului, mai ales pentru libertatea religioasă, pentru orice*

om, creștin și necreștin! Roagă-te pentru solidaritatea între popoarele din lumea întreagă!» într-adevăr, în această invocare strigată se află întregul Pontificat al lui Ioan Paul al II-lea de până atunci. Când o idee predominantă conduce viața unui om, ea se dezvăluie în cuvântul imediat și mai ales în cel strigat. Iar aici aceasta este ideea care rezumă credința lui Wojtyła: că întreaga dramă a lumii îi poate fi încredințată Măriei, pentru că «semnul» ei, adică «semnul femeii», despre care vorbește Apocalipsa, este semnul salvării pentru istoria lumii. După cum vom vedea, acea invocare strigată din balconul Bazilicii Sfântul Petru, în toiul Anului Măriei, sintetizează enciclica *Redemptoris Mater*, care fusese publicată cu douăsprezece luni mai devreme, în vederea acelui An.

Există o parte mai profundă a Papei Wojtyła care trimite mereu la Măria, sau mai bine zis la «semnul femeii», care ar domina istoria și mai ales epoca noastră, dezvăluindu-i înclinația dramatică și totodată destinul mântuitor. Acest nivel «mai profund» nu e complet exprimat în cuvinte, comunicarea sa e lăsată parțial pe seama gesturilor de milă creștină ale Pontifului. Și, în parte, pe seama unor invocații care sunt poezii, înainte de a fi rugăciuni. Ar fi cazul înainte de toate să aplicăm asupra lor o cercetare lingvistică, dar nimeni — din câte știm — n-a încercat încă așa ceva. Biograful nu poate avea, deci, decât o intuiție de ansamblu în legătură cu ele. Vom încerca să comunicăm esențialul acelei intuiții.

Mă sprijin în primul rând pe o declarație a cardinalului Ratzinger, făcută la 25 martie 1987, prezentând în fața presei enciclica *Redemptoris Mater* și Anul marian pe care ea îl anunța: «Anul marian înseamnă faptul că Papa vrea să mențină în cadrul momentului nostru istoric „semnul femeii” ca esențial „semn al vremurilor”: pe calea arătată de acest semn, înaintăm pe urmele speranței în Cristos, care conduce istoria prin intermediul Aceleia care arată calea».

După cum se vede, și Ratzinger are dificultăți încercând să pună în cuvinte intuiția profundă a lui Ioan Paul al II-lea. Acest lucru ne consolează. Dar să continuăm. «Semnul femeii»: adică semnul care le-a fost promis strămoșilor noștri, în cuvintele adresate șarpelui: «Vrăjmășie voi pune între tine și femeie» (Geneza 3,15). Și care a fost pe deplin dezvăluit în ultima carte revelată, Apocalipsa, care vorbește despre «semnul femeii» prezentându-l ca «un semn mare pe cer», pândit de dragon și învingător al acestuia. Mai spune Ratzinger: «în cartea care încheie Noul Testament se vorbește explicit despre „semnul femeii”, care la un moment dat al istoriei

se înalță deasupra ei, pentru a împăca și contopi, de atunci încolo, cerul și pământul. Semnul femeii este semnul speranței. Ea e cea care ne arată calea speranței».

Iată deci intenția Papei, comunicată lui Ratzinger și de către Ratzinger prezentată ziariștilor: Anul marian și continua invocare a Măriei, «totus tuus», consacrările și pelerinajele mariane, ciclul de la Jasna Gora și tot restul vor să mențină în istoria noastră semnul femeii, adică speranța victoriei asupra șarpelui, a triumfului binecuvântării asupra blestemului, a binelui asupra răului. Toate acestea, Ioan Paul al II-lea ni le comunică în cuvinte noi și gesturi vechi, potrivit unei pedagogii catolice deja experimentate în tradiția Romei: Anul marian este destinat să le spună tuturor ceea ce enciclica le spune cititorilor Bibliei.

Dar «semnul femeii» face trimitere și la femeia și femeile din istoria noastră. La femeia păstrătoare a iubirii și a fructului său. La femeia care dă naștere omului și căreia omul îi este încredințat. Iar aici atingem un alt nivel de profunzime al lui Ioan Paul al II-lea, și acesta sugestiv și obscur, asupra căruia ne vom întoarce în capitolul 20 despre «teologia trupului» și despre «teologia femeii» (se folosește această expresie în *Să trecem pragul speranței*: Bibliografie 14, p. 238), căreia îi dedică predica sa și pe care am putea s-o indicăm în acest traseu circular, unde reflecția este aprofundată în reveniri și variațiuni slave și literare, cu totul străine de tradiția romană: Măria — semnul femeii — șarpele — copilul — Isus — Măria — femeia — viața — trupul — iubirea... în aceste profunzimi îl regăsim pe von Balthasar, teologul elvețian pe care Karol Wojtyła și Ioan Paul al II-lea îl citează des și care a pus în lumină unele probleme bisericești ale secolului douăzeci, care vor rămâne, despre capitolele dificile și noi ale «figurii mariane» a Bisericii și despre dimensiunea trupească și chiar sexuală a mântuirii. Această consonanță e evidențiată în mod eficient de teologul și episcopul Angelo Scola într-un eseu asupra temeliilor antropologice ale învățăturii lui Ioan Paul al II-lea despre iubire și despre femeie (Bibliografie 89).

Cine va vrea să aprofundeze componentele teologice ale predicilor lui Ioan Paul al II-lea va trebui să reconstituie, în sfârșit, această dependență pe fiecare nivel al său mai profund față de sugestiile provenite de la marele teolog elvețian.

Lui von Balthasar — în afară de Congar — i se poate atribui înclinația lui Ioan Paul al II-lea spre mărturisirea păcatelor istorice ale creștinilor, la care

ne referim în capitolele 13 și 39 și pe care teologul elvețian o înfruntă în *Cine este creștinul* (1965), în *Casta Meretrix* (1961) și în *Originea lui Jesse* (1960).

La Ioan Paul al II-lea apare și disponibilitatea de a se întreba în legătură cu «contradicția» față de Evanghelie a titlurilor rezervate Papei, pe care von Balthasar le denunță în *Sponsa Verbi* (1961) și despre care Ioan Paul al II-lea vorbește în *Să trecem pragul speranței* (Bibliografie 14, pp. 6-12).

Pe de-a-ntregul balthasariană e apoi îndrăzneala de a afirma speranța posibilității ca toți oamenii să fie mântuiți, pe care marele teolog o propune în *Să sperăm pentru toți* (1986) și căreia Ioan Paul al II-lea i se alătură în *Să trecem pragul speranței*, capitolul 28. Asupra acestei granițe, Ioan Paul al II-lea se pronunță cu un curaj incredibil pentru un Papă și e uimitor că o asemenea expunere n-a fost receptată de către critică: îl citează explicit pe von Balthasar și își însușește ideea sa principală (adică faptul că Biserica n-a pretins niciodată că cineva e damnat), încheind astfel: «*Tăcerea Bisericii e deci singura poziție potrivită a creștinului*».

Până și hotărârea lui Ioan Paul al II-lea de a se adresa — cu atâta hotărâre — lumii necreștine, care datează din 1985 și pe care o vom povesti în capitolele 21— 23, ar putea fi atribuită unei sugestii precise provenite de la von Balthasar. O vom vedea la încheierea capitolului 23.

APĂRĂ SINDICATUL SOLIDARNOSC ȘI COMBATE COMUNISMUL

Timp de zece ani, Ioan Paul al II-lea apără Polonia de amenințarea sovietică: de la prima călătorie în patrie din iunie 1979 (capitolul 9) și până la alegerile din 1989, care duc la formarea unui guvern condus de catolicul Tadeusz Mazowiecki, care primește felicitări și urări de succes chiar și de la Kremlin (24 august), unde e deja bine instalat Mihail Gorbaciov. Dar înainte de a semna acele felicitări eliberatoare, Gorbaciov trebuie să respingă — în cursul unei furtunoase ședințe a conducerii Pactului de la Varșovia -propunerea românească a unei intervenții în Polonia, similară celei în Cehoslovacia din 1968.

Din acea aventură de zece ani, care reprezintă în mare parte contribuția lui Ioan Paul al II-lea la înfrângerea comunismului, aici ne interesează culisele subiective: drama omului Wojtyła, care din partea Papalității primește puterea de a-și ajuta patria, dar pe care Papalitatea îl ține cu forța departe de patrie și care poate că se teme — câteodată — să nu implice Biserica într-o afacere poloneză care nu o privește.

Acea dramă probabil că a fost dureroasă pentru omul Wojtyła, dar a constituit o circumstanță istorică fericită, care a grăbit ieșirea pașnică a Europei răsăritene de sub dominația sovietică și i-a restituit figurii papale dreptul la iubirea de patrie, de care îl privase lunga tradiție ascetică și neutrală a Papilor italieni. E destul să spunem că depersonalizarea națională a lui Pius al XH-lea ajunsese atât de riguroasă încât folosea expresia «patria voastră», atunci când li se adresa italienilor (Bibliografie 64, p. 352).

Numai rareori a lăsat Ioan Paul al II-lea să se vadă vreun semn al dramei subiective pe care o trăia, reușind în schimb în mod constant să ofere imaginea unei puternice identificări cu destinul patriei sale și a hotărârii neclintite de a nu o părăsi la nevoie. Uneori — la începutul anilor '80-a manifestat neplăcere față de apelativul «Papa polonez», pe care totuși îl folosisa bucuros în primii ani ai Pontificatului: resimțea în aceasta o nuanță de reproș pentru pasiunea sa față de patrie. Uneori — amintesc o întâlnire cu muncitorii de la Solvay, la Livorno, în 1982 — și-a manifestat iritarea cu replica: «*Nu vă voi vorbi despre Polonia!*».

O singură dată, dacă nu greșim, înfruntă problema într-un text scris și o face pentru a clarifica autoritar — când totul aparținea trecutului — că ceea ce a făcut pentru patrie sa a făcut în calitate de Papă și nu ca persoană particulară și că deci ar fi făcut-o și ar face-o și pentru orice altă țară în afară de Polonia. O spune la 20 octombrie 1989, primindu-l la Vatican pe prietenul Mazowiecki, primul catolic aflat în fruntea guvernului polonez după al doilea război mondial. Ca răspuns la mulțumirile lui Mazowiecki «pentru sprijinul pe care ni l-ați oferit în acești ani», Ioan Paul al II-lea declară solemn: «*Consider că dacă am făcut ceva în această direcție, am făcut-o ca parte componentă a misiunii mele universale și așa trebuie văzute lucrurile*».

Ajutorul pe care îl acordă Ioan Paul al II-lea patriei sale în pericol îl vom povesti prin zece fapte, care rezumă un deceniu de patimă și rugăciuni.

31 august 1980: semnarea protocolului de la Gdansk, în urma căruia se naște oficial Solidarnosc. La fel ca în alte zile de grevă, dimineața, în spatele porții nr. 2 a șantierelor Lenin, e celebrată slujba: pe poartă e afișată imaginea Sfintei Fecioare din Czestochowa și un poster mare cu Ioan Paul al II-lea.

25 decembrie 1980: la ieșirea de la slujba de miazănoapte, la Varșovia, grupuri de tineri strigă: «Trăiască Ioan Paul al II-lea, regele Poloniei!».

19 ianuarie 1981: Ioan Paul al II-lea îl primește pe conducătorul Solidarității, Lech Walesa, în călătorie în Italia, și afirmă că *«nu există și nu trebuie să existe nicio contradicție între o inițiativă socială autonomă ca sindicatul Solidarnosc și structura unui sistem care se revendică de la muncă»*.

28 martie 1981: la apogeul unei perioade dominate de amenințarea concretă a unei intervenții sovietice, Ioan Paul al II-lea îi trimite o telegramă dramatică primatului Wyszynski, grav bolnav, în care afirmă că *«polonezii au dreptul de necontestat de a-și rezolva problemele singuri, cu puterile lor»*. În ziua următoare, afirmă același principiu în salutul de duminică de la fereastră, făcând apel la Carta finală de la Helsinki, printre ai cărei semnatari se află U.R.S.S. Și Sfântul Scaun și care respinge orice formă de amestec în afacerile unei alte țări. La aceeași dată îi scrie lui Leonid Brejnev: această scrisoare nu e cunoscută, dar se spune că ar conține aceleași idei ca și telegrama către Wyszynski și ca avertismentul de la fereastră, adresate *ad personam* destinatarului lor adevărat (Bibliografie 44, pp. 252 și 267; 62, p. 221).

O lună și jumătate mai târziu se produce atentatul, la 28 mai moare Wyszynski, iar apoi survine 13 decembrie 1981, cu proclamarea stării de necesitate în Polonia. Ioan Paul al II-lea vorbește astfel la amiază, de la fereastră: *«Evenimentele din ultimele ore îmi cer să mă adresez încă o dată tuturor, pentru cauza patriei noastre, pentru a le cere să se roage. Nu poate fi vărsat sângele polonez, pentru că a fost deja vărsat prea mult, mai ales în timpul ultimului război!»*.

26 august 1982: la Czestochowa se comemorează a 600-a aniversare a sanctuarului, pe scena sărbătorii un tron gol semnalează absența Papei. Era prevăzută pentru această dată o a doua vizită a lui Ioan Paul al II-lea, dar guvernul a impus o amânare.

10 octombrie 1982: în Piața Sfântul Petru, Ioan Paul al II-lea îl canonizează pe Maximilian Kolbe cu titlul de martir. Celebrarea e percepută în Polonia ca un semn de încurajare pentru națiunea puternic afectată de legea marțială: cu patru zile înainte de canonizare, guvernul dizolvă oficial Solidaritatea.

29 decembrie 1982: agenția sovietică TASS îl acuză pe Papă (care de un an de zile vorbește în fiecare duminică și în fiecare miercuri despre patria sa) că instigă la «activități subversive» în țările comuniste, că este

răspunzător pentru criza din Polonia și că susține «o acțiune propagandistică anticomunistă pe scară largă».

16-23 iunie 1983: a doua vizită a lui Ioan Paul al II-lea în Polonia, care începe cu aceste cuvinte: «*Strigătul meu va fi strigătul întregii patrii!*». Încă mai e în vigoare legea marțială. Orice cuvânt trebuie cântărit. Orice gest poate fi periculos. De fiecare dată când Papa pronunță cuvântul «solidaritate», izbucnesc aplauze care fac cât o manifestație publică. În întâlnirea sa cu autoritățile, Ioan Paul al II-lea își clarifică astfel atitudinea de polonez și de Papă: «*Voi continua să consider ca adevărat interes al meu orice bine făcut patriei, de parcă aș continua să locuiesc pe aceste pământuri și poate chiar mai mult decât atât, datorită depărtării. Cu aceeași forță voi continua să resimt ceea ce ar putea amenința Polonia, ceea ce ar putea să-îfacă un rău, să o dezonoreze, ceea ce ar putea reprezenta un blocaj sau o regresie*» (16 iunie).

8-14 iunie 1987: a treia vizită în Polonia. Cerul patriei e mai senin, la Moscova e Gorbaciov de doi ani, încep reformele. Ioan Paul al II-lea îi salută astfel pe polonezi: «*Vai, ținuturi poloneze! Ținuturi greu încercate! Ținuturile mele! Fiți binecuvântate! Primiți salutul meu! Vă salut pe voi, compatrioților, care cunoașteți bucuria și suferința existenței pe aceste ținuturi!*» (Varșovia, 8 iunie).

Vorbindu-le episcopilor, în ultima zi a acelei călătorii, Ioan Paul al II-lea întocmește bilanțul «sfidării» anticomuniste pe care Biserica a acceptat-o și pe care el a condus-o personal «*După o mie de ani, creștinismul în Polonia a trebuit să accepte sfidarea cuprinsă în ideologia marxismului dialectic, care califică orice religie drept un factor alienant pentru om. Cunoaștem această sfidare. Eu însumi am resimțit-o aici, pe aceste meleaguri. Biserica o resimte în diverse colțuri ale globului. E vorba de o sfidare foarte profundă. (...) Poate fi o sfidare distrugătoare. Dar, după ani de experiențe, nu putem să nu constatăm că aceasta a putut fi și o sfidare care i-a angajat din plin pe creștini pentru a face eforturi în căutarea de noi soluții. În acest sens devine, într-un fel, o sfidare creatoare: mărturia sa elocventă o reprezintă Conciliul Vatican II. Biserica a acceptat sfidarea; a citit în ea unul din semnele providențiale ale timpurilor noastre și, prin intermediul acestui semn, cu o nouă profunzime și putere de convingere, a depus mărturie despre adevărul lui Dumnezeu, despre Isus și despre om, împotriva tuturor reducăționismelor de natură epistemologică sau sistematică, împotriva oricărei dialectici materialiste*».

Pentru hotărârea cu care Ioan Paul al II-lea a condus această luptă de zece ani, e destul să amintim îndrăzneala celei de-a doua vizite în Polonia, în iunie 1983, pe când era încă în vigoare legea marțială. A doua zi după proclamarea «stării de necesitate», la 13 decembrie 1981, cotidianul francez *Le Monde* a criticat reacția prudentă a Vaticanului și a scris că Papa ar fi trebuit «să meargă în Polonia». Împotriva regulilor seculare ale diplomației pontificale, a doua vizită a avut loc încă în timpul stării de necesitate: îndrăzneala papală a egalat fantezia mass-media.

Ioan Paul al II-lea desigur nu se aștepta ca prăbușirea comunismului să se producă în timpul Pontificatului său. O va mărturisi de multe ori, după 1989. Dar ne limităm să amintim — în sensul acelei lente așteptări — o anecdotă pe care i-o povestește lui Frossard, probabil în vara lui 1982. Iat-o:

«Papa se roagă și îl întreabă pe Părintele Etern: „Doamne, Polonia va avea vreodată o zi de libertate, de independență?”. „Da”, îi răspunde Dumnezeu, „dar nu cât timp mai trăiești tu”. Și Papa, din nou: „Doamne, după mine va mai fi vreun Papă polonez?”. „Nu cât timp mai trăiesc eu” i-a răspuns Dumnezeu» (Bibliografie 11, p. 49).

Într-un domeniu atât de serios, nimic nu e mai credibil decât o anecdotă! Dar iată lucrul la care voiam să ajungem: chiar neprevăzând un sfârșit rapid al comunismului, Ioan Paul al II-lea a acționat mereu inspirând în fiecare cuvânt și în fiecare gest certitudinea acelui sfârșit. «*Rămâneau necunoscute doar momentul și modalitățile*», va spune la Praga, în 21 aprilie 1990 (vezi capitolul 30). După căderea cortinei de fier, va vorbi de «un accident de cincizeci de ani», incomparabil cu «cei o mie de ani ai creștinismului» slav (id.). Dar o gândise mereu, după cum o atestă această replică rostită cu opt ani mai devreme: «*Regimul militar rezistă din decembrie, Fecioara din Czestochowa de șase sute de ani!*» (zborul Libreville — Roma, 19 februarie 1982).

Știm puține lucruri — chiar și azi — despre modul în care responsabili imperiului sovietic au reacționat la alegerea lui Ioan Paul al II-lea. Dar putem să ne închipuim că au fost exact la opusul entuziasmului pe care l-a manifestat scriitorul rus Alexandr Soljenițan, exilat în America: «Alegerea Papei Wojtyla e singurul lucru bun care i s-a întâmplat omenirii în secolul XX!» (Bibliografie 53, p. 54).

«Raportul Bogomolov» (solicitat de către Politburo și pe care Oleg Bogomolov -directorul Institutului Sistemului Socialist Mondial din cadrul Academiei de Științe— îl predă la 4 noiembrie 1978: la doar 19 zile după

Conclav!) dăduse bune sugestii despre modul de a se raporta la noul Papă: «Potrivit unor reprezentanți catolici de nivel înalt, alegerea cardinalului polonez va promova universalizarea Bisericii — adică activismul său în toate sistemele socio-politice, mai ales în sistemul socialist... E probabil că acest dialog va avea, din partea Vaticanului, un caracter mai sistematic și mai agresiv decât sub Paul al VI-lea. Se poate prevedea că Wojtyla va fi mai puțin dispus la compromisuri cu guvernele statelor socialiste, mai ales în privința numirilor în Bisericiile locale» {*La Stampa* de la Torino, 23 aprilie 1993).

La Kremlin, deci, lumea nu era lipsită de date, în evaluările sale. Dar responsabilii n-au reușit să se adapteze sugestiilor experților, după cum rezultă clar din reacția lui Leonid Brejnev la vestea negocierilor pe care guvernul polonez le poartă cu Vaticanul pentru prima vizită a Papei în patrie: el îl sfătuiește pe secretarul Partidului Comunist Polonez, Gierek, să «închidă frontierele» în fața Papei. Gierek, în memoriile sale, povestește că i-a făcut această obiecție la telefon: «Cum aş putea să nu primesc un Papă polonez, atunci când majoritatea compatrioților mei e catolică?» Brejnev, prin replica sa, dovedește că n-a înțeles schimbarea de situație cu Papa polonez: «Gomulka era un comunist mai bun decât voi, pentru că nu l-a lăsat pe Paul al VI-lea să intre în Polonia și nu s-a întâmplat nimic grozav» (Bibliografie 44, p. 199).

La un an după bunele sugestii ale lui Bogomolov, la 13 noiembrie 1979, Secretariatul Comitetului Central al Partidului Comunist Sovietic adoptă hotărâri neinspirate, în cadrul unei «Rezoluții Suslov»: să se acționeze asupra «cercurilor vaticane care se declară pentru pace», să se difuzeze materiale care «denunță tendința periculoasă a lui Ioan Paul al II-lea» și alt armament învechit de acest tip, care nu dăduse rezultate nici măcar pe vremea Papei Pacelli, darămite în era lui Wojtyla {*La Stampa* din Torino, 23 aprilie 1993)!

PAPĂ CĂLĂTOR. ADICĂ PAPĂ MISIONAR

În primii douăzeci de ani de Pontificat, Ioan Paul al II-lea a făcut 84 de călătorii în afara Italiei și 132 în Italia: în total sunt 216 călătorii. Care l-au dus pe Papă în 116 țări diferite și în 252 de diferite localități italiene.

Călătoria neconținută reprezintă aspectul în același timp cel mai evident și cel mai original al Pontificatului, dar și cel mai discutat. El folosește vizitele pastorale și pelerinajele atât ca mijloc de comunicare cu masele, cât și ca instrument de guvernare a Bisericii.

Caracterul de evidență al călătoriilor, mai întâi. Constituie activitatea sa cea mai relevantă, ca timp și ca energie: se calculează că până azi a avut nevoie, numai pentru călătoriile internaționale, de un an, două luni și nouă zile din viața sa de Papă. Ele au un rol decisiv în determinarea imaginii Pontificatului. Și semnaleză cu putere, în mass-media și pe scena mondială, prezența Bisericii catolice.

Niciun om din lume, între 1978 și sfârșitul secolului, n-a fost văzut în mod direct de atâta lume și de mulțimi atât de numeroase ca acelea care, pe toate continentele, l-au sărbătorit pe Ioan Paul al II-lea. Și niciun alt bărbat sau altă femeie din lume n-au putut atrage pe un timp atât de îndelungat atenția mass-media internațională și din fiecare țară inclusă în agenda Papei în călătorie.

Al doilea aspect: originalitatea faptului de a călători. Nu el a inventat călătoriile papale: chiar și în epoca modernă, călătoriseră mult Pius al VI-lea și Pius al VIII-lea în perioada napoleoniană, Pius al IX-lea în încercarea de a opri dezagregarea Statului Pontifical, Paul al VI-lea după Conciliu. Dar modul său de a acționa e diferit de toate celelalte: el nu e un călător de ocazie, ci un călător prin metode și prin vocație.

Comparația trebuie făcută cu Paul al VI-lea care — într-adevăr — a inventat călătoriile papale din epoca modernă. Dar cu Ioan Paul al II-lea nu avem un Papă care călătorește cu anumite prilejuri, pentru a îndeplini misiuni simbolice, așa cum proceda Paul al VI-lea, care a mers în Ținuturile Sfinte, la O.N.U., la Constantinopol, la Geneva, în Africa, în India, în America Latină, în Filipine și Australia, la Fatima.

Cu Ioan Paul al II-lea avem un Papă călător care se deplasează cu intenția de a vizita fiecare Biserică locală, pentru o sistematică mobilizare misionară a comunității catolice mondiale. Cele nouă călătorii internaționale ale Papei Montini au fost nouă misiuni simbolice: pentru a deschide dialogul sau a relua contactul cu frații separați și Ebraismul, cu comunitatea internațională, cu diversele popoare și continente. Cele 84 de călătorii internaționale ale lui Ioan Paul al II-lea constituie, în schimb, parte componentă a misiunii sale obișnuite de Papă, modul său de a-și exercita «ministerul petrin» și de a promova «noua evanghelizare».

Scopurile și rezultatele călătoriilor sale constituie obiectul unei continue discuții înăuntrul și în afara Bisericii, de-a lungul întregului Pontificat. Principalele obiecții interne sunt făcute în numele Bisericii locale, al ecumenismului și al refuzului triumfalismului.

Statele independente ale lumii sunt azi în număr de 200: Papa a vizitat trei țări din cinci, iar în treizeci dintre ele a mers de mai multe ori:

— A fost de două ori în Argentina, Australia, Belgia, Benin, Burkina Faso, Camerun, Canada, Coreea de Sud, Croația, El Salvador, Elveția, Filipine, Guatemala, Nicaragua, Nigeria, Papua Noua Guinee, Peru, Portugalia, Slovacia, Ungaria, Uruguay, Venezuela, Zair;

— De trei ori în Austria, Brazilia, Coasta de Fildeș, Germania, Kenya, Mexic, Republica Cehă, Republica Dominicană;

— De patru ori în Spania și S.U.A., de șase ori în Franța, de șapte ori în Polonia.

În Italia a fost de două ori la Belluno, Brescia, Genova, Milano, Napoli, Reggio Calabria, Siena, Treviso; de trei ori la Bologna, de patru ori la Loreto și Torino, de cinci ori la Assisi.

Călătoriile cele mai lungi în străinătate au fost cele în Uruguay — Chile — Argentina din aprilie 1987 și în Orientul îndepărtat (Bangladeș, Singapore, Figi, Noua Zelandă, Australia, Seychelles) din noiembrie 1986, care au durat 14 zile fiecare. Cea mai lungă într-o singură națiune a fost călătoria în Brazilia (țara cu cel mai mare număr de episcopi și de catolici botezați) din iulie 1980, care a durat 13 zile. Cele mai lungi în Italia au fost cele din diocesele din Emilia, în iunie 1988 și în zona napolitană din noiembrie 1990: cinci zile.

Călătoriile internaționale au fost — în medie — patru pe an. Dar întrucât în doi ani -1981 și 1994 — practic nu a călătorit, datorită atentatului și a fracturii la femurul drept, media reală urcă la peste șase călătorii pe an. Ele l-au dus de patruzeci și patru de ori în diverse colțuri ale Europei și de treizeci și opt de ori pe celelalte continente.

Cu cele patruzeci și patru de călătorii în Europa, a văzut toate țările Europei occidentale, până și Liechtenstein, Malta și San Marino: îl lipsesc doar Andora, Gibraltar și Monaco. Dar la est de Italia și în fosta Europă comunistă, n-a putut ajunge în Bielorusia, Bulgaria, Grecia, România, Rusia, Serbia, Ucraina.

A fost de nouăsprezece ori pe continentul american, vizitând toate țările de aici, în afară de cele două Guyane, Surinam și câteva stătuțe din Antile. Douăsprezece au fost călătoriile în Africa și șapte cele în Asia și Oceania.

În deplasările sale ar fi putut înfăptui de 25 de ori ocolul planetei, și totuși există cel puțin șapte călătorii la care a visat și pe care încă nu le-a putut

face: Ierusalim și Moscova, China și Vietnam, Irlanda de Nord, Ucraina și Bielorusia.

În Orientul Mijlociu a putut vizita numai Libanul. La Betlehem și la Ierusalim ar vrea să meargă pentru Marele Jubileu și probabil va merge (vezi capitolul 38), dar visul său e mai amplu: ar vrea să viziteze Ținuturile Sfinte împreună cu Irakul și Siria, Egipt, Iordania și Liban, într-un itinerariu care să parcurgă întreaga geografie biblică, de la Avram, la Moise și la Isus.

În Irlanda de Nord voia să meargă încă din septembrie 1979, când a vizitat comunitatea catolică irlandeză și a înaintat până la granița cu Ulsterul. Dar i s-a explicat că e imprudent să se aventureze mai departe, că prezența lui urma să stârnească mai mult război decât pace.

Îi lipsesc — în sfârșit — toate țările cu regim comunist, cu excepția Poloniei din primele trei călătorii, a Cubei (1998) și a câtorva mici republici africane vizitate în timp ce erau sub regimuri marxist-leniniste, cum ar fi Congo Brazaville (1980), Benin și Guinea Ecuatorială (1982). După căderea imperiului sovietic, a putut să viziteze Cehoslovacia (1990), iar apoi din nou Republica Cehă și cea Slovacă (1995), Albania

(1993), Lituania, Letonia și Estonia (1993), Croația (1994 și 1998), Slovenia și Berlin (1996), Sarajevo (1997). Dar chiar și după căderea cortinei de fier, n-a fost în Rusia, ca și în orice altă țară cu majoritate ortodoxă, din Ucraina până în Bielorusia, din Bulgaria până în România: unde înainte n-a putut merge din cauza comunismului, acum nu poate datorită conflictelor cu «Bisericile surori».

Și desigur îi rămân interzise China și Vietnamul. A bătut de multe ori la ușa Chinei, la Manila și la Seul și la Roma, dar n-a fost ascultat. Și mai mult îi pare rău că nu poate vedea comunitatea catolică din Vietnam, care e cea mai numeroasă din Asia după cea din Filipine.

În ieșirile sale în lume, Wojtyła e ajutat de ușurința cu care figura papală se impune în lumea mass-media: regula lor e simplificarea și imaginea papală e simplă, unică și albă.

Fascinația mass-media în parte s-ar produce în cazul oricărui Papă, dar în parte se produce pentru că Papă este el. Prima carte pe care o joacă este cea a interviurilor în avion: ziaristii îl urmau și pe Paul al VI-lea, care trecea să-i salute, dar nu accepta întrebările.

Wojtyła în schimb le acceptă pe toate, chiar și acum când nu mai face un ocol prin dreptul tuturor, ci se limitează la un salut colectiv, în zona avionului rezervată pentru ziaristi. Se întâmplă totul într-o mare confuzie,

printre microfoane și telecamere, fotografi care sar în picioare pe fotolii, reportofoane care acoperă chipul Papei. Fiecare dintre ziariști poate să-i adreseze o întrebare pe limba sa și Papa îi răspunde, așa cum poate, în limba respectivă. Aceste interviuri comunică totdeauna noutăți și nu s-a întâmplat niciodată ca Vaticanul să trebuiască să dezmintă vreo replică citată de vreun ziar (vezi capitolul 10).

Dincolo de abordarea directă, mai există o a doua regulă mass-media pe care Papa o urmează din instinct: se pune în pericol, vizitează țări aflate în război, merge acolo unde nimeni nu-l sfătuiește să meargă și unde nu este dorit, vorbește imediat — eventual deja din avion — despre subiectul interzis în acea vizită. De pildă despre legea «marțială», în timp ce merge în Polonia în 1983, tocmai când acolo era decretată «legea marțială». Sau despre măcelul din «noaptea Sfântului Bartolomeu», cum a făcut anul trecut, pe 23 august, la Paris. Creează adică evenimentul, dacă acesta nu exista deja.

În călătoriile papale s-au întâmplat deja de toate.

În afară de Polonia, Wojtyła a găsit stare de război în Argentina (1982), El Salvador (1983), Guatemala (1983), Timurul Oriental (1989), Sarajevo și Beirut (1997). A fost contestat de tineretul sandinist la Managua, în Nicaragua (1983). Aproape că a avut parte de un atentat la Fatima (1982): un preot tradiționalist a încercat să se năpustească asupra lui cu o baionetă.

S-a găsit în mijlocul unei violente contestații și represii — cu fumul de gaze lacrimogene care urca până în altar — în timpul unei slujbe la Santiago de Chile (1987). La Sao Paulo în Brazilia (1980) și la Asuncion în Paraguay (1988), o întâlnire cu muncitorii și una cu «constructorii societății» s-au transformat — fără dezaprobarea Pontifului — în manifestații împotriva dictaturilor din cele două țări.

Alteori, vremea rea este cea care creează «interes», deturnând avionul Papei. Se întâmplă în septembrie 1988, în timpul zborului din Botswana în Lesotho: avionul trebuie să aterizeze la Johannesburg, iar Papa e constrâns să ajungă la Maseru după o cursă de patru ore cu mașina prin savană.

În 1984, în Canada, viscolul împiedică aterizarea la Fort Simpson, în apropierea Cercului polar arctic, unde este programată o întâlnire cu eschimoșii. În 1986, la întoarcerea din India, avionul ajunge la Napoli, fiind închise, tot datorită viscolului, toate aeroporturile din Roma. Unde Papa ajunge cu trenul, în dimineața următoare.

Până la bolile din 1992 (tumoare la colon) și 1993 (primele manifestări ale bolii nervoase care îi provoacă tremurul mâinii stângi și fixitatea privirii), el pare să nu resimtă oboseala călătoriilor, în urma cărora se reface repede.

«Cum puteți rezista fizic la atâtea călătorii?» îl întreabă o dată ziariștii și acesta e răspunsul: «*Mai bine să nu te gândești, ci să acționezi*» (zborul San Juan di Portorico -Roma, 13 octombrie 1984).

Ziariștii repetă acea întrebare un an și jumătate mai târziu: «Cum faceți să nu vă simțiți obosit, după o asemenea călătorie?», iar răspunsul e și mai naiv: «*Și eu mă mir*» (zborul Lima — Roma, 6 februarie 1985).

Reacția sa e în schimb dură când întrebarea se referă la costuri: «*Sunt lucruri stupide când vorbiți despre costuri și încercați să-l opriți pe Papă!*» (zborul Seychelles -Roma, 2 decembrie 1986).

Unor copii dintr-o parohie romană le explică faptul că pentru el a umbla și a călători au reprezentat dintotdeauna lucrul cel mai natural: «*De mic copil eram un mare umblăreț. Apoi am devenit un mare călător și sper s-o țin tot așa!*» (parohia San Vincenzo Pallotti, la Pietralata, 18 februarie 1996).

Odată Alessandro Monno, un copil de 11 ani, îl întreabă în timpul vizitei de la parohia romană San Benedetto, dincolo de Poarta San Paolo (februarie 1998): «De ce umbli tot timpul prin lume?». Iar Papa: «*Pentru că lumea nu se termină aici! Ai citit ce-a spus Isus? Mergeți și predicați evanghelia în întreaga lume. Și de aceea eu umblu prin lume*».

Așa vorbește cu copiii. Pentru cei mari, mesajul e următorul: «*Simt că a venit momentul pentru a angaja toate forțele ecleziale în noua evanghelizare și pentru misionarea popoarelor*». Astfel stă scris în enciclica *Redemptoris missio* (22 ianuarie 1991), care oferă motivația mai profundă a călătoriilor sale «misionare». Întrucât «*episcopul Romei e cel dintâi sol al credinței, el are prima răspundere în răspândirea credinței în lume*» (sala de audiențe, 10 martie 1993).

Printre criticile aduse călătoriilor, cea mai răspândită în Curie — mai ales la începutul Pontificatului — e aceea care se referă la caracterul lor excesiv, sau oricum la numărul și ritmul lor. Ioan Paul al II-lea cunoaște acea critică și recunoaște că e întemeiată, dar — după cum vom vedea în următorul capitol — susține că e vorba de un exces «sugerat» de către Providență.

«MULȚI SPUN CĂ PAPA CĂLĂTOREȘTE PREA MULT». CÂND IOAN PAUL AL II-LEA ACȚIONEAZĂ «PER EXCESSUM»

Iată-ne în centrul imaginii și al operei pontificale realizate de Ioan Paul al II-lea: el adesea depășește măsura dictată de tradiția Romei. O face în mod conștient și justifică acel exces, acea îndrăzneală, acel hazard, acea provocare (sunt cuvintele pe care le folosește pentru a indica ieșirea din rândul trasat de către predecesori) prin deosebita gravitate a momentului sau a epocii. În controversa cu colaboratorii Curiei — care tot mai slab încearcă să-l readucă la măsura nobilă a Papilor italieni — el invocă inspirația Providenței.

E semnificativ faptul că primul contrast intervine pe tema călătoriilor: excesul pe care Ioan Paul al II-lea s-a socotit pe dată obligat să-l facă e și cel care — totodată — îi descumpănea cel mai mult pe colaboratorii săi. Papa își apără de mai multe ori opțiunea, în interviuri și discursuri în fața Curiei, răspunzând diferitelor obiecții, și vorbește chiar despre semnificația călătoriilor în constituția apostolică de reformă a Curiei și în scrisoarea *Tertio millennio adveniente*. Dintre toate textele disponibile (cel mai organic și amplu e discursul în fața Curiei din iunie 1982) am ales unul foarte scurt, dar care poate că dezvăluie cel mai bine sufletul lui Ioan Paul al II-lea: e un interviu dat pentru Radio Vatican și *L'Osservatore Romano*, apărut în 13 iunie 1980. Obiectivul imediat al acelui interviu este de a răspunde la obiecția — foarte puternică pe atunci în sânul Curiei: Papa tocmai se întorsese dintr-o călătorie în Franța, cu o lună mai devreme fusese pentru zece zile în Africa și se pregătea să plece pe 13 zile în Brazilia — că, întrucât călătorește, neglijează guvernarea Bisericii.

«Mulți spun că Papa călătorește prea mult și în intervale prea scurte. Mă gândesc că, omenește vorbind, aceștia au dreptate. Dar Providența e cea care ne conduce și uneori ne inspiră să facem ceva per excessum. Într-adevăr Sfântul Toma ne învață că in medio stat virtus. Totuși se simțea de câțva timp din Franța ca o chemare, ca o invitație neoficială, care pentru mine suna ca o surpriză» (Bibliografie 8).

A face ceva *per excessum* e ca un motto al Pontificatului, care în mod foarte natural — și aproape glumeț — vine să se opună regulei curiale că virtutea se află la mijloc!

Obiecția Curiei în legătură cu excesul de călătorii, Ioan Paul al II-lea probabil că a auzit-o mult timp. Cu siguranță ea a fost intensă până la atentat (13 mai 1981) și va reveni fără milă — după pauza de un an — odată cu reluarea călătoriilor în 1982. Acela a fost un an record, trebuind să recupereze întâlnirile pierdute în anul precedent, și a totalizat șapte ieșiri

din Italia: Africa în februarie, Portugalia în mai, Marea Britanie în mai-iunie, Argentina și Geneva în iunie, San Marino în august, Spania în octombrie! Și iată că, la critica în legătură cu cantitatea, se adaugă aceea legată de oportunitate, deoarece între mai și iunie Ioan Paul al II-lea vizitează Marea Britanie și Argentina în săptămânile conflictului pentru insulele Falkland (vom vorbi despre aceasta în capitolul 24, referindu-ne la atitudinea lui Ioan Paul al II-lea față de războaie), și spune că vrea să meargă în Liban, și acesta sfâșiat de război.

Ioan Paul al II-lea răspunde la obiecții într-un discurs memorabil în fața Curiei, de sărbătoarea Sfinților Petru și Pavel, la 28 iunie al aceluiași an, definind dorința sa de a călători ca *«aplicarea pe scară universală a carismei lui Petru»* și arătând *«rădăcina sa teologică»* în faptul că *«misiunea Papei și-a accentuat astăzi dimensiunile universale»*.

Într-o împrejurare asemănătoare, cu doi ani mai devreme — adică la 28 iunie 1980 — motivase călătoriile prin *«conștiința misiunii»*: *«Din acest punct de vedere, Papa călătorește pentru a vesti cuvântul Evangheliei, pentru a-i susține pe frați întru credință, pentru a întări Biserica, pentru a întâlni oameni (...). Sunt tot atâtea prilejuri de ministeriat itinerant, de vestire evanghelică în prelungirea, pe toate latitudinile, a Evangheliei și a funcției apostolice dilatate la sferele planetare de azi. Sunt călătorii de iubire, de pace, de înfrățire universală (...). În aceste întâlniri între suflete, chiar și în imensitatea mulțimilor, se recunoaște carisma actualului ministru al lui Petru pe drumurile lumii»*.

Mai interesant, pe plan omenesc, e ceea ce Ioan Paul al II-lea îi încredințează — în aceeași perioadă de aprinsă dispută cu ambientul curial — scriitorului francez Andre Frossard în explicarea aparentului exces de călătorii. Frossard îl întreabă de ce Papa «se grăbește atât de tare să parcurgă lumea, de parcă i-ar rămâne puțin timp pentru a strânge turma bunăvoinței înainte de apariția furtunii, de parcă s-ar fi proclamat vreo stare de necesitate». În răspuns, Ioan Paul al II-lea confirmă, deși exprimându-se cu discreție, că îl îndeamnă percepția unei deosebite urgențe istorice, aceeași care îl făcea să vorbească, în exercițiile predicate la Curia din 1977, în fața lui Paul al VI-lea, de un «timp escatologic» și de «un nou descălecat creștin în istoria omenirii» (vezi capitolul 4):

«Dacă Dumnezeu mi-o va îngădui, voi merge în cea mai mare parte a locurilor unde sunt invitat (...). Cu cât devine mai grea calea oamenilor, a familiilor, a comunităților și a lumii, cu atât e mai necesar ca ei să afle de

prezența bunului păstor care își dă viața pentru oile sale (...). Mi separe chiar că viața Bisericii post-conciliare a schimbat această necesitate într-un imperativ, cu valoarea unei obligații de conștiință (...). Poate că îmi veți atrage atenția că n-am vorbit despre acea stare de necesitate amintită de dumneavoastră, un mod de a spune că am ajuns la cota de avarie. După părerea mea, ar fi mai bine să vorbim despre o „situație urgentă”. Ar fi mai aproape de Sfântul Pavel și de Evanghelie» (Bibliografie 10, pp. 246-251).

Criticile Curiei nu se opresc, dar nu-l opresc pe Papă. El găsește în călătoriile pe care le efectuează dovada necesității lor. Iată cum o povestește, improvizând, în timpul primei călătorii în Africa (2-12 mai 1980), adresându-se de această dată destinatarilor călătoriilor și nu criticilor din cadrul Curiei: *«Unii, în Europa, se gândesc că Papa n-ar trebui să călătorească, el ar trebui să rămână la Roma, așa cum a făcut mereu. Citesc aceste lucruri în ziare, primesc sfaturi în acest sens. Însă vreau să spun aici că am venit cu ajutorul lui Dumnezeu, pentru că venind aici pot să vă cunosc. Cum pot să știu altfel cine sunteți, cum trăiți, care este istoria voastră? Și aceasta mă întărește în convingerea că a venit timpul în care episcopii Romei — adică Papii — nu trebuie să se considere doar urmașii lui Petru, dar și moștenitorii lui Pavel care, o știm prea bine, nu stătea niciodată pe loc: călătorea mereu. Și ceea ce e adevărat, rămâne astfel și pentru cei care lucrează cu el la Roma și care îl însoțesc» (Bibliografie 62, p. 168).*

«Cine ține la tăvăleală câștigă» spune un proverb roman și într-adevăr așa s-a întâmplat că Ioan Paul al II-lea a învins cu trecerea anilor în fața criticilor curiale, care s-au redus la murmur și au tăcut, am spune aproape din lipsă de timp, având în vedere ritmul deplasărilor și al convocărilor impuse de Pontif. Într-o ocazie îndepărtată de focul criticilor, Ioan Paul al II-lea a găsit cu cale să scape o aluzie glumeată la faptul că fuseseră tocmai criticile acelea care l-au convins de importanța călătoriilor. E 6 februarie 1985, se întoarce de la Lima la Roma (a vizitat Venezuela, Ecuador, Peru, Trinidad și Tobago) și în avion are acest dialog cu ziariștii:

«- Sfinția Voastră, cunoașteți criticile care li se aduc acestor călătorii?

— *Știu că sunt mulți cei care le înțeleg și le cer, pentru că le consideră eficiente. Dar știu și că sunt persoane cărora aceste călătorii nu le plac, și chiar acest fapt îmi confirmă că ele trebuie efectuate.*

— Dar Dumneavoastră le considerați eficiente?

— *Cât privește eficiența, nu putem lua această categorie ca un criteriu absolut. Chiar și Cuvântul Evangheliei rareori dă 100%. Dar și cu o eficiență de 10% sau de 15% merită oboseala.»*

E posibil ca Ioan Paul al II-lea să fi simțit în critica față de călătorii un ecou al prejudecăților față de Papa neitalian, care chiar dacă nu s-au materializat niciodată, au plutit îndelung în primii ani de Pontificat pe la periferia curială. De mai multe ori, glumind, Ioan Paul al II-lea a evocat imaginea Caterinei din Siena (sfânta din secolul al XIV-lea care s-a străduit să readucă sediul papal de la Avignon la Roma) care îi ceartă pe Papii care părăsesc Roma. Poate că cea mai semnificativă glumă este următoarea: *«Și m-am gândit de asemenea: ce-mi spune, ce-mi spune Caterina: trebuie să călătoresc mai mult sau mai puțin? Și răspunsul mi-a venit: da, să călătorești poți, dar să nu muți niciodată sediul, Sfintul Scaun, de la Roma. Să călătorești da, dar totdeauna să te întorci!»*. Face această glumă vorbindu-le studenților de la Seminarul roman, după ce a ascultat alături de ei un oratoriu despre Sfânta Caterina, la 17 februarie 1996: el tocmai revenise din a 69-a sa călătorie internațională, care îl dusesese în Guatemala, Nicaragua, El Salvador și Venezuela (5-12 februarie), țări pe care le vizitase deja și pe care acum le străbătuse din nou, în condiții fizice agravate și stârnind aproape în fiecare zi, printre invitații și spectatorii angajați ai mass-media — mai puțin obișnuiți decât colaboratorii să-i evalueze starea în spatele măștii de suferință — rezerve în legătură cu oportunitatea acelei inițiative. Deci nu e vorba doar de o glumă, ci de un nou răspuns la obiecția din totdeauna, care acum se îmbogățește cu argumentul sănătății.

Potrivit Curiei, un Papă n-ar trebui să călătorească decât în caz de nevoie extremă (așa cum au făcut Pontifii epocii moderne: Pius al VI-lea și Pius al VH-lea, constrânși de Revoluția franceză și de Napoleon, Pius al IX-lea, împins de «Risorgimento»-ul italian), sau pentru misiuni simbolice (cum a făcut Paul al VI-lea). Tot astfel, ar trebui să vorbească în latină și numai la Consistorii, sau în puține alte ocazii și cu grija de a nu spune niciodată lucruri hazardate. Iată în schimb că Ioan Paul al II-lea teoretizează exact pe dos, spunând că trebuie să aibă valoare atât cuvintele cât și gesturile și — în afară de ideea excesului — include în vocabularul pontifical hazardul: *«Am exprimat dorința de a merge în China pentru că Papa uneori trebuie să spună cuvinte hazardate!»*. Și continuă, cu același prilej: *«Trebuie pronunțat chiar și un cuvânt curajos. Cuvintele sunt așteptate la fel de mult ca și gesturile»*.

Astfel vorbește, improvizând, în fața ziariștilor într-o întâlnire în Sala presei din Vatican, la 24 ianuarie 1994. Iată-l deci pe acest Papă întrutotul conștient de libertatea pe care și-o revendică, în comparație cu orice model pontifical: el e omul excesului și al hazardului, al curajului și al reacțiilor imediate, ba chiar și al izbucnirilor mânioase. Și al declarațiilor către ziariști. Când vede o nedreptate, când simte nevoia de a interveni, își dă frâu liber inimii.

Și cineva ar putea crede că hazardul e valabil doar pentru glumele din presă, dar nici pomeneală! Iată cum vorbește episcopul Romei despre Sinodul de la Roma în fața clerului Romei (în cursul întâlnirii din postul Paștelui, la 1 martie 1990), adică tocmai la Vatican și cu publicul cel mai simandicos în domeniu: *«în cefei ar putea deveni acest Sinod și mai provocator? Poate că ar fi util să existe și mai multă provocare, pentru că mulți dorm!»*.

«Mulți dorm» e un citat din apostolul Pavel, dar alegerea cuvântului de ordine «provocare» e pe de-a-ntregul wojtyliană. Și, în sfârșit, «îndrăzneala» care în termenii cei mai frecvenți ai predicilor acestui Papă tinde să trezească zelul pentru misionarism: *«în fața sfidărilor lumii contemporane e nevoie de un plus de îndrăzneală evanghelică»* (Mesaj pentru ziua dedicării, 7 decembrie 1996).

Unde se manifestă un exces, acolo trebuie căutat. Excesiv e ceva care depășește norma sau așteptarea rațională. În comportamentul uman, e aproape totdeauna semnalul unor aspirații profunde. Excesivul angajament al lui Ioan Paul al II-lea în ideea călătoriilor reflectă neliniștea sa misionară: ea derivă din voința de a da un răspuns extraordinar unei exigențe resimțite ca excepțională, care e cea a reactivării misionare a comunității catolice, în toate componentele sale locale, pentru a o dota cu răspunsurile ce trebuie oferite sfidărilor mileniului trei.

Excesul călătoriilor reflectă deci un exces mai general față de misionarism, care ne poate ajuta să înțelegem multe aspecte discutate ale Pontificatului: discutate de critici, dar pe care el — Ioan Paul al II-lea — le consideră ca fiind inspirate de providență.

În afară de excesul călătoriilor, Curia a critica din totdeauna excesul de discursuri, într-un al doilea moment excesul de beatificări și canonizări, în ultimele vremuri excesul de sinoade (despre beatificări și sinoade vom vorbi în capitolul 38). Dar au fost văzute excese și în intervențiile în favoarea Poloniei (am vorbit despre ele în capitolul 16) și în legătură cu

războiul din Golf (vom vorbi în capitolul 32), pentru apărarea vieții și a moralei conjugale (capitolul 35), pentru acele «mea culpa» istorice (capitolele 13 și 39). Dacă ne uităm mai bine, e vorba mereu de excese legate de neliniștea sa misionară, care e semnul esențial al Pontificatului: discursurile sunt dictate de aceeași intenție de a ajunge la toată lumea, care îi îndesește călătoriile, sinoadele îi folosesc pentru a mobiliza comunitățile catolice continentale în vederea misionarii, beatificările sunt destinate pentru a oferi modele de însuflețire pentru comunități, acele «mea culpa» au și rolul de a pregăti terenul misionarilor în cadrul popoarelor manifestând neînțelegeri acumulate de secole.

Pentru o înțelegere critică a acestor devieri de la normă, ar trebui să distingem între cele în care domină elementul cantitativ (călătorii) și cele mai ales marcate de un element ideologic («mea culpa»). Vom spune că excesul cantitativ privește atât aspecte tradiționale ale activității pontificale (canonizări și discursuri), cât și aspecte noi (călătorii și sinoade).

În același mod, excesul ideologic se identifică atât ca accentuare a unor elemente deja marcate de activitatea pontificală (pace, etică a căsătoriei, apărare a vieții), precum și ca enunț cu totul nou («mea culpa», opoziție față de pedeapsa cu moartea). Într-un caz — cel al pedepsei cu moartea: o vom vedea în capitolul 35) — e vorba de accentuarea unei afirmări tradiționale privind avortul și eutanasia care se prelungește într-o nouă afirmare. Acesta e un caz perfect în care se poate dovedi frâna impusă de Curie în fața tendinței de «exces» a Pontifului. Se poate spune că toate excesele pe care le-am înșirat aici au fost parțial și cu grijă frânate de Curie, chiar dacă aproape totdeauna Papa — după cum e la îndemână să ne imaginăm, dar așa cum nu e de așteptat să se întâmple: istoricii cunosc multe cazuri de prevalență a Curiei asupra Papilor — se pare că a reușit să-și impună linia. Dar în acest caz, al pedepsei cu moartea, unde era mai puternică apăsarea practicii și a precedentelor trecutului, se poate spune că Ioan Paul al II-lea a fost împiedicat să ajungă la condamnarea spre care țintea.

Rezistențele Curiei ne ajută să înțelegem esența unui Pontificat. Ioan al XXIII-lea a găsit o opoziție surdă la ideea sa ecumenică și deschisă a Conciliului. Paul al VI-lea a fost acuzat că răstoarnă tradiția liturgică. Ioan Paul al II-lea e suspectat de excese în misionarea popoarelor și — mai în general — pur și simplu de exces în cuvinte și gesturi, comparativ cu tradiția pontificală.

O atenție suplimentară ar merita excesul discursurilor, care se leagă strâns de acela al călătoriilor. Mai demult, Papii nu călătoreau și nu vorbeau aproape niciodată. Deja era ironizat Pius al XH-lea, care nu călătorea, dar «îi umbla gura despre toate». Apoi schimbările produse au sporit vorbirea, iar Paul al VI-lea a obligat Editura Vaticanului (Libreria editrice vaticana) să producă un volum de peste o mie de pagini, în fiecare an, pentru a strânge «învățăturile» sale. Ioan Paul al II-lea a spulberat acel record, cu el volumele au ajuns două pe an și au crescut în grosime: el, în primii douăzeci de ani de Pontificat, a produs de peste zece ori mai multe discursuri și documente decât Pius al XII-lea, al cărui Pontificat — exact ca acela al lui Ioan Paul al II-lea în clipa în care scriem — a durat aproape douăzeci de ani.

Potrivit unui calcul al revistei italiene *Trenta giorni* (iulie 1989, pp. 48-53), Pius al XH-lea avea o medie anuală de 70 de discursuri, corespunzând la 478 de pagini. Cu Ioan al XXIII-lea urcăm la 182 de discursuri, de 777 pagini. Cu Paul al VI-lea la 347 de discursuri, cu 1255 pagini. Cu Ioan Paul al II-lea la 746 de discursuri și 3626 de pagini. Iar în ultimii zece ani ritmul producției magistrale nu s-a schimbat. Putem deci conchide (bazându-ne pe numărul de pagini și ajutați de faptul că Editura Vaticanului a menținut de-a lungul întregului timp același aranjament grafic) că el a triplat volumul de cuvinte față de Papa Montini, care aproape că îl dublase în comparație cu Ioan al XXIII-lea, care îl depășise cam tot cu atât pe Pius al XH-lea.

Progresia constantă de la Pius al XH-lea până la Ioan Paul al II-lea ne semnalează faptul că există o logică obiectivă, s-o numim instituțională, care îi împinge pe Papii contemporani să înmulțească ocaziile și volumul mesajelor lor. Dar saltul pe care îl înregistrează acea progresie în cazul lui Ioan Paul al II-lea poate fi atribuit fără îndoială unei variabile personale.

Pius al XH-lea înmulțește numărul audiențelor de masă și produce texte scrise chiar și cu cea mai mică ocazie (înainte nu se obișnuia). Ioan al XXIII-lea acordă o regularitate săptămânală audiențelor și adaugă salutul duminical de la fereastră și vizitele în parohiile Romei. Paul al VI-lea, călătoriile în Italia și în străinătate. Ioan Paul al II-lea a introdus vizitele sistematice în parohii, a înmulțit călătoriile, ajungând să umple fiecare zi cu intervenții. Cazul limită s-a verificat în vizita la Geneva din 15 iunie 1982, când a ajuns să țină 10 discursuri în douăsprezece ore.

Efectul combinat al angajamentelor instituționale, care se acumulează de la un Pontificat la altul, și al personalității exuberante a lui Ioan Paul al II-

lea, care tinde să animeze comunitatea catolică mai mult decât s-o guverneze (sau care preferă s-o guverneze prin inițiative de animație, mai degrabă decât prin intervenții normative) ajunge să determine cantitatea — care le apare tuturor excesivă — a călătoriilor și a discursurilor. Este evidentă dorința de a ajunge peste tot și de a-i convinge pe toți. Orice altă explicație apare ca insuficientă. A existat și ipoteza paradoxală că a fost tocmai Curia cea care l-a forțat pe Papă la acțiune, în perceperea unei crize altminteri de neoprit a catolicismului. Într-un interviu, purtătorul de cuvânt Navarro reacționa la această ipoteză, propusă de revista italiană *Panorama*: «Nimeni nu l-a forțat niciodată pe Papă să facă ceea ce face. El o face deoarece consideră că trebuie s-o facă. Odată l-am auzit spunând: vom avea la dispoziție o întreagă eternitate pentru a ne odihni» (7 februarie 1993).

În legătură cu excesul de discursuri, Ioan Paul al II-lea a dat odată același răspuns pe care-l dăduse pentru excesul de călătorii: «*Neliniștea de fiecare zi, grija pentru toate bisericile, ca și dorința de a fi aproape de întreaga omenire în aspirațiile și nevoile sale, care mi-au fost încredințate, pretind o misiune atentă și grijulie, în orice ocazie oportună și neoportună, adaptată la nevoile și înțelegerea tuturor*» (la un Simpozion asupra misiunii pontificale, 24 mai 1983).

Cantitatea de texte produse — în baza acestei opțiuni — e atât de mare încât nimeni nu le poate citi pe toate. Se poate spune că există în total numai vreo treizeci de persoane care citesc de obicei toate textele papale: teologul Casei pontificale (care are datoria de a controla — din punct de vedere doctrinar — ceea ce spune sau semnează Papa), purtătorul de cuvânt, colaboratorii apropiați ai Secretariatului de Stat și câțiva ziariști specializați în informații asupra Vaticanului. Ceilalți, inclusiv colaboratorii Papei, se descurcă fiecare cum poate. Și deja numai computerul poate ține socoteala, ce anume a spus sau a sugerat Pontiful pe un anumit subiect, în cele zece, cincizeci sau o sută de ocazii în care s-a referit la acesta. Aici nu lipsește o anumită componentă aventuroasă.

În Pontificatul lui Ioan Paul al II-lea într-adevăr există metodă și există aventură. Aventura provine de la omul Wojtyła, metoda e oferită de Curie. Patima pentru Evanghelie îl încurajează să urmeze fireasca tendință slavă a excesului, studiul limbii latine și disciplina ecleziastică îl îndeamnă să accepte sugestiile metodei curiale.

Și iată că acest Papă venit dintr-o țară îndepărtată, dar dotat cu o oarecare predispoziție către romanitate, a știut să facă din spiritul său de aventură o

metodă de guvernare: mai mult și mai bine decât prin intermediul Curiei, el conduce Biserica prin intermediul inițiativei sale neobosite. Sau mai bine: Curia a atribuit o formă de guvernare continuei sale inițiative în cuvânt și în faptă. A rezultat un Pontificat care se modernizează în ritmul faptelor sau tinde să le forțeze, dar nu se târăște în urma evenimentelor.

Slăbiciunea venită odată cu vârsta și cu bolile nu a adus cu sine o scădere în nivelul guvernării pentru că începând cu jumătatea anilor nouăzeci Ioan Paul al II-lea, pornind mecanismul Marelui Jubileu (vezi capitolul 38), a delegat unui fel de «pilot automat» o bună parte din activitățile de animație a comunității catolice pe care înainte o desfășura personal, garantând astfel o substanțială continuitate acestei inițiative nesfârșite.

Sinoadele care se succedă în ritm tot mai rapid, convocarea unor «simpozioane» internaționale și de «adunări interconfesionale», până și programarea unor gesturi ecumenice și pelerinaje papale jubiliare — cu tot ceea ce le însoțește în domeniul dialogului cu Bisericile surori, ebraismul, islamul și religiile mondiale — adică tot ceea ce mai devreme se sprijinea pe inițiativa imediată și personală a Papei, acum e în bună măsură încredințat programării și șantierului de pregătire a Marelui Jubileu.

Din înclinația spre exces provine dimensiunea de aventură — în sensul pozitiv al cuvântului — a Pontificatului și de aici provine componenta sa imprevizibilă. Nimeni nu-i poate dicta reguli unui Papă în afară de el însuși. În lipsa regulilor și a programelor, de la un Papă care ar respecta tradiția te poți aștepta la inițiative și decizii aplicând criteriul «precedențelor». Dar un asemenea criteriu va fi înșelător atunci când Papa în chestiune -și e cazul nostru — face din exces și hazard o regulă de comportament. Și iată că de la un Papă ales împotriva oricărei previziuni a provenit, în mod coerent și fericit, un Pontificat imprevizibil.

La douăzeci de ani de la alegere, imprevizibilitatea hotărârilor de guvernare și a inițiativelor misionare care au caracterizat acest Pontificat se află în fața ochilor tuturor. Nimeni nu prevăzuse examenul de sfârșit al mileniului, sau dimensiunea ecumenică și interconfesională a Marelui Jubileu, sau oferta adresată Bisericilor surori de a căuta împreună noi forme istorice pentru exercitarea «serviciului petrin» (despre aceste trei teme vom vorbi în ultimele trei capitole ale volumului). Surpriza n-a venit doar spre asfințitul Pontificatului. Reexaminarea cazului Galilei — care aducea cu sine germenii examenului de sfârșit de mileniu — a apărut la începutul Pontificatului (vezi capitolul 13). Și au însemnat o serie de surprize

perspectivele amplificate și «ieșirile în larg» (pentru a folosi o expresie din enciclica *Dominum et vivificantem*, 1986) de la jumătatea anilor optzeci: de la Casablanca până în Sinagoga de la Roma, la ziua interconfesională de la Assisi (vezi capitolele 21, 22, 23). Nici măcar actele minore, cum ar fi misiunea de cercetare în țările luterane din nordul Europei (iunie 1989), nu erau previzibile și n-au fost prevăzute.

Imprevizibilitatea nu se referă doar la decizii și inițiative ale acestui Papă: demersul aventuros a caracterizat în mod fericit și direcția cercetării sale magistrale. La fel ca în cazul inițiativelor, și în domeniul reflecției, Ioan Paul al II-lea s-a întrecut pe sine însuși când a părăsit urmele bătătorite ale tradiției pontificale și a înfruntat marea deschisă a teologiei trupului (capitolul 20), sau a teologiei femeii (capitolul 25), sau a «reconcilierii și penitenței» în viața Bisericii (capitolul 39). Așa cum e primul Papă care nu restrânge conducerea Bisericii la modalitățile și viziunile guvernului curial, tot astfel e primul Papă care desprinde complet funcția sa de tradiția teologică a Romei. Deja în esență se îndepărtaseră de ea Papa Roncalli (prin recuperarea tradiției patristice și sinodale) și Papa Montini (prin influența școlii franceze), dar Papa Wojtyła o depășește și prin limbaj: el formulează teze hazardate, se aventurează în ipoteze, revendică o totală libertate de expresie, nu se teme să-și folosească în mod experimental cuvintele, nu se lasă condiționat de exigențe de sinteză și claritate.

Iată-ne, deci, în fața unui Pontificat în care acțiunea personală prevalează asupra celei instituționale și în care aceeași acțiune personală e marcată de carismă și de gest, când nu de-a dreptul de hazard și de exces. În cuvinte și în opere, el și-a luat o libertate ce constituie o șansă pentru orice succesor.

ÎNOATĂ ÎN PISCINĂ ȘI MERGE LA MUNTE SĂ SCHIEZE

16 august 1985, Lubumbashi: atunci Zair, acum Congo. Deasupra mulțimii un nor de praf, deasupra scenei papale fumul de tămâie. O mulțime mare, dispusă în formă de potcoavă, în fața și pe laturile altarului. Poate două sute de mii de persoane. Două sute de mii de capete negre, ca o șură plină cu boabe de cafea prăjită. Papa urcă scara lungă din fața altarului și când e în vârf se întoarce spre mulțime, care lansează strigăte ritmate cu mâna la gură. Pontiful înalță crucea, ținând-o cu mâna stângă, înclinată în față. Toga roșie e suflată în spate de vânt și îi dă imaginii Papei aceeași înclinație ca și crucea. Imaginea Pontifului pare înclinată deasupra mulțimii, dar mitra aurită e suflată înapoi la semnul capului înălțat pentru a saluta. Mâna dreaptă a Papei se înalță și coboară pe fiecare fragment de mulțime,

ca pentru o mângâiere colectivă. Acei oameni înțeleg prea puține în limba franceză și nu sesizează nimic din complexa predică a Pontifului. Din toate câte a venit Papa să spună și să facă, ei înțeleg doar acel gest patern.

Douăzeci de fete cu fuste albe și franjuri lungi interpretează dansul Gloriei, însoțindu-l cu gesturi delicate ale brațelor. Jumătate sunt mititele, jumătate sunt mari. Emoționate și fericite ca la sărbătoarea primei împărtășanii. Ritmul este molipsitor. Și Papa urmărește dansul mișcând umerii. Mulțimea îl aplaudă numai pentru atât. Ioan Paul al II-lea e fericit. «în Africa, slujba e o sărbătoare. Ba chiar se ține ritmul din umeri, când nu se dansează», a spus odată Senghor. «*Ei trăiesc cu inima, așa cum trăiesc cu trupul*», a spus cândva Papa vorbind despre africani (Bibliografie 7). Poate că Papa și Africa încep să se înțeleagă, prin intermediul trupului.

Trupul i-a făcut mari servicii lui Ioan Paul al II-lea. Iar el își iubește acel fizic mai întâi cu aspect de sportiv, iar apoi suferind. Corporalitate spontană, gestualitate inventivă, nouă imagine papală: am văzut multe, în acest sens, timp de douăzeci de ani. Îmbrăcându-se în alb, după alegere, nu a acceptat să se depersonalizeze, așa cum făceau Papii italieni, și a marcat — în planul imaginii — o revenire la Papii multilaterali din Renaștere, care mergeau la vânatoare, compuneau epigrame și iubeau teatrul.

Un Papă care înoată în piscină și merge la munte să schieze. Scrie în enciclice: «*După părerea mea*» (*Redemptor hominis* 4). Și, desigur, nu vrea să fie dus în lectică. Odată — pe la începuturi — în Piața Sfântul Petru, cineva din mulțime îi strigă, în timp ce trece: «Vrem să te vedem în lectică!». El se oprește, se întoarce, arată cu degetul — așa cum va face într-o zi cu Ernesto Cardenal pe aeroportul din Managua și cum va face într-o altă zi cu mafia din Sicilia — și spune: «*Nu, cu lectica nu!*» (Bibliografie 88, p. 104).

Un Papă care le strigă tinerilor: «*Spuneți-mi Karol!*». Care vorbește în scris despre alegerea sa ca Pontif — ce pe vremuri era numită, în limba Curiei: «înălțare la Tronul lui Petru» — ca despre o etapă din propriul curriculum profesional: «*Cu ocazia transferării mele la Roma*» (*Să trecem pragul speranței*, Bibliografie 14, p. 111; în ed. Rom., p. 135). Sărută fetele pe frunte. Merge la spital pentru a-și face tomografie și pentru a fi operat.

Acesta e Ioan Paul al II-lea, primul Papă care într-adevăr se comportă ca un «episcop al Romei», în gesturile de fiecare zi. El a schimbat imaginea papală, smulgând-o din bronzul și din limba latină pe care predecesorii le-au iubit sau le-au suportat și a apropiat-o de sentimentul comuniunii umane.

Este singura adevărată inovație într-un Pontificat fără reforme. Dacă boala nervoasă care în mod vizibil îl frământă de la sfârșitul lui 1992 l-ar obliga să se retragă, să zicem după sărbătoarea Marelui Jubileu, modificarea imaginii papale pe care a propus-o el ar fi completă și într-adevăr i-ar încredința Bisericii mileniului trei un nou mod de a fi Papă.

Pentru că nu e vorba doar de noutate a imaginii în ceea ce Ioan Paul al II-lea ne arată prin comportamentul său. El, afirmă Baget Bozzo, «schimbă figura Papalității, diminuând elementul habitual pentru a exalta carisma petrină» (Bibliografie 43, p. 95).

Acesta e chipul Pontificatului care a fost cel mai bine înțeles. Și e aspectul pentru care Ioan Paul al II-lea seamănă mai bine cu mitul său. Pentru că există un mit al omului Wojtyła întreprinzător și neobosit, poliglot și creativ, fără teamă și fără reproșuri. Și de fapt cunoaște teama și oboseala, dificultatea de a se face înțeles la fel ca toată lumea și poate tristețea pentru ceea ce n-a fost în timpul vieții. Dar, din acest punct de vedere, al omului care prevalează asupra Papei, mitul spune adevărul: într-adevăr Ioan Paul al II-lea nu l-a înăbușit în el pe Karol Wojtyła!

S-ar putea căuta deci — în tendința spre simplitate a lui Ioan Paul al II-lea -semnificații și intenții mari, care e sigur că există. «*Noi trebuie să iubim vremurile noastre și să-l ajutăm pe omul vremurilor noastre*», a spus odată (la Acțiunea catolică italiană, 30 decembrie 1978). «*Chiar și un Papă poate învăța câte ceva*», le-a mărturisit ziariștilor care îl întrebau despre riscul de a se expune unor contestații de stradă (zborul Bruxelles — Roma, 21 mai 1985). Am văzut (capitolul 4) că deja ca răspuns la consultarea pregătitoare pentru Conciliul Vatican II propusese ca experiența preoților să se deschidă către toate aspectele vieții, inclusiv teatrul și sportul: iar acum, ca Papă, îndeplinește pentru sine ceea ce, ca episcop, propusese pentru ceilalți.

Uneori, chiar și replica hazlie conține o intenție precisă, după cum o arată acest dialog cu tinerii:

«- We love you, Papa Lolek!

— *Lolek e nume de copil, eu sunt un om bătrân!*

— Nu! Nu!

— *Nu? Lolek e nesperios, Ioan Paul al II-lea e prea serios. Spuneți-mi Karol!*» (Manila, 14 ianuarie 1995).

Instinctul de a se pune pe picior de egalitate cu interlocutorii e atât de puternic încât îi sunt de ajuns două cuvinte pentru a spune totul: «- Trăiască

Papa! Trăiască Papa!

— *Trăiască fiecare!*» (Castel Gandolfo, 17 aprilie 1995).

Există deci intenții precise în această tendință spre simplitate a lui Ioan Paul al II-lea. Dar putem să ne bucurăm de ele cu aceeași simplitate cu care sunt pronunțate, fiind mulțumiți că în sfârșit a devenit Papă un om care a reușit să nu se lase dominat de imaginea moștenită de la predecesori. Pentru că despre aceasta e vorba: Ioan Paul al II-lea e primul Papă modern care a dat o imagine a sa asupra Papalității, în loc să se supună în fața imaginii moștenite. Desigur, e vorba de o întâlnire la mijloc și de un compromis, pe care mai corect l-am putea exprima astfel: în combinația de elemente instituționale și noutăți personale din care rezultă orice imagine papală, în acest Papă — și pentru prima dată în ultimele patru secole — Karol Wojtyła este mai puternic decât Ioan Paul al II-lea.

El ar fi putut să fie și primul Papă care nu-și schimbă numele: adică să-și păstreze în calitate de Papă numele pe care l-a primit la naștere și la botez. Poate de aceea, din instinct, opinia publică l-a primit astfel și totdeauna au fost mai numeroși aceia care i-au spus Papa Wojtyła și nu pe numele dobândit. A scris-o Baget Bozzo: «Karol Wojtyła n-a devenit niciodată pe de-a-ntregul Ioan Paul al II-lea» (id., p. 65).

Mai există — la Ioan Paul al II-lea — o simplitate severă, care valorează mai mult decât simplitatea amabilă ca indicație asupra aptitudinii omului de a rămâne el însuși, în ciuda obiceiurilor pontificale. Totodată conduce — sau încearcă să conducă — mulțimea cu energie. Și nu doar în memorabile circumstanțe publice, ca atunci când a strigat de mai multe ori *Silencio!* (Liniște!) spre contestatarii sandiniști, la 4 martie 1983, la Managua. Dar și în întâlnirile obișnuite, din Sala de audiențe. Așa cum s-a întâmplat cu o formație care s-a pus pe cântat și nu mai voia să termine și Papa a zis sec în microfon: «Ajunge!», iar aceia au terminat pe dată (Bibliografie 88, p. 113).

Cel mai adesea, simplitatea Papei este atrasă de simplitatea copiilor. Odată, la Melbourne, în Australia, la 28 noiembrie 1986, întâlnindu-i pe copiii de la un gimnaziu, a făcut această mărturisire în legătură cu gusturile sale muzicale — ca răspuns la o întrebare despre ce fel de muzică preferă — prin care anticipa disponibilitatea de a dialoga pe tema culturii muzicale contemporane a tinerilor, care se va manifesta pe deplin doar la 27 septembrie 1997, la Bologna, la concertul lui Bob Dylan: «*Poate că prefer muzica clasică, dar îmi place și cea modernă. Nu sunt un om al trecutului, nu. Sunt foarte interesat de muzica de azi. Sunt chiar unfan al... cum îi*

zice? Al rock-ului! Pot să disting diferite stiluri. Dar mai mult decât toate prefer muzica profundă, cea liturgică, cea gregoriană».

De tânăr, Wojtyła urca pe munți și scria poezii, îi plăcea înotul și o masă bună, recita și glumea cu colegile de liceu, era pasionat de excursiile cu colegii și mai târziu cu tinerii. Ei bine: a continuat să facă toate acestea, atât cât a putut, și după alegerea sa.

Pe vremuri exista o distincție clară între apartamentul privat și cel public din Palatul apostolic: nimic nu trebuia să se afle despre viața privată, pe scena publică protocolul și limba latină erau cele care îl ghidau pe Papă. Ioan Paul al II-lea a rupt acea distincție: a vrut musafiri în capelă și în sala de mese, i-a admis pe ziariști și pe fotografi.

A amestecat domeniul public și cel privat, personalizând scena publică și transformând viața privată într-un instrument de guvernare, sau cel puțin de comunicare cu exteriorul.

A continuat să scrie poezii și după alegerea sa, dar n-au fost niciodată publicate. Știm că le scrie dintr-o declarație a purtătorului de cuvânt Navarro.

A pus să i se construiască — încă de la bun început — o piscină la Castel Gandolfo, pentru a continua să practice înotul. Se spune că era și o prescriere a medicilor: suferise, în tinerețe, de mononucleoză infecțioasă și trebuia să se mențină în formă cu acel sport. Dar e mai probabil ca ideea piscinei să-i fi fost sugerată de dorința sa de libertate a trupului, care trebuie să fie foarte puternică la un om sportiv constrâns la rolul unei neîntrerupte oficialități.

Întrebat odată în avion despre condițiile omenești ale vieții sale de Papă, a răspuns: *«îmi lipsește mai ales contactul cu tinerii, iar apoi îmi lipsește sportul».*

Piscina i-a mai alungat plictiseala vacanțelor de vară la Castel Gandolfo, dar nu-i era de ajuns. Trebuia să iasă din vila pontificală. Odată, ziariștilor care îl urmăreau într-o plimbare în Cadore și îi vorbeau despre «închisoarea Vatican», le-a spus: *«Trebuie să fi încercat acea închisoare, pentru a aprecia această libertate»* (12 iulie 1987).

Urmându-și instinctul de libertate, el întrerupe odihna de vară de la Castel Gandolfo cu mici vacanțe de două săptămâni pe an în Alpi.

Și astfel, Ioan Paul al II-lea e primul Papă din acest secol pe care l-am văzut mergând în vacanță în afara Castelului Gandolfo. Și e primul Papă care a acceptat să fie fotografiat fără haina albă, în ținută de schi sau ca

excursionist. Atunci când a mers la schi pe Adamello, în iulie 1984, fotografiile Papei schior au ajuns în ziare înainte ca *L'Osservatore romano* să fi avut curajul de a scrie: «Papa a mers la schi». Pentru că lucrurile noi e mai ușor să le faci decât să le spui și pentru că — în universul simbolic al Vaticanului — imaginea, dintr-un vechi instinct, prevalează asupra cuvântului.

Castel Gandolfo li se potrivea Papilor sedentari, Alpii i se potrivesc unui Papă călător. «*Munții au avut dintotdeauna un deosebit farmec pentru mine*», a spus cândva.

Iată-l deci pe Wojtyła inventând vacanțele în Alpi și mergând de șase ori în Cadore, la Lorenzago (Belluno), și de tot atâtea ori în Valle d'Aosta. La Lorenzago merge prima oară în iulie 1987, iar apoi din nou în 1988, în 1992, în 1993, în 1996 și în 1998.

Alternează Cadore cu Valle d'Aosta, unde alege Introd (Aosta) și merge în 1989, în 1990, în 1991, în 1994, în 1995, în 1997.

Aceste ieșiri în vacanță avuseseră — cum s-a spus deja — un prolog de excepție, la 16-17 iulie 1984, cu excursia de două zile pe Adamello, în compania «prietenului» Sandro Pertini, Președintele Republicii Italiene. Alte excursii la munte, pentru a schia sau a se plimba, va efectua în anii următori, două sau trei pe an, până când va trebui să le rărească, renunțând la schiuri după căderea din noiembrie 1993. Țintele ieșirilor scurte, de câte o singură zi, fără avertisment public, au fost diferite: Terminillo, Gran Sasso, Maiella. Și continuă să le practice și azi, chiar îndurerat de atâtea boli. Ultima pe care o cunoaștem e din 6 februarie 1998, în zona Monte Cristo, pe Gran Sasso.

Că acest Papă al vacanțelor a fost ales la numai douăzeci de ani după moartea lui Pius al XH-lea pare un lucru incredibil. Să comparăm figura Papei Pacelli, așa cum apare în filmul *Pastor angelicus*, cu fotografiile Papei Wojtyła care se plimbă pe munte cu geaca de vânt pe umeri și în bocanci, sau să încercăm să ni-l imaginăm pe Pacelli pe schiuri! Distanța pare de un secol, nu de două decenii.

Mediul curial nu a apreciat niciodată libertatea de gesturi și de mișcare pe care și-o ia Ioan Paul al II-lea. Am văzut, în capitolul 18, criticile aduse Papei călător: cele făcute Papei schior au aceeași formă, dar sunt mai drastice. Astfel le exprimă — într-o conversație confidențială — cardinalul Siri, mare nostalgic al lui Pius al XH-lea și poate cel mai votat, după Wojtyła, la Conclavul din octombrie 1978: «Ioan Paul al II-lea a redeșteptat

simțul religios în lume, și nu e puțin lucru. A devenit o mare autoritate morală, spre care privește toată lumea. Dar acum ajunge. Există Curia; există guvernul; și pentru a guverna trebuie să te așezi la masă. Știți ce înseamnă să încredințezi o congregație vaticană cuiva care vine de pe un alt continent? Mi-e groaznic de frică, fără să-l judec pe Papă, că dacă mâine parohul din Pentema, iar Pentema e ultimul sat din Liguria, îl invită, Papa chiar se duce. Uneori mă gândesc că Providența Divină a vrut un Papă de acest tip — o persoană foarte bună, se înțelege, cu trăsăturile sale — pentru ca Biserica să fie pusă în gardă împotriva atâtor pericole. Mulți s-au scandalizat pentru că s-a dus să schieze pe Terminillo și pe muntele Adamello. Eu nu m-am scandalizat, pentru că am spus: Papii care vor veni vor înțelege că acesta e un lucru care nu trebuie făcut» (Bibliografie 80b, p. 290).

Cuvintele ale lui Siri ne reamintesc o scenă care — în dimensiuni mici — rezumă o schimbare epocală: suntem la Palasport din Genova, Ioan Paul al II-lea prinde între mâinile sale chipul fetei care l-a salutat în numele a 13 mii de tineri și o sărută pe frunte; fata merge la cardinalul Siri, care stă la doi pași de Pontif, o treaptă mai jos, iar severul arhiepiscop de optzeci de ani înalță mâna pentru a-i oferi inelul să-l sărute. Am intuit în acea zi că Ioan Paul al II-lea înlocuise, prin sărutul pe frunte, tradiționalul sărut al inelului.

Micile pauze la jumătatea zilei, petrecute pe munte sau în parcuri naturale, Wojtyla le vrea incluse și în cadrul programelor din marile călătorii internaționale: prima dată în Canada, în 1984, pe Munții Stâncoși: e în același an ca și excursia-pilot pe Adamello. Iar apoi în Kenya, de trei ori în Polonia, o dată în timpul unei vizite în Valle d'Aosta, o dată în Asturiile spaniole, o dată în S.U.A.

Călătoriile exprimă totodată neliniștea misionară a lui Ioan Paul al II-lea și vitalitatea omului Wojtyla. Nu e de subapreciat acest aspect pur și simplu uman al faptului de a călători: dorința sa de a se mișca, de a ieși în aer liber, de a vedea lumea și popoarele. Poate că el călătorește atât de mult, la urma urmelor, și pentru că e atras de diversitate, iar inima sa e ospitalieră.

WISEAZĂ O «TEOLOGIE A TRUPULUI»

Aici sentimentul lui Ioan Paul al II-lea e mai amplu decât gândirea sa. Ne dăm seama că el își înfățișează cuvintele sau — chiar zicând ceea ce gândește — nu spune tot ce simte. Și credem că înțelegem faptul că ceea ce simte acest Papă curajos, în legătură cu iubirea umană — și cu protagonistul

ei neglijat de către teologi, trupul — ar putea fi un mare dar pentru Biserică. El probabil că nu se gândește la o adevărată teologie a trupului — pe care poate că încă nimeni nu se *hazardează*, să și-o închipuie, dintre creștinii de orice confesiune — dar o simte, o presimte, o dorește: putem spune că o vizează.

Am vrea să cunoaștem pe de-a-ntregul acest vis, mergând dincolo de cuvintele cu care el ni-l povestește, dar ne este imposibil. Putem doar să-l intuim. Pentru ca intuiția noastră să fie deplină, ascultarea cuvintelor trebuie s-o însoțim de observarea gesturilor. Mai ales gesturile de apropiere fizică și de tandrețe pe care le săvârșește Ioan Paul al II-lea în fața oricărui interlocutor, inclusiv tinerele femei. Și trebuie să ne amintim povestea relațiilor sale care au durat peste treizeci de ani — ca preot și cardinal — cu tinerele perechi și poveștile lor de dragoste. *«Tânăr preot fiind, am învățat să iubesc dragostea omenească»*, astfel se exprimă în volumul *Să trecem pragul speranței* (Bibliografie 14, p. 138; vezi ed. Rom., p. 160), re trăiește acea experiență pe care o consideră decisivă în formarea sa. Iar noi o considerăm decisivă în imaginea sa pontificală: el e un Papă îndrăgostit de dragostea omenească.

Când vorbește despre iubire, limbajul său devine îndrăzneț, chiar dacă uneori greu de înțeles. Ioan Paul al II-lea nu vorbește doar despre teologia trupului, ci și despre teologia sexului: *«Teologia trupului (...) devine, într-un fel, și teologia sexului, sau mai degrabă teologia masculinității și a feminității»* (14.11.1979).

O astfel de teologie are datoria de *«a înțelege cauza și consecințele hotărârii Creatorului ca ființa umană să existe numai și întotdeauna ca femeie și ca bărbat»* (*Mulieris dignitatem* 1). Cea mai importantă dintre aceste consecințe ține de natura relațiilor dintre ființele umane, care se manifestă în componenta conjugală a trupului (*«adică în capacitatea sa de a exprima iubirea»*: Bibliografie 2, p. 69) și își găsește desăvârșirea în unirea masculinității și a feminității, care trebuie înțeleasă ca «unirea celor doi», unde iubirea conjugală — care își găsește deplina sa expresie în unirea sexuală înțeleasă ca «dăruire reciprocă» — este oferită ca model pentru orice iubire (id., p. 309).

Despre teologia trupului, Ioan Paul al II-lea nu vorbește o dată sau de două ori, ci într-un foarte lung ciclu de «cateheze de miercuri», adică de audiențe generale: din octombrie 1979 până în octombrie 1984. Vorbește în fiecare săptămână, timp de patru ani! Acel ciclu e strâns acum în volumul

Bărbat și femeie l-a creat. Cateheză despre iubirea omenească (Bibliografie 2). Dar dacă Ioan Paul al II-lea ar fi ales titlul, ar fi fost — vom vedea această preferință cu fiecare ocazie — *Mascul și femelă i-a creat*, iar subtitlul ar fi sunat astfel: «Cateheză despre teologia trupului».

Tratarea materiei nu s-a redus la acel ciclu de audiențe. Despre teologia trupului, Ioan Paul al II-lea a vorbit în mod constant în ultimii douăzeci de ani de Pontificat. Dintre textele principale trebuie amintite: *Scrisoarea către tineri* (1985); scrisoarea apostolică *Mulieris dignitatem* (1988), mai ales capitolele III și IV, care se referă la fundamentele biblice ale egalei demnități dintre bărbat și femeie; *Scrisoarea către familie* (1994), capitolele «Mascul și femelă i-a creat», «Alianța conjugală», «Unirea celor doi», predica de la prima celebrare în Capela Sixtină după restaurarea ciclurilor picturale ale lui Michelangelo (8 aprilie 1994); *Scrisoarea către femei* (1995).

Din *Mulieris dignitatem* vom cita cea mai frumoasă odă de iubire umană pe care ni s-a întâmplat s-o întâlnim în toată opera lui Ioan Paul al II-lea: «în descrierea biblică a exclamației primului om la vederea femeii create e o exclamație de admirație și de fascinație, care traversează întreaga istorie a omului pe pământ» (n. 10).

În *Scrisoarea către familie* există această rapidă privire asupra a cât de multe ne poate spune iubirea omenească despre iubirea lui Dumnezeu: «Folosind imaginea soțului pentru a vorbi despre Dumnezeu, Isus ne arată câtă paternitate și câtă iubire de Dumnezeu se reflectă în iubirea dintre un bărbat și o femeie care se unesc în căsătorie».

Patru ani mai devreme, în *Familiaris consortio* (noiembrie 1981) semnalase componenta biblică a iubirii dintre bărbat și femeie: «Cuvântul central al revelației, „Dumnezeu își iubește poporul ales”, este pronunțat și prin intermediul cuvintelor vii și concrete cu care bărbatul și femeia își mărturisesc iubirea conjugală». În *Iubire și responsabilitate* ajunsese chiar să spună că «iubirea carnală face și ea parte din iubirea de Dumnezeu» (Bibliografie 23, p. 69).

În această direcție, cuvintele cele mai lipsite de prejudecăți Ioan Paul al II-lea le rostește în scrisoarea către tineri: «Da! Prin intermediul acelei iubiri care se naște în voi, trebuie să-l vedeți pe Dumnezeu care este iubire (...) Când Isus spune „urmează-mă”, chemarea sa înseamnă: „urmează-mă pe mine care sunt soțul Bisericii, soția mea; vino, devino și tu soțul soției tale, devino și tu soția soțului tău” (...). Isus în calitate de soț „s-a

dăruit pe sine însuși” și pe toți soții și soțiile îi învață să se dăruiască după măsura deplină a demnității personale a fiecăruia și a fiecăreia. Isus ne învață iubirea conjugală. A porni pe drumul vocației matrimoniale înseamnă a învăța iubirea conjugală, în mod constant, zi de zi, an de an, iubirea în trup și în suflet» (31 martie 1985).

În predica rostită cu ocazia redeschiderii Capelei Sixtine, Ioan Paul al II-lea -referindu-se la nudurile lui Michelangelo — a definit în mod creativ capela vaticană ca «sanctuar al teologiei trupului omenesc» și printre altele a formulat următoarea sinteză a reflecției sale despre goliciunea primilor oameni: «Numai în fața ochilor lui Dumnezeu trupul uman poate să rămână gol și să-și păstreze intactă frumusețea» (8 aprilie 1994).

Dar ce sens are să vorbim despre teologia trupului? Ca răspuns la această obiecție, Papa face trimitere la reîncarnare, taina centrală a creștinismului: «Deoarece Cuvântul s-a întrupat, trupul a intrat, aş spune, pe ușa principală în teologie, adică în știința care are ca obiect divinitatea» (2 aprilie 1980).

Iată un exemplu al reflecției sale despre masculinitate și feminitate, văzute din perspectivă divină: «Masculinitatea și feminitatea sunt două întrupări diferite, adică două feluri de a fi trup, ale aceleiași ființe umane create după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Funcția sexuală e parte constitutivă a persoanei și nu doar un atribut al persoanei. Sexualitatea dovedește felul în care ființa umană s-a constituit ca el sau ea, în profunzimea sa trupească. Prezența elementului feminin, alături de cel masculin și împreună cu el, înseamnă o îmbogățire a omului în întreaga sa perspectivă istorică, inclusiv în istoria mântuirii sale» (id.).

Poate că afirmația cea mai îndrăzneță a lui Ioan Paul al II-lea în materie de teologie a trupului e aceea prin care, în volumul *Să trecem pragul speranței*, rezumă astfel mântuirea: «Bărbat și femeie i-a mântuit» (Bibliografie 14, p. 51; în ed. Rom., p. 76).

Și iată cum interpretează Papa «limbajul trupului», plecând de la percepția pe care o au iubiții în momentul dăruirii reciproce, într-un fel de recuperată inocență a goliciunii originare: «Cuvintele de iubire rostite de amândoi se concentrează asupra trupului, nu doar pentru că acesta constituie, prin el însuși, izvorul unei fascinații reciproce, dar mai ales deoarece asupra lui se oprește în mod direct și imediat atracția către cealaltă persoană, spre celălalt eu, feminin sau masculin, care în impulsul interior al sufletului generează iubirea» (Bibliografie 2, p. 70).

«Cuvintele „erau goi și nu se rușinau” pot și trebuie să fie înțelese ca o revelare — și totodată o redescoperire — a libertății care face posibil și califică sensul „matrimonial” al trupului» (id.). În opera de tinerețe cu titlul *Iubire și responsabilitate*, vorbește despre «absorbirea rușinii de către iubire» (Bibliografie 23, p. 139).

Există această profunzime antropologică și psihologică — la Ioan Paul al II-lea — chiar și atunci când face observații marginale despre sexualitate ca limbaj al iubirii, de exemplu în «Angelus»-ul din 26 iunie 1994: «*Sexualitatea constituie un „limbaj” în slujba iubirii și nu poate deci să fie trăită ca o pură instinctualitate*».

Teologia trupului — în dezbateră creștină contemporană — este expresia care se referă la recuperarea unei evaluări pozitive asupra sexualității și asupra aprecierii tandreții în raportul sexual. Ambele elemente au o amplă recurență în visul woytylian la o teologie a trupului! Dar ele sunt mai bine afirmate — să spunem: mai liber — în gestică sa.

Apropierea și tandrețea pe care Ioan Paul al II-lea reușește să le exprime totdeauna față de orice interlocutor nu sunt numai un dar al naturii, ci sunt și rodul unei îndelungate educații spre autostăpânire și s-au transformat într-un fel de reflex în teologia sa asupra trupului.

Ar trebui să interpretăm gestică lui Ioan Paul al II-lea în lumina scrierilor sale și să-i recitim scrierile ilustrându-le prin gestică sa. Am putea porni de la un capitol din *Iubire și responsabilitate* (1960, Bibliografie 23) care se intitulează «Tandrețe și senzualitate» și am putea termina cu scrisoarea din 7 aprilie 1995 către toți preoții catolici despre «importanța femeii în viața sacerdotală». Am putea adică să citim în cheie autobiografică acele scrieri și în mijloc am putea plasa nenumărate motto-uri din predicile sale, mai ales din cea adresată tinerilor.

«*Tandrețea își găsește motivația de a fi doar în cadrul iubirii*» spune acel capitol. Și continuă: «*Tandrețea este arta de a simți omul în întregime, toată persoana lui, toate impulsurile sale sufletești, chiar și cele mai ascunse, gândindu-te mereu la adevăratul lui bine*». Esența sa «*constă în tendința de a împărtăși stările sufletești ale altuia*». Dar nu înseamnă dădăceală și sentimentalism: «*Adevărata iubire omenească trebuie să cuprindă două elemente: tandrețea și o anumită fermitate*», pentru că «*nu trebuie să uităm că iubirea omenească înseamnă și luptă*» (id., pp. 146-151).

Pentru cel ce ar vrea să continue cercetarea, voi semnală încă un pasaj din *Iubire și responsabilitate*, scris de preotul și episcopul Wojtyła pe când

avea între treizeci și șapte și patruzeci de ani și în care cu siguranță se reflectă ceva din comportamentul său liber și respectuos față de femei: *«Tandrețea se naște din înțelegerea stării sufletești a altuia și tinde să-i comunice cât de aproape ne simțim de el (...). Sentimentul, prin chiar natura sa, îi apropie pe oameni. Astfel se naște nevoia de a le comunica celorlalți apropierea noastră interioară și de aceea tandrețea se exteriorizează în diverse acte care o reflectă: gestul de a lipi pe cineva de tine, de a-l îmbrățișa, sau pur și simplu de a-l lua de braț, anumite forme de sărut»* (id., p. 147).

De câte ori l-am văzut pe Ioan Paul al II-lea făcând aceste gesturi! Acolo unde spune «anumite forme de sărut», ne-am putea gândi la sărutările pe frunte pe care le împarte tinerelor fete. Și chiar și gestul de a le strânge la piept, când merg să-l salute pe treptele scenei, după ce le-a vorbit de la microfon, în cadrul zilelor tineretului și în alte prilejuri.

Ne amintim că l-am văzut pe Ioan Paul al II-lea aplecându-se din balconul nunțiatului, la San Jose di Costa Rica, pentru a se apropia de o chitaristă care sare să-l atingă din aer (3 martie 1983). Și ni-l amintim, doisprezece ani mai târziu, la Central Park din New York, atingând cu mâna pălăria cântăreței care animase sărbătoarea (7 octombrie 1995). Dar dintre toate amintirile legate de noutățile sale gestuale față de femei, cea mai frumoasă ține de Sydney, în Australia, la 26 noiembrie 1986, pe terenul de cricket: sărută fruntea tinerei care a rostit discursul de bun venit, ținându-i capul între mâini; iar după acel sărut, ia de mână două fete cu tricouri roșii, care fac parte din cor, unindu-se într-un lanț de treizeci de mii de oameni care leagă tot terenul, împreună cu ei se clatină și cântă, la sfârșit le îmbrățișează pe cele două de lângă el, strângându-le la piept și așezându-și o mână pe părul legat la spate cu o codiță.

El nu se teme de apropierea fizică și de contactul cu trupurile, așa cum lăsau impresia predecesorii săi, ci le caută și le valorifică până și ca metodă de «întâlnire» pastorală: *«Trebuie să mai străbat un drum destul de lung și sper să întâlnesc mulți oameni și să fiu aproape de ei. Caut s-o fac mereu în rugăciunile mele, dar vizita pastorală e un moment privilegiat, pentru că pot să vă ating și să vă îmbrățișez!»* (parohia Santa Giovanna Antida Thouret, Roma, 13 martie 1995).

Odată — improvizând un discurs în fața episcopilor din Indonezia, la Jakarta, în 13 octombrie 1989 — ajunge chiar să spună că *«cea mai bună realizare»* a misionarismului papal în această epocă *«e faptul de a merge, de*

a avea noi experiențe, de a se întâlni, de a se atinge», aproape de parcă ar vrea să indice contactul fizic drept punct culminant al întâlnirii pastorale.

Și iată-ne în fața scrisorii din 1995 despre «importanța femeii în viața sacerdotală»: un text cheie pentru a situa la dimensiunea potrivită meditația preotului Wojtyla despre iubire.

Am văzut că Ioan Paul al II-lea are față de femei o libertate și o tandrețe care mereu ne surprind. El ar vrea ca toți preoții să aibă acea libertate și acea tandrețe. Tocmai în acest scop scrie scrisoarea, revendicându-se de la îndemnurile pe care apostolul Pavel i le adresează discipolului Timotei în prima din epistolele pe care i le scrie: «Tratează femeile în vârstă ca pe mame, pe cele tinere ca pe surori, cu toată neprihănirea». Ioan Paul al II-lea completează acele învățături, adăugând că preotul vârstnic va trebui să le trateze pe fetele tinere ca pe niște fiice, deoarece *«funcția sa de autentică paternitate spirituală îi oferă „fii și fiice” întru Domnul»*.

În fiecare an, Wojtyla le scrie o scrisoare preoților, pentru ziua de Joia Sfântă: aceasta este a cincisprezecea astfel de scrisoare, cea mai personală și mai atrăgătoare. Iată limbajul liber pe care-l folosește Ioan Paul al II-lea: *«Pentru a trăi celibatul în mod matur și senin, pare să fie extrem de important ca preotul să dezvolte în adâncul sufletului său imaginea femeii ca soră»*.

Și iată cuvintele intense pe care le găsește pentru a exprima acest raport greu și nobil: *«Fără îndoială că „sora” reprezintă o manifestare specifică a frumuseții spirituale a femeii, dar eae- în același timp — revelație a intangibilității sale»*.

Impresionante sunt cuvintele pe care le dedică fetei la vârsta maturității care învață *«să se dăruiască în calitate de soră»* și astfel dezvoltă *«o unică maternitate spirituală»*: *«Această dăruire dezinteresată, de fraternă feminitate, iradiază de lumină întreaga existență, provoacă cele mai bune sentimente de care este capabil un bărbat și lasă totdeauna în urma sa un semn de recunoștință pentru binele oferit cu gratuitate»*.

Scrisoarea ne spune ceva despre modul în care omul Wojtyla a reușit să iubească orice figură de femeie, neavând niciodată vreuna în casa ori în viața lui de bărbat. El a ajuns la acel rezultat făcând să crească în sufletul său imaginea femeii ca soră.

Poate că nu greșim închipuindu-ne că gesturile de libertate afectivă ale lui Ioan Paul al II-lea valorează mai mult decât cuvintele sale: ne vorbesc, adică, în modul cel mai complet, despre sentimentul său față de teologia

trupului. Și poate că ne e permis să conchidem cu speranța că noutatea gestică a acestui Papă va putea prefigura o analogă noutate verbală, în rândul succesorilor săi. Niciodată nu ne-am fi închipuit că la numai douăzeci de ani de la Pontificatul lui Pius al XII-lea, acel «Pastor angelicus» care părea a nu avea trup, vom primi darul unui Papă în stare să strângă la piept fetele ca un părinte propriile fiice! Ce ne-ar împiedica, deci, să ne închipuim venirea unui alt Papă care să ofere logica întregire în cuvânt a acestei noutăți gestuale și să ne împărtășească acea teologie a trupului pe care Ioan Paul al II-lea a visat-o și ne-a făcut s-o visăm?

Gândindu-ne mai bine, în ciuda dificultății materiei înfruntate în prezentul capitol, am ajuns la convingerea că aici se află partea cea mai adâncă din Papa Wojtyła, legatul său cel mai bun pentru viitor. El, în această direcție, a sugerat mai multe decât a spus, a făcut mai multe decât a declarat. Ne-a obligat să-i citim gesturile de parcă ar fi predici și să-i înțelegem predicile în lumina gesturilor făcute. Să descifrăm culisele teologiei trupului, prin intermediul semnelor gestualității sale pontificale. În această profunzime ni se pare că l-am iubit pe Ioan Paul al II-lea mai mult decât în orice alt aspect al activității sale.

LE VORBEȘTE TINERILOR ISLAMIȘTI LA CASABLANCA

Sfidarea față de Islam străbate întregul Pontificat. Nu e o sfidare în sensul de competiție — sau cel puțin nu e astfel în intenția lui Ioan Paul al II-lea —, ci în direcția apropierii, care se dovedește la fel de dificilă. Ca o aplicare a opțiunilor Conciliului Vatican II privind dialogul cu religiile necreștine și pentru a remedia situațiile tot mai inconfortabile cu care se confruntă comunitățile catolice din țările musulmane, Papa încearcă personal apropierea directă de lumea Islamului.

Primul gest important e așa-numita «predică de la Casablanca adresată tinerilor islamiști»: suntem în august 1985.

Peste un an și ceva, va urma ziua de la Assisi pentru pace, la care vor fi prezenți și musulmani, care acceptă invitația Papei de a se întâlni cu toate religiile din lume într-o mărturie de rugăciune și post. Vom povesti situația în capitolul 23.

Relevante vor fi, pentru apropierea de Islam, lunga vizită (o săptămână!) în Indonezia, în octombrie 1989, și cea foarte scurtă (șapte ore) în Tunisia, în aprilie 1986.

Mai importante se vor dovedi intervențiile în legătură cu războaiele din Liban, din Golf și din Bosnia. Mai ales despre cel din Golful Persic

(ianuarie-februarie 1991), când Ioan Paul al II-lea a exprimat o opoziție radicală față de intervenția armată împotriva Irakului, hotărâtă de O.N.U. Și condusă de S.U.A., reușind să-i semnaleze Islamului că Biserica catolică nu se mai confundă cu interesele, cultura și războaiele Occidentului. Vom vorbi despre aceasta în capitolul 32.

În sfârșit, vom vorbi la vremea sa — în capitolul 33 — despre călătoria la Kartum (februarie 1993): cea mai îndrăzneată dintre ieșirile lui Ioan Paul al II-lea pe teritoriile Islamului, efectuată tocmai pentru a implora un minim de libertate pentru comunitățile creștine din sudul țării.

Acest ansamblu de gesturi configurează una dintre inițiativele cele mai originale ale Pontificatului, ca o aplicare creativă a Conciliului Vatican II. Pentru prima dată, un Papă vorbește în fața unor mulțimi islamice. Pentru prima dată îi numește «frați» pe musulmani, recunoscându-i ca atare nu doar în comunitatea umană ci în Avram, ca aparținători adică ai marii familii de adoratori ai unui singur Dumnezeu (monoteism), care ascultă de un singur Patriarh. Pentru prima dată îi invită la întâlniri de rugăciune. Pentru prima dată recunoaște ca mai puțin «conformă cu Evanghelia» metoda Crudiadelor pentru apărarea credinței (12 februarie 1995).

Această aventuroasă căutare a unei apropieri directe de Islam — urmărită cu tenacitate, în ciuda modestiei rezultatelor — nu apare deloc încheiată, în momentul în care scriem, adică în pragul împlinirii a douăzeci de ani de Pontificat: în vederea Marelui Jubileu, Ioan Paul al II-lea le-a propus evreilor și musulmanilor o întâlnire pe Muntele Sinai, de organizat probabil în anul Două mii, în numele lui Avram și al lui Moise. Și tot în vederea Jubileului a lansat din nou vechea sa aspirație (vezi capitolul 17) de a parcurge itinerariul biblic al lui Avram, Moise și Isus, care ar trebui să-l ducă din Irak în Siria, în Iordania, în Egipt, în Israel și în Liban: dacă ar putea să-l străbată, itinerariul l-ar pune în contact cu șase popoare musulmane, dintre care până azi a întâlnit doar unul singur — cel libanez: și ne vom referi la aceasta în capitolul 36, despre călătoriile la Sarajevo și Beirut.

La începutul aventurii se află, deci, vizita în Maroc, la 19 august 1985, realizată la invitația Regelui Hassan al II-lea și care îi permite să vorbească în fața a cincizeci de mii de tineri islamisti, pe un stadion din Casablanca, cu prilejul «Jocurilor panarabe». Este primul Papă din istorie care se încumetă la această evanghelizare hazardată — care ni-l amintește pe Francisc din Assisi — în fața unei mulțimi islamice.

Cinci mii de tineri în trening acoperă covorul de iarbă din centrul stadionului și coordonează aplauzele, dau drumul în aer la mănunchiuri de baloane colorate cu imaginile Regelui și ale Papei. Cine știe dacă ascultă măcar unul dintre ei sau dintre colegii din tribună! Dar cine poate spune că niciunul dintre ei nu aude cel puțin un cuvânt? Iar atât îi este de ajuns acestui Papă în căutare de ascultători.

Hasan al II-lea îl prezintă pe Wojtyła «ca educator și apărător al valorilor comune Islamului și Creștinismului». Ioan Paul al II-lea folosește un limbaj simplu, de prim contact cu un public necunoscut: *«Vin astăzi la voi în calitate de credincios. Aș vrea să mărturisesc aici despre ceea ce cred că e spre binele fraților mei oameni și despre ceea ce, din experiență, consider util pentru toată lumea»*.

Nu spune lucruri noi, repetă ceea ce s-a afirmat la Conciliul Vatican II despre dialogul cu urmașii lui Mahomed. Dar înmânează acel mesaj chiar destinatarilor: în aceasta constă noutatea și nu e puțin lucru.

Noutatea abordării directe îi sugerează Papei un apel la depășirea războaielor din trecut și la întâlnirea dintre credincioși.

«Creștini sau musulmani, am avut aproape totdeauna neînțelegeri reciproce și uneori, în trecut, ne-am regăsit pe poziții opuse și ne-am consumat energiile în polemici și războaie. Eu cred că Dumnezeu ne cheamă, azi, să ne schimbăm vechile obiceiuri. Trebuie să ne respectăm. Și trebuie de asemenea să ne stimulăm reciproc în opere de binefacere pe calea indicată de Dumnezeu. (...) într-o lume care dorește unitatea și pacea, dar care experimentează, cu toate acestea, mii de tensiuni și conflicte, credincioșii vor trebui să ajute prietenia și unirea dintre oamenii și popoarele care formează pepământ o singură comunitate».

Mediul este creativ pentru Ioan Paul al II-lea și iată că îi permite de-a dreptul să schițeze un gest de «iertare»: temă care va deveni o dominantă a Pontificatului în anii nouăzeci, dar care aici — la jumătatea anilor optzeci și pe pământ musulman — e o extraordinară premieră. Cu o invocație finală către «Domnul cel bun și infinit milostiv» (care e o formulă prezentă atât în

Biblie, cât și în Coran), Pontiful le cere atât creștinilor cât și musulmanilor *«sentimente de milă și înțelegere, de iertare și împăcare, de supunere și colaborare»*.

Există ceva emoționant în această încredere fără limite în puterea cuvântului, rostit de la frate la frate, cu care Papa își lansează apelul către musulmani. În numele comunei apartenențe la omenire și la *«marea familie a credincioșilor»*. Dar și în numele descendenței comune din Avram, părintele tuturor credincioșilor. Există o evoluție creativă în denumirea de «frați» pe care Ioan Paul al II-lea o extinde asupra musulmanilor și care nu cunoaște precedente istorice, în limbajul Papilor.

Titlul de «frați» adresat urmașilor Islamului sună ca promisiunea unei noi atitudini și într-adevăr s-a tradus în invitarea islamiștilor de a participa la zilele de rugăciune de la Assisi în 1986 și 1993. Faptul de a-i numi «frați» și de a-i invita la întâlniri de rugăciune e probabil o opțiune personală, sugerată lui Wojtyla de geniul său practic: dacă vor învăța cu adevărat să se roage împreună — se va fi gândit Papa — creștinii și musulmanii nu se vor mai război între ei.

Încă din zorii Pontificatului se *hazardează*. Ioan Paul al II-lea să-i numească frați pe urmașii profetului Mahomed. La 10 decembrie 1978, când abia a fost ales ca Papă de două luni, în cadrul unui apel la pace în Liban, invocând-o pe Măria, «regina păcii», exclamă: *«Știm că Maica Domnului e înconjurată cu mare venerație și de către frații noștri musulmani»*.

Trei ani mai târziu, apare în sfârșit prilejul cu care Ioan Paul al II-lea își promite să-i numească pe musulmani — să-i salute, adică, folosind titlul pe care marea tradiție creștină îl rezervă fraților întru credință, care sunt ceilalți botezați — nu vorbind de la o fereastră din Roma, ci strângându-le mâna, pe un ținut luminat de soarele Islamului, îndrăzneala manevrei papale ne-o semnalează cronica acelei prime pronunțări: totul se regăsește într-un discurs pregătit pentru o întâlnire care n-a mai avut loc, datorită absenței destinatarilor. Suntem în Nigeria, la 14 aprilie 1982, la Kaduna, în nordul musulman, iar Wojtyla e obligat să-și citească textul — totuși important — la aeroport, în fața autorităților venite să-l salute, deoarece întâlnirea cu șefii musulmani, programată în mod normal, nu s-a ținut: șefii nu s-au prezentat, aparent datorită unor disensiuni între ei, dar unele ziare îl vor acuza pe Papă de a fi răspunzător — împreună cu predecesorii săi — de Cruciadele medievale. Oricum, și autoritățile

prezente la aeroport erau de religie musulmană, iar Papa le-a vorbit astfel: *«Noi toți, creștini și musulmani, trăim sub soarele unui unic Dumnezeu milostiv. Credem cu toții într-un singur Dumnezeu creator al omului. Proclamăm puterea lui Dumnezeu și apărăm demnitatea omului ca slujitor al lui Dumnezeu. Îl iubim pe Dumnezeu și recunoaștem supunerea noastră totală în fața lui. În acest sens putem deci să ne numim unii pe ceilalți frați și surori în credința într-un singur Dumnezeu»*.

Șapte ani mai târziu, Wojtyła va folosi de două ori expresia «frații musulmani» într-o *Scrisoare apostolică adresată tuturor episcopilor Bisericii catolice despre situația din Liban*, publicată la 26 septembrie 1989. În aceeași zi, publică și un apel către musulmani, cărora li se adresează ca unor frați întru credință, spunând: *«Cum am putea noi, credincioșii, fiii lui Dumnezeu cel milostiv, Creatorul nostru, Călăuza noastră, dar și*

Judecătorul nostru, să rămânem indiferenți în fața unui întreg popor care moare sub ochii noștri?».

Textul cel mai important în care Ioan Paul al II-lea îi numește pe musulmani frați întru credință e o rugăciune pe care o include în veghea pentru pacea în Europa, pe care o prezidează la Assisi, în 10 ianuarie 1993, când musulmanii sunt citați împreună cu evreii și creștinii ca frați, întrucât sunt fiii lui Avram: *«Pentru toți aceia care îl recunosc pe Avram ca părinte în credință, evrei, creștini, musulmani: ca să dispară orice neînțelegere și obstacol și cu toții să colaboreze la construirea păcii»*.

Această rugăciune e unică în liturghia catolică. Aici musulmanii sunt amintiți pe ultimul loc, întrucât sunt, din punct de vedere istoric — față de creștini —, *frații mai mici* născuți din Avram, tot așa cum primii sunt evreii, *frații mai mari*. Dar, pe undeva, în acea zi (privirea era ațintită spre Bosnia și spre soarta populației musulmane, prigonite de șerbi și croați), musulmanii erau primii în atenția Papei. Și într-adevăr, acea rugăciune a fost citită în limba arabă, pentru că la acea liturghie Papa a vrut ca Europa să se roage *pe toate limbile sale*: iar în Europa, încă de atunci, trăiau 15 milioane de musulmani, din care jumătate de limbă arabă.

În limbajul creștin, cuvântul *frate* amintește alți termeni, cum sunt iubirea și iertarea. Ioan Paul al II-lea nu se teme să folosească toți termenii, atunci când li se adresează fraților islamiști. Deja îl definise «frate» pe Aii Agca, cu ocazia vizitei pe care i-a făcut-o la închisoare (vezi capitolul 15), când

le-a spus ziariștilor: «*I-am vorbit ca unui frate pe care l-am ieriat și care se bucură de încrederea mea*» (27 decembrie 1983).

«Curajul iertării» spune adesea Ioan Paul al II-lea și folosește această expresie și cu referire la extremismul islamic. Utopie, rătăcire a celui ce caută consolare în cuvinte, fiind jignit de fapte? Nu, e ceva mai mult: cuvântul iertare folosit de Papă cu referire la Islam nu e vorbă goală, iar un fapt îngrozitor din primăvara anului 1996 a demonstrat că există o acoperire nobilă, plătită cu vieți omenești.

La 24 mai 1996, un «Grup islamic armat» din Algeria anunță că a «tăiat gâtulejul» celor șapte călugări răpiți în noaptea de 26 spre 27 martie și astfel vorbește Ioan Paul al II-lea la 26 mai, în duminica de Rusalii: «*în ciuda profundeii noastre îndurerări, îi mulțumim lui Dumnezeu pentru mărturia de iubire dată de acei fii ai credinței. Fidelitatea și coerența lor fac onoare Bisericii și cu siguranță vor reprezenta sămânța împăcării și a păcii pentru poporul algerian, cu care se solidarizaseră. Fie ca rugăciunea noastră să ajungă și la familiile lor, la Ordinul cistercensilor și la mica noastră comunitate eclezială din Algeria: în această tragică încercare, să nu-și piardă curajul iertării și puterea speranței, bazate pe Isus cel care a învins moartea*».

Să vorbești despre iertare ca răspuns la excesele integralismului islamic ar suna ca o nebunie, sau de-a dreptul ca o provocare, dacă radicalitatea evanghelică a iertării n-ar fi pe larg dovedită — în acești ani — de creștinii care trăiesc în ținuturile Islamului. Un extraordinar document al spiritualității iertării a ieșit la lumină tocmai cu ocazia masacrării călugărilor algerieni: priorul lor — prevăzându-și destinul — le trimisese rudelor sale acest testament, care poartă data de 1 ianuarie 1994:

«Dacă mi s-ar întâmpla într-o zi (fie chiar și azi) să cad victima terorismului care pare că vrea să-i cuprindă acum pe toți străinii ce trăiesc în Algeria, mi-ar plăcea ca oamenii din comunitatea mea, Biserica mea, familia mea să-și amintească faptul că mi-am închinat viața lui Dumnezeu și acestei țări (...).

Am trăit destul pentru a mă considera complice al răului ce pare, o vai, să prevaleze în lume, și inclusiv al celui care mă poate lovi orbește. Mi-ar plăcea, dacă ar apărea acel moment, să am tresărirea de luciditate care mi-ar permite să-i cer iertare lui Dumnezeu și fraților mei oameni, și în același timp să-l iert din adâncul inimii pe cel care mă va răni» (Bibliografie 76, p. 151s).

Pentru Papa Wojtyła, frontiera Islamului a fost cel mai greu de trecut. În ciuda lipsei răspunsurilor, el continuă să sondeze această frontieră cu mesajul frăției și al iertării. Nu a fost doar încercarea din Maroc, după cum am amintit-o deja. El ar fi făcut bucuros mai mult, ba chiar și azi ar face mai mult, dacă i s-ar oferi posibilitatea. Acest dialog — care s-a purtat la bordul avionului care îl aducea pe Papă de la Nairobi la Casablanca, în acel 19 august 1995 — s-ar putea repeta și azi:

«- Sfinția Voastră, ați merge în Libia sau în Arabia Saudită?

— *Da. Cum a spus Pius al XI-lea, aș fi dispus să vorbesc și cu diavolul, dacă e vorba despre adevăr, religie și drepturile omului.*

— Ați merge la Meca?

— *Din punctul de vedere al sensibilității mele, da. Însă sensibilitatea lor poate că e diferită».*

VIZITEAZĂ SINAGOGA DIN ROMA ȘI RECUNOAȘTE ISRAELUL

Durează o oră și un sfert, la 13 aprilie 1986, întâlnirea Papei cu evreii, la Sinagoga din Roma. Pontiful îl îmbrățișează de două ori pe rabinul șef Elio Toaff. Le spune «frați evrei» gazdelor sale. Recită un psalm în limba lor. Deploră oprimarea evreilor de care s-au făcut vinovați Papii care l-au precedat. Își amintește înfiorat de «genocidul» decretat de Hitler. Evreii îl aplaudă cu neașteptată căldură, în fiecare dintre aceste momente.

E prima dată când un Papă intră într-o sinagogă. Ceremonia este transmisă de televiziunile de pe glob. Puține alte gesturi ale acestui Pontificat găsesc atâta aprobare generală, în lumea largă.

Cei doi purtători de cuvânt evrei care vorbesc înaintea Papei, președintele comunității israelite din Roma, Giacomo Saban, și rabinul șef Elio Toaff, țin discursuri dure. Mai ales Saban, care amintește de tăcerea lui Pius al XH-lea în legătură cu tragedia evreiască din ultimul război mondial și îi cere Papei recunoașterea statului Israel. Aceeași cerere, într-o formă mai puțin politică și mai religioasă, o repetă și foarte respectatul Toaff. Papa nu face nicio referire la Israel. Îl apără, în schimb, indirect, pe Pius al XII-lea, insistând asupra ospitalității oferite evreilor în timpul ultimului război mondial în atâtea așezăminte religioase și «chiar în cetatea Vaticanului».

Saban îi amintise pe Papii care ordonau să fie arse cărțile în ebraică și pe Pavel al IV-lea care a instituit ghetto-ul din 1555, reducându-i pe evrei «la mizerie economică și culturală, privându-i de unele din cele mai importante drepturi». Asupra acestui aspect, Papa face afirmația cea mai angajantă:

«Actele de discriminare, de nejustificată limitare a libertății religioase, de oprimare chiar și pe planul libertății civile, față de evrei, au fost în mod obiectiv manifestări extrem de deplorabile. Da, încă o dată, prin intermediul meu, Biserica, prin cuvintele bine cunoscutului decret „Nostra Aetate” (nr. 4), deploră ura, persecuțiile și toate manifestările de antisemitism îndreptate împotriva evreilor în toate timpurile și de către oricine. Repet: de către oricine». La acest punct pornesc aplauze îndelungi. E evident că repetarea cuvintelor *«de către oricine»*, după toate acele referințe ale lui Saban la actele reprobabile ale Papilor, vine să arate că Pontiful vrea în mod deschis să «deplore» opresiunea exercitată de către Papi și de guvernarea lor.

«Un cuvânt de oroare și dispreț — continuă Papa — aș vrea încă o dată să exprim despre genocidul decretat în timpul ultimului război mondial împotriva poporului evreu și care a dus la holocaustul a milioane de victime nevinovate». Aplauzele cele mai spontane le obține folosind de patru ori expresia *«frați»*, pentru a li se adresa ascultătorilor săi. La început spunând *«Dragi prieteni și frați»*. Și spre sfârșit: *«Sunteți frații noștri îndrăgiți și, într-un fel, s-ar putea spune, frații noștri mai mari».*

Papa și rabinul, care citesc fiecare câte un psalm și pronunță cuvinte comune de colaborare, ambii în haine albe, așezați pe două scaune apropiate: aceasta este imaginea pe care au văzut-o în ziua respectivă milioane de oameni din lumea întreagă. Și au văzut mulți evrei înlăcrimați în Sinagogă și pe Papa însuși extrem de emoționat. Nimic sau puține noutăți — în cuvinte — față de cotitura hotărâtă de Conciliul Vatican II. Dar un gest îndrăzneț, pentru a împinge lucrurile spre o realizare concretă. Vatican II îndemnase Biserica să-și schimbe atitudinea. Ioan Paul al II-lea — împins de geniul său pragmatic și gestual — le arată catolicilor care ar putea fi noua atitudine.

Prin simplitatea unui fapt la mintea tuturor, vizita la Sinagoga din Roma rezumă cu eficacitate multipla inițiativă a lui Ioan Paul al II-lea față de evrei. Pentru a ne întoarce la începuturi, trebuie să ne amintim mai întâi omagiul emoționat, rostit la piatra funerară de la Auschwitz, la 7 iunie 1979, în timpul primei vizite în Polonia: *«Tocmai acest popor, care a primit de la Dumnezeu porunca „să nu ucizi”, a dovedit prin propria sa persoană, în mod concret, ce înseamnă să ucizi. Prin fața acestei pietre funerare, nimănui nu-i este permis să treacă mai departe cu indiferență»* (vezi capitolul 9).

Omagiul în fața pietrei funerare de la Auschwitz constituie un precedent decisiv pentru a înțelege inițiativa vizitei la Sinagogă. Folosind o expresie din acea predică, am putea spune că vizita la Sinagogă i se cuvenea celui *«Papă care a venit pe tronul Sfântului Petru din dioceza pe al cărei teritoriu se află lagărul de la Auschwitz»*. Și a cărei aventură umană și creștină trecuse deja (am amintit-o în primul capitol) prin Sinagogile din Cracovia și din Wadowice.

Dar, la rândul său, îmbrățișarea cu frații mai mari din Sinagoga de la Roma e destinată să producă alte gesturi. Un an mai târziu, va fi întâlnirea cu comunitatea evreiască din Statele Unite, la Miami, la 11 septembrie 1987, pregătită de o scrisoare din august, același an, către președintele Conferinței episcopale a Statelor Unite, unde Ioan Paul al II-lea formulează această declarație — încă generică, dar explicită — de căință pentru persecuțiile din trecut:

«Nu există nicio îndoială că suferințele îndurate de către evrei sunt și pentru Biserica catolică un motiv de sinceră durere, mai ales dacă ne gândim la indiferența și uneori resentimentul care, în anumite circumstanțe istorice, i-au despărțit pe evrei și pe creștini. Cu siguranță, aceasta ne obligă la decizii încă și mai ferme de cooperare în direcția justiției și a adevăratei păci».

La începutul anilor nouăzeci, vor apărea alte două prilejuri în care — prin cuvinte însoțite de gesturi: combinație mereu creativă pentru Ioan Paul al II-lea — schimbarea de atitudine față de «frații mai mari» va cunoaște evoluții importante. Primul e o liturghie de penitență, care are loc în Bazilica Sfântul Petru, la închiderea Sinodului european, la 7 decembrie 1991: celebrare extraordinar de importantă, la care ne vom întoarce în capitolul 29, referindu-ne la eșecul ecumenic ce îl va conduce pe Ioan Paul al II-lea spre examenul sfârșitului de mileniu, cea mai originală dintre toate inițiativele sale. Ei bine, în timpul acelei liturghii, în momentul de *«confessio peccati»* (mărturisirea păcatelor) este citită o invocare către iertare pentru pasivitatea creștinilor față de Shoah, care constituie textul cel mai explicit, în materie, autorizat până în acel moment de către Papă:

«Doamne care ne-ai eliberat, în comunitățile creștine din Europa nu totdeauna am aplicat poruncile tale ci, încrezându-ne doar în puterile omenești, am urmat logica pământească a războaielor religioase, prin lupte ale creștinilor împotriva creștinilor, prin pasivitatea în fața persecuțiilor și

a holocaustului evreiesc, prin condamnarea atâtor oameni virtuoși. Iartă-ne și fie-ți milă de noi».

Al doilea prilej e oferit de a cincizecea aniversare a Shoah și este folosit de Ioan Paul al II-lea pentru a adresa un viguros salut către «*frații evrei*» prezenți în Piața Sfântul Petru la 18 aprilie 1993:

«într-o profundă solidaritate cu acel popor și în acordul întregii comunități catolice, aș vrea să-mi readuc în minte unele evenimente groaznice, deja îndepărtate în timp, dar cioplite în amintirea multora dintre noi: zilele Shoah au marcat o adevărată noapte a istoriei, înregistrând crime nemaiîntâlnite împotriva lui Dumnezeu și a omului. Cum să nu fim alături de voi, iubiți frați evrei, pentru a evoca în rugăciune și meditație o atât de dureroasă aniversare? Fiți siguri: nu susțineți singuri greutatea acestei amintiri; noi ne rugăm și veghem alături de voi, sub privirile lui Dumnezeu cel sfânt și just, generos în milă și iertare».

Roadele cele mai importante ale vizitei la Sinagogă sunt — până azi — trei: acordul cu Israelul de la 30 decembrie 1993 (care instituie legăturile diplomatice anunțate la 15 iunie 1994), documentul despre Shoah din martie 1988, includerea problemei ebraice în actul penitențial jubiliar deja programat pentru ziua Cenușii din anul 2.000 (vezi capitolul 38).

We Remember: a reflection on the Shoah (Ne amintim: o reflecție despre Shoah) este titlul documentului publicat la 16 martie 1998 de Comisia pentru raporturile religioase cu Ebraismul și însoțit de o scrisoare a lui Ioan Paul al II-lea care subscrie la conținutul său. Shoah primește definiția de: «*Pată de neșters în istoria secolului*», «*strigătoare nedreptate*», «*strigătoare tragedie*», «*una din principalele drame ale istoriei acestui secol*», «*oribil genocid*», «*enormitatea crimei*», «*depășește capacitatea de exprimare a cuvintelor*», «*oribilă dramă*».

În document există paragrafe de mare interes — și în premieră pentru un act emis de Vatican — despre «*păcatul*» istoric al antiiudaismului. Se vorbește despre «*sentimentele de suspiciune și de ostilitate întinse de-a lungul câtorva secole, pentru care, din păcate, și creștinii s-au făcut vinovați*». Se recunoaște că «*grupuri surescitate de creștini*», încă de la începutul preluării puterii, în imperiul roman, «*luau cu asalt sinagogile*» la fel ca și templele păgâne.

Se admite că — de-a lungul secolelor creștine — evreii au fost supuși «*unei discriminări generalizate, care sfârșea uneori în expulzări sau tentative de convertire forțată*» și că, în vremuri de criză, «*minoritatea*

ebraică a fost de mai multe ori făcută țap ispășitor, devenind astfel victima unor violențe, jafuri și chiar masacre».

«Erorile și greșelile» creștinilor în anii celui de-al doilea război mondial sunt indicate astfel: «unii au dobândit avantaje de pe urma situației» de persecuție a evreilor,

«alții au fost călăuziți de invidie» în participarea lor la persecuții, alții chiar văzând și știind «nu au fost destul de puternici pentru a-și înălța vocea în protest».

Se ajunge, în sfârșit, la aceste pasaje care constituie deja un «act de penitență», după cum stă scris în mod explicit:

«Creștinii le-au oferit oare orice sprijin posibil evreilor? Mulți au făcut-o, dar alții nu. Cei care au dat ajutor pentru salvarea cât mai multor evrei, până la punctul de a-și pune propriile vieți în pericol de moarte, nu trebuie să fie uitați (...). Alături de asemenea curajoși bărbați și femei, rezistența spirituală și acțiunea concretă a altor creștini nu a fost aceea la care ne-am fi putut aștepta din partea discipolilor lui Isus. Nu putem cunoaște câți creștini, în țările ocupate sau guvernate de forțele naziste sau de aliații lor, au constatat cu oroare dispariția vecinilor lor evrei, și totuși nu au fost destul de puternici pentru a-și ridica vocea în protest. Pentru creștini, această mare greutate care apasă pe conștiința fraților și surorilor lor în timpul ultimului război mondial trebuie să fie un îndemn la căință. Deplorăm profund erorile și greșelile acestor fii și fiice ale Bisericii (...). Acesta e un act de căință (teshuva): ca membri ai Bisericii, împărtășim atât păcatele cât și meritele tuturor fiilor săi (...). Dorim să transformăm conștientizarea păcatelor trecutului într-un angajament ferm față de un nou viitor, în care să nu mai existe sentimente antiiudaice în sânul creștinilor și sentimente anticreștinești în sânul evreilor (...). Semințelor infectate ale antiiudaismului și ale antisemitismului nu mai trebuie să le permitem niciodată să-și înfigă rădăcinile în sufletul omului».

Mulți au fost pașii făcuți de Ioan Paul al II-lea spre evrei, de la vizita din Sinagogă până azi, și totuși drumul său nu e deocamdată încheiat. El tinde în mod ideal spre o cerere de iertare pentru persecuțiile din istorie, ceea ce încă nu s-a realizat, dar ale cărei împrejurări au fost pregătite și ar putea stinge — sau redimensiona — insatisfacția pe care evreii o manifestă în mod punctual în fața oricărei pronunțări a Papei sau a Vaticanului în problema lor: evenimentul s-ar putea produce la 7 martie 2000, ziua

Cenușii, când va avea loc o liturghie de penitență la Circo Massimo, la Roma, însoțită de o «solicitare a iertării».

Acel act de penitență ar putea fi momentul de cerere a iertării spre care pare să tindă întregul drum către frații mai mari, parcurs până azi de Ioan Paul al II-lea. Se presupune că «solicitarea iertării» prevăzută pentru acea zi va trebui să se refere la Inchiziție, antiiudaism și lipsa de fidelitate a catolicilor din zilele noastre (vezi capitolul 39). În ceea ce-i privește pe evrei, după recunoașterea greșelii, după formularea căinței -prin documentul *We Remember* —, nu mai rămâne de făcut decât actul adresat direct interlocutorilor: fraților, iertați-ne! Evoluția pe care am reconstituit-o în acest capitol ne împinge să ne închipuim că acest gest reprezintă dreptul — mai mult decât datoria — lui Ioan Paul al II-lea.

ÎN NUMELE PĂCII CHEAMĂ RELIGIILE LA ASSISI

La jumătatea anilor optzeci, printr-o serie de inițiative tinzând spre același scop, Ioan Paul al II-lea lărgeste orizonturile Pontificatului, sub semnul misionarii popoarelor. Această relansare misionară e rezumată într-un al doilea motto al Pontificatului — după cel inițial «deschideți-i ușile lui Isus» — formulat astfel în enciclica *Dominum et vivificantem* (mai 1986): «*în perspectiva celui de-al treilea mileniu, trebuie să privim în depărtări și să mergem în larg, știind că vântul suflă acolo unde vrea*». Momentele de deschidere a acestei etape sunt călătoria în Africa din august 1985 și cea în India din ianuarie-februarie 1986. Momente mature sunt vizita la Sinagoga din Roma în aprilie 1986 și ziua de rugăciune și post pentru pace care are loc la Assisi în octombrie 1986, cu participarea tuturor religiilor mondiale mai importante. Această etapă are o bătaie lungă și va culmina, în ianuarie 1991, cu enciclica *Redemptoris missio*, care în momentul apariției a fost neglijată de mass-media, deoarece a fost publicată în săptămânile cele mai fierbinți ale războiului din Golf, iar azi e pe nedrept uitată de comentatorii Pontificatului.

Ziua de la Assisi (27 octombrie 1986) e momentul cel mai creativ al acestui avânt de înaintare în larg, care a dislocat deja figura papală în mai multe scenarii inedite. În ultimele două capitole l-am văzut pe Ioan Paul al II-lea care, pentru prima dată — în viața sa și a tuturor Papilor — predică în fața unei mulțimi musulmane și pentru prima dată intră într-o Sinagogă. Și iată-l la Assisi — de asemenea în premieră — înconjurat de bonzi și imami, preoți animiști și rabini, șintoști și siki, jainiști și zoroastrieni.

Ziua are loc în octombrie, dar ideea unei «întâlniri de rugăciune pentru pace» fusese lansată de Papă la 25 ianuarie, în timpul unei slujbe ecumenice la Bazilica Sfântul Pavel în afara zidurilor Romei. *«Sfântul Scaun dorește să contribuie la apariția unei mișcări mondiale de rugăciune pentru pace care, depășind granițele unei singure națiuni și implicând credincioșii tuturor religiilor, să ajungă să îmbrățișeze lumea întreagă»*, a spus Ioan Paul al II-lea anunțând că tocmai *«demara consultații cu persoane responsabile nu numai din diferitele Biserici și Comuniuni creștine, dar și din alte religii ale lumii, pentru a promova împreună cu ele o întâlnire specială de rugăciune pentru pace, în orașul Assisi»*.

Inițiativa Papei era nouă, dar venea pe un teren pregătit. Din 1968, exista o «Conferință mondială a religiilor pentru pace», care ținea reuniuni periodice, cu participarea tot mai amplă și fermă a diverselor grupuri religioase. Chiar în 1986, Consiliul Ecumenic al Bisericilor de la Geneva începea pregătirea unei Conferințe Mondiale a Bisericilor Creștine pe tema «Justiție, pace și salvarea creaturilor» care va avea loc la Seul în 1990.

La 12 decembrie 1985, primatul anglican Robert Runcie anunțase — cu ocazia întâlnirii Reagan-Gorbaciov de la Geneva — că tocmai pregătea o «întâlnire religioasă la vârf pentru pace». Biserica ortodoxă rusă încă din iunie 1977 găzduise la Moscova o Conferință mondială pe tema «fețele bisericești pentru o pace durabilă».

Vremurile erau pregătite pentru un gest de mari dimensiuni. Ioan Paul al II-lea a îndrăznit să-l facă și n-a întâlnit refuzuri semnificative. Ziua s-a desfășurat fără incidente și a avut un ecou extraordinar în lume, cum nu avusese nicio altă întâlnire interconfesională sau ecumenică. A fost inițiativa pontificală cel mai favorabil întâmpinată în afara Bisericii catolice.

Niciodată o întâlnire interconfesională nu putuse conta pe o reprezentare atât de amplă și la asemenea nivel: 160 de invitați oficiali, pentru 60 de delegații, prezente în numele a 32 de organizații creștine, 2 ebraice și 26 necreștine. Delegațiile necreștine nu totdeauna au fost considerate de către observatori ca fiind pe deplin reprezentative pentru religiile lor de apartenență, mai ales în ceea ce privește Islamul și Hinduismul: dar trebuie să ținem seama de lipsa unei organizări centralizate, sau chiar a vreunui organism oarecare de reprezentare generală, în cadrul acestor religii. Cât privește, în schimb, lumea creștină, putem afirma cu siguranță că — în afară de adunările Consiliului Ecumenic al Bisericilor — n-a mai existat

niciodată o întâlnire ecumenică unde toate direcțiile religioase și toate Bisericile mai importante să fi fost prezente la un nivel atât de important ca la Assisi.

Biserica catolică era reprezentată de Papă, de suita sa (Casaroli, Etchegaray, Willebrands, Arinze: pentru a-i aminti doar pe cardinali) și de câte doi episcopi pentru fiecare episcopie continentală (Quarracino, Hubert, Malone, Hume, Tomasek, Malula, Sfeir, Poletti, Fernandes, Koenig, pentru a cita persoanele cele mai cunoscute provenind din Argentina, Canada, S.U.A., Marea Britanie, Cehoslovacia, Zair, Liban, Italia, India, Austria).

Pentru Bisericile ortodoxe erau prezenți Patriarhul Ecumenic din Constantinopol (Methodios, arhiepiscop de Thyateira), Patriarhul grec ortodox din Antiohia (Gabriel, episcop de Palmira), Biserica ortodoxă rusă (Filaret, mitropolit de Kiev și Galic), Bisericile ortodoxe din Georgia, România, Bulgaria, Cehoslovacia, Finlanda.

Pentru vechile Biserici orientale erau prezenți: Patriarhia coptă din Cairo, Patriarhia șiră din Antiohia și întregul Orient (Damasc), Biserica armeană din Etchmiadzine, Biserica armeană din Cilicia, Biserica șiră din India și Biserica asiră orientală.

Dintre «Comuniunile creștine mondiale și organizațiile creștine mondiale», cronicile au înregistrat următoarele prezențe: Uniunea din Utrecht (Vechii Catolici), Comuniunea Anglicană (delegația cea mai numeroasă: condusă de primatul Robert Runcie și alcătuită din alți șase membri provenind din Tanzania, Japonia, Nigeria, Ierusalim și Canterbury), Federația Luterană Mondială (cu vicepreședinta Susana Telenowa și secretarul general Staalsett), Alianța Mondială a Bisericilor Reformate (cu președintele Allan Boesak, metisul sudafrican faimos pentru opoziția sa la apartheid), Consiliul metodist mondial (Joe Hale, secretarul general), Disciples of Christ (Paul A. Crow, președinte al «Council of Christian Unity»), Alianța Baptistă Mondială (Gerhard Class, secretar general), Consiliul Ecumenic al Bisericilor (cu secretarul general Emilio Castro și cei doi președinți Barrow și Buhrig), Reformed Ecumenical Synod, Mennonite World Conference, Friends World Committee for Consultation (Religious Society of Friends, Quakers), World Young Women's Christian Association, World Young Men's Association, International Association for Religious Freedom (I.A.R.F.).

Ebraismul era reprezentat de către Anti Deformation League of B'Rith și de către Comunitatea Israelită a Romei (cu șef rabinul Elio Toaff).

între grupările religioase necreștine erau budiștii din India, Thailanda, Coreea și Japonia, cu Dalai Lama în exil în India și japonezul Nikkyo Niwano (unul din fondatorii Conferinței Mondiale a Religiilor pentru Pace); hindușii din India (cu Rajmoham Gandhi, nepotul lui Mahatma) și din Marea Britanie; zoroastrienii din India (cu Homi Dhalia); jainiștii din India (cu Subuh Karan Dasani); sikii din India (cu Gopal Singh), musulmanii din Maroc (cu șeicul Mohammed El Mekki), din Pakistan (cu Immullah Khan), din Turcia (cu Fahri Demir), din Italia (cu principele Abdulghassam Amini), din India, Bangladesh, Coasta de Fildeș, Kenya, Arabia Saudită (cu șeicul Mohammad Nasir Al-Aboudi), Mozambic; religiile tradiționale africane din Kenya, Ghana și Togo; religia amerindiană (cu John Pretty-On-Top, S.U.A.), șintoiștii japonezi, cu președintele de la Shrine Shinto Association Tokyo, Muneyoshi Tokugawa.

Ziua a cunoscut trei momente fundamentale: primirea, cu discursul de salut al Papei, la Santa Măria degli Angeli, în piața din Assisi; adunările separate ale celor douăsprezece principale grupări religioase mondiale, pentru a da posibilitatea fiecărei tradiții de a se ruga potrivit propriei liturghii; adunarea comună, în marea piață a Bazilicii San Francesco, însoțită de invocațiile celor douăsprezece grupări, pronunțate una după cealaltă, cu o pauză de tăcere după fiecare, pentru a evita orice suspiciune de «sincretism religios». Întreaga zi a fost gândită astfel încât să permită «prezența alăturată pentru rugăciune» (potrivit unei expresii a Papei), evitând să dea naștere unei «rugăciuni comune», care ar fi dat loc unei acuzații de amestec între diverse credințe, sugerate de mediile tradiționaliste ale diferitelor religii.

Primirea la Santa Măria degli Angeli s-a deschis cu intonarea unui psalm ebraic și s-a închis cu un imn japonez. Cei șaiszeci de conducători de delegații erau așezați în semicerc, în fața capelei Porziuncola, avându-l în centru pe Papă, în stânga acestuia pe Dalai Lama, iar în dreapta pe reprezentantul Patriarhiei Constantinopolului.

Cele douăsprezece adunări separate au avut loc la amiază, cu durata de două ore și jumătate, în diverse locuri ale orașului Assisi. Religia Bahai în Sala Confraternității San Paolo, pe strada San Paolo. Budiștii în biserica San Pietro, din piața San Pietro. Creștinii (grupul cel mai numeros), în catedrala San Rufino, din piața San Rufino. Evreii în piațeta situată între piața primăriei și biserica San Franceschiello (în aer liber, pentru a evita să celebreze o reuniune de cult într-un mediu cu simboluri creștine). Jainiștii în

Casa terțiară din piața Vescovado. Musulmanii în Sala Minerva de la mănăstirea Sânt'Antonio, în piața primăriei. Religia amerindiană în Sala Conciliazione a municipalității. Religiile tradiționale africane în biserica San Gregorio, pe strada Bernardo da Quintavalle. Șintoștii în Sala Fondo Antico a mănăstirii benedictine, în piața San Pietro. Religia sik în Sala Spoliazione a Episcopiei. Zoroastrienii în Galeria Episcopilor de la Episcopie.

Ritul ecumenic celebrat la San Rufino a fost cel mai amplu și reprezentativ care a avut loc vreodată de când a început mișcarea ecumenică. Papa, în haine albe și stolă roșie, a deschis întâlnirea cu un scurt discurs în engleză: *«Ceea ce facem aici astăzi n-ar fi desăvârșit, dacă am pleca fără o mai profundă hotărâre de a ne angaja să continuăm căutarea unei depline unități și să depășim deosebirile care încă se mai păstrează»*.

Mitropolitul Filaret a citit în limba rusă un fragment din epistola lui Pavel către Romani: «Noi să ne judecăm unii pe alții». Președinta Consiliului Mondial Bisericesc, Marga Buhrig, a citit în engleză un pasaj din epistola către Efeseni: «Voi care erați departe ați venit aproape prin sângele lui Isus». Emilio Castro, secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, a citit în spaniolă epistola către Coloseni: «Iertați-vă unii pe alții, așa cum v-a iertat Domnul să faceți și voi». Reprezentantul Patriarhului Antiohiei a citit în franceză un fragment din epistola lui Iacov: «Unde există invidie și vrăjmășie, există și orice fel de răutate». Mitropolitul Bisericii Ortodoxe Române a citit în arabă întâia epistolă a lui Ioan: «Dumnezeu e lumina și la el nu este întuneric». A încheiat Papa cu un fragment din Evanghelia după Ioan: «Dacă cineva mă iubește, îmi va păzi pacea».

Semnele centrale ale acelei zile au fost rugăciunea, pelerinajul și postul. Pelerinajul a constat în deplasarea pe jos, de la fiecare din cele douăsprezece locuri ale adunărilor separate, spre marea piață a Bazilicii San Francesco pentru adunarea comună. Care s-a desfășurat în aer liber, pentru a nu le impune simboluri creștine celor ce nu sunt creștini. Papa a mers pe jos, alături de toți ceilalți: acea imagine va rămâne în iconografia Pontificatului. Postul a constat în faptul că nu s-a servit micul dejun.

Adunarea comună, care a durat trei ore, a fost transmisă de televiziunile din lumea întreagă. A fost un mare spectacol de ținută, persoane bărboase, psalmi și cântece. Pentru prima dată în istoria lumii, cuvintele și gesturile tuturor tradițiilor religioase au exprimat o unică invocație a păcii, formulată

în limbile cele mai diferite. Simbolistica a fost extrem de bogată: împărțirea unor ramuri de măslin, aprinderea pipei păcii, rituri lustrale, porumbei eliberați în zbor, torțe aprinse, brațe înălțate, îndepărtate, lipite de trup, mătănii de orice fel și ritm, îmbrățișări de pace. Întâlnirea pașnică dintre religii a fost și o sărbătoare de culori: galbenul șintoiștilor, portocaliul și roșul budiștilor și al hindușilor, penele indienilor din America, hainele cu pete țipătoare ale sacerdoților africani, violetul anglicanilor, negrul ortodocșilor și al luteranilor, purpuriul cardinalilor catolici și albul hainei îmbrăcate de Papă.

A deschis adunarea cardinalul Roger Etchegaray, principalul organizator al zilei, în calitate sa de președinte al Comisiei *Justiția et Pax*: «Ne aflăm aici împreună, fără nicio urmă de sincretism (...). Ceea ce vom face noi acum, oferindu-ne rugăciunile, una după cealaltă, ar trebui să le arate tuturor și nouă înșine felul cum, deși păstrându-și fiecare propria identitate, suntem cu toții chemați să ne rugăm și să acționăm pentru marele bine al păcii».

«Slujitorii lui Dumnezeu cel milostiv sunt aceia care pășesc pe pământ cu umilință și, atunci când omul simplu li se adresează, ei spun: pace»: astfel s-au rugat musulmanii, citând din Coran. Iar hindușii, citând din *Upanișade*: «Implorăm pacea în ceruri, pacea în cer și pe pământ, pacea pe mări, pacea în ierburi și plante, pacea în toate divinitățile, pacea în toate creaturile». Iar budiștii, din introducerea la opera *Pornește pe calea Bodhisattva*: «Să fie toate animalele libere de teama de a fi devorate unele de celelalte». Aprinzând pipa păcii, indianul din America a spus: «Acest calumet i-a fost dat poporului meu de Creatorul păcii și al prieteniei. De aceea eu vi-l ofer vouă, frați și surori din întreaga lume».

Rabinul Toaff, în numele evreilor, a citit din Isaia: «Niciun popor nu va mai înălța sabia împotriva altui popor și nu vor mai învăța arta războiului». Pentru creștini (au citit pe rând o femeie protestantă de culoare, arhiepiscopul ortodox care îl reprezenta pe Patriarhul Constantinopolului, arhiepiscopul de Canterbury și Papa) au fost citite pasaje din Evanghelia după Luca, având îndemnul paradoxal: «Iubiți-vă dușmanii, faceți un bine celor ce vă blestemă, rugați-vă pentru cei ce vă maltratează».

Un discurs al lui Ioan Paul al II-lea a închis adunarea: «*Niciodată, ca astăzi, în istoria omenirii, nu le-a fost tuturor atât de evidentă legătura intrinsecă dintre o atitudine autentic religioasă și marele bine al păcii*». Nimeni nu a protestat împotriva îndrăzneții Papei de a vorbi în numele

tuturor, recunoscând vinile istorice ale religiilor pe timp de pace și de război: *«Repet aici cu umilință propria mea convingere: pacea poartă numele lui Isus Cristos. Dar, în același timp și în același spirit, sunt gata să recunosc că nu toți catolicii au fost mereu credincioși față de această afirmație de credință. Nu am fost întotdeauna constructori ai păcii. Deci, pentru noi înșine, dar și — poate — pentru toată lumea, această întâlnire la Assisi e un act de penitență»*.

După ce a amintit că *«aici noi acționăm în calitate de mesageri ai conștiinței morale a omenirii»*, pusă în fața *«dramaticei sfidări a epocii noastre: pace adevărată sau război dezastruos»*, Ioan Paul al II-lea a făcut un apel la O.N.U. Și la «liderii mondiali», invitându-i să *«ia act de umila noastră implorare către Dumnezeu păcii: dar le cerem și lor să-și asume răspunderile ce le revin și să transpună în act strategiile păcii, cu mult curaj și clarviziune»*.

«Sperăm că azi armele au tăcut și atacurile au încetat», a spus la un moment dat Ioan Paul al II-lea, amintind apelul său pentru un *«armistițiu universal»*. Îl lansase -adresându-l guvernelor, mișcărilor de gherilă, teroriștilor *«și celor care îi îndeamnă»* — la 4 octombrie, de la Lyon. Îl transmisese guvernelor prin cele 113 nunțiatuiri vaticane prezente în tot atâtea state, iar pentru cele care nu au relații diplomatice cu Sfântul Scaun, îl înmânase respectivelor ambasade din Roma, prin intermediul nunțifului în Italia, Luigi Poggi.

«A fost respectat aproape în întreaga lume armistițiul lui Dumnezeu», scria *Corriere della Sera* la 28 octombrie, dar bilanțul optimist — în urma primelor declarații ale Vaticanului — era destinat unei considerabile reevaluări, doar o zi mai târziu. *Une treve profanee* (un armistițiu profanat) se intitulează un reportaj foarte detaliat publicat de *Le Monde* la 29 octombrie: «în afară de America centrală, apelul Papei aproape că n-a avut vreo influență asupra principalelor teatre de luptă. În Liban, dacă milițiile rivale din Beirut se angajaseră să facă armele să tacă, luptele dintre milițienii șiiți din Amal și luptătorii palestinieni au făcut un mort și doi răniți, luni, nu departe de Saida, în sud, în ciuda unei „încetări a focului” stabilite cu o zi înainte. Războiul dintre Iran și Irak a continuat, întrucât Teheranul a ignorat apelul lui Ioan Paul al II-lea. În Afganistan, Radio Kabul nu a menționat apelul Vaticanului, iar agenția TASS a omis de asemenea să-l evoce, felicitând totuși inițiativa ecumenică a „conducerii Bisericii catolice de la Roma”. Rezistența afgană nu aprobase armistițiul, în

lipsa unui răspuns pozitiv al adversarului. În Sri Lanka, unde cele două tabere acceptaseră armistițiul, autoritățile de la Colombo i-au acuzat pe separatiștii Tamili că l-au încălcat trăgând într-un avion militar și omorând un soldat. În Punjab, extremiștii sik au ucis trei hinduși și un om politic sik moderat. În Irlanda, ziua a fost marcată de un atentat revendicat de Armata Republicană Irlandeză. În Salvador, armata a acuzat gherila că a atacat o poziție militară în nord, producând câteva victime. Nu există informații de pe mai multe fronturi militare: Cambogia, Filipine, Angola, Mozambic, Sahara occidentală».

Într-adevăr, «armistițiul universal» nu s-a produs. Au existat declarații care își propuneau să-l respecte (guvernele din Columbia, El Salvador, Filipine, Irak, Israel, Liban și Sri Lanka, Cartelul columbian, Frente de la Fuerza din Nicaragua, Farabundo Marti din El Salvador, Manuele Rodriguez din Chile, Polisario, L'Unita din Angola, S.P.L.M. Din Sudan, diversele facțiuni libaneze, războinicii cambogieni, Tamilii din Sri Lanka) și poate că pe undeva a existat într-adevăr «o diminuare a luptelor», care a permis cel puțin să se afirme că «apelul Papei într-un fel sau altul a fost cunoscut și a avut repercusiuni într-un mare număr de țări» (*La Croix*, 29 octombrie 1986).

Mai mult decât ca un fapt concret, armistițiul a funcționat ca semn: a avut adică ecoul care era necesar pentru ca ziua de la Assisi să se impună și în atenția lumii politice, depășind barierele religioase, subliniind intenția Papei și a celorlalți lideri religioși de a influența condiția reală a păcii omenirii și dorința acestora din urmă, care e dispusă să aibă încredere în posibila contribuție a fețelor bisericești. «*Lansează cu încredere acest apel, deoarece cred în valoarea și eficacitatea spirituală a semnelor*», spusese Ioan Paul al II-lea la Lyon, în 4 octombrie, cerând armistițiul.

Ziua de la Assisi a marcat întregul Pontificat. O a doua convocare la Assisi, caracterizată, la fel ca prima, prin rugăciune și post, va avea loc la 10-11 iunie 1993, dedicată «păcii în Europa și mai ales în fosta Iugoslavie», cu participarea creștinilor, a evreilor și a musulmanilor. Pentru a doua jumătate a anului 1999 e convocată la Roma o «adunare interconfesională» care ar trebui să reunească din nou toate principalele religii mondiale: va fi încheiată la Marele Jubileu și va funcționa sub conducerea cardinalului

Roger Etchegaray, președintele Comitetului pentru Marele Jubileu, care fusese organizatorul de la Assisi.

în toate călătoriile în țări multiconfesionale, pe care le-a efectuat Ioan Paul al II-lea după experiența de la Assisi, au avut loc totdeauna întâlniri cu «șefii religiilor necreștine». Uneori, apelul lui Ioan Paul al II-lea la dialog n-a fost acceptat. În capitolul 21 am amintit refuzul musulmanilor de a participa la o astfel de întâlnire, în 1982, în Nigeria. Același lucru se va întâmpla la Nairobi, în Kenya, la 19 septembrie 1995. Doi ani mai devreme, un refuz asemănător venise de la budiștii din Sri Lanka, motivat de judecata negativă asupra Budismului dată de Ioan Paul al II-lea în volumul-interviu *Să trecem pragul speranței* (1993, Bibliografie 14, pp. 93 și urm.; vezi ed. Rom., p. 117 și urm.). Ioan Paul al II-lea a suferit mult din cauza acelui refuz, a avut grijă cu mai multe prilejuri să corecteze — sau să integreze — acea judecată, iar în timpul întâlnirii a adăugat la textul scris o pătimasă declarație de intenții: «*Această întâlnire înseamnă să fim împreună. Noi suntem împreună, e nevoie să fim împreună, a nu fi împreună e periculos!*» (Colombo, Sri Lanka, 21 ianuarie 1995).

Credem că este posibil să indicăm geneza acestei neașteptate «înaintări în larg» a lui Ioan Paul al II-lea de la jumătatea anilor nouăzeci: ar putea fi vorba despre răspunsul la o sugestie a teologului elvețian Hans Urs von Balthasar, căruia Papa îi înmânează premiul Paul al VI-lea, în iunie 1984, și pe care îl va face cardinal în iunie 1988. Într-un interviu cu ocazia premiei sale, von Balthasar îi declară revistei italiene *Trentagiorni*: «Poate că Papa ar trebui să aprofundeze dialogul cu celelalte religii. Merge totdeauna la catolici. Nu vreau să-l acuz, a făcut multe lucruri; Dumnezeu știe, până la Manila a fost peste tot. Dar el îi strânge în jurul său pe catolici și discursul dincolo de granițele Bisericii este amânat».

Nu știm dacă aceste cuvinte ale lui von Balthasar l-au pus în mișcare pe Ioan Paul al II-lea. Am semnalat deja mai multe dependențe ale Pontificatului de ideile teologul din Basel (vezi capitolul 15). Fapt este că ofensiva interconfesională a lui Ioan Paul al II-lea i-a surprins pe observatori și chiar pe colaboratorii Curiei romane. «Li s-a acordat o emfază excesivă valorilor religioase necreștine», spunea chiar în acele luni cardinalul Ratzinger — cel mai important consilier teologic al Papei — pe ultima pagină a volumului-interviu cu Messori (*Raport asupra credinței*, San Paolo, Milano, 1985). Și iată-l pe Ioan

Paul al II-lea convocând ziua de la Assisi, pe care apoi trebuie s-o apere timp de luni întregi — între vara lui 1986 și primăvara lui 1987 — în fața criticilor interne, făcând apel la Biblie, Paul al VI-lea și Conciliu.

ÎMPOTRIVA ORICĂRUI RĂZBOI ȘI ÎMPOTRIVA VIOLENȚEI

Niciun secol n-a cunoscut atâtea războaie ca al nostru și niciunul nu i-a auzit pe toți Papii strigând «Pace, pace!». Benedict al XV-lea a intrat în istorie pentru că a definit ca «măcel inutil» primul război mondial. Pius al XH-lea a lansat avertismentul: «Nu se pierde nimic făcând pace, se poate pierde totul făcând război!». Ioan al XXIII-lea este Papa care a proclamat *Pacem in terris*. Paul al VI-lea a strigat în cadrul O.N.U.: «Să se termine cu războiul!», a vorbit de zeci de ori împotriva unui război sau al altuia, a inventat Ziua mondială a păcii.

Ioan Paul al II-lea strânge la un loc și perfecționează acea moștenire. Poate că niciun Papă n-a predicat vreodată pacea cu forța Papei Wojtyła și nimeni, atât de mult ca el, n-a recunoscut păcatul războiului comis de creștini, pentru care a cerut iertare.

În afară de cererea iertării pentru războaiele din trecut, care este o trăsătură specifică a Pontificatului lui Ioan Paul al II-lea (vezi capitolele 13 și 39), principalele noutăți ale acțiunii și predicii sale în favoarea păcii sunt în număr de patru:

- Consolidarea condamnării de principiu, cuprinsă în *Gaudium et spes*, și extinderea ei asupra războiului convențional;

- Mesajul transmis la fața locului: după cum o atestă călătoriile în rândul popoarelor aflate în război, sau vizitarea unor zone amenințate de gherilă și terorism;

- Avertismentul împotriva unui anumit război, repetat și însoțit de inițiative colaterale, înainte de toate implicarea — în acțiunea de pace — a episcopilor și a religiilor din zonă;

- Dezvoltarea doctrinei privind «amestecul umanitar»: adică datoria comunității internaționale de a opri războaie în desfășurare, prin dezarmarea agresorului.

Primele două dintre aceste noutăți s-au manifestat pe deplin în călătoriile făcute în Marea Britanie și Argentina, în timp ce cele două țări erau în război între ele datorită insulelor Falkland (mai-iunie 1982). Implicarea episcopilor din țările aflate în război -chemate la Roma pentru consultări, invitate la liturghii comune, ajutate să desfășoare o acțiune coordonată în favoarea păcii — a fost încercată atunci și reluată cu mai mare eficacitate cu ocazia războiului din Golf (1991, vezi capitolul 32). Doctrina amestecului umanitar o va propune cu referire mai ales la războiul din Bosnia (vezi capitolul 36).

Predica cea mai extinsă în materie de pace și război, Ioan Paul al II-lea o susține de-a lungul lunilor de pregătire și desfășurare a războiului din Golf și îi vom închina capitolul cel mai lung din această biografie, deoarece vom avea de-a face — probabil — cu momentul său cel mai original din acțiunea ad extra. Aici ne limităm la a semnala intensificarea condamnării războiului, deja cuprinsă în Conciliul Vatican II, pe care am indicat-o ca prima din cele trei noutăți ale lui Ioan Paul al II-lea.

Afirmația cea mai radicală, împotriva oricărui tip de război, Ioan Paul al II-lea o face în orașul martir Coventry (distrus de bombardamentele germane, în timpul celui deal doilea război mondial), în Marea Britanie, la 30 mai 1982: *«Astăzi, dimensiunile și grozăvia războiului modern, nuclear sau convențional, fac ca războiul să fie total inacceptabil ca mijloc de a produce dispute și controverse între popoare. Războiul ar trebui să-i aparțină trecutului tragic, istoriei; nu ar trebui să-și găsească loc în proiectele de viitor ale ființei umane»*.

«Total inacceptabil» este aici și războiul convențional, așa cum era tocmai cel din Falkland. Pontificatul tradițional (formularea cea mai angajată se află în nr. 80 din *Gaudium et spes*, care datează din 1965) rezerva în schimb această calificare «războiului total» și armei nucleare. Ioan Paul al II-lea a pronunțat deci, la Coventry, un cuvânt nou și curajos, care nu fusese niciodată auzit din gura unui Papă din epoca modernă.

Călătoria în Marea Britanie fusese pregătită de mult timp, când izbucnește războiul: toată lumea îl sfătuiește s-o anuleze, dar Papa vrea s-o mențină. Curia e stupefiată, sunt aruncate în aer toate regulile de secole despre neutralitatea în fața conflictelor și despre îndepărtarea fizică de acestea, de fiecare dată când este posibil. Asemenea criterii lui Ioan Paul al II-lea i se par iraționale și de-a dreptul antievangelice. Acelora care îi atrag atenția că vizitând un popor aflat în război îl nedreptățește pe celălalt, le răspunde că le va vizita pe amândouă. Și chiar așa face, adăugând la călătoria în Marea Britanie (28 mai — 2 iunie 1982) pe cea în Argentina (10 -13 iunie).

Vorbește astfel despre dubla sa încălcare a regulilor diplomatice ale Pontificatului roman, la 28 iunie 1982, în fața Curiei: *«Acele două călătorii, efectuate la foarte scurtă distanță, datorită situației cunoscute, au fost, așa vrea să spun, „atipice”, având adică un caracter pastoral diferit de al tuturor celorlalte, deoarece au fost realizate în condiții care, în general, ar fi descurajat vizita unui Papă în două țări aflate în stare de ostilitate. Dar*

aceste riscuri se includ deja în optica acțiunii pastorale universale a Papei de azi. Nu puteam părăsi cele două popoare și trebuia de altfel să reamintesc opiniei publice din toate statele lumii că universalitatea, dimensiune esențială a poporului lui Dumnezeu, nu i se opune patriotismului și nici nu intră în conflict cu el».

Cât despre recunoașterea păcatului, în materie de războaie, am văzut deja una solemnă, realizată în ziua de la Assisi (vezi capitolul 23), iar o alta o amintisem în capitolul 13. Dar există și altele, iar aici vom vedea trei dintre ele.

Prima este o cerere de iertare în fața lui Dumnezeu pentru războaiele din ziua de azi și nu doar pentru cele din trecut. Este formulată în a doua zi de la Assisi și îi urmează întrebării despre cum e posibilă dușmănia pe pământ, dacă Isus a «*distrus-o*», și cum e posibil «*să ne ucidem unii pe alții*» în inima Europei (referirea se face la fosta Iugoslavie), în pragul celui de-al treilea mileniu:

«La asemenea întrebări nu există alt răspuns decât umila cerere de iertare pentru noi și pentru toată lumea. Tocmai de aceea, veghea noastră de rugăciune este și o veghe de penitență, de convertire» (Assisi, 9 ianuarie 1993, veghe de rugăciune pentru pacea în Europa).

Dar cererile de iertare cele mai pătimase sunt acelea care se referă la al doilea război mondial, de parcă creștinii ar fi răspunzători și pentru războaiele hotărâte de alții: pentru că nu le-au împiedicat, sau pentru că, oricum, au participat la ele.

În primul din cele două texte, creștinul Wojtyla se întreabă cum putem «*continua drumul*» având o asemenea istorie în urmă:

«Monstruozițările aceluia război s-au manifestat pe continentul care a rămas cel mai îndelungat timp în raza de acțiune a Evangheliei și a Bisericii. Într-adevăr, e greu să continuăm drumul având în urma noastră acest groaznic calvar al oamenilor și al popoarelor. O astfel de constatare ne îndeamnă la un examen de conștiință asupra calității evanghelizării în Europa. Prăbușirea valorilor creștine, care a favorizat greșelile de ieri, trebuie să ne facă atenți asupra modalităților prin care azi Evanghelia e răspândită și trăită» (scrisoare apostolică adresată cu ocazia aniversării a 50 de ani de la încheierea în Europa a celui de-al doilea război mondial, 16 mai 1995).

Mărturisirea păcatului e un dar al ultimului Wojtyla, dar în materie de război și violență, cererea iertării în fața lui Dumnezeu apare încă din primii

ani de Pontificat. Iată cum a vorbit după masacrele din lagărele pentru refugiați palestinieni de la Sabra și Chatila, în Liban, la 19 septembrie 1982: *«îl rog pe Domnul cel milostiv să se îndure de omenirea noastră, decăzută până la asemenea excесе de barbarie!»*. Printre responsabili acelor masacre s-au aflat falangiștii libanezi care se mândreau cu denumirea de catolici și afirmau că au fost obligați să acționeze în apărarea patriei. Acea invocație de îndurare din partea Papei, în fața unei asemenea barbarii, reprezenta deci în mod special un angajament. Doisprezece ani mai târziu, în referirea sa la genocidul din Ruanda, Ioan Paul al II-lea va vorbi explicit despre *«răspunderile»* catolicilor în acel eveniment (vezi capitolul 39). În aventura sa umană și pontificală, există această permanentă maturizare: el e atât de mare dușman al războiului pentru că s-a născut pe timp de război și s-a izbit de un alt război, îndată ce s-a maturizat; își întetește predica în favoarea păcii, atunci când se confruntă cu orice război pe care îl întâlnește, deoarece acceptă ca fiecare conflict să-i pună în chestiune propria umanitate și credință.

Partea cea mai încinsă a apelurilor pentru pace rostite de Ioan Paul al II-lea li se adresează grupurilor teroriste, mai ales atunci când le pronunță la fața locului, situat fizic în regiunea sau munții în care se produc operațiunile. Primul este destinat catolicilor din Armata Republicană Irlandeză:

«Eu, din adâncul convingerii mele în credința față de Cristos și cu deplina conștiință a misiunii mele, proclam că violența e un rău, care este inacceptabil în soluționarea problemelor, că violența este nedemnă de ființa umană. Violența este o minciună, pentru că ea depășește adevărul credinței noastre, se îndreaptă împotriva adevărului omenirii noastre. Mă adresez tuturor bărbaților și femeilor care se ocupă cu violența. Fac un apel la voi, în genunchi, vă rog să părăsiți căile violenței și să vă întoarceți pe caleapăcii» (Drogheda, 30 septembrie 1979).

Apelul «în genunchi» reia ecouri din scrisoarea lui Paul al VI-lea către Brigăzile roșii (aprilie 1978): «Vă implor, în genunchi». Trei ani mai târziu, în Spania, adresându-se grupării basce E.T.A., Ioan Paul al II-lea va face apel la argumentul atentatului care -între timp — fusese comis chiar împotriva lui: *«Tinerilor care se lasă ispitiți de ideologiile materialiste și violente aș vrea să le spun cu afecțiune și fermitate — iar vocea mea este a unui om care a suferit el însuși de pe urma violenței — să se gândească bine la calea pe care au pornit. Violența nu e un instrument care*

construiește: îl jignește pe Dumnezeu, pe cel ce o suferă și pe cel ce o practică» (Loyola, 6 noiembrie 1982).

Aceleași argumente le folosește în Peru, pentru luptătorii din Sendero Luminoso, încheind astfel: *«V-o cer în numele lui Dumnezeu: schimbați-vă calea în viață!»* (Ayacucho, 3 februarie 1985). Nicio mișcare teroristă n-a dat semne că acceptă apelurile sale, dar el e convins că îndemnul evanghelic la refuzul violenței are o eficacitate care se măsoară în timpul Spiritului și nu în cel al cronicilor. Vorbește astfel în avion, întorcându-se la Roma din Peru:

«- Apelul Dumneavoastră adresat teroriștilor din Sendero Luminoso n-a fost cumva un strigăt în deșert?

— *Era necesară o voce care să strige în deșert. De multe ori e necesară.*

— Credeți că va fi ascultată?

— *Până la urmă, această voce devine tot mai ascultată. Strigă în deșert încă de acum două milenii»* (zborul Lima — Roma, 6 februarie 1985).

Consider ca pe un privilegiu personal faptul că l-am văzut în acea zi, la aeroportul din Ayacucho, pe Ioan Paul al II-lea, strigând spre muntele unde se aflau senderiștii și că l-am revăzut într-o altă zi, mai precis într-o seară, opt ani mai târziu, strigând la Agrigento, de pe colina templelor, atunci când li s-a adresat oamenilor din mafia siciliană:

«Dumnezeu a spus odată: să nu ucizi! Niciun om, nicio asociație umană, nicio mafie nu poate schimba și călca în picioare un asemenea drept prea sfânt al lui Dumnezeu. Acest popor sicilian e un popor care iubește viața, care dă viață. Nu poate trăi mereu sub presiunea unei civilizații contrare, a unei civilizații a morții. Aici e nevoie de o civilizație a vieții. În numele lui Cristos, mort pe cruce și înviat, al lui Cristos care e calea, adevărul și viața, mă adresez acestor conducători: convertiți-vă! într-o zi va veni judecata lui Dumnezeu!» (Agrigento, 9 mai 1993).

Aceste cuvinte nu exprimă pe de-a-ntregul avertismentul său! Trebuie adăugate vocea plină de mânie, privirea înflăcărată, brațul drept cu pumnul închis și arătătorul ațintit. Cu Ioan Paul al II-lea a revenit invectiva între formele predicării papale. Și a revenit *«alungarea negustorilor din templu»* printre imaginile evanghelice propuse spre meditație creștinilor.

Dar se poate întâmpla ca nu doar mafioții din Sicilia sau teroriștii din Anzi să amenințe pacea. Poate deveni clar, la un moment dat, că o amenință mult mai mult supraputerile lumii, cu războaiele lor stelare. Aceiași reprezentanți ai statelor pe care Papa de obicei îi primește cu toate

onorurile. Și iată cum a strigat la ei Ioan Paul al II-lea, într-o bună zi, din Bazilica Sfântul Petru, renunțând la textul pregătit de Secretariatul de Stat și lăsându-se purtat de impulsul sufletesc:

«De ce această amenințare cu războiul? De ce aceste principii de luptă? Trebuie să revedem principiile fundamentale după care trăiește omenirea, dacă nu sunt false, dacă nu trebuie schimbate, pentru a salva adevărata justiție, pentru a salva pacea în lume, pentru a salva omenirea, până la urmă!» (Bazilica Sfântul Petru, 18 martie 1984).

În apeluri totale ca acesta, amestecă justiția și pacea, războiul și foamea: *«Trebuie să apărăm oamenii în fața morții, milioanele de oameni, în fața morții nucleare și a morții prin înfometare! Trebuie să apărăm în fața morții tot ceea ce e omenesc!»* (Ottawa, 20 septembrie 1984).

Confruntat cu amenințări apocaliptice, invocația lui devine de asemenea apocaliptică: *«Focul pe care Cristos l-a adus pepământ să ardă și să facă un singur rug din orgoliile noastre, să distrugă ura și armele aducătoare de moarte!»* (Assisi, 9 ianuarie 1993).

INVENTEAZĂ „ZILELE MONDIALE ALE TINERILOR”. SE BAZEAZĂ PE ORGANIZAȚII

În Pontificatul lui Ioan Paul al II-lea există tinerii. În *Să trecem pragul speranței* el susține că au apărut singuri: *«Nimeni nu a inventat aceste zile mondiale. Le-au creat ei înșiși. De cele mai multe ori ele au constituit o mare surpriză pentru preoți și chiar pentru episcopi. Au depășit toate așteptările lor»* (Bibliografie 14, p. 134; vezi ed. Rom., p. 161).

Ioan Paul al II-lea își minimalizează propriul rol și e adevărat că tinerii au dat un răspuns încurajator, dar el a fost cel care a lansat primul o chemare curajoasă. Deci, în ciuda cuvintelor sale, vrem să dedicăm acest capitol celei mai frumoase dintre invențiile sale!

Da, el a inventat zilele tinerilor și nu era deloc simplu să realizezi acea invenție: zilele respective apar la jumătatea anilor '80 și sunt efectiv determinate de răspunsul tineretului, dar chemarea sa datează din primele zile ale Pontificatului și i-a marcat toate momentele.

Chemarea se regăsește în acea primă zi în Piața Sfântul Petru, când a apărut apelul «Deschideți-i porțile lui Isus»: la sfârșitul celebrării prelungite de neprevăzutul contact cu mulțimea, Ioan Paul al II-lea vrea să apară la fereastră pentru rugăciunea Angelus și era deja ora 13,20! După rugăciune, a improvisat acest salut către tinerii care strigau din piață „trăiască Papa”:

«Voi sunteți viitorul lumii, speranța Bisericii! Voi sunteți speranța mea» (22 octombrie 1978).

În decembrie au început vizitele în parohiile Romei și îndată Papa a vrut ca în fiecare să existe o întâlnire cu tinerii. Și la fel în vizitele în afara Romei, în diversele părți ale Italiei, ca și în călătoriile în afara Italiei.

O etapă decisivă a fost întâlnirea cu tinerii la Parc des Princes, în Paris, la 1 iunie 1980: veghea a durat trei ore, a fost o mare sărbătoare și un dialog susținut, cu tineri și tinere care puneau o mulțime de întrebări și cu Papa care răspundea. Dar erau texte pregătite, ca aproape totdeauna. Printre alții, a mers la microfon un tânăr și a vorbit astfel: „Eu sunt ateu. Refuz orice credință și orice dogmă. Vreau să spun de asemenea că nu combat credința nimănui, dar nu înțeleg ce e credința. Sfinte Părinte, în ce credeți? De ce credeți? Care e prețul vieții noastre și cum e acel Dumnezeu pe care îl adorați?”.

Ioan Paul al II-lea îi va spune lui Frossard că și-a dat seama îndată că întrebările acelui tânăr „nu figurau pe lista” care îi fusese înmănată. Le-a ținut minte și și-a propus să răspundă după puteri, improvizând. Dar apoi „dialogul pe cincizeci de mii de voci” din acea seară l-a distras și el nu i-a răspuns acelui tânăr care arătase lucrurile cele mai acute.

Întors la Roma, Ioan Paul al II-lea, *«regretând acea omisiune»*, îi scrie cardinalului Marty *«pentru a-i cere să-l găsească pe acel tânăr și să-i prezinte scuze din partea Papei»*. Tânărul este găsit, scuzele sunt primite. Dar Papa nu uită sfidarea și practic face din fiecare întâlnire a sa cu tinerii o încercare de a răspunde la acele întrebări fundamentale, pentru că *«astăzi nu se mai poate vorbi despre credință fără a se ține seama de necredință»* (Bibliografie 10, p. 52).

Marea sărbătoare a întâlnirii cu tinerii din Paris a fost o surpriză pentru toată lumea. Până în acel moment, se văzuseră într-adevăr mari mulțimi de tineri în Mexic, în Polonia, în Irlanda și în S.U.A., în Africa și ici-colo prin Italia, dar se spusese: e lumea a treia, e Polonia, sunt foarte catolicele țări Italia și Irlanda, este America aceea căreia mereu îi place să se joace! Nimeni nu credea că la fel — sau chiar și mai și — se va întâmpla în Franța, în neatentul Paris, unde nimeni nu-și închipuia că mai există încă tineri de douăzeci de ani dispuși să recunoască în public faptul că sunt credincioși. Aceeași surpriză se va repeta — în proporții uriașe — 17 ani mai târziu, cu Ziua mondială a tinerilor care se va ține la Paris în august 1997 și care va aduna un milion două sute de mii de tineri. Cine știe dacă

urmașii săi la tronul lui Petru vor reuși un asemenea record și dacă vor avea măcar curajul de a-l încerca!

În această mirare a tuturor în fața mulțimilor de tineri atrași de Ioan Paul al II-lea și pentru constanța lor creștere în decursul anilor se exprimă aprecierea cea mai vastă și unanimă față de Pontificatul său. Alte aspecte, cum sunt apărarea vieții sau „mea culpa”, sunt apreciate doar dintr-un anumit punct de vedere. Lupta anticomunistă e apreciată mai amplu, dar nu de cei care au fost sau au rămas comuniști. Aici, în schimb, pe frontul tineretului, nu există obiecții. Nici dreapta, nici stânga nu au multe să le spună tinerilor de azi și să-i vadă mergând la Papă este un fapt care-l uimește pe orice observator.

Cât privește explicațiile încercate, poate că cea mai valabilă rămâne aceea lansată, a doua zi după prima vizită la Paris, de către scepticul scriitor român și academician francez Eugene Ionesco: „De mult timp nimeni nu mai vorbea despre Dumnezeu sau despre iubire. Toți credeau, dimpotrivă, că aceste subiecte ar face lumea să zâmbească. Însă de această dată mulțimea a venit și n-a râs!” (*Le Matin*, 4 iunie 1980). Ionesco se referea la întreaga mulțime pariziană, dar același lucru — și cu mai multă îndreptățire — se poate spune despre tineri. O interpretare a succesului în fața mulțimilor „de toate vârstele” pe care l-a obținut încă de la început Ioan Paul al II-lea a fost dată atunci de un alt maestru al intelectualității laice, italianul Giuseppe Prezzolini: „Deoarece lumea simte în cuvântul lui ceva ce îi depășește pe toți” (Bibliografie 48 b, p. 111).

Un factor de atracție e cu siguranță caracterul direct al predicilor lui Ioan Paul al II-lea către tineri: el nu ajustează mesajul pentru a fi mai bine primit, ba chiar tinde să propună — vom vedea din nou problema în legătură cu mișcările — un anunț radical, iar acesta pare a fi mai bine primit de mulțimile de tineri decât predicile blânde. A scris-o în volumul *Să trecem pragul speranței*: «*Tinerii sunt dispuși să accepte aducerea la ordine, vor să li se spună da sau nu. Au nevoie de îndrumători, și și-i doresc foarte apropiați. Dacă recurg la persoane cu autoritate, o fac pentru că le simt pline de căldură umană și capabile să-i însoțească pe drumul ales de ei*» (Bibliografie 14, p. 139; vezi ed. Rom., p. 159).

Adesea motivează în mod provocator, în dialogul cu tinerii, severitatea mesajului său: «*Permisivitatea nu-i face pe oameni fericiți. Societatea de consum nu-i face pe oameni fericiți. N-a făcut-o niciodată!*» (Paris, 1 iunie 1980).

«*Drogul nu se învinge prin drogare*» va exclama în același spirit provocator patru ani mai târziu, primindu-i la Vatican pe tinerii participanți la un simpozion mondial al comunităților terapeutice (7 septembrie 1984).

Va ajunge chiar să le propună tinerilor avertismentele sale cele mai radicale în apărarea vieții: «*Dragi tineri, nu vă fie teamă să apărați viața și orice formă de viață. Viața în stare germinală și aceea aflată la asfințit!*» (Caravaggio, Bergamo, 20 iunie 1992).

Odată, în Olanda, a tratat amănunțit problema și le-a spus tinerilor — care îi adresau întrebări despre noua cultură sexuală — aceste cuvinte dure: «*Dragi tineri, lăsați-mă să vorbesc pe șleau. Sunteți chiar siguri că imaginea pe care o aveți despre Isus corespunde realității? Evanghelia ne arată un Isus exigent, care vrea o căsnicie de nedesfăcut, care condamnă adulterul, chiar și numai în gând. În realitate, Isus n-a fost indulgent în materie de iubire conjugală, de avort, de relații sexuale înainte sau în afara căsătoriei, de relații homosexuale!*» (Utrecht, 13 mai 1985).

Un alt factor de atracție se regăsește în faptul că Papa crede în tineri, are încredere în ei, îi iubește, se bucură de prezența lor, îi ascultă cu plăcere, iar tinerii simt acest credit, această schimbare. El nu trișează atunci când spune că de la tineri are totdeauna ceva de învățat și că se lasă condus de ei.

„Sfinția Voastră, cred că îi veți duce unde veți vrea pe acești tineri...” îi spune Frossard, în preziua întâlnirii de la Paris, iar Ioan Paul al II-lea: «*Cred mai degrabă că ei mă vor conduce!*».

El e convins că în inima omului există o profundă așteptare religioasă, sub o aparentă indiferență, și că tinerii sunt primii purtători ai acestei religiozități: «*Cultura de azi uneori se contrazice în mod blasfemiator, alteori zâmbește în mod ironic; dar sufletul omului, în adâncul său, așteaptă: omul în întregime îl așteaptă pe Isus în întregime!*» (Sacro Monte di Varallo, 3 noiembrie 1984).

Trebuie, deci, să ne eliberăm de prejudecata care neagă acea așteptare: «*Dragi prieteni, lăsați-vă seduși de Isus: primiți invitația lui și urmați-l!*» (Mesaj către tineri, 21 decembrie 1993).

Seduția e posibilă și în epoca noastră, pentru că: «*Isus e mereu tânăr!*» (Bibliografie 14, p. 128). Și, după ce am fost seduși, putem deveni seducători: «*Mergeți să predicați vestea cea bună care ne eliberează: faceți-o cu fericirea în suflet și deveniți transmițători de speranță într-o lume nu de puține ori încercată de disperare*» (mesaj către tineri, 21

decembrie 1993). Seducători și în domeniul valorilor umane: «*Nu încetați niciodată să proclamați și să cântați pacea!*» (Ypres, Belgia, 17 mai 1985).

Dar independent de finalitatea de apostolat sau de sprijinire a oamenilor, tinerii sunt necesari pentru viață: «*Avem nevoie de bucuria de a trăi care-i însuflețește pe tineri, în ea se reflectă ceva din bucuria originară a lui Dumnezeu când l-a creat pe om*»

(Bibliografie 14, p. 140; în ed. Rom., p. 162). Acestea sunt printre cuvintele cele mai frumoase pe care Ioan Paul al II-lea le-a scris sau pronunțat. Poate că poeziile din tinerețe ale lui Karol Wojtyła nu înseamnă mare lucru, dar ele au fost providențiale pentru a-l încuraja pe Ioan Paul al II-lea în aventura cuvântului!

Acel superb motto de admirație față de «*bucuria de a trăi care-i însuflețește pe tineri*» ne dă sensul profund al unei replici simple, pe care o repetă tot mai des înaintând în vârstă: «*Tinerii totdeauna mă întineresc*» (Catania, 4 noiembrie 1994). Și încă: «*Mie îmi place totdeauna să-i întâlnesc pe tineri: nu știu de ce, dar îmi place*» (Siracusa, 5 noiembrie 1994).

Armonizarea lui cu tinerii nu se pierde, în ciuda vârstei: «*Eu mă simt tânăr, cu toți anii pe care îi am!*» (într-o parohie romană, 3 martie 1996). De la copii cere un ajutor pentru a redeveni copil: «*Aveți bani în buzunar ca să porniți la drum? Și eu sunt printre aceia care aspiră să redevină copii!*» (parohia romană San Giuda Taddeo ai Cessati Spiriti, 6 aprilie 1997).

Uneori, prelungește interminabil gluma, dar în fond există mereu, emoționându-l, acea admirație a tatălui care se joacă alături de copii: «*Unii îmi spun că acest baston m-a îmbătrânit, alții îmi spun că acest baston m-a întinerit*» (Catania, 4 noiembrie 1994).

Bastonul poate deveni o jucărie între mâinile sale și nu știe să reziste la strigătele ritmate ale tinerilor:

«- John Paul Two — We kiss you! (Ioan Paul al II-lea, te sărutăm.)

— / also kiss you, all you. No jealousy! (Și eu vă sărut pe toți. Fără gelozie!))» (Manila, 15 ianuarie 1995)

Adesea pune deoparte discursul pe care l-a scris, sau care i-a fost pregătit, și se justifică astfel: «*Mai mult decât să vă vorbesc, doresc să vă văd așa cum sunteți: tineri, spontani, autentici, capabili de iubire*» (Cortile di San Damaso, Paști 1980).

Uneori se simte încercarea lui de a relua discursul serios, la care renunță ca pentru a recunoaște că și gluma — cu tinerii — își are seriozitatea ei:

«Pe această temă am scris o carte, intitulată Să trecem pragul speranței. Dar n-ați citit-o, mai bine să n-o citiți. Nueo carte, e o carte de interviuri» (Siracusa, 5 noiembrie 1994).

Când le vorbește apoi preoților din Roma, rezumă astfel strategia sa, bazată pe încrederea în tineri: «Trebuie să mizăm pe tineri. Eu totdeauna așa cred. Lor le aparține al treilea mileniu. Iar datoria noastră e de a-i pregăti pentru această perspectivă, pentru această datorie. Ei sântgata» (către clerul Romei, 2 martie 1995).

Am văzut că vorbindu-le tinerilor devine poet. Iată o replică, demnă de Horațiu („Când vei avea o zi cu soare”: *Epistulae*, 20), improvizată într-o zi foarte însorită: «Vă doresc puțin din acest soare în viața voastră!» (Prato, 19 martie 1986).

Dar mai mult decât soarele, vântul îl transformă în poet în fața tinerilor: «Vântul îi iubește pe tineri, iar pe cei mai puțin tineri îi întinerește!» (Piața Sfântul Petru, Duminica Floriilor, 5 aprilie 1998).

La început, noul Papă vrea să-i întâlnească pe tineri în parohiile din Roma și peste tot: există multă neîncredere printre parohi și episcopi, dar apoi se vede că întâlnirile reușesc. Se continuă tot așa timp de șase ani, până când, aproape de la sine, ascultându-l pe Ioan Paul al II-lea, se nasc Zilele mondiale ale tinerilor. În realitate, e vorba de o inițiativă precisă a lui, ba chiar de două.

Prima apare în 1984, cu prilejul Jubileului extraordinar al Mântuirii, iar a doua în 1985, în timpul anului internațional al tineretului stabilit de O.N.U. Sunt invitații adresate tinerilor de a veni la Roma, «pentru o întâlnire de rugăciune, de împărtășire, de conversație, de veselie», spune prima dată (de la Milano, 22 mai 1983).

A doua oară, invitația se face pentru Duminica Floriilor: «Vom sărbători, vom vorbi, vom mărturisi»: și le cere episcopilor, mișcărilor și asociațiilor să sprijine inițiativa (din Piața Sfântul Petru, 25 noiembrie 1984).

Ambele întâlniri au avut un mare succes și au fost repetate și... aceea a devenit Ziua mondială a tinerilor, care oficial s-a născut odată cu *Scrisoarea apostolică adresată tinerilor și tinerelor din lume* (31 martie 1985). Ziua se sărbătorește în două forme: în fiecare an se ține în Bisericile locale și la Roma împreună cu Papa în Duminica Floriilor, iar tot la doi ani se organizează într-un loc mereu diferit, cu un program care tinde să ia în calcul întregul continent.

S-a ținut la Buenos Aires în 1987, la Santiago de Compostela în 1989, la Czestochowa în 1991, la Denver în 1993, la Manila în 1995 și la Paris în 1997. Mobilizarea tinerilor a crescut de-a lungul celor șase ediții. La Manila, mulțimea a depășit două milioane de oameni (agențiile de presă au dat cifre exagerate, până la patru și cinci milioane!) și s-a spus că a fost cea mai mare mulțime din toate călătoriile papale.

Dar în afară de mulțimea care participă la liturghia finală, adunarea tinerilor care o precedă este aceea care crește tot mai mult. La Paris, tinerii care au participat la veghea din sâmbăta care a precedat liturghia au fost — potrivit poliției — 750.000. Pentru Ziua care se va organiza la Roma în august 2000, organizatorii prevăd sosirea a două milioane de tineri!

De întrunirile tineretului și de Zilele tinerilor se leagă dezvoltarea raporturilor — cu totul deosebite — dintre Ioan Paul al II-lea și organizații, ba chiar (după ultima denumire) „noile mișcări și comunitățile ecleziașice”.

În mișcările ecleziașice, Ioan Paul al II-lea vede providențialii purtători ai semnelor radicalității evanghelice în societatea seculară a sfârșitului de mileniu. El e într-adevăr convins că apropierea de anul 2000 trebuie să însemne recuperarea fermă a unui anunț creștin fără echivoc: *«A venit vremea să mărturisim Evanghelia cu vigoare înnoită, limpede, și s-o predicăm „sineglossa”»* (Rieti, 2 ianuarie 1983).

Despre un asemenea radicalism a vorbit odată la organizația pe care poate că o iubește cel mai mult, mișcarea „Focolari” [constituită din grupuri de laici consacrați, căsătoriți sau nu, a căror normă principală este caritatea — nota trad.]: *«Au existat în istoria Bisericii multe radicalisme în iubire, ca acela al Sfantului Francisc, al Sfantului Ignatie de Loyola, al lui Charles Foucauld și ale multor altora până în zilele noastre. Există și un radicalism al voștru, al „Focolarilor”, în iubire, în Chiara: un radicalism care încearcă să învingă mereu această iubire în orice împrejurare, în orice dificultate!»* (Rocca di Papa, Roma, Centrul internațional al mișcării „Focolari”, 19 august 1984).

Chiara amintită aici de Papă este Chiara Lubich, fondatoarea „Focolarilor”. Papa o onorează cu prietenia sa publică pe această femeie care este de aceeași vârstă cu el, îi iese în întâmpinare ca în fața unei surori, pe scena audiențelor, o citează și o laudă cu familiaritate. Când n-o vede, întreabă mulțimea: *«Chiara n-a venit?»*. E mulțumit că Mișcarea „Focolari” are un statut care o obligă să aibă mereu ca președinte o femeie: a fost chiar el acela care a autorizat o astfel de îndrăzneală.

Iată cum povestește situația Chiara Lubich însăși: „Ioan Paul al II-lea cunoaște munca noastră și a subliniat de mai multe ori puternicul ei caracter marian. Acum, fiind în intenția noastră ca și pe viitor să se poată prezenta sub forma ei mariană, chiar și în aparențele exterioare, păstrându-și adică proiectul pe care Dumnezeu l-a avut în legătură cu organizația noastră, întrucât a lăsat întemeierea și dezvoltarea sa pe seama unei femei, am avut într-o zi curajul să-l întreb pe Papă dacă nu consideră posibil să se consemneze în statutele noastre ca președintele să fie totdeauna femeie. Mi-a răspuns cu elan: cum să nu? Foarte bine!” (Chiara Lubich, *Aventura unității*, Milano, 1991, p. 152).

Citind fapte ca acesta, omul se întristează la gândul că Ioan Paul al II-lea nu a dovedit — între atâtea calități — și sensibilitate pentru dreptul Bisericii și pentru structuri și reforme: altminteri, ar fi făcut lucruri formidabile, având în vedere libertatea cu care reacționează mereu la propunerile înnoitoare care l-ar descumpăni pe un alt Papă. Spre a înțelege importanța acestei norme din statutul „Focolarilor”, e de ajuns să amintim faptul că Opera „Focolarilor” ajunge la milioane de persoane, e prezentă în peste o sută de țări, numără printre membrii săi nu doar mulți laici, dar și fețe bisericești, preoți, episcopi și cardinali!

În mișcările eclesiastice, el vede un semn de vitalitate a Bisericii, pe care îl interpretează ca o compensație față de criza vocațiilor sacerdotale: *«în locul vocațiilor tradiționale, care conduc la hirotonisire și la ordinele mănăstirești, a apărut un nou tip de vocație, cea a mișcărilor laice»* (Bibliografie 12).

În vederea Marelui Jubileu, Ioan Paul al II-lea a vrut o regroupare a *«mișcărilor și a noilor comunități ecleziale»* la Roma, de Rusaliile 1988, care e anul de pregătire dedicat Spiritului Sfânt. În sâmbăta de 30 mai, s-a văzut în Piața Sfântul Petru un spectacol cu adevărat neobișnuit: erau o sută optzeci de mii de oameni, aparținând la 56 de mișcări și organizații din lumea întreagă, iar episcopii și cardinalii și toți ceilalți o ascultau pe Chiara, care își exprima mărturiile, împreună cu Kiko Arguello (fondator al *Căii neocatecumenale*), Jean Vanier (fondator al *Comunității Arcei*), părintele Luigi Giussani (fondator al organizației *Comuniune și Eliberare*).

La sfârșit a vorbit Ioan Paul al II-lea și a rezumat astfel preferința sa pentru organizații: *«în lumea noastră, adesea dominată de o cultură secularizată care promovează și se revendică de la modele de viață fără Dumnezeu, credința multora este pusă la grea încercare și nu de puține ori*

e sufocată și stinsă. Se resimte, deci, cu stringență nevoia unui anunț puternic și a unei solide și aprofundate formări creștine [...] Și iată acum organizațiile și noile comunități ecleziastice: ele sunt un răspuns, inspirat de Spiritul Sfânt, la această dramatică sfidare de la sfârșitul mileniului [...]

Nașterea și răspândirea lor a adus în viața Bisericii o noutate neașteptată, iar uneori chiar o mare răspândire. Aceasta nu a întârziat să provoace întrebări, nemulțumiri și tensiuni. Uneori a stârnit reacții orgolioase și gesturi nestăpânite de o parte, nu puține prejudecăți și rezerve de cealaltă parte. A fost o perioadă de probă a fidelității lor, un prilej important de verificare a inocenței carismei lor. Astăzi, în fața voastră se deschide o nouă etapă: cea a maturității ecleziastice. Aceasta nu înseamnă că toate problemele au fost rezolvate. E, mai degrabă, o sfidare. Un drum de parcurs. Biserica așteaptă de la voi roadele coapte ale comuniunii și angajamentului».

Acest discurs are valoare de testament. Prin el, Ioan Paul al II-lea conferă o misiune istorică preferațiilor săi.

În momentele de dificultate (cum s-a văzut la Sinodul episcopilor despre laici, în octombrie 1987), el a apărat organizațiile în fața dorinței de normalizare exprimate de episcopi. Prin îndemnul apostolic exprimat în *Christifideles laici* (30 ianuarie 1989), i-a invitat pe episcopi să se sprijine pe puterea mișcărilor ecleziale. A aprobat statute și a acordat recunoașteri care rămâneau în suspensie de ani de zile. A autorizat unele mișcări (cum sunt *Neocatecumenalii* și *Comuniune și Eliberare*) să deschidă propriile lor seminarii, incluzându-le — atunci când era inevitabil — în diecezele Romei, care a devenit un laborator pentru dezvoltarea instituțională a acestor realități. A condus liturghia la o întâlnire a neocatecumenalilor (Porto San Giorgio, Marche, 30 decembrie 1988), încurajându-i pe episcopi să accepte acele liturghii în bisericile lor. A dat drept de existență *Renașterii în Spirit* și oricărei alte familii spirituale, îngrijindu-se ca nimic să nu se piardă din ceea ce răsare în anii Pontificatului său.

Organizațiile pentru a ajunge la tineri, tinerii pentru a ajunge la toată lumea: e o indicație practică pe care Ioan Paul al II-lea, de-a lungul anilor și învingând rezervele tuturor, a reușit să i-o transmită Bisericii sale și pe care i-o va transmite ca principală moștenire operativă urmașului său.

FRÂNEAZĂ EPISCOPATELE PROGRESISTE. SE LASĂ PE SEAMA CURIEI

Los Angeles, 16 septembrie 1987. Nu se mai întâmplase niciodată, în precedentele 35 de călătorii internaționale ale Pontifului, ca o întâlnire cu episcopii să dureze patru ore, să aibă caracterul unei întâlniri de lucru, să cuprindă patru discursuri adresate către musafir, ținute de tot atâția delegați la adunare. Toate acestea se întâmplă acum și e o noutate americană: cu libertatea de expresie care caracterizează comunitatea catolică americană, cei patru episcopi îi comunică Papei inconfortul lor, de a se pomeni în același timp contestați de jos, de către enoriași, și certați de sus, de la Roma. Ioan Paul al II-lea, cu aceeași libertate, răspunde reafirmând limitele inițiativelor locale, pe care Roma le consideră imposibil de extins.

Sunt prezenți 320 de episcopi. Adunarea a ales (după o vastă consultare a enoriașilor) subiectele dezbaterii și vorbitorii. Îl salută pe Papă președintele conferinței, arhiepiscopul de St. Louis, John L. May: „Dumneavoastră ați primit foarte bucuros cererea noastră de a sta de vorbă cu noi”.

Se îndreaptă primul spre microfon cardinalul Bernardin, arhiepiscop de Chicago și fost președinte al conferinței. E un om de mare prestigiu, va muri de cancer 10 ani mai târziu, impresionând lumea prin credința creștină cu care va privi moartea în față. I s-a încredințat subiectul cel mai fierbinte, referitor la relațiile cu Roma: „Trăim într-o societate deschisă, în care fiecare apreciază libertatea de a-și exprima propria opinie. Mulți tind să pună în discuție lucrurile și mai ales acele probleme care sunt importante pentru ei, cum este religia. Ei vor să cunoască motivele pentru care se iau anumite hotărâri și se simt liberi să critice dacă nu sunt de acord și dacă nu sunt mulțumiți de explicațiile primite [...] Tensiunea în sine nu șubrezește și nu distruge neapărat. Adeseori e semnul unei creșteri. [...] Adesea Sfînția Voastră sunteți greșit înțeles, unii sunt de părere că nu înțelegeți situația actuală în care se găsește Biserica în diversele părți ale lumii. E și dureros pentru noi, în calitate de păstori ai Bisericilor noastre teritoriale, să ne trezim proiectați pe poziții contrarii celor ale Sfântului Scaun sau ale unor grupuri din chiar diecezele noastre [...]. Trebuie să fim în stare să le vorbim altora cu deplină sinceritate, fără teamă. Aceasta ar trebui să fie valabil în discuțiile noastre cu Sfântul Scaun și chiar între noi înșine ca episcopi”.

Urmează John R. Quinn, arhiepiscop de San Francisco și de asemenea fost președinte al conferinței. Tema sa e legată de dificultatea americanilor de a accepta învățătura morală a Bisericii: „Suntem foarte îngrijorați de faptul că anumite sectoare ale învățăturilor Bisericii — atât în domeniul moralei sexuale cât și în cel social — sunt uneori supuse la critici negative

în țara noastră, uneori chiar de către catolici de bună credință. Acest fenomen poate în anumite cazuri să fie atribuit caracterului permisiv, narcisic și consumist al societății noastre [...]. Totuși, considerăm că problema trebuie să fie menționată în orice prezentare a situației actuale despre învățătura morală a Bisericii [...]. Dialogul și discuția bineînțeleasă că nu înlocuiesc niciodată hotărârea Pontificatului, dar după cum a arătat-o atât de bine cardinalul Newman, au fost și sunt indispensabila premisă a ei”.

Al treilea vine Rembert G. Weakland, arhiepiscop de Milwaukee, deja numit coordonator în pregătirea scrisorii despre economie, care exprima predica pe ideea de justiție a Papei Wojtyła și care a fost citită în S.U.A. Ca un grav atac împotriva societății liberale americane. Vorbește despre problema laicilor și a femeilor: „în momentul de față, Biserica din S.U.A. Se poate mândri cu cel mai mare număr de credincioși instruiți din lume [...]. În plus, în ceea ce privește problemele politice, catolicii din S.U.A. Țin foarte mult la tradiția libertății lor și reacționează profund negativ atunci când li se spune cum să voteze pe o anumită problemă, sau ce candidat să voteze [...]. Nu există cuvinte pentru a exprima câtă durere resimt astăzi atâtea femei competente care se simt cetățeni de rangul doi într-o Biserică pe care o iubesc”.

Ultimul la cuvânt e Daniel E. Pilarczyk, arhiepiscop de Cincinnati și vicepreședinte al Conferinței. Se referă la vocația laică și religioasă, întrucât niciuna din temele arzătoare n-a fost îndepărtată: „Ceea ce experimentăm noi e o lărgire a conceptului de vocație a Bisericii și de misiune a Bisericii, un concept care odinioară îi includea doar pe preoți și pe clerici, dar care astăzi îi cuprinde pe laici într-un număr tot mai mare de funcții [...]. Să urăm bun venit evoluțiilor care transformă Biserica din țara noastră într-o Biserică având o tot mai profundă participare și colaborare, în locul unui consens între puține persoane active și multe persoane pasive”.

Regia a fost bine pregătită: vorbitorii sunt patru exponenți ai poziției liberale, dar și patru protagoniști ai unei dezbateri care a depășit de mult granițele S.U.A. Și pe care aceiași oameni s-au regăsit reprezentând-o în sinoade și pe scena mondială.

Papa răspunde la toate chestiunile. Raportul cu Roma: *«E important să se evite o viziune pur sociologică a unui asemenea raport. Biserica universală nu poate fi concepută ca ansamblul Bisericilor regionale sau ca o federație de Biserici regionale»*.

învățătura morală: *«Unii susțin că neconsimțirea la învățătura morală e cât se poate de compatibilă cu faptul de a fi bun catolic și nu constituie un obstacol pentru primirea sfintelor taine. Aceasta e o gravă greșeală. [...] Dialogul vostru trebuie să încerce să demonstreze caracterul inacceptabil al disensiunii și al confruntării ca politică și metodă de acțiune în cadrul învățăturilor Bisericii».*

Laicii și femeile: *«Serviciul nostru pastoral trebuie să dea ascultare și încurajare, să sfideze și uneori să corecteze [...]. Femeile nu au chemare la sacerdoțiu. Aceasta nu schimbă în vreun fel faptul că femeile sunt cu adevărat o parte esențială a proiectului evanghelic».*

Vocațiile: *«Vă cer să fiți vigilenți ca învățătura dogmatică și morală a Bisericii să le fie prezentată seminariștilor cu fidelitate și claritate și să fie pe deplin acceptată și înțeleasă de ei».*

Ioan Paul al II-lea se bucură că a putut asculta și răspunde. Mulțumește pentru această experiență pe viu asupra drumului american spre catolicism: *«M-am străduit să-mi îndeplinesc rolul de urmaș al lui Petru în spirit de solidaritate frățească față de voi. Doresc doar să mă pun în slujba tuturor episcopilor din lume și să-i confirm în misiunea lor colegială. Am fost totdeauna foarte încurajat în această misiune de sprijinul vostru și de implicarea voastră în răspândirea Evangheliei. Pentru toate acestea, vă exprim încă o dată profunda mea recunoștință».*

În mod repetat, în călătoriile sale, Ioan Paul al II-lea a trebuit să facă față protestelor venite dinspre baza catolică. În Germania și Elveția, Olanda și Belgia, i-au fost adresate întrebări prin purtătorii de cuvânt ai mediilor ecleziale sau sociale. Uneori

(și se întâmplase chiar în situații dificile din Mexic, Zair, Chile și Argentina), fuseseră episcopii cei care i-au vorbit Papei cu tot curajul. Niciodată însă, ca în S.U.A., nu fusese însăși Conferința episcopilor cea care să se facă interpreta, în formă colegială și publică, a nemulțumirii comunității locale de raporturile cu Roma.

Două sunt elementele care caracterizează reacția Papei: acceptă confruntarea, dar respinge cererile. Pontificatul lui Ioan Paul al II-lea marchează un important pas înainte în raportul dintre Papă și episcopate, care acum discută, dezbat, uneori cad de acord și hotărăsc împreună. Dar Papa e pe cât de predispus la confruntare, pe atât de sever în a pune pe cântar prerogativele Pontificatului roman în tot ceea ce a primit esențial — sau considerat ca atare — din partea tradiției. În substanță, cele patru ore de

la Los Angeles, pe care le-am povestit adineauri, le-au fost de folos episcopilor pentru a arăta comunității catolice că i-au transmis oaspetelui neliniștea structurilor de bază și i-au fost de folos Papei pentru a le semnala catolicilor că episcopii lor nu-i vor putea însoți cu aceeași viteză, în căutarea de noi raporturi și noi reguli. Pentru a afirma, cu alte cuvinte, că episcopatul american trebuie să-și frâneze alergarea spre viitor.

Frâna pusă episcopatelor progresiste e una din constantele Pontificatului. În mod miraculos, această frânare nu a produs mari conflicte, dacă se exclude aria central europeană (Austria, Germania, Elveția, Olanda) și unele cazuri izolate din Franța și S.U.A. Dar, de-a lungul întregului Pontificat, Ioan Paul al II-lea a considerat că aceasta e poziția cea mai potrivită, irosindu-și astfel o mare parte din popularitate. În mod deosebit, acea acțiune li s-a adresat tuturor episcopatelor mai mari din lume și în primul rând celor trei care numără un număr de episcopi care se apropie sau depășește cota de 300: Brazilia, Italia, Statele Unite. Faptul că între episcopatele progresiste îl includem și pe cel italian vine să semnaleze că frâna impusă de Roma se aplică și atunci când nu sunt în discuție mari teme doctrinale sau disciplinare, ci doar de orientare pastorală. Alt element semnificativ: această acțiune de frânare — care începe cu adunarea episcopatului latino-american de la Puebla, ianuarie-februarie 1979 — atinge faza cea mai intensă la jumătatea anilor optzeci. De atunci încolo, a apărut un fel de resemnare a episcopatelor față de linia dictată de Roma, respectiv conflictul deschis cu zona de limbă germană.

Am văzut severitatea lui Ioan Paul al II-lea cu episcopatul din S.U.A., pe care îl considera prea liberal. La fel s-a exprimat în fața episcopatului brazilian, pe care îl socotea prea implicat social și politic, și în fața episcopatului italian, pe care îl găsea prea concentrat asupra „opțiunii religioase” și puțin disponibil să se constituie în „forță socială” și să revendice o „înfățișare catolică” țării întunecate dar neschimbate de o secularizare de suprafață.

Au rămas memorabile imaginile acestui Papă care la Fortaleza în 1980, la Loreto în 1985, la Chicago în 1979 și 1987 ceartă episcopate atât de mari, care numără episcopi și cardinali cu mai mare experiență decât a lui și — cel puțin în cazul Italiei — conduc Biserici de origine foarte veche, cu un cler bine structurat și o activitate misionară bogată.

Un curaj asemănător dovedește Ioan Paul al II-lea atunci când trebuie să viziteze Biserici unde e contestat deschis. Am semnalat deja (în capitolul

11) prima astfel de contestație, care i-a venit din partea unei sore tocmai în S.U.A., în octombrie 1979. Și iată-l ascultând senin și răspunzând cu blândețe preotului Markus Fischer și doamnei Margrit Stucky-Schaller, care în timpul vizitei în Elveția, în iunie 1984, îl întreabă în legătură cu problema celibatului obligatoriu pentru cler și despre femeile-preot. Și iată-l ascultând de zeci de ori probleme asemănătoare (exprimate mai mult de femei decât de bărbați), în timpul vizitelor în Olanda și Belgia, în mai 1985. Și nu vom uita că l-am văzut în catedrala din Den Bosch, Olanda, rugându-i stăruitor pe enoriași să-l accepte pe episcopul pe care el l-a numit și pe care ei îl consideră de un conservatorism nesuferit: *«Credeți-mă, dragi frați și surori, că mă doare să aflu despre suferințele voastre. Dar fiți convinși că, într-adevăr, v-am ascultat, am examinat, m-am rugat. Și l-am numit pe acela pe care, în fața lui Dumnezeu, l-am considerat cel mai potrivit. Acceptați-l, deci, cu iubire întru Cristos»*. Era seara de 11 mai 1985: e bine să ținem minte data, pentru că o asemenea rugămintă pentru a fi acceptată o decizie a Romei nu se auzise niciodată înainte și nu știm dacă se va mai auzi în viitor.

Alte două numiri vor fi contestate în vremuri mai recente, în Austria și Germania. Iar numirile propuse uneori vor părea că accelerează în loc să frâneze criza. Și iată că Ioan Paul al II-lea va trebui să dea fuga, sprijinit în baston, să repare unele din pagubele produse. Într-o zi îl vom auzi la Salzburg îndemnându-i astfel pe catolicii austrieci: *«Nu ieșiți din Biserică, ci dimpotrivă, intrați!»* (19 iunie 1998).

Regula de comportament urmată de Ioan Paul al II-lea în raporturile cu episcopii a fost aceeași pe care a aplicat-o cu familiile religioase (memorabil a fost conflictul cu Compania lui Isus, moștenit din Pontificatul lui Paul al VI-lea și rezolvat prin argumentul autorității, între 1981 și 1983), cu preoții, cu asociațiile laice: maximă disponibilitate de a asculta, fermitate în apărarea doctrinei și a disciplinei, nicio reformă. E probabil că orice succesor va fi pus în fața aceluiași tip de probleme, fără a se bucura poate de carisma care pe el l-a ajutat să le mențină — de cele mai multe ori cu eficacitate — sub control.

Lipsa adevăratelor reforme de-a lungul acestui Pontificat rezultă mai clar în domeniul guvernării Curiei și a Bisericii. Această guvernare, după douăzeci de ani, e încă exact aceeași ca pe vremea Pontificatului montinian. Reforma Curiei romane, publicată la 28 iunie 1998, confirmă validitatea organismului de guvernare lăsat moștenire de Paul al VI-lea: schimbările sunt minime și niciuna nu atinge substanța. Același lucru se poate spune

despre reforma Conclavului (februarie 1987) și despre aceea a Vicariatului Romei (ianuarie 1998). Și același lucru e valabil pentru oameni: a folosit în mod sistematic personalul pe care l-a găsit în momentul alegerii, reducând la minimum chemările din exterior. Printre figurile centrale ale Curiei, doar cardinalii Ratzinger și Etchegaray sunt invențiile sale.

Același lucru se poate spune despre modalitatea de conducere a Bisericii universale. Competențele Curiei și ale reprezentanțelor pontificale (care au urcat de la 89, câte erau la moartea lui Paul al VI-lea, la 167) au rămas aceleași, atât pe hârtie cât și în practică. Sinoadele au continuat cu periodicitatea și procedura stabilite de Papa Montini: e o formulă deja învechită, s-a studiat îndelung reînnoirea sa, dar nu s-a făcut nimic.

De cinci ori a convocat Ioan Paul al II-lea Colegiul cardinalilor, ceea ce înainte nu se obișnuia: dar n-a apărut vreo noutate, nici de metodă, nici de conținut. N-a schimbat nici cvorumul de 121 de cardinali electori (limitându-se să numească alți trei în plus, la Consistoriul din 21 februarie 1998, dar cu precizarea că e vorba de o „derogare” ocazională), nici limita de 80 de ani pentru admiterea în Conclav, nici cererea către episcopi să-și dea demisia la 75 de ani, nici durata cincinală a investirii Curiei.

O altă inovație, potențial importantă, dar în practică dovedind o redusă relevanță, a fost documentul din noiembrie 1982, prin care Ioan Paul al II-lea i-a încredințat

Secretariatului de Stat dreptul de reprezentare și exercitare a suveranității temporale asupra statului Cetății Vatican.

Alte reforme demne de acest nume nu au fost, cu excepția Consistoriilor extraordinare și a acestei delegări a puterilor temporale către Secretariatul de Stat. Dar există două inovații practice ale guvernării curiale, care n-au fost înființate oficial, dar care au dobândit în acești douăzeci de ani un notabil grad de eficacitate: consultări ocazionale cu episcopii pe care îi convoacă la Roma pentru a rezolva probleme deosebite și mici reuniuni de lucru care se desfășoară în apartamentul privat sau adesea la masă și în care — se pare — sunt decise mai multe lucruri decât în audiențele dinainte programate.

Lăsând deoparte reuniunile de lucru din apartamentul privat, care sunt folosite de obicei pentru a informa în legătură cu o hotărâre neobișnuită sau pentru a rezolva conflicte curiale (în loc să-i asculte separat pe susținătorii diverselor teze, preferă să-i pună să le exprime în prezența lui), va trebui să privim cu atenție convocările informale de grupuri de episcopi sau de

întregi episcopate: ele au fost numeroase și de obicei eficace pentru a găsi o soluție de compromis, atunci când contactul obișnuit, prin intermediul reprezentanțelor pontificale, al vizitelor *ad limina* și al congregațiilor curiale, nu reușea să facă față unui nou conflict.

În iunie 1981, avem prima consultare extraordinară: întâlnire la vârf pe problema America Centrală, care durează patru zile, cu participarea președinților din șase conferințe episcopale, a superiorilor provinciali, a CELAM (Conferința episcopală latino-americană) și a organismelor curiale interesate.

Din ianuarie 1983 e „consultarea informală despre pace și dezarmare”, la care sunt chemate episcopatele din șapte țări membre ale NATO (S.U.A., Belgia, Franța, Germania federală, Marea Britanie, Italia, Olanda) și responsabili din Curie.

În octombrie 1987, episcopatul din Peru este cel care ține o adevărată adunare generală la Roma: inițiativa îi aparține Congregației pentru doctrina credinței, se vorbește despre teologia eliberării și despre cazul Gutierrez.

Apoi e rândul Elveției: întreaga conferință episcopală se întâlnește cu Papa și cu șefii de congregație în martie 1985. O nouă convocare a episcopilor elvețieni vom avea în aprilie 1991, pentru a rezolva „tensiunile care există în dieceza Coira”.

Convocări mai urgente survin în martie 1986 și în martie 1987 și se referă la cele două episcopate mai importante: Brazilia și S.U.A. Temele le cunoaștem deja. Și se continuă tot așa cu oricare alt episcopat, sau cu episcopii unor întregi zone de criză: aceia implicați în războiul din Golf, convocați între 4-6 martie 1991; sau aceia din fosta Iugoslavie, chemați la Roma în 17 octombrie 1995.

Pentru guvernarea obișnuită a Bisericii, Ioan Paul al II-lea se lasă deci pe seama Curiei, dar nu-și reduce acțiunea la instrumentele curiale existente. Chiar și frânarea episcopatelor progresiste o realizează prin guvernul curial, dar când acesta nu e suficient pentru a menține situația sub control, intervine personal, întâlnind episcopatele în timpul călătoriilor sau convocând consultări extraordinare.

Se folosește totodată — în plus față de instrumentele experimentate deja de predecesorii săi — de Sinoadele regionale (ca acela olandez din ianuarie 1980), extraordinare (cel din 1985, la douăzeci de ani de la Conciliul Vatican II) și speciale (european în 1991, african în 1994, panamerican în 1997, asiatic în 1998, european 2 în 1998), care erau prevăzute de normele

montiniene, dar nu fuseseră niciodată convocate (cu excepția unei adunări generale din 1969) de către Paul al VI-lea.

Călătoriile, Sinoadele, consultările extraordinare cu episcopatele, Anul sfânt extraordinar din 1983, Anul marian din 1987-1988, marea pregătire pentru Jubileul din Două mii, pregătirea de 9 ani pentru al cincilea centenar latino-american (1984-1992), beatificările și canonizările, Zilele mondiale ale tinerilor și Zilele familiei: Ioan Paul al II-lea nu se resemnează să guverneze Biserica prin intermediul instrumentului curial. El privește înainte și — confruntat cu situații noi — tinde să le preîntâmpine: ia inițiativa și oferă un obiectiv comun, acolo unde se profilează o despărțire; nu se teme să dea răspunsuri simple la chestiuni complexe.

Și nu e vorba de o intenție pe care i-o atribuie biograful. Și-a prezentat astfel într-o ocazie scopul călătoriilor: *«în Europa mai ales se creaseră două tendințe care au produs și roade otrăvite [...]. Și iată la ce au servit aceste pelerinaje, mergând în inima Bisericii, în realitatea poporului lui Dumnezeu: deci, evitând să ne lăsăm implicați în confruntarea dintre dreapta și stânga, între conservatorism și progresism. Pelerinajele au servit pentru a introduce un element de echilibru în transpunerea reformelor conciliare, desigur, în lumina Tradiției; și, prin urmare, pentru a face astfel încât azi cele două tendințe, dacă nu tocmai eliminate, să fie oricum puțin marginalizate»* (Bibliografie 13).

Cât privește conducerea Bisericii, întregul Pontificat — dincolo de inițiativele individuale — poate fi interpretat astfel: pentru orice tensiune care se manifestă trebuie căutate soluții în prealabil, pe cât posibil în mod unitar și în direcția reluării misionarismului, eventual experimentând vreun nou procedeu de consultare episcopală, dar fără inovări structurale. El nu e sensibil la structuri, sau poate că s-a convins — de-a lungul anilor — că nu are nevoie de reforme pentru a acționa în afara tradiției curiale. În general, i-a reușit ceea ce și-a propus. Dar urmașul său va trebui să acționeze grabnic și să impună reforme care să ofere un caracter permanent restructurării Curiei și noilor libertăți ale Papei, pe care Ioan Paul al II-lea le-a realizat în fapte.

RUPE RELAȚIILE CU LEFEBVRE ȘI CU TEOLOGII PROTESTATARI

Cea mai mare suferință a lui Ioan Paul al II-lea va fi apărut în timpul atentatului care i-a lovit în același timp trupul și sufletul?

Sau a fost provocată de pelerinii morți pentru el în accidente sau atentate care au însoțit deplasările sale pe glob: la Kinshasa, în Zair (mai 1980); la Fortaleza, în Brazilia (iulie 1980); la Montserrat, în Spania (noiembrie 1982); la Cochin, în India (februarie 1986); la Maseru, în Lesotho (septembrie 1988); la Tuxtla, în Mexic (mai 1990)?

Sau starea de necesitate din Polonia, proclamată în decembrie 1981, care e și anul atentatului? Sau, cine știe, mai degrabă deriva seculară a patriei sale, după căderea comunismului?

Sau eventual dovada că, în Austria, cardinalul Hans Hermann Groer, ajuns deja arhiepiscop de Viena, e într-adevăr răspunzător de acte de pedofilie (primăvara lui 1998). Iar acum el, care l-a vrut în acel post — în locul mult îndrăgitului cardinal Koenig — împotriva opiniei episcopilor austrieci, trebuie să-i ordone să părăsească țara și să nu mai apară vreodată „în calitate de episcop și cardinal”?

Nimeni nu poate spune care este cea mai mare suferință a unui om și noi poate că nici nu ne închipuim câte a pățimit Ioan Paul al II-lea. Dar faptul eclezial cel mai grav, obiectiv vorbind, din timpul Pontificatului, a fost schisma tradiționalistă a episcopului francez Marcel Lefebvre, consumată prin consacrarea, neautorizată de Roma, a patru episcopi (30 iunie 1988) și sancționată prin excomunicare (2 iulie): singura ruptură oficială de la comunitatea eclezială, realizată de o comunitate întreagă de oameni, pe vremea lui Ioan Paul al II-lea.

După acea schismă tradiționalistă, a venit o amplă contestație a teologilor inovatori: *Declarația de la Koln* (semnată de 163 de germani, austrieci, elvețieni, olandezi) poartă data de 26 ianuarie 1989, denunță un „nou centralism al Romei”, vorbește despre o extindere „inadmisibilă” a „competenței administrative a Papei”, îi invită pe episcopi — atunci când e necesar — să i se opună urmașului lui Petru „pe față”. De pe aceleași poziții se pronunță 130 de francezi și belgieni la 20 februarie și 52 de flamanzi imediat după aceea. Spaniolii sunt în număr de 62 și se alătură la 19 aprilie. Italienii sunt 63, la 13 mai.

Iată-l deci pe Papă blocat între schisma de dreapta și contestația de stânga, în timp ce în toată Europa se prăbușește comunismul, iar el simte că „s-a copt secolul”: în momentul celui mai mare succes extern, Ioan Paul al II-lea se izbește de cele mai mari dificultăți interne ale Bisericii.

Schisma lui Lefebvre a atras atenția mass-media mai mult decât reala sa dimensiune. La aceasta au contribuit raritatea evenimentului — din 1870,

adică de la desprinderea Vechilor Catolici în urma Conciliului Vatican I, nu s-a mai produs o schismă în Biserica catolică — precum și încetineala producerii sale, ca o schismă previzibilă, cu o excomunicare previzibilă.

Spectacolul a fost mai răsunător decât faptul. Care totuși a existat și mai durează încă. Se pare că adepții lui Lefebvre nu sporesc, dar nici nu se micșorează cu trecerea anilor: reabsorbirea lor va avea nevoie de mai multe generații. Potrivit estimărilor vaticane, credincioșii care se integrau în activitatea Confraternității Lefebvre erau, în momentul schismei, 60-80 de mii. Ei erau în schimb 120-200 de mii, potrivit responsabililor Confraternității. La moartea lui Lefebvre (25 martie 1991), cele două părți rămâneau fiecare, cu încăpățănare, la aceleași cifre. Astăzi, lefebvienii susțin că sunt prezenți în 56 de țări și că au circa 300 de preoți.

Marcel Lefebvre a fost adversarul cel mai intransigent al „reactualizării” hotărâte de Conciliul Vatican II. Unicul dintre cele 2500 de fețe bisericești de la acel Conciliu care și-a împins opoziția până la organizarea unei comunități conduse de norme preconciliare, mai ales în materie de liturgie și de formare a clerului, opunându-se autorității a trei Papi (Montini, Luciani, Wojtyła) și sfidând excomunicarea. Începutul rebeliunii sale poartă o dată cu totul simbolică: 1968. În 1970, întemeiază la Econe (Elveția) Confraternitatea Sfântul Pius al X-lea.

Din componentele aventurii lefebviene, aici ne interesează cele care sunt legate de figura lui Ioan Paul al II-lea: care s-a dovedit deschis spre orice concesie, cu condiția să nu fie prin nimic știrbită autoritatea doctrinală și normativă a Conciliului Vatican II. Și a fost — pe moment — un semnal important, pentru că se mai prelungea încă un curent contestatar de stânga, care îl acuza pe Papa Wojtyła de trădarea moștenirii conciliare și de îmbrățișarea substanțială a tezelor tradiționaliste, sub masca unei formale afirmări a fidelității față de Conciliu. O astfel de interpretare va fi dezmințită — după cum vom vedea — de ultima hotărâre a Papei în legătură cu Lefebvre și va supraviețui doar ca o întrebare critică: „Tradiționalism fără Lefebvre?” se va intitula editorialul primului număr din 1999 al revistei *Concilium*.

Ioan Paul al II-lea încercase recuperarea lui Lefebvre, e adevărat. Îl primise a doua zi după alegere, în noiembrie 1979, la inițiativa cardinalului Siri, care va povesti: „Eu l-am dus la Papă. S-au îmbrățișat. Era de-ajuns să se scrie trei cuvinte în *L'Osservatore romano*: «S-a făcut pace». În schimb, Papa a citit dosarul Congregației pentru doctrina credinței” (Bibliografie 53,

p. 384; 75b, pp. 283-286). Tocmai în aceasta constă diferența dintre Siri și Wojtyla. A face pace necondiționată cu Lefebvre însemna să legitimizezi negarea valorii doctrinale și normative a Conciliului Vatican II, ba chiar și a validității canonice a Pontificatului lui Paul al VI-lea. Pentru cardinalul Siri, aceasta nu era o problemă, pentru Papa Wojtyla da.

După ce a citit dosarul, Ioan Paul al II-lea le recomandă negociatorilor săi (cardinalii Cagnon și Ratzinger) să încerce orice posibil pas care să nu meargă împotriva Conciliului. Protocolul semnat de Lefebvre la 5 mai 1988 și imediat denunțat — poate sub presiunea colaboratorilor săi, care se pare că l-au considerat prea acomodant față de „spiritul de la Conciliu și de la Assisi” — include o declarație de „credință față de Biserică, Pontif și guvernarea ecleziastică, precum și angajamentul de a se respecta disciplina canonică, evitându-se orice polemică în jurul Conciliului Vatican II și al reformelor sale”, în schimb, Lefebvre obține: reconcilierea canonică pentru preoții consacrați ilicit (adică după suspendarea *a divinis*, prin hotărârea lui Paul al VI-lea, în 1967), acordarea pentru Confraternitate a unui statut și a unei „anumite independențe” față de autoritatea episcopilor, permisiunea de a folosi vechea carte liturgică, numirea unui episcop ales din membrii Confraternității, crearea unei comisii romane — pentru a rezolva contenciosul — din care să facă parte doi membri ai Confraternității. Lefebvre denunță acordul datorită ultimelor două puncte: nu se mulțumește cu un episcop și nu vrea să aștepte să fie numit de către Papă, pretinde ca oamenii lui să fie majoritari în acea comisie.

Ioan Paul al II-lea timp de săptămâni întregi face toate eforturile pentru a se evita schisma, expunându-se criticii mediilor catolice progresiste și — se pare — chiar proastei păreri a episcopatelor din Elveția și Franța, mai interesate decât altele în problemă și temătoare ca Roma, pentru a salva unitatea Bisericii, să nu trădeze cumva Conciliul. Dar până la urmă respinge ultimele cereri, în mod clar provocatoare, afirmă că acel concept de tradiție invocat de Lefebvre e „greșit înțeles” și recurge la excomunicare.

Printr-un *motu proprio* din 2 iulie 1988 intitulat *Ecclesia Dei*, Ioan Paul al II-lea amintește că vor fi excomunicați — alături de cei patru episcopi consacrați la 30 iunie (Bernard Fellay, Bernard Tissier, Richard Williamson, Alfonso de Gallareta) și de cei doi pe cale de consacrare (Lefebvre și episcopul brazilian pensionat Antonio de Castro Mayer) — toți cei care vor adera oficial la schismă.

Urmașii lui Lefebvre au revenit, exprimându-și public opoziția față de Papă, cu ocazia programării wojtyliene a Marelui Jubileu (vezi capitolul 38). Părintele Franz Schmidberger, urmașul lui Lefebvre la conducerea Confraternității, a declarat agenției *Ansa*, la 28 aprilie 1994, că „proiectul anului Două mii de pe muntele Sinai contravine celei dintâi porunci a lui Dumnezeu”. La 22 mai 1995, ca urmare a cererii de iertare a lui Ioan Paul al II-lea la Olomuc pentru războaiele religioase (vezi capitolul 39), un comunicat al Confraternității afirma că acele cuvinte „sunt extrem de jignitoare față de Biserica catolică și față de toți cei care și-au dat viața pentru ea și pentru Europa creștină”. În ochii tradiționalismului, deci, Ioan Paul al II-lea e considerat inacceptabil mai ales pentru dialogul cu religiile necreștine și pentru repetatele „mea culpa”.

La stânga n-a existat o schismă oficială, în anii lui Ioan Paul al II-lea, ci o continuă și reciprocă polemică și delegitimare între Pontif și aripa cea mai radicală a teologiei progresiste și a comunităților de enoriași. Și în această direcție, Ioan Paul al II-lea se arată tolerant pe plan personal și practic, dar sever pe planul principiilor. Și cu teologii protestatari, până la urmă, se ajunge la o ruptură deschisă, ale cărei semne nu trebuie căutate atât în pedepsirea Congregației pentru doctrina credinței (procesele împotriva teologilor continuă cu criteriile, ritmul și normele de pe vremea lui Paul al VI-

lea: cel puțin până la reforma procedurii, promulgată în august 1997), ci în intervenții publice ale Pontifului care iau tonuri polemice.

Cea mai severă și amplă asemenea intervenție va avea loc la 22 iunie 1996, la Paderborn, în Germania, atrăgându-le episcopilor atenția asupra nevoii de „a-și exercita propria autoritate” împotriva celor care «*sub formele mincinoase ale unei argumentații obiective și concrete și prin metode de instrumentalizare, supun atenției credincioșilor probleme care în realitate sunt de importanță secundară, plasându-le în centrul interesului public*». Referința se face la plebiscitul „Noi suntem Biserica”, ce a adunat milioane de semnături în diverse țări (1995), dar mai ales în Austria, unde și-a făcut apariția, și în Germania, cerându-le credincioșilor să semneze petiții în legătură cu sacerdoțiul feminin, celibatul eclesiastic, democrația Bisericii (în sintonie cu *Declarația de la Koln* și celelalte manifeste teologice din 1989). Înclinația lui Ioan Paul al II-lea către linia dialogului și cu această mișcare va fi mai clară doi ani mai târziu, la Viena, când le va

spune episcopilor austrieci: «*Vă rog foarte mult să nu părăsiți calea dialogului!*». Și îi va invita chiar să «*învețe să riște în dialog*».

Dar oricât de severă, acea intervenție nu a fost interpretată ca un îndemn către episcopat să renunțe la dialogul cu „Noi suntem Biserica”.

Cu asemănătoare intransigență, Ioan Paul al II-lea îi calificase (în volumul *Să trecem pragul speranței*, 1994) pe teologii moraliști care i se opun Pontificatului în materie de etică familială și sexuală: «*Când doctrina adevărată este impopulară, nu e permis să cauți o popularitate facilă*» (Bibliografie 14, p. 190; vezi ed. Rom., p. 212).

Cuvinte și mai dure folosise la Piura, în Peru, la 4 februarie 1985, cu referire la curentul mai radical și filomarxist al teologiei eliberării, aplicându-le susținătorilor acestuia parabola evanghelică a bunului păstor, unde se spune că cel ce nu intră pe poartă „e un hoț și un bandit”. Folosise deja în sens polemic cuvintele evanghelice la Managua, în Nicaragua, la 4 martie 1983, aplicându-le preoților care colaborau cu regimul sandinist.

Primii ani ai Pontificatului fuseseră marcați de o violentă dezbatere despre „Teologia eliberării”, care apoi s-a nuanțat și aproape că s-a pierdut. Ioan Paul al II-lea a considerat că a tratat bine problema, autorizând publicarea a două instrucțiuni ale Congregației pentru doctrina credinței, în 1984 și 1986, care „operează o revizuire critică a acelei teologii și propun o lectură a mesajului de eliberare acceptabil pentru Roma” (Bibliografie 64, p. 360).

Poate că pe bună dreptate, el a susținut că a propus o predică în acord cu componenta moderată a teologiei eliberării. Astfel, odată, în timpul unei călătorii în Brazilia (16 octombrie 1991), a răspuns la întrebarea unui ziarist care-l întreba dacă nu i se întâmplă — câteodată — să fie adeptul teologiei eliberării: «*Dar eu sunt tot timpul un teolog al eliberării! Ba chiar vă spun și mai mult: eu sunt acel teolog al eliberării care rămâne de pază la postul său*» (Bibliografie 50, p. 65).

Potrivit metodei lui de guvernare prin inițiative de preîntâmpinare, proiectate pentru a tăia spațiul de manevră al forțelor centrifuge, după cum am explicat-o în capitolul precedent, Ioan Paul al II-lea în loc să acorde atenție aripilor tradiționaliste sau celei contestatare, se străduiește să stimuleze o convergență unitară spre centru: o face prin călătorii și prin catehezele de la Roma, indică în *Catehismul Bisericii Catolice* (decembrie 1992) o *magna charta* pentru extinderea acestui angajament la dimensiunile întregii Biserici.

Ioan Paul al II-lea arată că ține la acest *Catehism* mai mult decât la orice enciclică a sa, chiar mai mult decât la noul *Cod al dreptului canonic*, promulgat în 1983. Din cuvintele pe care le pronunță și din gesturile pe care le face cu ocazia publicării, avem impresia că el îl consideră capodopera propriului Pontificat.

Ordonând publicarea sa, la 11 octombrie 1992, afirmă solemn: «*Eu îl recunosc ca pe un instrument valid și legitim în serviciul comuniunii ecleziale și ca o normă sigură în învățarea credinței*». Prezentându-l în fața „poporului lui Dumnezeu”, la 7 decembrie în același an, spune că publicarea sa «*trebuie cu siguranță să fie consemnată printre cele mai mari evenimente ale istoriei recente a Bisericii*». În ziua următoare, îl indică drept «*fructul cel mai copt și complet al învățăturii conciliare*».

Ioan Paul al II-lea, Papă misionar, se bazează pe catehism. El e mai interesat de predica în fața popoarelor și de noua evanghelizare, decât de dezbaterea teologică și de problemele organizării interne a Bisericii. Este împins de graba de a ajunge la toată lumea, de grija ca peste tot și mereu să pronunțe un mesaj sigur, legat de marea tradiție și modernizat prin Conciliul Vatican II. Și consideră că regula pentru toate acestea se află în

Catehism, pe care îl definește de asemenea ca «*magna charta a mesajului creștin în epoca noastră*».

OMAGIAZĂ „GENIUL” FEMEILOR DAR NU FACE REFORME PENTRU ELE

«*îți mulțumesc ție, femeie, pentru însuși faptul că ești femeie!*»: această exclamație, demnă de un îndrăgostit, îi aparține lui Ioan Paul al II-lea și se găsește în *Scrisoare către femei*, publicată la 10 iulie 1995.

Aceeași fervoare se regăsește în îndemnul apostolic *Vita consecrata* (martie 1996), care ne prezintă femeia ca «*un semn de tandrețe a lui Dumnezeu față de seminția umană*».

Și același lucru îl întâlnisem cu opt ani mai devreme, în scrisoarea apostolică *Mulieris dignitatem* (30 septembrie 1988): «*Zilele noastre așteaptă manifestarea acelui geniu al femeii care să-i ofere sensibilitate bărbatului în orice împrejurare: pentru faptul că e bărbat!*».

Mulieris dignitatem e un document foarte personal și central al Pontificatului: schițează o „recitare în cheie feminină a Bibliei” (așa scrie cotidianul francez *Le Monde*, a doua zi după publicare), mergând până la corectarea a două mii de ani de interpretare a pasajelor din Pavel care îl plasează pe bărbat mai presus de femeie. Și îl corectează pe același Pavel

(niciun Papă n-a făcut-o vreodată), sau ceea ce s-a învechit în textul său, stabilind că *«motivele supunerii femeii față de bărbat trebuie interpretate în sensul unei reciproce supuneri»*.

Gesturile au reprezentat, apoi, o dovadă a deosebitei tandreți a acestui Papă față de femei. Tandrețe care s-a exprimat în toată libertatea, configurând o revizuire radicală a gestualității pontificale: niciodată nu se văzuse — și sperăm că de azi încolo se va vedea mereu — un Papă sărutând fruntea fetițelor, strângându-le la piept, ținându-le de mână și aproape dansând cu ele.

Dar va trebui să spunem totul despre relația dintre Ioan Paul al II-lea și femei: iar atunci vom adăuga faptul că acest Papă atât de generos în cuvinte și gesturi n-a făcut — până azi — nicio reformă spre a deschide noi orizonturi pentru răspunderea femeilor. Și ceva ar fi putut face, chiar cu dorința de a nu avansa în problema sacerdoțiului: pentru diaconatul feminin — de exemplu — nu există aceleași dificultăți.

Această admirație și susținere a absenței reformelor sunt perfect exprimate într-un salut duminical din 3 septembrie 1995: *«Astăzi fac apel la toată comunitatea eclezială, pentru a sprijini în orice chip, în viața sa internă, participarea femeilor [...]. Iată calea care trebuie parcursă cu curaj. În mare măsură, e vorba de a valorifica pe deplin spațiile ample pe care legea Bisericii le recunoaște pentru prezența laică și feminină: mă gândesc, de exemplu, la învățământul teologic, la formele aprobate de oficiere liturgică, inclusiv în cadrul slujbei la altar, la consiliile pastorale și administrative, la sinoadele diecezane și la conciliile regionale, la diferitele instituții ecleziale, la curii și tribunale ecleziastice, la atâtea activități pastorale, până la noile forme de participare în cadrul parohiilor, în cazul lipsei clerului, cu excepția atribuțiilor propriu-zis sacerdotale. Cine își poate închipui ce mari avantaje vom avea, câtă nouă frumusețe va dobândi chipul Bisericii, atunci când geniul feminin se va revărsa pe deplin în diversele sectoare ale vieții ei?»*.

Totul e adevărat: „în mare măsură” e vorba de a pune în valoare spațiile deja existente, dar e vorba și de a crea altele, noi! Iar aici n-a apărut niciun semn eficient, în primii douăzeci de ani ai Pontificatului lui Ioan Paul al II-lea.

Dar să revenim la textul său de bază pe problema femeii: *Mulieris dignitatem*. Îi aparține rodnicului an 1988: anul care se află în centrul Pontificatului, cel al speranțelor îndreptate spre Orient (Mileniul rus) și al

enciclicei *Sollicitudo*, al rupturii cu Lefebvre (capitolul 26) și al autocriticii de la Strasbourg pe problema integralismului (capitolul 13). Iată câteva pasaje din *Mulieris dignitatem*, în care Ioan Paul al II-lea schițează recitirea în cheie feminină a Bibliei:

« „Supuneți-vă unii altora în frica lui Cristos” (Efeseni 5,21): autorul epistolei către Efeseni nu vede nicio contradicție între un îndemn astfel formulat și constatarea ca „nevestele să fie supuse bărbaților lor ca Domnului; căci bărbatul este capul nevestei” (Efeseni 5,22-23). Autorul știe că această abordare, atât de adânc înrădăcinată în obiceiul și în tradiția religioasă de demult, trebuie să fie înțeleasă și aplicată într-un mod nou: ca o „supunere reciprocă în frica lui Cristos” (Efeseni 5,21) [...]. În raport cu vechile obiceiuri, e vorba evident de ceva nou: este o noutate evanghelică. Întâlnim diverse pasaje în care scrierile apostolice exprimă această noutate, deși în ele se face simțită și componenta veche, înrădăcinată încă în tradiția religioasă a Israelului [...].

Conștientizarea faptului că în căsnicie există reciprocă „supunere a soților în frica lui Cristos”, și nu doar cea a femeii față de bărbat, trebuie să-și găsească un loc în inimile noastre, în conștiințe, în comportament, în obiceiuri. Acesta e un apel a cărui importanță se menține, de atunci, în cadrul generațiilor care se succedă, un apel că oamenii trebuie să întâmpine mereu noutatea [...]. Toate argumentele în favoarea „supunerii” femeii față de bărbat în cadrul căsniciei trebuie reinterpretate în sensul unei „reciproce supuneri” a ambilor „în frica lui Cristos”».

Îndrăzneala reinterpretării a lui Pavel a fost recunoscută de mișcările feministe și fusese cerută de teologii favorabili acestora. Iată cum fusese formulată cererea în a patra din cele „Șaisprezece teze” despre „femeie în cadrul Bisericii”, publicate de Hans Kiing în 1976 (12 ani înainte de scrisoarea Papei Wojtyla): „Afirmațiile din Noul Testament despre subordonarea soției trebuie interpretate în lumina situației socio-culturale a vremii și transpuse critic în situația socio-culturală de azi”. Și e exact ceea ce a făcut Ioan Paul al II-lea.

Un alt cuvânt îndrăzneț către femei îl pronunță Ioan Paul al II-lea cu ocazia anului internațional dedicat lor de către O.N.U., în 1995. În două prilejuri, ajunge să le ceară iertare pentru nedreptățile suferite în istorie din partea bărbaților Bisericii.

«Egalitatea dintre bărbat și femeie e afirmată încă de pe prima pagină a Bibliei, în minunata povestire a creației [...]. Pe urmele divinului său

Creator, Biserica se face hotărâta purtătoare a acestui mesaj. Dacă uneori, în cursul secolelor și sub apăsarea vremurilor, unii dintre fiii săi n-au știut să-l resimtă cu aceeași coerență, aceasta constituie motivul unei mari amărăciuni»: astfel vorbește Ioan Paul al II-lea în salutul duminical din 10 iunie 1995.

Și, puțin mai târziu, în citata scrisoare către femei: «Suntem, din păcate, moștenitorii unei istorii cu imense condiționări care, în toate timpurile și pe orice latitudine, au îngreunat condiția femeii, cu demnitatea nerespectată, cu drepturile încălcate, adesea marginalizată și chiar redusă la condiția servitutii [...]. Dacă pentru acestea n-au lipsit, mai ales în determinate contexte istorice, răspunderi obiective ale multor fii ai Bisericii, o regret din tot sufletul. O astfel de amărăciune trebuie să se traducă pentru toată Biserica într-un angajament de reînnoită fidelitate față de inspirația evanghelică, aceea care — tocmai pe tema eliberării femeilor de sub orice formă de abuz și dominație — are un mesaj de eternă actualitate, izvorând din însăși atitudinea lui Isus [...]. Da, e vremea să privim cu tot curajul memoriei și cinstita recunoaștere a răspunderilor spre lungă istorie a omenirii, la care femeile au oferit o contribuție prin nimic inferioară celei a bărbaților, și cel mai adesea în condiții mult mai defavorizate [...]. Față de această mare, imensă „tradiție” feminină, omenirea are o datorie incalculabilă» {Scrisoare către femei, 10 iulie 1995}.

Asupra nevoii de a rescrie istoria în cheie feminină, Ioan Paul al II-lea revine la sfârșitul acelei luni:

«Pentru o reînnoită apreciere a misiunii femeii în societate, ar fi oportun să se rescrie istoria într-un mod mai puțin tendențios. Din păcate, o anumită istoriografie a acordat mai multă atenție evenimentelor extraordinare și răsunătoare, iar nu ritmului obișnuit al vieții, iar istoria care rezultă de aici se referă aproape numai la realizările bărbaților. E nevoie de o răsturnare a tendințelor. Trebuie spus și scris totul în legătură cu datoria enormă a bărbatului față de femeie, în orice domeniu al progresului social și cultural! în intenția de a contribui la eliminarea acestei lacune, aș vrea să mă fac expresia întregii Biserici și să omagiez multiplă, imensă, chiar dacă adesea tăcută, contribuție a femeilor în orice domeniu al existenței (salut duminical, 30 iulie 1995).

Atenția lui Ioan Paul al II-lea față de femei s-a exprimat îndată după începutul Pontificatului. Prin programele dintre care îl anunțase imediat și pe acela de a le ieși în întâmpinare: «De-am putea să descoperim împreună

semnificația bogată a misiunii femeii, înaintând mână în mână cu lumea feminină de azi!» (la mormântul Sfintei Ecaterina din Siena, Roma, 5 noiembrie 1978).

Această înaintare „mână în mână” a fost adeseori realizată chiar efectiv și de multe ori — timp de douăzeci de ani — Ioan Paul al II-lea a glumit în legătură cu o astfel de apropiere neașteptată. Iată o replică improvizată, la nici măcar o lună de la alegere: *«Eu credeam că sorele sunt oameni de treabă, și de fapt fac multă gălăgie, niște persoane foarte energice care vor să-l distrugă pe Papă din prima întâlnire... sau cel puțin sutana lui!»* (către călugărițe, Aula Nervi, 10 noiembrie 1978).

Adeseori feministele au organizat mici manifestații împotriva Papei, în timpul călătoriilor sale. Trebuie apreciat faptul că Ioan Paul al II-lea n-a fost niciodată nepoliticos cu ele, chiar dacă nu a găsit nimerit să le întâlnească. Despre atitudinea sa respectuoasă, dar circumspectă, mărturisește acest dialog cu ziariștii în avion:

«- Sanctitate, ce le răspundeți feministelor care au anunțat manifestații de protest în zilele vizitei Dumneavoastră în Canada?

— *Eu răspund mereu acest lucru: că îmi sunt simpatici toți oamenii.*

— Chiar și aceste doamne?

— *Da, foarte simpatice! Pentru oameni trebuie să avem iubire. Dar, pe de altă parte, trebuie spus adevărul: amicus Plato, sed magis amica veritas, asta se spunea încă pe vremea filosofilor greci»* (zborul Roma-Quebec, 9 septembrie 1984).

Până la urmă, insistența sa, pătimașă și chiar poetică, în legătură cu geniul feminin, i-a cucerit chiar și pe criticii cei mai neîncrezători. Și a fost bine primită de mass-media până și o expresie a sa prea rapidă și sugestivă pentru a nu provoca proteste: *«îi aparține geniului feminin chiar și plânsul!»* (salutul duminical de la Policlinica Gemelli, 8 mai 1994).

Tot bine, desigur, au fost primite și glumele sale cu fetițele. De pildă, la 26 ianuarie 1997, o fetiță romană, Giorgia, apare la amiază, împreună cu Papa, la fereastra biroului și citește — cu voce frumoasă — un salut în numele colegilor ei din Acțiunea catolică romană care se află în piață, iar Ioan Paul al II-lea: *«Iată, poate că e prima dată când o fetișcană a vorbit de la această fereastră!»*.

Deși nerealizând reforme, Ioan Paul al II-lea semnalează nevoia lor în mai multe texte:

«E urgent să facem câțiva pași concreți, deschizându-le femeilor spații de participare în diverse sectoare și la toate nivelele, chiar și în procesele de elaborare a deciziilor, mai ales în ceea ce le privește» (îndemnul apostolic *Vita consecrata*, martie 1996).

El pare să lase pe seama altora sarcina de a îndeplini această urgență. Personal nu se grăbește, poate din cauza opțiunii sale de a fi misionar în lume și de a nu se ocupa de lucruri practice și reforme, despre care vom vorbi în capitolul 26. Poate că în acest domeniu a avut parte de un boicot mai compact din partea Curiei. O disponibilitate subiectivă de a acorda un spațiu mai mare femeilor a dovedit totuși de câteva ori.

Încă din primele călătorii (problema a apărut la cea din S.U.A., din octombrie 1979) a autorizat femeile să „citească” în liturghiile papale, iar apoi s-a procedat la fel și la Roma. O dată a numit o femeie — pe americanca Mary Ann Glendon — în fruntea unei delegații oficiale a Vaticanului: a fost în 1995 și trebuia reprezentat Sfântul Scaun la Conferința O.N.U. Pe problemele femeii, care avea loc la Pekin. În capitolul 25 am citat acordul său față de statutul „Focolarilor” care prevede permanent o femeie în funcția de președinte. În ambele cazuri, unei femei i s-a acordat prioritate în fața preoților și a episcopilor. Cine știe dacă n-a venit timpul în care un Papă să aducă la lumina zilei aceste prime semne ale zorilor!

INTRĂ ÎN RELAȚII CU PATRIARHIA DIN MOSCOVA ȘI ÎL PRIMEȘTE PE GORBACIOV.

EȘECUL IDEII ECUMENICE

Aceasta e povestea unei iluzii ecumenice care a durat o singură dimineață și legată de sfârșitul, la fel de rapid, al „perestroikăi” lui Mihail Gorbaciov, după dizolvarea Uniunii Sovietice. Iluzia — în care Ioan Paul al II-lea a crezut din tot sufletul — a fost că prăbușirea regimurilor comuniste va favoriza înaintarea căii ecumenice spre Orient, până atunci închisă de regimurile ateiste. Papa a concretizat acea speranță, trimițând o delegație de zece cardinali la sărbătorirea Mileniului Ortodoxiei ruse (1988) și trasându-i cardinalului Casaroli misiunea de a-și concretiza acea Ostpolitik, gândită de un sfert de secol, pregătind un acord cu Gorbaciov.

Realitatea, în schimb, i s-a opus cu înverșunare: dezlănțuirea naționalismelor a retrezit conflictele cu Bisericele locale. Criza a fost foarte mare în Ucraina, unde nici Patriarhul Moscovei, nici Sfântul Scaun n-au reușit să modereze comportamentul propriilor comunități naționale. Numirea de către Papă a câtorva episcopi pentru catolicii care trăiesc în

Rusia a dus la ruptura fermă cu Patriarhia (1991), destinată să dureze, în ciuda reluării unor contacte parțiale, până azi.

Cardinalul Agostino Casaroli realizează o capodoperă: merge la Moscova cu prilejul sărbătoririi Mileniului rus, în fruntea celei mai impunătoare delegații pe care un Papă a trimis-o vreodată la o Biserică soră în epoca modernă (18 membri, cu cardinalii Etchegaray și Willebrands, Martini și Lustiger, Glemp și O'Connor), îl întâlnește pe Gorbaciov la Kremlin (13 iunie 1988), pregătește venirea sa la Roma și întâlnirea cu Ioan Paul al II-lea (1 decembrie 1989), obține autorizarea pentru numirea de episcopi și invitația pentru Papă de a vizita U.R.S.S. Dar ceea ce, până la urmă, regimul sovietic permite, nu mai poate fi acceptat de către Biserica ortodoxă rusă: și se ajunge la paradoxul dureros că vizita lui Ioan Paul al II-lea la Moscova, atât de dorită de acest Papă slav și destinată tocmai să perfecteze înaintarea ecumenică din totdeauna urmărită, abia reușește să învingă veto-ul Kremlinului și se împiedică în cel al Bisericii surori!

Printre evenimentele negative ale Pontificatului, acesta a fost cel mai neașteptat pentru Papa Wojtyła și poate și având cea mai dureroasă rezonanță subiectivă. Pentru că el investise foarte mult în căutarea uniunii cu Bisericele Lumii Ortodoxe și tot ceea ce visase în 1979 vizitându-l pe Patriarhul Constantinopolului — anume că zorii noului Mileniu ar putea marca debutul acelei unități (vezi capitolul 12) — părea la îndemână atunci când a văzut că sărbătorirea Mileniului rus coincide cu faza matură a reformismului gorbaciovist.

Foarte rapida revanșă a naționalismului rus care l-a răsturnat pe Gorbaciov — ce tocmai îl invitase pe Papă — l-a obligat pe Patriarhul Alexei al II-lea să se opună vizitei papale și să lanseze un protest public împotriva invaziei Romei. În zadar — de-a lungul deceniului următor — Alexei și Wojtyła își vor trimite mesageri și își vor da întâlnire în Ungaria (1996) și Austria (1997). Pentru a dovedi faptul că vechea dușmănie poate fi mai puternică decât orice dorință personală, chiar și a unor oameni valoroși, până azi cei doi indiscutabili eroi principali ai ecumenismului creștin nu numai că n-au reușit să se viziteze reciproc, dar n-au găsit nici măcar posibilitatea de a se întâlni pe un teritoriu neutru.

A doua întâlnire a lui Elțân cu Papa, la 10 februarie 1998, deși „cordială” și fecundă în problemele internaționale (a apărut mai ales „completa identitate de poziții în problema irakiană”: erau zilele unei noi tensiuni între Saddam și S.U.A.), va confirma acest blocaj în raporturile cu Ortodoxia

rusă și lipsa oricărei noutăți în privința invitării Papei în Rusia. „Papa are toate motivele să se considere invitat”, a spus purtătorul de cuvânt al Vaticanului, amintind că invitația a fost formulată de Gorbaciov în 1989 și confirmată de Elțân în vizita din 20 decembrie 1991. Dar „de această dată” nu s-a mai tratat despre subiect: vizita nu e considerată încă posibilă de către Patriarhia Moscovei.

Etapa proiecției ecumenice spre Răsărit a lăsat oricum două importante moșteniri: o serie de documente care trasează o strategie care va putea fi reluată mâine și lecția falimentului (*kenosis*) ecumenic, care a marcat profund anii nouăzeci ai Pontificatului și din care a provenit inspirația pentru examenul de sfârșit al mileniului.

Documentele cele mai importante pe care Ioan Paul al II-lea le-a realizat în faza creativă a acestui elan spre Răsărit sunt două: enciclica *Stavorum apostoli* (iulie 1985) și scrisoarea apostolică *Euntes in mundum* (martie 1988). Un al treilea text, încă mai important, va veni șapte ani mai târziu și va reprezenta încercarea de a relansa dialogul după experiența eșecului: scrisoarea apostolică *Orientale lumen* (aprilie 1995).

«Să dispară pentru totdeauna ceea ce desparte Bisericile, popoarele și națiunile!», strigă Ioan Paul al II-lea în Bazilica Sfântul Petru, în timpul predicii din sărbătoarea Sfinților Chirii și Metodiu, la 14 februarie 1985: acesta e focul care îl însuflețește printre rândurile documentelor.

În această pasiune pentru apropierea de Ortodoxie, Papa slav ajunge să pronunțe cuvinte situate între biblic și mitic, de ardentă interpretare, dar de sigură îndrăgostire. «*Lux ex Oriente. Credința, viața religioasă ne vine din nou în Europa dinspre Răsăritul european!*»: astfel le vorbește ziariștilor, cu două luni înainte de întâlnirea cu Gorbaciov, în timpul zborului Roma-Seul, la 6 octombrie 1989.

Zidul este gata să se prăbușească, Ioan Paul al II-lea așteaptă să vadă Europa spirituală respirând în sfârșit cu amândoi plămânii! În aprilie 1990 se află în Cehoslovacia, pentru a sărbători căderea cortinei de fier și de acolo anunță un Sinod extraordinar pentru Europa și îl vrea organizat repede, până la sfârșitul anului 1991. Toți îl acuză că e nerăbdător și vrea să bruscheze vremurile, dar el are sentimentul timpului într-un mod mai acut decât oricine, în cadrul ecumenismului creștin. Și într-adevăr va fi prea târziu, pentru acea dată: între timp a explodat problema uniată în Ucraina, Patriarhul Moscovei a protestat împotriva numirii de episcopi pentru

asistența pastorală a catolicilor care trăiesc pe teritoriile U.R.S.S., a început războiul între Croația (catolică) și Serbia (ortodoxă).

Bisericele ortodoxe refuză să trimită „delegații frățești” la Sinodul european. E prezent doar reprezentantul Patriarhului Constantinopolului, care la 2 decembrie 1991 ia cuvântul în Sala Sinodului, în fața lui Ioan Paul al II-lea și pronunță — în numele celor absenți — un rechizitoriu fără precedent, de când Papa Ioan al XXIII-lea a convocat Conciliul Vatican II. Trimisul Constantinopolului se numește Spiridon Papagheorghiu și acuză Biserica Romei că „se îndepărtează” de la Conciliul Vatican II și că privește cu scopuri expansioniste spre Răsărit, considerând țările ortodoxe ca „ținuturi misionare”.

Aceasta e poate cea mai amară zi pentru Papă. Mitropolitul ortodox provoacă stânjeneală printre membrii adunării sinodale. Ioan Paul al II-lea se ridică și îl îmbrățișează. Fețele bisericești aplaudă. Aplaudă îmbrățișarea, nu acuzațiile delegatului. Și prin acele aplauze îl încurajează pe Papă să treacă la o curajoasă revizuire evanghelică a drumului și a greșelilor și a tuturor problemelor rămase în urmă, în secolele îndepărtate și în ultimele luni.

Cinci zile mai târziu, la 7 decembrie, în timpul unei liturghii de penitență în Bazilica Sfântul Petru, Ioan Paul al II-lea — îndrăznind să se pronunțe în numele tuturor comunităților creștine — pronunță o frază ce constituie axul central în jurul căruia se învâрте întreaga aventură a Pontificatului: *«Evanghelia ne dezgolește păcatul, pe care cu umilință îl recunoaștem la rădăcina crizei trăite de Biserică în secolul nostru»*.

Greutățile — mai spune Wojtyła — nu trebuie să ne facă să uităm *«urgența căutărilor ecumenice»* în direcția *«unei credințe unice, proclamată de spiritele conciliante»*, care doar ele vor putea predica *«o Evanghelie răspândită peste tot»*. De asemenea: *«în Europa aflată pe calea spre unificarea politică, putem oare să admitem ca tocmai Biserica lui Isus să fie un factor de dezunire și discordie? N-ar fi oare acesta unul din cele mai mari scandaluri ale vremii noastre?»*.

Convertirea lui Ioan Paul al II-lea de la utopie la penitență ecumenică va atinge forma sa deplină la 13 decembrie 1991, în discursul de închidere a Sinodului. În cuvintele pronunțate atunci se poate percepe deja spiritul *«examenului sfârșitului de mileniu»* pe care îl va propune trei ani mai târziu (vezi capitolul 39):

«Din al doilea mileniu — spre deosebire de primul — creștinismul iese divizat, dar doritor de o nouă unitate [...]. Absența unor delegații frățești a fost pentru Sinod o kenosis [cuvânt grecesc însemnând „golire”, „sărăcire” — nota aut.] sui generis, dar trăită și resimțită în spiritul rugăciunii față de Isus pentru unitatea dintre discipolii săi — ea poate servi pentru cauza în favoarea căreia s-a angajat Sinodul» (adică aceea a unei „noi evanghelizări” a Europei, de împlinit împreună, de către toate Bisericile creștine).

Kenosis e un cuvânt extrem de puternic: Noul Testament îl folosește pentru a indica patimile lui Isus. Mai ales „spolierea” Fiului lui Dumnezeu, care dobândește condiția de servitor (Filipeni 2,7). Deci Ioan Paul al II-lea vrea să spună prin aceasta că absența delegaților din Bisericile ortodoxe din Rusia, Bulgaria, Grecia, România și Serbia a fost pentru Sinod o rană, experiența unei erori, care trebuie trăită în spirit penitențial pentru a putea stimula un nou efort către o înțelegere între Biserici. Din acea zi, el se va dedica fără oboseală — și în ciuda tuturor neînțelegerilor — elaborării acelei căi penitențiale, pe care o va numi examen al sfârșitului de mileniu.

Fără Conciliu n-ar fi existat acele „mea culpa” ale lui Ioan Paul al II-lea. Iar dacă Ioan Paul al II-lea n-ar fi călătorit, cererile de iertare n-ar fi fost atât de numeroase și implicate. Examenul sfârșitului de mileniu — în schimb — care constituie adevărata noutate a acestui Papă și care valorează mai mult decât toate „mea culpa” la un loc n-ar fi apărut fără experiența erorii: mai ales aceea de la eșecul ecumenic spre Răsărit, care intervine a doua zi după căderea comunismului.

SĂRBĂTOREȘTE CĂDEREA COMUNISMULUI DAR NU SE RESEMNEAZĂ CU TRIUMFUL CAPITALISMULUI

Îndată ce se deschide poarta spre Est, acest Papă slav se prezintă la întâlnire. Căderea zidului Berlinului datează din 9 noiembrie 1989, primul guvern postcomunist depune jurământul la Praga în 9 decembrie și doar patru luni mai târziu, la 21-22 aprilie 1990, Ioan Paul al II-lea deja vizitează Cehoslovacia și stabilește de la Velehrad un sinod al episcopilor din Europa pentru a aprecia «dimensiunile acestui ceas istoric». Despre o misiune încredințată lui de către Providență pentru redescoperirea «*unității spirituale a Europei*» vorbise în timpul primei vizite în Polonia (capitolul 9) și iată-l presimțind că a venit timpul pentru extinderea acestei descoperiri: «*răsturnările*» din Est îi apar ca un semn epocal, o ocazie unică pentru Biserica din fostele țări comuniste, de care trebuie profitat repede, înainte ca

acel consumism de marcă occidentală să-și transmită virusul către popoarele din Europa centrală și răsăriteană și să refacă pustiul din bisericile pe care lunga persecuție religioasă și rezistența episcopatelor împotriva guvernării le-au reumplut în mod miraculos. Om al Răsăritului care trăiește în Apus, în această agitație continentală el nu așteaptă faptele, ci le anticipează și aproape că le forțează.

Ioan Paul al II-lea trăiește întregul an 1990 — de la întâlnirea cu Corpul diplomatic la 19 ianuarie, până la a doua vizită la Vatican a lui Gorbaciov, la 18 noiembrie — ca pe o neîntreruptă sărbătoare a renașterii religioase a Europei centrale și de răsărit. Vorbindu-le diplomaților, descrie «răsturnările» din 1989 ca pe o victorie a «*Europei Spiritului*» și aduce un omagiu «*popoarelor care, cu prețul unor imense sacrificii, le-au înfăptuit cu tot curajul, și responsabililor politici care le-au favorizat*».

Dar evenimentul central al acestei sărbători, care devine și prilejul anunțării Sinodului, îl constituie sfârșitul de săptămână din aprilie, în Cehoslovacia, între Praga, Velehrad și Bratislava: a 46-a călătorie în afara Italiei, care îl duce pentru prima dată — dacă excludem Polonia — într-o țară a Pactului de la Varșovia, care încă există și se mai numește astfel.

«*Astăzi ne găsim în fața ruinelor unuia din multele turnuri Babei ale istoriei umane*»: cu acest ton biblic, Ioan Paul al II-lea îi salută pe catolicii cehoslovaci la 21 aprilie 1990. Reevoacă tirania suferită și salută începutul unei noi epoci: «*Mulțumită Providenței, toate acestea au trecut deja*», s-a terminat «*o utopie tragică*», «*secolul și-a atins maturitatea*». Acum putem dărâma «*toate zidurile care despart oamenii și națiunile*».

Unsprezece ani mai devreme, din Gniezno (Polonia), își lansase principiile de Papă slav chemat să «*arate*» unitatea Europei și fusese acuzat — mai ales de intelectualii laici și liberali — că urmărește un vis medieval. Și iată că Ioan Paul al II-lea le răspunde celor care l-au acuzat că vrea o întoarcere la secolele întunecate și o face vorbindu-le tocmai «*intelectualilor și reprezentanților Bisericii necatolice*», la 21 aprilie, în Castelul de la Praga: «*Europa unită nu mai e doar un vis, nu e o amintire utopică a Evului Mediu. Evenimentele ale căror martori suntem ne demonstrează că o astfel de țintă poate fi atinsă în mod concret*».

Tonul înalt al cuvintelor lui Ioan Paul al II-lea își găsește un corespondent în vorbele emoționate ale lui Havel și în marea sărbătoare pe care i-o dedică Praga cea laică, precum și foarte catolicele Velehrad și Bratislava. Vaclav Havel i se adresează ca poet acestui Papă poet: „Nu știu dacă știu ce

înseamnă un miracol. În ciuda acestui fapt, îndrăznesc să spun că în după-amiaza de azi voi participa la un miracol: în același loc unde, acum cinci luni, în ziua în care ne bucuram pentru canonizarea Sfintei Agnes de Boemia, se hotăra viitorul țării noastre, chiar în același loc, astăzi, conducătorul Bisericii catolice va sluji Sfânta Liturghie și îi va mulțumi sfintei noastre pentru intermedierea pe lângă Acela care ține în mâinile sale soarta misterioasă a tuturor lucrurilor”.

Implicarea personală a Papei e maximă în fiecare moment. În dialogul cu mulțimile pe străzile Pragăi, mai ales, și pare într-adevăr un vis ca acest lucru să se întâmple într-un oraș atât de sceptic, poate cel mai puțin creștin din Europa, alături de Berlin, în sensul numărului celor botezați. În cele trei îmbrățișări (la sosire, în catedrală, la plecare) cu cardinalul Frantisek Tomasek, de 91 de ani, protagonistul lungii rezistențe și a victoriei finale împotriva comunismului, pe care Ioan Paul al II-lea îl numește

«bătrânul stejar al Spiritului» și «harnic păstor, admirat de întreaga lume creștină». În amintirea propriei participări la marea luptă: *«Pentru mulți ani porțile țării voastre păreau închise. Doar cu un an în urmă, ba chiar cu mai puțin de un an înainte, nu se putea imagina că ar putea veni acest Papă, și el slav și fiu al unei națiuni surori».*

Acesta e tonul celor zece discursuri pe care le ține în cele două zile: *«E cu siguranță un semn al Providenței că mi-a revenit mie onoarea de a fi primul Pontif care să vin pe aceste ținuturi pentru a le aduce salutul păcii. Credincioșii din Boemia, Moravia și Slovacia au la Roma un păstor care le înțelege limba. El le înțelegea și tăcerea, atunci când Biserica din această țară era Biserica tăcerii și considera de datoria lui să devină vocea ei».*

Iată, până la urmă, afirmația cea mai importantă din acele două zile și poate din întregul Pontificat cu privire la prăbușirea comunismului, cuvinte rostite în fața intelectualilor, la Castelul din Praga: *«Pretenția de a se construi o lume fără Dumnezeu s-a dovedit iluzorie. Și nu se putea întâmpla altfel. Ramâneau necunoscute doar momentul și modalitățile».*

Se va întoarce la Praga de alte două ori, în 1995 și în 1997, dar nu va mai regăsi clima aceea magică din aprilie 1990! în timpul celei de-a doua vizite, vorbind cu ziariștii în avion, poate trage această fulgerătoare concluzie asupra „accidentului” comunist în contextul mileniului creștin:

«- Dumneavoastră vă întoarceți în țări care au fost comuniste...

— *A fost un accident de aproape cincizeci de ani. Cei o mie de ani ai creștinismului sunt o perioadă care atârnă mai greu decât acest fleac de*

nicio jumătate de secol» (zborul Roma-Praga, 20 mai 1995).

În cei cinci ani dintre primele două călătorii la Praga, Ioan Paul al II-lea va putea vizita Ungaria în 1991, Albania, Lituania, Letonia și Estonia în 1993, Croația în 1994. Toate aceste vizite (ca și cea în Slovenia sau cea la Berlin din 1996) îi vor da prilejul să amintească din nou *«accidentul»* comunist și dispariția sa providențială.

«Ceea ce s-a întâmplat în Albania nu se mai înregistrase niciodată în istorie», va spune la Tirana, în 25 aprilie 1993, referindu-se la încercarea de dizolvare a religiilor care acolo s-a prelungit timp de patruzeci de ani.

«De pe aceste ținuturi atât de îmbibate de istorie mă simt obligat să adresez un apel urgent pentru libertatea tuturor celor ce sunteți aici de față, poporului german, Europei, și ea chemată la unificarea în libertate, tuturor oamenilor de bună credință!», va spune la Berlin, vorbind la 23 iunie 1996 în fața Porții Brandenburg și a unui cancelar Kohl neașteptat de emoționat.

Sărbătorind căderea comunismului, Ioan Paul al II-lea nu uită niciodată să avertizeze popoarele care au ieșit din acea epocă împotriva „pericolelor” capitalismului. A făcut-o pentru prima dată la Praga, vorbindu-le episcopilor cehoslovaci și îndemnându-i *«să organizeze necesara apărare imunitară împotriva anumitor viruși cum sunt secularismul, indiferentismul, consumismul hedonist, materialismul practic și chiar ateismul formal, astăzi foarte răspândite»*.

Două săptămâni după vizita la Praga, în timp ce se redeschideau frontierele și se refăceau guvernele din jumătate de Europă, în luna ianuarie a acelui an, Ioan Paul al II-lea se dusesese în Africa pentru a șasea oară (25 ianuarie-1 februarie) și în fața Corpului diplomatic, în capitala Ciadului, afirmase: *«Marile transformări care se petrec în Europa de Est nu trebuie să ne îndepărteze atenția de la Sud»* (N'Diamena, 1 februarie 1990). Și întrucât acea expresie a părut prea diplomatică, l-a pus pe purtătorul de cuvânt să dea următoarea explicație: „Sfântul Părinte consideră providențială și profetică tocmai călătoria printre oamenii lipsiți în acest mod de libertatea lor, în timp ce toți privesc spre Europa de Est care se eliberează”.

Toți au putut aprecia simțul măsurii cu care Ioan Paul al II-lea a interpretat căderea comunismului și partea care i-a revenit lui în acest proces. Cu siguranță nu-i displace evaluarea rolului său, făcută de Mihail Gorbaciov: „Tot ceea ce s-a întâmplat în Europa răsăriteană în ultimii ani nu ar fi fost posibil fără prezența acestui Papă, fără marele rol — chiar și

politic — pe care el a știut să-l joace pe scena mondială” (articol publicat de cotidianul torinez *La Stampa*, în 3 martie 1992).

«Cuvintele lui Gorbaciov sunt sincere și îmi confirmă ceea ce am crezut dintotdeauna despre el: e un om demn», îi spune Ioan Paul al II-lea lui Paolo Mieii, directorul ziarului *La Stampa*, care îi prezintă acel text înainte de publicare.

Dar el, față de sine însuși, va fi mai modest și va contrazice în mod repetat evaluările providențialiste ale acelei situații: «*Ar fi simplist să spunem că prăbușirea comunismului s-a produs prin intervenția Divinei Providence. Comunismul ca sistem a căzut oarecum de la sine. A căzut ca urmare a propriilor sale erori și abuzuri*», afirmă în *Să trecem pragul speranței* (Bibliografie 14, p. 146; vezi ed. Rom., p. 168).

«*Eu cred că dacă a existat un rol determinant, e acela al creștinismului ca atare, al conținutului său, al mesajului său religios și moral, al intrinsecei sale apărări a persoanei umane și a drepturilor sale. Iar eu n-am jăcut altceva decât să amintesc, repet, insist, că acesta e un principiu de respectat*»: astfel răspunsese cu un an mai devreme la o întrebare a lui Jas Gawronski (Bibliografie 15, p. 13).

În același interviu, îl surprinsese pe ziarist cu această observație despre «*lucrurile bune*» și «*semințele de adevăr*» prezente în comunism: «*Partizanii capitalismului excesiv tind să nu recunoască și lucrurile bune realizate de comunism: lupta împotriva șomajului, grija față de cei săraci. În comunism a existat o componentă socială, în timp ce capitalismul e mai degrabă individualist*» (id., p. 15).

La sfârșitul aceluia an încearcă să-și convingă colaboratorii că prăbușirea comunismului nu presupune o legitimare morală a capitalismului: «*Așa cum în trecut se spunea adevărul despre omul din Europa de Est, dincolo de zidul Berlinului, acum e nevoie să-i repetăm un astfel de adevăr și omului care trăiește în Vest: omul e egal peste tot*» (în fața Curiei, 21 decembrie 1993).

Predica sa împotriva riscurilor libertății de dragul libertății va fi atât de hotărâtă, mai ales în cele două reveniri în patrie după căderea comunismului (călătorii în iunie 1991 și în iunie 1997), încât de către conaționali trecuți în grabă de la comunism la neocapitalism va fi acuzat, împreună cu toată Biserica, de faptul că se teme de libertate. Și va reacționa astfel, prin cuvinte improvizate și mânioase: «*Biserica privită ca obstacol al libertății e un nonsens mai ales în Polonia: Biserica, de secole, în Polonia a fost mereu*

santinela libertății, iar aceasta e valabil în mod deosebit pentru ultimii cincizeci de ani!» (Wroclaw, 1 iunie 1997).

În ce privește evaluarea rolului jucat de Ioan Paul al II-lea în prăbușirea comunismului, vom spune că observatorii laici împărtășesc de obicei părerea lui Gorbaciov. Pentru aprecierea observatorilor mai atenți din tabăra catolică, vom cita o declarație a arhiepiscopului Jean Louis Tauran, responsabilul vatican al raporturilor cu celelalte state: "Papa Ioan Paul al II-lea a fost ca un detonator care a aruncat în aer contradicțiile care minau viața acelor societăți și țineau sub opresiune respectivele Biserici „*La Discussion*, Roma, 8 mai 1993). Într-un mod mai punctual, istoricul iezuit Giacomo Martina oferă următoarea lectură:” Aspirațiile spre libertate religioasă și spre apărarea persoanei și-au avut propria importanță, împreună cu factorii politici și economici. Dar, cu sprijinul Papei față de Solidarnosc, Polonia a fost deschizătoarea de drum. Revendicările polonezilor au susținut aspirațiile rușilor și ale ucrainenilor etc, până atunci ținute secrete. Cred că istoria va accepta această judecată a influenței personale a lui Ioan Paul al II-lea".

«AM ÎNȚELES CE ÎNSEAMNĂ EXPLOATAREA». UN PAPĂ AL MUNCITORILOR ȘI AL MARGEVALIZAȚILOR

«Am înțeles ce înseamnă exploatarea și am trecut imediat de partea săracilor, a nenorociților, a oprimaților, a marginalizaților și a celor lipsiți de apărare. Puternicii acestei lumi nu privesc totdeauna cu ochi buni un astfel de Papă»: cuvinte limpezi, printre cele mai hotărâte ale lui Ioan Paul al II-lea, pronunțate în interviul acordat lui Jan Gawronski (Bibliografie 15, p. 18).

Ioan Paul al II-lea nu se teme de cuvinte; spune: exploatare, oprimați, puternici. Sunt cuvinte ale propagandei comuniste, dar sunt și cuvinte ale Bibliei și mai ales sunt cuvinte ale săracilor și ale muncitorilor. Papa vrea să le folosească atunci când le vorbește lor. Și își promite — încă de la început — cea mai mare franchise: *«Trebuie să-i spunem pe nume oricărei nedreptăți!»* afirmă într-o audiență generală, la 21 februarie 1979, amintind prima sa călătorie internațională, în Mexic, care i-a dat prilejul unor celebre intervenții despre campesinos, indios și muncitori (vezi capitolul 8).

Dar nu vederea lumii a treia l-a îndemnat împotriva nedreptății: el era deja hotărât să înainteze în acea direcție de când a fost ales Papă, iar această hotărâre provenea din experiența sa poloneză. Atunci când spune *«am înțeles ce înseamnă exploatarea»* înțelege să se refere la experiența sa ca

muncitor, din tinerețe, și la aceea a oprimării națiunii poloneze din partea vecinilor.

În întâlnirile sale, își amintește adesea de experiența proprie: *«Timp de patru ani am fost muncitor, iar pentru mine acei patru ani de muncă grea valorează mai mult decât două doctorate!»* le spune muncitorilor de la Pomezia (Roma), la 14 septembrie 1979. Și peste câteva luni, la Torino, mare oraș industrial cu stilul de viață foarte secularizat, îi invită pe toți să cadă de acord asupra „realității” muncii: *«Sunt convins că ne putem întâlni în jurul acestei realități cu orice om, dar cu orice om! Aici ne putem întâlni cu toții, cu toții!»* (13 aprilie 1980).

În timpul întâlnirilor cu muncitorii și sindicaliștii, cu ocazia sărbătorii Sfântului Iosif al muncitorilor (19 martie), pe care merge de obicei s-o celebreze într-o zonă proletară din Italia, vrea să aibă un dialog și acceptă toate întrebările și recunoaște de-a dreptul o prioritate democratică a lumii muncitorești asupra lumii Bisericii: *«Mă întreb, vizitând acest Consiliu de întreprindere, dacă modelul Consiliului pastoral nu cumva e tocmai Consiliul de întreprindere, întrucât acesta e mai vechi decât cel parohial: trebuie să vă mulțumesc pentru că ne-ați dat o idee de aplicat în viața eclezială!»* (la Solvay, Livorno, 19 martie 1982).

Uneori, muncitorii critică Biserica, „pentru că de-a lungul istoriei s-a înfrățit cu cei puternici”, iar Papa recunoaște spășit: *«Vă mulțumesc pentru toate observațiile voastre, toate cuvintele voastre, chiar și cele mai sincere, chiar dacă adevărurile exprimate în aceste cuvinte erau adevăruri grele, dureroase»* (San Salvo, Chieti, 19 martie 1983).

Când e nevoie să revendice dreptul la muncă, Ioan Paul al II-lea pare mai curajos decât sindicatele italiene — sau din orice țară unde ajunge să vorbească despre această problemă — și le cere să întărească lupta: *«Eu îmi permit să le propun din nou organizațiilor sindicale acest mare obiectiv al locului de muncă pentru fiecare!»* (Prato, 19 martie 1986).

Opt ani mai târziu, sindicatele italiene sunt încă slab dezvoltate și șomajul a crescut, iar Ioan Paul al II-lea îi invită pe toți să-și accentueze protestul, pentru că *«dacă în această problemă nu vă plângeți oamenilor, li se va plânge Dumnezeu»*, le spune sindicaliștilor, chemându-i să pună în chestiune «compatibilitățile» sistemului, în cazul în care acel sistem nu le poate da de lucru tuturor: *«Voi, reprezentanții sindicatelor, trebuie să strigați cu voce puternică, trebuie să pretindeți schimbarea acestei stări de lucruri!»* (Aula Nervi, 19 martie 1994).

Desigur, tonul nu se schimbă atunci când în locul Italiei e vorba de Brazilia: «*Reforma agrară nu poate fi oprită, pentru că e o problemă de justiție socială și democrație și trebuie să apărăm democrația!*» (către ziariștii brazilieni care îl însoțesc pe președintele Jose Sarney în vizită la Vatican, 10 iulie 1986).

Se șoptește — chiar și în rândurile Curiei — că predica socială a lui Ioan Paul al II-lea e prea insistentă, dar el explică faptul că e vorba de rezultatul unei opțiuni: «*Mi-am însușit și îmi însușesc opțiunea în favoarea săracilor, mă identific cu ea!*» (către Curie, 21 decembrie 1984). Și de asemenea: «*Simt apăsând asupra mea, în calitate de urmaș al lui Petru, răspunderea de a nu neglija nicio tentativă pentru a sluji cauza dreptății și a solidarității între fiii aceleiași patrii sau între națiuni, în vederea unui viitor mai bun*» (salut duminical, 21 ianuarie 1985).

Ar vrea ca opțiunea în favoarea săracilor să fie făcută de toată lumea, în sânul Bisericii: «*Creștinii nu pot permite să li se smulgă din mâini — de către nicio ideologie și niciun sistem — drapelul justiției, care reprezintă însăși exigența milei creștine!*» (Lima, 15 mai 1988).

Și speră că strigătul său se va extinde și întreaga Biserică va striga: «*Atunci când mii de oameni nu au ce mânca, atunci când milioane de copii sunt marcați iremediabil de acest fapt pe tot restul vieții, în timp ce câteva mii dintre ei mor, eu nu pot să tac, noi nu putem rămâne liniștiți sau inerți*» (Mesaj pentru postul Paștelui, 20 februarie 1985).

Pe problema socială, Ioan Paul al II-lea a scris trei enciclice: *Laborem exercens* (1981) la începutul Pontificatului, *Sollicitudo rei socialis* (1988) și *Centesimus annus* (1992), care încadrează etapa prăbușirii comunismului. În comparație cu documentele sociale ale lui Ioan al XXIII-lea sau ale lui Paul al VI-lea, ele accentuează critica lumii capitaliste și oferta de solidaritate cu oamenii muncii, din partea Bisericii.

Laborem exercens a devenit imediat un instrument de luptă în mâna sindicaliștilor catolici din America latină (mai ales în paragrafele dedicate libertăților sindicale și proprietății asupra pământului) și din Polonia: congresul Solidarnosc i-a lăudat — în chiar ziua publicării: 16 septembrie 1981 — concepția „personalistă” și în mod deosebit pasajele despre participarea muncitorilor la gestiunea întreprinderilor.

Sollicitudo și *Centesimus* trebuie citite împreună, deoarece Ioan Paul al II-lea și-a publicat a doua enciclică — la numai trei ani după prima — pentru a-și completa mesajul, aducându-l la zi, în noua situație creată de

prăbușirea comunismului. Două sunt modificările principale: *Sollicitudo* se opunea atât capitalismului, cât și comunismului și cerea «o radicală corectare» a celor două sisteme, *Centesimus* — după dispariția comunismului — se limitează la a propune corectarea capitalismului. *Sollicitudo* propunea o critică de ansamblu a capitalismului, în numele valorilor spirituale și ale lumii a treia,

Centesimus dezvoltă interpretarea economiei occidentale, indicându-i aspectele pozitive și negative.

În cea mai matură dintre enciclicele sale sociale, Ioan Paul al II-lea vorbește despre «*caracterul pozitiv al pieței și al inițiativei*», cu condiția să fie «*orientate spre binele comun*». Dar sensul protestului său provine din convingerea că acea orientare, în faza actuală de «*globalizare economică*», nu există încă și poate fi obținută doar prin «*luptă*».

Ioan Paul al II-lea — care în *Laborem exercens* întrebuițase deja cuvântul marxist „alienare” — a folosit mereu, în predicile sale sociale, cuvântul „luptă”, iar în *Centesimus* îndeamnă popoarele și pe muncitori să recurgă la ea, promițându-le sprijinul Bisericii. «*Se poate vorbi pe bună dreptate de luptă împotriva unui sistem economic înțeles ca metodă care asigură prioritatea absolută a capitalului, în confruntarea cu libera subiectivitate a omului*», scrie la paragraful 35. Unde precizează de asemenea că «*pe acest mare și fecund câmp de angajament și luptă*» trebuie să pătrundă «*în numele justiției, sindicatele și celelalte organizații ale muncitorilor*».

În paragraful 43, împotriva celor ce-și închipuie că a trecut vremea acțiunilor muncitorești, adaugă faptul că — pentru a-l măsura pe om la adevărata sa valoare și nu ca obiect al pieței și al inițiativei private — «*mai e încă nevoie de o mare mișcare unită a muncitorilor, al cărei obiectiv e eliberarea și promovarea integrală a persoanei umane*».

Despre rolul activ al Bisericii în această luptă, Ioan Paul al II-lea vorbește în două rânduri. La paragraful 61 descrie «*mizeria inumană*» a lumii a treia și afirmă că Biserica, în numele opțiunii sale în favoarea săracilor, «*a simțit și simte obligația de a denunța asemenea realități cu toată limpezimea și hotărârea, deși știe că acest strigăt al ei nu va fi totdeauna primit în mod favorabil de toată lumea*».

Mai puternic e celălalt pasaj, la paragraful 26: «*Criza comunismului nu elimină din lume situațiile de nedreptate și de oprimare*», iar celor care caută «*o nouă și autentică teorie și practică a eliberării, Biserica nu le*

oferă doar doctrina sa socială, ci și implicarea concretă și ajutorul pentru a lupta împotriva marginalizării și a suferinței».

Din capitalism, enciclica apreciază eficacitatea economică, dar îi respinge orizontul ideal și denunță consecințele sale practice. La paragraful 19, Ioan Paul al II-lea afirmă despre capitalism că *«este convergent»* cu totalitarismul comunist, *«prin reducerea totală a omului la sfera economică»*, de fiecare dată când *«neagă existența autonomă și valoarea moralei, a dreptului, a culturii și a religiei»*.

Aceasta e concluzia: capitalismul va putea să-i fie propus Estului și lumii a treia, dacă *«lupta»* pentru a-l corecta va reuși să-i *«încadreze libertatea economică»* într-un *«solid context juridic care s-o așeze în serviciul libertății umane integrale»*. Altminteri riscurile și pagubele vor fi enorme.

Centesimus annus a limpezit pentru prima dată în istorie din ce anume poate consta în mod precis — ba chiar operativ — anticapitalismul afirmat mereu în mod teoretic de către Papi. Și a propus din nou, în fața triumfului Occidentului, vocea Bisericii catolice ca fiind singura activ și realist anticapitalistă, capabilă de a se face ascultată pe scena mondială.

Față de orientarea din *Centesimus annus*, Ioan Paul al II-lea a rămas fidel în mod creator, de-a lungul anilor '90. După prăbușirea regimurilor comuniste, proclamase — în vizita la Praga, în 21 aprilie 1990 — că devenise posibilă dărâmarea *«tuturor zidurilor care despart oamenii și națiunile»* (vezi capitolul 30). Dar iată cum privește din nou acel vis, șase ani mai târziu, vorbind la Gniezno (Polonia), la 3 iunie 1997, în același loc, adică, și în aceeași zi a măreței sale proclamări în favoarea unității Europei, realizată în timpul vizitei în Polonia din 1979 (vezi capitolul 9): *«Oare numai după căderea zidului, a celui vizibil, s-a descoperit un altul, invizibil, care continuă să despartă continentul nostru: zidul care trece prin sufletele oamenilor? E un zid făcut din teamă și agresivitate, din lipsă de înțelegere pentru oamenii de origini diferite, de culori diferite ale pielii, de convingeri religioase diferite; e zidul egoismului politic și economic, al slăbirii sensibilității în fața valorii vieții umane și a demnității oricărui om. Nici chiar evidentele succese ale ultimei perioade în plan economic, politic și social nu ascund existența unui asemenea zid. Umbra sa se extinde peste toată Europa. Realizarea unei autentice unități a continentului european se află încă departe. Nu se va realiza unitatea Europei până când ea nu se va întemeia pe unitatea întru Spirit»*.

Critica îndreptată împotriva liberalismului capitalist nu i-a fost niciodată iertată lui Ioan Paul al II-lea de către intelectualitatea Occidentului, care totuși a elogiat în ansamblu acțiunea sa împotriva comunismului. Dar o parte minoritară a acestei intelectualități i-a recunoscut un privilegiu de credibilitate, în comparație cu orice altă voce strict anticomunistă sau anticapitalistă.

Ca o exemplificare a acestei rezerve, iată comentariul cotidianului francez *Le Monde* față de călătoria lui Ioan Paul al II-lea la Praga, în aprilie 1990, care e o acuzație frontală de „contradicție”, în ciuda momentului de maximă apreciere a operei papale: „Nu poți în același timp să lauzi libertatea, democrația, dezvoltarea economică, lucruri care rămân pentru popoarele din Est singurele valori stimulatoare, și să mergi împotriva curentului, denunțând ceea ce Papa a numit «virusul» societății occidentale” (editorialul *Europa creștina a lui Ioan Paul al II-lea*, 24 aprilie 1990). Și iată-l, în schimb, pe Piero Ostellino, titular de rubrică la *Corriere della Sera*, care își întemeiază tocmai pe acea „contradicție” aprecierea față de poziția Papei: „O Biserică doar anticomunistă ar fi o Biserică șchioapă. Dar o Biserică având, în afara acestei condamnări, curajul de a denunța toate celelalte forme de diminuare a omului, are o forță etico-politică extraordinară, o realitate de care toată lumea trebuie să țină seama» (interviu în // *Sabato*, 22 august 1987).

SE OPUNE PÂNĂ LA CAPĂT RĂZBOIULUI DIN GOLF

Acel Papă care luptă împotriva comunismului și care nu se resemnează cu triumful capitalismului e și Papa care se opune până la capăt războiului din Golful Persic (17 ianuarie-27 februarie 1991): adică operației de „poliție internațională”, hotărâtă de O.N.U. Și condusă de S.U.A., care obligă — prin 43 de zile de bombardamente și o rapidă operație terestră — Irakul lui Saddam Hussein să se retragă din Kuweit, pe care îl invadase și-l anexase în august 1990. Ioan Paul al II-lea, cu o neobișnuită insistență, condamnă acest război, mai întâi ca eventualitate, apoi ca stare de fapt și reafirmă această judecată după „victoria” coaliției. „Condamnarea” sa cuprinde o judecată de răspundere morală asupra ambelor părți în conflict.

Există un moment — acela al scadenței ultimatumului dat de O.N.U. Lui Saddam, la jumătatea lui ianuarie și al începutului bombardamentelor — în care Ioan Paul al II-lea rămâne singur, în opoziția sa față de război, împotriva întregului Occident și împotriva majorității guvernelor din chiar lumea arabă. Nu-l urmează nici măcar episcopatele din țările care participă

la război sau îi susțin cheltuielile. Acea singurătate e decisivă pentru situarea istorică a figurii lui Ioan Paul al II-lea, pe care până în acel moment Occidentul crezuse că-l poate considera ca pe un purtător de cuvânt al său, în virtutea luptei anticomuniste comune. Opoziția sa frontală față de expediția de pedepsire a Irakului și critica la adresa O.N.U. Aflată sub hegemonia Statelor Unite — care constituia corolarul său necesar — n-au putut fi în niciun mod răstălmăcite: Papa în acel caz nu era de partea Occidentului și nici chiar cu majoritatea episcopatelor din comunitățile catolice occidentale.

Războiul din Golf e deci un eveniment revelator pentru concepția geopolitică mai profundă a Pontificatului: cea care îl vrea aliat al lumii a treia, preocupat să-i vorbească Islamului, promotor — nu în vorbe, ci în fapte — al unei noi ordini mondiale, în care să nu existe puteri dominatoare și popoare care nu se bucură de demnități egale. O asemănătoare disociere față de politică și războaiele Occidentului fusese încercată de Paul al VI-lea în anii intervenției americane în Vietnam (1964-1975), dar Ioan Paul al II-lea a putut spune și face mult mai multe decât predecesorul său, deoarece atunci lumea ieșise din bipolarismul sovietic-atlantic care îl obligase pe Papa Montini la o formală echidistanță.

Motivul principal de opoziție a lui Ioan Paul al II-lea față de acest război trebuie căutat în convingerea sa personală că a venit momentul, pentru creștini, de a exprima o obiecție radicală în fața războiului, ca o contribuție la „prescrierea” lui din viața internațională. O asemenea convingere o demonstrase deja Ioan Paul al II-lea în vizitele din Marea Britanie și Argentina, în timpul războiului din Falkland (mai-iunie 1982) și pentru războiul libanez (mai ales în perioada 1982-1984) și o va exprima din nou pentru războiul din Bosnia (1993-1995). Conflictul din Golf a fost prilejul în care s-a manifestat cel mai pregnant și a fost înțeles cel mai clar de lumea întreagă.

La 2 august 1990, Irakul lui Saddam Hussein invadează Kuweitul și în aceeași zi Consiliul de Securitate al O.N.U. „pretinde” în unanimitate „retragerea imediată și necondiționată” a irakienilor din Kuweit (rezoluția 660).

La 10 august, Irakul proclamă Kuweitul a „nouăsprezecea provincie” a sa, în timp ce sosesc în Arabia Saudită primele trupe americane (la sfârșit, S.U.A. Va desfășura peste o jumătate de milion de oameni) și chiar și Liga țărilor arabe hotărăște să trimită trupe.

La 29 noiembrie, Consiliul de Securitate al O.N.U. Lansează un ultimatum către Irak: până la 15 ianuarie 1991 trebuie să părăsească Kuweitul (rezoluția 678). Sub conducerea S.U.A., se formează o coaliție la care participă 39 de țări (printre ele vreo zece pot fi considerate cu majoritate catolică: Argentina, Austria, Belgia, Franța, Italia, Olanda, Polonia, Portugalia, Spania, Ungaria) și care la sfârșit va desfășura 700.000 de oameni, 900 de avioane, 300 de nave.

La 17 ianuarie, orele 0,40, începe ofensiva aliaților numită „Furtună în deșert”, care își atinge apogeul în atacurile aeriene pe timp de noapte (18.000 de misiuni împotriva unor obiective strategice, 112.000 pentru a dobândi superioritatea în zona operațiunilor) și lansarea de rachete de pe nave (300 de rachete Cruise) asupra obiectivelor militare. La 13 februarie, rachetele aliaților lovesc un refugiu subteran la Bagdad: mor circa 300 de civili.

La ora 4 dimineața în ziua de 24 februarie pornește ofensiva aliată terestră: trupele intră în Irak și Kuweit. În ziua următoare, douăzeci de mii de irakieni se predau fără luptă. O rachetă Scud irakiană lovește Dhahran (Arabia Saudită) și omoară 27 de soldați americani.

La 27 februarie, 21 din cele 42 de divizii irakiene sunt distruse sau neutralizate, prizonierii sunt în număr de 40.000, morții poate tot atâția (nu vom avea niciodată o estimare credibilă: se merge de la câteva mii în rapoartele O.N.U. Până la o evaluare maximă de 300.000 din partea asociațiilor umanitare internaționale). Irakul anunță acceptarea tuturor rezoluțiilor O.N.U., comandamentul aliat ordonă „încetarea focului” la ora 6 dimineața în data de 28 februarie.

În timpul celor 43 de zile de război, ca și în săptămânile care l-au precedat și l-au urmat a fost nesfârșit, cu adevărat extraordinar, angajamentul Papei, mai întâi pentru a evita evenimentul, apoi pentru a-i grăbi sfârșitul, iar la urmă pentru a-i repara efectele: s-a opus la ultimatum și a încercat să impună suspendarea sa, le-a sugerat europenilor să-și asume o inițiativă de mediere, a făcut apel la statele din afara alianței, a susținut inițiativele lui Mitterrand și Gorbaciov, a încercat să readucă O.N.U. La un rol de mediator, li s-a adresat chiar personal lui Saddam Hussein și George Bush în ziua expirării ultimatumului.

Între 26 august (prima aluzie publică, în timpul rugăciunii *Angelus*) și 6 martie (discursul de închidere a întâlnirii episcopilor pe tema consecințelor războiului) s-a referit la el — în discursuri și texte scrise — de vreo

cincizeci de ori. La fel de intensă a fost acțiunea diplomatică a Vaticanului și cea de însoțire publică a predicii papale din partea diverselor organisme și reprezentanțe ale Sfântului Scaun. Acest Papă nu intervenise niciodată cu atâta insistență, nici chiar pentru Polonia, într-o problemă internațională, așa cum a făcut-o pentru războiul din Golf. Dar mai impresionantă decât cantitatea a fost calitatea angajamentului lui Ioan Paul al II-lea în această conjunctură.

Iată felul în care vorbește, în trei ocazii diferite, despre gândul lui predominant: prima oară adresându-se întregii omeniri, în ziua de Crăciun 1990; a doua oară comunității internaționale, cu discursul în fața Corpului diplomatic din 12 ianuarie 1991; a treia oară unui singur om, cel care purta cea mai mare răspundere a deciziei, împreună cu Saddam Hussein, adică președintelui Statelor Unite, George Bush, la 15 ianuarie 1991.

În ziua de Crăciun, Papa e neliniștit deoarece participă multe, prea multe națiuni creștine la «*concentrarea masivă de oameni și arme*» în Golful Persic și vorbește astfel în mesajul Urbi et Orbi: «*Lumina lui Isus e de partea națiunilor oropsite din Orientul Mijlociu. Pentru zona Golfului, nerăbdători, așteptăm îndepărtarea amenințării armelor. Să se convingă conducătorii responsabili că războiul este o aventură fără cale de întoarcere!*».

Pentru acest cuvânt energic, pentru acest motto pe care îl va repeta de multe ori, în săptămânile și anii ce vor urma, Ioan Paul al II-lea va fi considerat un „pacifist”. Iată de ce Papa a fost obligat să precizeze că nu aceea era intenția sa, și a făcut-o printr-o replică tranșantă, improvizată în dimineața de 17 februarie, în parohia romană Santa Dorotea: «*O pace dreaptă, desigur, dar nu suntem pacifiști, nu vrem pacea cu orice preț. Pace dreaptă, pace și dreptate. Pacea e totdeauna rezultatul dreptății*».

Și iată două pasaje importante din discursul ținut în fața Corpului diplomatic (12 ianuarie 1991), unde e mai concretă indicația papală și unde e evidentă imposibilitatea reducerii predicii sale la un slogan pacifist:

«*Pe de o parte, am asistat la invadarea armată a unei țări și la o violare brutală a legii internaționale, așa cum a fost ea definită de către O.N. U. Și de către legea morală; e vorba de fapte inacceptabile. Pe de altă parte, atunci când concentrarea masivă de oameni și arme care a urmat avea drept scop de a pune capăt la ceea ce trebuie cu adevărat calificat drept agresiune, nu există nicio îndoială că, dacă aceasta va ajunge la o acțiune militară, fie și limitată, operațiunile ar fi deosebit de sângeroase, fără a*

mai lua în calcul consecințele ecologice, politice, economice și strategice, a căror gravitate poate că încă n-o măsurăm în întreaga lor dimensiune. În sfârșit, neschimbând cauzele profunde ale violenței în această parte a lumii, pacea obținută prin intermediul armelor n-ar duce la altceva decât la pregătirea unor noi violențe [...].

Recurgerea la forță pentru o cauză dreaptă n-ar fi admisibilă decât dacă acest gest ar fi proporțional cu rezultatul pe care vrem să-l obținem și dacă am pune în balanță consecințele pe care acțiunile militare, care devin tot mai distrugătoare datorită tehnologiei moderne, le-ar avea pentru supraviețuirea populațiilor și a planetei înseși.

Exigențele omenirii ne pretind astăzi să optăm cu hotărâre pentru absoluta interdicere a războiului și să cultivăm pacea ca bine suprem, în fața căruia trebuie să se subordoneze toate programele și toate strategiile».

În sfârșit, scrisoarea Papei către Bush, pe care o reproducem în întregime: a fost trimisă în chiar ziua expirării ultimatumului, la 15 ianuarie, împreună cu o altă scrisoare, identică în substanță, adresată lui Saddam Hussein. O reproducem pe cea către Bush, deoarece noutatea istorică se referă la Papa care intră în contrast cu Occidentul, nu Papa care predică pacea în lume:

«Excelenței sale Domnului George Bush, Președintele Statelor Unite ale Americii.

Simt datoria presantă de a mă adresa Domniei Voastre, în calitatea Dumneavoastră de șef al statului celui mai implicat, prin oameni și mijloace de luptă, în operațiunile militare în curs de desfășurare în regiunea Golfului.

În zilele trecute, făcându-mă interpretul sentimentelor și al îngrijorării a milioane de oameni, am subliniat tragicele consecințe pe care le-ar putea avea un război în acea zonă. Doresc acum să-mi repet ferma convingere că e foarte greu ca războiul să aducă o soluție adecvată la problemele internaționale și, chiar dacă o situație nedreaptă ar putea fi pe moment rezolvată, consecințele care în mod foarte probabil ar deriva din război ar fi devastante și tragice. Nu putem să ne iluzionăm că folosirea armelor și mai ales a armamentelor foarte sofisticate de azi nu provoacă, dincolo de suferință și de distrugere, noi și poate mai mari nedreptăți.

Domnule Președinte, sunt sigur că, împreună cu colaboratorii Dumneavoastră, ați luat în considerare toți acești factori și veți face toate eforturile pentru a evita decizii care ar fi ireversibile și ar aduce suferințe

pentru mii de familii ale concetățenilor Dumneavoastră și pentru multă populație din Orientul Mijlociu.

în aceste ultime ore care ne despart de expirarea ultimatumului stabilit de Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite, sper cu adevărat, și mă rog cu mare credință Domnului, ca pacea să poată fi încă salvată. Sper ca, printr-un extrem efort de dialog, să-i poată fi restituită suveranitatea poporului kuweitian și ca ordinea internațională, care stă la baza unei coexistențe cu adevărat demne între popoarele lumii, să poată fi restabilită în zona Golfului și în întregul Orient Mijlociu.

Invoc toate binecuvântările divine asupra Dumneavoastră și, în acest moment de gravă răspundere, în fața țării și a istoriei, mă rog mai ales ca Dumnezeu să vă ilumineze pentru a lua hotărâri care să fie cu adevărat spre binele concetățenilor Dumneavoastră și al întregii comunități internaționale».

Privind la ansamblul intervențiilor și a gesturilor realizate în acele luni, considerăm că Ioan Paul al II-lea a acționat cu declaratul triplu obiectiv de a evita războiul, de a oferi ajutor comunităților catolice și creștine din Orientul Mijlociu amenințate de evenimente, de a semnala lumii arabe că Biserica Catolică și ecumenismul creștin în general nu erau solidari cu intervenția armată a coaliției conduse de S.U.A. Nu și-a atins primul obiectiv, dar a așezat premise favorabile pentru realizarea celorlalte două.

Din câte au arătat patriarhii catolici ai Orientului Mijlociu la întâlnirea de la Vatican, din 4-6 mai (convocată de Wojtyła pentru a analiza consecințele războiului și la care au participat episcopatele tuturor țărilor implicate), intelectualitatea din lumea arabă percepușe, pe ici pe colo, poziția diferită a Papei față de Occidentul creștin al cărui purtător de cuvânt este considerat în acele țări. Chiar și opinia publică din Nordul lumii înțelesese în mod confuz — poate pentru prima dată, prin intermediul referinței la un eveniment dramatic — că predica Bisericii creștine nu mai coincide cu interesele țărilor cu tradiție creștină.

La întâlnirea de la Vatican, președinții conferințelor episcopale ale Angliei și ale S.U.A. S-au referit la dificultatea de a face acceptate, în fața Parlamentelor și a popoarelor respective, rezervele Bisericilor în privința recursului la forță. Poziții asemănătoare cu cea a Vaticanului fuseseră luate de către Patriarhul Alexei al Moscovei și de adunarea Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care în zilele de război se întrunise la Canbera, în Australia (7-20 februarie). Dar dacă lumea a cunoscut opoziția Bisericilor creștine față de acel război, meritul i-a aparținut predicii papale tenace și încăpățânate. Ea a fost mai radicală, adică mai coerent inspirată de o

perspectivă de «*absolută eliminare a războiului*», în comparație cu cea a majorității episcopatelor catolice și a Bisericilor necatolice ale țărilor care trimiseseră trupe în Golful Persic.

Chiar afirmând caracterul inacceptabil al ocupării Kuweitului și nevoia unui «*gest curajos*» din partea dictatorului irakian, Papa s-a revendicat în mod constant — contestând că s-ar fi ajuns până acolo — de la două din cele cinci condiții clasice pentru a se putea vorbi despre un „*război just*” (cauză îndreptățită, autoritate competentă care să-l declare, ultim recurs, proporționalitate, probabilitate de succes): cele ale ultimului recurs și ale proporționalității.

Trebuie observat însă că Pontiful n-a folosit niciodată expresia de „*război just*”. O singură dată, la 12 ianuarie, vorbind în fața Corpului diplomatic, s-a apropiat de așa ceva, prin perifrază pe care am citat-o deja și prin care enunța criteriul proporționalității: «*Recurgerea la forță pentru o cauză dreaptă n-ar fi admisibilă...*».

În același discurs, Papa a invocat cele două condiții — ale ultimului recurs și ale proporționalității — într-o singură frază: «*Pacea e încă posibilă, războiul ar marca declinul întregii omeniri*». Deci, pentru Papă mai existau încă alte remedii care se puteau încerca (realizându-se între timp o încălcare a ultimatumului) și nu exista o proporție între nedreptatea a cărei remediere se încerca și cele care s-ar fi produs prin declanșarea conflictului. Cât privește expresia «*declinul omenirii*», pe care unii comentatori au acuzat-o de catastrofism, Papa i-a clarificat semnificația a doua zi: «*în condițiile actuale, un război n-ar rezolva problemele, ci le-ar agrava doar*».

Formularea cea mai simplă a criteriului de ultim recurs, care revine mereu în intervențiile papale, e aceasta: «*Trebuie făcut tot posibilul pentru a evita soluția de război în această zonă a Golfului*» (către ziariștii în zbor spre Tanzania, 1 septembrie).

Condiționarea pusă de mass-media occidentale — în marea lor majoritate favorabile față de judecata americană a caracterului inevitabil al războiului respectiv — a împiedicat opinia publică să perceapă caracterul concret al apelurilor Papei, care au fost ascultate cu oarecare plictiseală: așa cum ascuți pe cineva care se referă la o problemă lipsită de interes, eventual vorbește frumos, dar nu intră în esența faptelor și nu-și asumă chestiunile grave pe care ceilalți tocmai le înfruntă.

E o idee falsă. Papa — mai mult ca oricând — a avut grijă să fie concret, de-a lungul celor șapte luni, de la invazia irakiană a Kuweitului și până la capitularea lui Saddam. Apelul de principiu, ca lumea să se îndrepte *«spre absoluta interzicere a războiului»*, a fost mereu însoțit — am spune zi de zi — de indicarea pașilor de parcurs, sau de critica pașilor făcuți, intrând în esența lucrurilor și a răspunderilor politice ale conflictului, pentru a influența mai mult evenimentele. N-a spus niciodată „*să nu mai fie niciodată război*”, ci a precizat: *«să nu fie niciodată război în Golful Persic»* (16 ianuarie).

La 9 august 1990, pune să se publice în *L'Osservatore Romano* o notă — e prima luare de poziție a Vaticanului, la șase zile după invazia în Kuweit — care conține deja trei din principalele patru direcții ale acțiunii papale: condamnă violarea drepturilor internaționale de către Irak {„*ce s-a ales din demnitatea și suveranitatea unui stat independent, membru cu titluri depline în comunitatea internațională?*”), indicarea căii pe care trebuie s-o urmeze O.N.U. Și „*mijloacele pașnice*”, disociere de calea militară pe care s-au angajat pe loc S.U.A. (nota invită oamenii responsabili ai națiunilor să „*evalueze cu seriozitate consecințele anumitor gesturi ale lor*” și precizează: „*Aceasta e valabil atât pentru acțiunile unora, cât și pentru reacțiile celorlalți*”).

La 26 august, avem prima intervenție publică a Papei, care la cele trei elemente indicate deja de *L'Osservatore Romano* adaugă un al patrulea: extinderea atenției asupra *«tuturor popoarelor din Orientul Mijlociu, mai ales asupra celor atât de greu încercate din Liban și Palestina»*.

La 1 septembrie, în zbor spre Dar Es Salam (Tanzania), exclude războiul ca instrument de rezolvare a conflictului și indică O.N.U. Ca locul cel mai potrivit pentru tratative: *«Sunt probleme de viață internațională, iar Sfântul Scaun speră că pot să se rezolve prin instanțele internaționale, care deja sunt mai numeroase decât în alte vremuri»*.

La 2 octombrie, la New York, arhiepiscopul Sodano exprimă adeziunea Sfântului Scaun față de o declarație a Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, care cere retragerea Irakului din Kuweit, precizând că *«Sfântul Scaun nu poate să nu insiste asupra urgenței de a se căuta o soluție și la drama din Liban și Palestina»* și afirmând *«nevoia căutării unor soluții pașnice»*.

La 4 ianuarie 1991, face apel la miniștrii de Externe ai Comunității Europene pentru ca, în dorința de *«a apăra dreptul internațional, mijloacele*

pașnice să prevaleze asupra recursului la instrumente aducătoare de moarte, devastatoare și înspăimântătoare»: cere adică o inițiativă care — deosebind poziția europeană de cea americană — să deblocheze ultimatumul.

La 11 ianuarie, îi trimite o telegramă secretarului O.N.U. Aflat cu misiune la Bagdad, în care adverbul «în sfârșit» rezumă o critică față de rolul slab al O.N.U. Pe lângă cel puternic al S.U.A.: «*Autoritatea morală a organizației pe care o reprezentați să contribuie în sfârșit la prevalența dialogului, a rațiunii și a dreptului și să fie astfel evitate opțiuni cu consecințe dezastruoase și imprevizibile*».

La 12 ianuarie, afirmă că «*pacea este încă posibilă*», există adică loc pentru inițiative care să prelungească aflarea unor soluții pașnice, în afara celor trei zile oferite de ultimatum și susține că o soluție de forță ar lăsa intacte «*cauzele profunde*» ale crizei și ar pregăti «*noi violențe*».

La 13 ianuarie, îi cere Irakului un «*gest de pace*», iar comunității internaționale angajarea într-o «*Conferință de pace*» asupra «*tuturor problemelor Orientului Mijlociu*»: e un sprijin la propunerea abia înaintată de președintele francez Mitterrand.

Cu mesajele din data de 15 către Bush și Saddam, îi cere primului să «*evite decizii ireversibile*», care ar duce la «*nedreptăți noi și poate mai mari*» și celui de-al doilea «*un gest generos*»: e încă o propunere de continuare a tratativelor, în ciuda scadenței ultimatumului.

Până și într-o rugăciune din 16 ianuarie, după expirarea ultimatumului, vorbește împotriva acestuia, numindu-l «*scadență a războiului*»: «*Sugerează cu Spiritul tău noi soluții, gesturi generoase și onorabile, spații de dialog și de răbdătoare așteptare, mai fecunde decât actualele scadențe ale războiului*».

La 24 ianuarie, primindu-l pe ambasadorul Singaporului, face un apel la țările nealiniat, care încep cu timiditate să-și facă auzită vocea: «*îmi exprim speranța că țările ca a Dumneavoastră, neimplicate în conflict, se vor uni pentru a căuta mijloace noi și creative pentru a promova revenirea la dialog și la negocieri, ca singura cale adevărată pentru restaurarea ordinii internaționale și a păcii*».

La 27 ianuarie, sprijină din nou inițiativele țărilor nealiniat și ale țărilor arabe moderate: «*Să fie încununate de succes eforturile celor care, cu generozitate, continuă să propună inițiative pentru întreruperea conflictului*».

La 21 și 22 februarie, îl pune de două ori pe purtătorul său de cuvânt să spună că «*Sfântul Scaun aprobă inițiativa sovietică*»: e o sprijinire a planului lui Gorbaciov pentru o încetare negociată a ostilităților, care să evite atacul la sol al aliaților.

De-a lungul celor șapte luni, Pontiful nu pierde nicio clipă din atenție realitatea și evoluțiile ei. El vorbește pentru a influența hotărârile. Poziția lui e realistă, adesea rezultă a fi în concordanță cu inițiativele de pace ale altora.

Pentru judecarea faptelor sale în ansamblu, sunt suficiente aceste cuvinte ale Pontifului, la închiderea întâlnirii episcopale de la 6 martie: «*Războiul din Golf a adus moarte, distrugeri și importante pagube în economie, precum și asupra mediului*», iar după sfârșitul său «*neînțelegerile ar putea spori, dacă nu va fi o rapidă angajare a tuturor în direcția dialogului și a încrederii reciproce*». O deplină confirmare a inacceptabilității morale a recursului la forță din partea aliaților, întărită — dacă mai era posibil — de lipsa oricărei recunoașteri a rezultatului obținut.

Sunt trei — în opinia noastră — motivele care l-au împins pe Wojtyla să se expună cu atâta îndrăzneală în această pledoarie împotriva folosirii forței pentru rezolvarea problemei din Golf: convingerea că acesta ar putea fi primul război evitabil, după restabilirea relațiilor dintre Est și Vest; teama că el ar putea reprezenta preludiul unei tensiuni războinice între Nord și Sud; temerea că ar apărea în ochii musulmanilor ca un război între Islam și creștinism.

Din «*teama pentru viitor*» a vorbit Wojtyla, improvizând, în fața parohilor din Roma, la 14 februarie: «*Aceasta este principala noastră grijă, teama noastră pentru viitor: popoarele, ca o consecință a acestui război, pot deveni și mai vrăjmașe, în loc să înainteze spre o solidaritate largă și universală*».

Intervenționismul de pacificare al lui Ioan Paul al II-lea nu era o noutate, după cum am văzut-o în capitolele 23 și 24. Cea mai puternică explicație a fenomenului o găsim, cu ocazia acestui război, în acea «*teamă pentru viitor*» despre care le-a vorbit parohilor Romei. Mai interveneau în discuție înțelegerea dintre popoare, dialogul interconfesional, rolul unei Biserici mondiale cu sediul istoric în Nord și extinzându-și misionarismul spre Sud. «*Noi suntem îngrijorați pentru continuarea viziunii noastre conciliare asupra lumii*», le-a spus parohilor la 14 februarie.

Ne-am putea întreba dacă era normal ca Papa să se expună atât de mult într-un domeniu atât de nesigur, atât de contradictoriu, ca acel război. Dacă n-ar fi fost mai înțelept să rămână la un apel în sensul principiului general de a nu se uicide, fără a intra în problema practică a modului de acțiune pentru restabilirea dreptului internațional încălcat. Alții, în locul său, ar fi putut acționa altfel. Dar Ioan Paul al II-lea e atras de marile sfidări. *«Acesta e un timp radical și pretinde o credință radicală»*, spusesese cândva. În mijlocul războiului, la încheierea exercitiilor spirituale, la 23 februarie, a amintit astfel atitudinea sa: *«în clipa în care lumea se pomeneste din nou între alternative radicale, și ne dăm seama de asta, Biserica participă la acest radicalism al alternativelor, e conștientă că misiunea ei nu poate fi alta»*.

Implicare personală a Pontifului în predica împotriva războiului a produs de asemenea — cum i se întâmplă uneori lui Ioan Paul al II-lea, care în tinerețe a fost poet — câteva semnificative noutăți de limbaj, atât în apeluri cât și în rugăciuni.

Ioan Paul al II-lea a folosit adesea, în săptămânile de război, motto-ul lui Paul al VI-lea „să nu mai fie niciodată război”, iar odată pe cel al lui Benedict al XV-lea, „măcel inutil” (2 februarie). Dar a amestecat și motto-urile sale printre celelalte, de exemplu în această rugăciune din 16 ianuarie:

«Să nu mai fie niciodată război, aventură fără întoarcere; / niciodată război, spirală de dolii și violență; / niciodată acest război în Golful Persic, / amenințare pentru creaturile tale din cer, de pe pământ și din mare».

«în acest ceas de nemaiauzită violență și măceluri inutile» e începutul unei rugăciuni din 2 februarie. În alte prilejuri, a definit războiul: *«aventură tragică»* (12 ianuarie), *«tragică experiență»* (13 ianuarie), *«cale nedemnă a omenirii»* (27 ianuarie), *«amenințare pentru întreaga omenire»* (3 februarie).

Creativă e și denumirea ecumenică și interconfesională a anumitor rugăciuni, scrise personal de Papă și formulate astfel încât să poată exprima și invocația către *«frații noștri evrei și musulmani»* (așa îi numește documentul final al întâlnirii episcopale din 4-5 martie).

Cea mai semnificativă e rugăciunea cu numărul 5 din liturghia cu care s-a încheiat întâlnirea episcopală *«pentru pacea justă și de durată în Țara Sfântă și în Ierusalim»*, unde se cere ca *«urmașii Creștinismului, ai Ebraismului și al Islamului, care se revendică de la Dumnezeu cel unic, etern și milostiv, să poată coopera în spirit de înțelegere și respect reciproc»*. Dar deja o rugăciune din 16 ianuarie avea această denumire:

«Dumnezeu al părinților noștri, mare și milostiv, Domn al păcii și al vieții, părinte al tuturor...». În introducerea la «rozariul pentru pace» din acea zi, Papa spusese:

«Adresez un îndemn către toată lumea să fie cu sufletul aproape de toți credincioșii, mai ales de acele populații de credință ebraică, creștină și musulmană care sunt cel mai lovite acum de război».

În sfârșit, la 6 februarie, implorând Irakul să nu folosească arme chimice și bacteriologice, Papa — și pentru a formula invocația în termeni ușor de înțeles pentru credincioșii Islamului — spune: *«Fie ca Domnul cel milostiv să asculte rugămintea noastră».*

Această intenție de a se ruga împreună cu musulmanii și evreii a fost explicit declarată la rugăciunea Angelus din 27 ianuarie: *«Să ne rugăm din nou pentru și alături de toți credincioșii, aparținând la trei religii care își găsesc în Orientul Mijlociu rădăcinile istorice».* Și dorința de a vizita Ierusalimul, exprimată la 6 martie, are ca obiectiv ideea de a merge *«ca pelerin, pentru a relansa de acolo, împreună cu credincioșii evrei, creștini și musulmani, acel mesaj și acea implorare la pace, deja îndreptată spre întreaga familie umană, la 27 octombrie 1986, la Assisi».*

Cu totul nouă e o rugăciune *«pentru soldații de pe toate fronturile»* din 2 februarie: *«Părinte al tuturor, ajută-ipe soldații de pe toate fronturile care, constrânși de hotăriri dureroase, luptă unii împotriva altora în războiul din Golf; eliberează-i de sentimentele de ură și răzbunare, fă să păstreze mereu în suflet dorința de pace, pentru ca în fața ororilor războiului tulburarea să nu devină pentru ei depresie și disperare».*

De obicei, rugăciunile pentru luptători îl atrag pe Dumnezeu de o anumită parte a baricadei și îi cer victoria. Tocmai în acele zile, am avut impresionante exemple ale acestui arhaic spirit religios, în apelurile radiofonice ale lui Saddam, precum și în invitațiile lui Bush să "ne rugăm pentru băieții noștri din Golf. E un semn al timpurilor invocația ecumenică a Papei, care nu face deosebire între irakieni și ceilalți și e atent doar la tulburarea oamenilor obligați să lupte unii împotriva celorlalți.

Este de semnalat, în sfârșit, experimentul unei rugăciuni care leagă soarta oamenilor de cea a animalelor, cu siguranță nouă în liturghia papală și — poate — o prefigurare a ecoului pe care sensibilitatea ecologică l-ar putea avea în mila creștină. Mă refer la a patra din cele cinci rugăciuni care se intercalau în «rozariul pentru pace» din 2 februarie, care se intitula *«pentru apărarea oamenilor și a creaturilor»*: *«Privește cu milă omenirea sfâșiată*

de război; păzește creaturile din cer, de pe pământ și din mare, operă a mâinilor tale, amenințate cu distrugerea în mijlocul unor suferințe nemaiauzite». Atâta inventivitate de limbaj și de gesturi venea din pasiunea pentru om care îl însuflețește pe omul Wojtyła și care s-a manifestat de o sută de ori de-a lungul acelor luni. Iată reflectarea sa în ochii lui Lech Walesa ieșind de la întâlnirea cu Papa, la 7 februarie: „Mi-a spus că nu reușește să adoarmă. Se întreabă cum e posibil, în lumea de azi, ca oamenii să continue să se împuște unii pe alții”.

ÎNFRUNTĂ REGIMUL ISLAMIC DE LA KHARTUM

Vizita din 10 februarie 1993 la Khartum, capitala Sudanului, e poate misiunea cea mai hazardată a Pontificatului. În țară e în vigoare de doi ani legea islamică, Shari'a, și există — de zece ani — un violent război civil între Nordul arab și musulman și Sudul negru, animist și creștin. Acel război reprezintă versiunea violentă a dificilei confruntări dintre Islam și Creștinism care străbate de un secol întregul continent african și care se dovedește dramatic de-a lungul fâșiei subsahariene, tocmai în regiunile unde se amestecă și se înfruntă populații arabe și negre.

Sudanul e singura țară dominată de legea *Coranului* pe care Ioan Paul al II-lea reușește s-o viziteze de-a lungul întregului Pontificat. Rezultatul vizitei e în aparență modest, sau chiar nul. Dar Papa își atinge principalul obiectiv, care e acela de a aduce solidaritatea Bisericii catolice în sânul unei comunități persecutate, și parțial își atinge și obiectivul secundar, de a semnaliza problema Sudanului în fața opiniei publice mondiale. Rămâne necunoscut al treilea efect, pe care de asemenea cu siguranță își propunea să-l atingă: să provoace o confruntare deschisă cu fundamentalismul islamic. El a vorbit cu obișnuita franchețe, dar n-a primit răspuns. Rămâne faptul că vizita de la Khartum poate fi înțeleasă, în ansamblu, ca a doua predică a Pontificatului în fața adeptilor Islamului, după cea de la Casablanca, despre care am vorbit în capitolul 21.

Spre a arunca o privire asupra climei încordate în care se include vizita lui Ioan Paul al II-lea, va fi de ajuns să amintim că acelea sunt lunile în care Sudanul constituie ținta repetatelor denunțuri internaționale pentru violarea drepturilor omului, din partea O.N.U. Și a Comunității Europene, în timp ce S.U.A. Îl includ pe lista statelor care susțin terorismul internațional. Pentru a înțelege riscul obiectiv pe care și-l asumă Ioan Paul al II-lea — atunci când denunță persecuția la care este supusă populația creștină din sud și când citează mereu documentele Conferinței episcopale, cenzurate de către

regim — e suficient să ne amintim ce pățește un an mai târziu arhiepiscopul de Canterbury și Primatul anglican Carey, care vizitează comunitatea din sud și se întâlnește cu șefii a două facțiuni rebele, John Garang și Rick Machar: guvernul Sudanului definește ca „indezirabilă” acea vizită și rupe relațiile diplomatice cu Londra.

Când aterizează la Khartum, ultima etapă a unei călătorii (a zecea în Africa) în care a vizitat Benin și Uganda, Ioan Paul al II-lea cunoaște prea bine riscul pe care și-l asumă. În avion, răspunde astfel la întrebările ziariștilor: *«Datoria Bisericii, a Sfântului Scaun, a nunțiaturilor, a episcopilor, e mereu aceea de a le aminti Guvernelor, guvernanților musulmani că legea Coranului se poate referi doar la adepții Islamului și că nu li se poate impune în niciun fel această lege celor care au altă credință, care sunt creștini»*.

E conștient că imaginile prezenței sale la Khartum vor fi instrumentalizate, dar aceasta nu-l oprește: *«Riscul există mereu [...]. Apare câte un risc oriunde mergi, dar mai ales acum acel risc principal la care m-am referit, riscul pe care l-a acceptat Isus trimițându-i pe cei doisprezece pescari [...]. În cadrul principiilor, putem face un calcul asupra riscurilor. Vom vedea: pentru mine lucrul pare, nu spun că așa este, providențial»*.

El consideră providențial ceea ce un alt Papă ar fi evitat probabil, pentru a nu-și risca imaginea și pentru a nu antrena în riscuri majore comunitatea catolică sudaneză, pe care vrea s-o ajute. Cu patru zile înainte de sosirea la Khartum, pe când se află la Gulu, în nordul Ugandei, s-a întâlnit cu episcopul Paride Taban din Torit, un oraș din Sudanul meridional, recucerit de trupele guvernamentale: Taban trăiește ascuns de luni de zile, în zonele controlate de rebelii autonomiști ai armatei de eliberare populară. Întâlnirea cu acest episcop, în ochii guvernului de la Khartum, e ca și cum ai întâlni un șef rebel.

Taban îi înmânase lui Ioan Paul al II-lea o listă cu nume de învățători ai catehismului îngropați de vii de către trupele guvernamentale în regiunea Bor și un apel adresat direct lui, Papei, și semnat cu două zile mai devreme la Kaya — în clandestinitate, pe teritoriul sudanez — de către șase episcopi: doi catolici (Taban însuși și Joseph Găsi, episcop de Tombura-Yambio), doi episcopalieni, un anglican, un presbiterian. E un text dramatic: informează că au avut loc bombardamente împotriva civililor — cinci morți și mulți răniți — pe vremea când Papa era deja în Africa (vizita în Benin începuse la

februarie) și că o coloană de șaptezeci de mașini militare se îndreaptă spre Yei, o fortificație a rebelilor.

„La Khartum — scriu cei șase episcopi creștini în scrisoarea către Papă — vei găsi un covor roșu și multe discursuri oficiale. Ar trebui să știi, Sfinte Părinte, că aceștia sunt aceiași oameni care conduc o ofensivă militară împotriva noastră și, intensificând războiul, țin ostatici la Juba trei sute de mii de sudanezi, aceiași care restrâng predica Evangheliei, activitățile Bisericii și discriminează poporul pe criterii rasiale; care continuă să practice sclavagismul, capturând și vânzând copii africani” (Bibliografie 50, p. 767).

Probabil că niciodată, de-a lungul aventurii sale planetare, Ioan Paul al II-lea nu primise un mesaj mai puternic decât acesta. Nici nu poate să treacă totul cu vederea, închipuindu-și că de vină ar fi exasperarea episcopilor partizani, care zugrăvesc diavolul mai negru decât este: deja la plecarea din Roma, Papa știa totul despre situația sudaneză, din dosarul care îi fusese întocmit de nunțiu și episcopi. Pe cei nouă episcopi îi primise în vizită *ad limina* cu patru luni mai devreme, la 2 octombrie 1992, și îi încurajase să-și continue activitățile de protest în patrie și în străinătate. Patru zile după acea încurajare, la 6 octombrie, episcopii sudanezi au ținut la Roma o conferință de presă: pentru „a-i da lumii o imagine realistă asupra intolerabilei suferințe a poporului sudanez”.

„În actualul regim sudanez — au spus printre altele episcopii — drepturile fundamentale, inclusiv acela la viață, la libertatea cuvântului, la instruire și la profesarea propriei credințe sunt complet interzise. Lumea de rând e terorizată de politica represivă a regimului fundamentalist islamic, care vrea să arabizeze și să islamizeze cu forța populația nearabă și nemusulmană, chiar și cu prețul de a introduce embargoul asupra hranei, ca armă de convingere. Genocidul și uciderea oamenilor nevinovați sunt la ordinea zilei în Sudan. Presei nu i se permite să cerceteze asupra adevărului faptelor și să denunțe neadevărul [...]. Sudanul a devenit o țară de refugiați și exilați. Orfanii și copiii răpiți sunt duși în nordul țării, unde sunt îndoctrinați în religia islamică și ținuți prin case ca servitori, fără a fi plătiți. Acesta e sclavagismul secolului XX [...]. În 1989, au fost expulzați toți misionarii din sudul Kordofanului, sub pretextul că teritoriul a devenit teatrul operațiunilor de război. În mod progresiv și sistematic, a fost expulzat personalul misionar din alte părți ale Sudanului, ca de exemplu din Juba și chiar din El Obeid și Khartum. În ultima vreme au fost arestați

învățători ai catehismului și preoți locali, torturați și supuși la interogatorii istovitoare [...]. Regimul actual nu mai eliberează permise de construcție pentru biserici și centre pastorale. Deținuților neislamisti li se promite libertatea dacă se convertesc la Islam. Liderii creștini se află sub supravegherea regimului, sunt torturați, terorizați și aruncați în închisoare [...]. Regimul insistă ca Sudanul să fie complet transformat într-o națiune arabă islamică, guvernată de legi islamice" (*Civiltă Cattolica*, 20 martie 1993, pp. 585-587).

Un fapt care subliniază dificultatea vizitei papale: propaganda oficială de islamizare susține că Bisericile creștine reprezintă puteri străine, antiislamice. Acea propagandă mai susține că creștinismul e o religie „importată” din Occident: afirmație în mod deosebit jignitoare pentru sudanezi și nu numai, deoarece creștinismul vine din Palestina, dar și pentru că el era prezent în Sudan — la fel ca în Egipt și Etiopia — încă de la început și cu mult înainte ca aici să vină, din Arabia, Islamul.

Pe acest fundal încărcat, apăruse apoi disponibilitatea pentru vizita Papei, limitată firește la capitală. În preziua sosirii Papei, guvernul sudanez s-a arătat dispus la câteva concesii: facilitări pentru deplasarea la slujba celebrată în aer liber, transmisie radiofonică, eliberarea câtorva preoți.

Regimul neagă faptul că ar exista islamizare și discriminare religioasă. O scrisoare pastorală a episcopilor, cu un conținut asemănător conferinței de presă de la Roma, a fost sechestrată de serviciile secrete, deoarece punea în pericol securitatea statului. Denunțările lor sunt considerate „propagandă”. În această direcție se include generalul Omar Hasan Ahmed al Bashir, care îl salută pe Papă la aeroport, la ora 11, în data de 10 februarie, spunându-i că va avea „prilejul rar de a vedea faptele cu ochii săi și de a se convinge cum Sudanul, o societate multiconfesională, multirasială și multiculturală, a găsit instrumente și moduri de comportament prin intermediul cărora toți pot trăi senini în armonie, frăție și liniște”. Deci o dezmințire a episcopilor, pe care însă Papa îi va cita în fiecare discurs al său. Deja de la aeroport răspunsul său e ferm: îi invită pe interlocutori să asculte «*vocea fraților noștri oprimați*», dar îi și avertizează că el nu va tăcea, pentru că «*atunci când oamenii sunt slabi, săraci și lipsiți de apărare, trebuie să-mi ridic vocea în favoarea lor*». Și clarifică sensul misiunii sale: «*Tot ceea ce cere Biserica este libertatea de a-și continua misiunea religioasă și umanitară*».

La aeroport sunt doar autoritățile, dar îndată, pe drum, Ioan Paul al II-lea e sărbătorit de mulțimea de creștini, în mare majoritate refugiați din

regiunile meridionale. Au steaguri în culorile Vaticanului și înalță cearșafuri albe cu cruci și nume: sunt numele victimelor islamizării. Pe un afiș stă scris în engleză: „Sfinte Părinte, vorbește în numele celui ce nu poate vorbi!”.

Ioan Paul al II-lea vorbește — și încă cum! A doua întâlnire e la catedrală, apoi îi va întoarce generalului vizita în palatul prezidențial, după-masa va celebra o slujbă la care vor asista două sute de mii de persoane, în fine, va vorbi din nou la aeroport, plecând înapoi la Roma. În catedrală vorbește în fața clerului și a învățătorilor de catehism: cunoaște *«gravele dificultăți»* în care se desfășoară viața lor, datorită *«tristelor condiții ale țării»* din cauza războiului precum și a *«ruperii bunelor relații care ar trebui să existe între creștini și musulmani»*; îi îndeamnă să *«nu creadă că au fost uitați de restul lumii»*, fiindcă Papa și întreaga Biserică se roagă pentru ei.

Și iată cum vorbește în fața șefului statului, exprimând speranța sa că Sudanul va putea găsi o formă constituțională care să-i permită *«conviețuirea pașnică»* a diverselor comunități:

«Excelență, aceasta e speranța mea, pe care o repet azi. E o speranță născută din încredere, întrucât pacea e totdeauna posibilă. Omul e o ființă rațională, dotată cu inteligență și voință, deci e capabilă să găsească soluții juste la situațiile de conflict, oricât de lungă ar fi durata lor și oricât de complicate ar fi motivele care le-au provocat. Eforturile pentru a readuce armonia depind de voința părților în cauză și de angajamentul lor de a oferi condițiile necesare păcii. Atunci când, în schimb, acțiunea constructivă nu urmează declarațiilor de principii, violența poate deveni incontrollabilă [...]. Temeliile păcii au fost arătate pe scurt de înșiși episcopii sudanezi care au spus: „Nu e posibil să se obțină pacea fără justiție și fără respectarea drepturilor omului” (Comunicatul din 6 octombrie 1992). Într-un stat multirasial și multicultural, o strategie a confruntării nu va putea aduce niciodată pacea și progresul. Numai respectarea drepturilor omului, legal garantate într-un sistem de justiție egal pentru toți, poate crea condițiile potrivite pentru coexistența pașnică și pentru cooperarea în slujba binelui comun. Speranța mea față de țara dumneavoastră se poate exprima deci mai concret prin dorința foarte fierbinte de a-i vedea pe toți cetățenii — fără discriminări datorate originilor etnice, formației culturale, poziției sociale sau convingerii

religioase -asumându-și o poziție responsabilă în viața națiunii, contribuind prin diversitatea lor la bogăția întregii comunități naționale».

În timpul liturghiei la Green Square — în onoarea Giuseppinei Bakhita, o sclavă sudaneză, apoi soră, pe care o beatificase în Piața Sfântul Petru, cu nouă luni mai devreme, în aceeași zi în care îl beatificase și pe Escrivâ de Balaguer— Ioan Paul al II-lea afirmă solidaritatea întregii Biserici cu cei nouă episcopi sudanezi și denunțurile lor de care regimul își bate joc: *«Astăzi, urmașul lui Petru și întreaga Biserică își reafirmă sprijinul față de apelul urgent al episcopilor voștri pentru respectarea drepturilor voastre de cetățeni și credincioși».*

Îl ascultă pe Papă și celebrează alături de el șapte din cei nouă episcopi, pe lângă cel pensionat, de la Khartum. Ceilalți doi, episcopii din Torit și din Tombura Yambio, care trăiesc în zonele războiului civil, îl ascultă la radio. *«Eu sper din tot sufletul ca vocea mea să ajungă la voi, frați și surori din Sud»*, spune Wojtyła cu un ultim salut.

Papa evident afirmă și intenția de pace a vizitei, care constă în *«promovarea unui nou raport între creștini și musulmani»*, și la sfârșit pronunță împotriva fundamentalismului un avertisment pe care la Khartum nimeni n-a putut vreodată să-l pronunțe, nici înainte și nici după el: *«A folosi religia ca pretext pentru nedreptate și violență e un abuz îngrozitor și trebuie condamnat de toți cei ce cred cu adevărat în Dumnezeu».*

E un avertisment adresat Islamului, cel mai important din cele trei pe care Ioan Paul al II-lea le adresează de-a lungul Pontificatului său acestui interlocutor dificil, ispitit de folosirea violenței în numele credinței. Celelalte două le va pronunța la Tunis și la Abuja (Nigeria).

Din Tunis, la 24 aprilie 1996, lansează această proclamație: *«Nimeni nu poate ucide în numele lui Dumnezeu, nimeni nu poate accepta să provoace moartea unui frate!».*

Din Abuja, la 22 martie 1998, va spune: *«De fiecare dată când se comite o violență în numele religiei, trebuie să clarificăm pentru toată lumea că, în asemenea circumstanțe, nu ne găsim în fața adevăratei religii!».*

De ce spunem că avertismentul de la Khartum e mai puternic decât cel din Tunis sau cel din Abuja? Nu prin forța cuvintelor, care e mereu aceeași. Și nici prin situația mai dificilă: din moment ce din Tunis i se adresează Algeriei, unde drama violenței și-a atins punctul culminant, iar din Abuja se va referi la violențele — deloc neglijabile — ale căror victime sunt creștinii din nordul Nigeriei.

Cuvintele de la Khartum sunt cele mai puternice, deoarece aici Papa a adresat islamiștilor violenți același apel pe care exact cu o lună mai devreme îl rostise la Assisi (Ziua de post și rugăciune pentru pacea în fosta Iugoslavie) în apărarea musulmanilor din Bosnia, împotriva „purificării etnice” făptuite de sârbi, dar și de croați. Acel Papă care la 10 februarie condamnă violența islamică e același care la 10 ianuarie îi apăraseră, cu aceleași cuvinte, pe credincioșii islamiști de violența creștină.

Poate reflectând la intoleranța pe care în trecut și creștinii au practicat-o (și pentru care se pregătește să ceară iertare cu prilejul Marelui Jubileu: vezi capitolul 39), Ioan Paul al II-lea resimte drama profundă în care se zbate azi Islamul. Și împreună cu avertismentele, îi dedică rugăciunea sa: *«Mă rog în fiecare zi pentru Algeria, pentru a-i convinge — cu ajutorul Cerului — pe frații noștri musulmani și mai ales pe islamiști că nu se poate proceda așa cum procedează ei»* (zborul Roma-Manila, 11 ianuarie 1995).

OMUL DURERII: TUMOAREA, CĂDEREA, BOALA PARKEVSON

Om îndrăzneț și odinioară puternic, Ioan Paul al II-lea la jumătatea anilor nouăzeci e obligat să folosească bastonul și să-și încetinească pasul, în timp ce schimbarea mileniului îl zorește tot mai mult. Paradox al sorții: la sfârșitul anului 1994, când imaginea sa li se impune tuturor drept cea a omului plin de dureri, revista americană *Time* îl alege omul anului, *man of the year* în urma rănilor atentatului, Karol Wojtyła se vindecase, dar de atunci semnul suferinței a caracterizat imaginea lui Ioan Paul al II-lea. Acel semn devine predominant începând cu anul 1992. Dar potrivit unuia din medicii care se ocupă de îngrijirea lui -Corrado Manni, anestezist la Policlinica Gemelli — boala a parcurs un drum în profunzime, înainte de a apărea în ochii tuturor: *«Ioan Paul al II-lea nu s-a refăcut niciodată după trauma psihologică legată de atentatul împotriva sa din 1981. Iată de ce, de atunci, pare atât de vlăguit. E un fapt care nu ține de senilitate, ci de suferința interioară. Dacă ești un om al iubirii și cineva trage în tine, repercusiunile asupra psihicului tău vor fi profunde»* (Bibliografie 84, p. 59).

Al patrusprezecelea an al Pontificatului, 1992 este anul operației de tumoare la colon și de început al tremurului mâinii stângi. De atunci încolo, în fiecare an, își va purta crucea.

În anul 1993 — la 11 noiembrie — survine prima cădere în fața mulțimii, în sala Binecuvântărilor.

în anul 1994 — la 28 aprilie — căderea a doua, mai gravă, în baia din apartamentul privat: îi alunecă piciorul pe pardoseala udă, pe când ieșea din vană, și își fracturează femurul drept. I se implantează o proteză și trebuie să se resemneze cu folosirea bastonului.

În ziua de Crăciun 1995, e obligat să întrerupă mesajul *Urbi et orbi* pentru un acces de vomă sau o colică abdominală, provocate de o durere pe moment necunoscută, care îl va obliga să se oprească de mai multe ori, în martie și august 1996.

Acea durere necunoscută va fi diagnosticată ca apendicită cronică și operația va veni la 8 octombrie: e a șasea dintre intervențiile chirurgicale cărora li se supune în douăzeci de ani de Pontificat și care îl țin la spital — tot la Policlinica Gemelli din Roma -timp de 116 zile, aproape patru luni!

În 1997, se înregistrează evoluția puternică a bolii nervoase care îi intensifică tremurul, îi determină pasul lent și cuvântul obosit, îi înțepenește chipul. Un sindrom imputabil „zonei extrapiramidale” a sistemului nervos, a spus odată purtătorul de cuvânt: adică zona căreia îi aparține morbul Parkinson.

La 11 ianuarie 1998, maestrul de ceremonii Marini îl sprijină cu o mișcare fermă, la începutul liturghiei în Capela Sixtină, când părea că se prăbușește în față, ațipit sau cuprins de amețală.

Dar greutățile nu-l împiedică de la expediții mărețe cum este călătoria în Cuba din aceeași lună, sau *Via Crucis* la Coloseum, în Vinerea Sfântă 1998, parcursă pe jos, în bătaia ploii și a vântului care au ajuns să-i sperie pe cei mai tineri. În timp ce scriem, la împlinirea a douăzeci de ani de Pontificat, Ioan Paul al II-lea se îndreaptă spre sărbătorirea Marelui Jubileu cu pasul pe care i l-am văzut în acea seară: având mersul strâmb și chipul hotărât, îndreptat cu fermitate spre mileniul al treilea.

O caracteristică a patimilor spitalicești ale lui Ioan Paul al II-lea, începând cu tumoarea din 1992, este comentariul pe care a început să-l facă în fața lumii pe această temă: dând vești personal despre internările sale, informând mulțimile în legătură cu convalescența, glumind asupra mersului său și jucându-se cu bastonul, răspunzând punctual și cu ironie la întrebările ziariștilor.

«*Aș vrea acum să vă fac o mărturisire: voi merge diseară la Policlinica Gemelli pentru a mă supune unor analize în vederea diagnosticelor*»: așa vorbește în fața mulțimii din Piața Sfântul Petru, de la fereastra biroului său, la amiaza zilei de duminică 12 iulie 1992.

După acea intervenție pentru tumoarea la colon (era mare ca o portocală, au spus medicii, și apăruseră deja celulele cancerigene, dar extirparea a putut fi completă) se reface, iar un an mai târziu poate da următorul raport în fața ziariștilor, în avion, în timpul zborului Roma-Kingston (Jamaica), la 9 august 1993: *«Deocamdată umblu cu picioarele mele, chiar și în munți. Fac tot posibilul să mă mențin în ordine, pentru a nu crea probleme»*. E prima zi a unei călătorii care culminează cu o extraordinară zi petrecută cu tinerii la Denver (S.U.A.).

Ioan Paul al II-lea continuă, deci, să întreprindă mari expediții, dar nenorocirile îl surprind acum pe neașteptate. Iar el se obișnuiește să le țină socoteala publică: *«Joia trecută, după cum știți, am fost obligat să stau puțin la spital, fiindcă am căzut în timp ce coboram treptele podiumului pentru a mă apropia de cei prezenți, la sfârșitul unei audiențe»* (salutul duminical, 14 noiembrie 1993).

Din fericire, glumește pe acest subiect, ajutat de italiana lui fantezistă care mereu sporește afecțiunea mulțimii față de el: *«Vă salută un Papă deficient, dar încă nedecăzut!»* (21 noiembrie 1993).

Va cădea din nou și mai grav, iar de data aceasta medicii profită pentru a-i examina cu mai multă grijă organismul: *«îmi examinează organismul până în străfunduri. Nici măcar nu știam că există asemenea organe și astfel de posibilități»* (salutul duminical de la Gemelli, 22 mai 1994).

Proteza din femur îl va chinui mai mult decât alte nenorociri, îl va obliga pe omul sportiv care a fost și care mai crede a fi să se lase pe seama bastonului și — chiar mai mult — pe moment îl face să creadă că nu va mai putea să umble. Reflecția sa cu voce tare devine dramatică, el compară această cădere cu atentatul: *«Am înțeles că trebuie să introduc Biserica lui Isus în acest al treilea mileniu prin rugăciune, prin diverse inițiative, dar am văzut că nu e destul: trebuie s-o introduc prin suferință; prin atentatul de acum treisprezece ani și prin acest nou sacrificiu»* (salutul duminical, 29 mai 1994).

Același lucru îl exprimase a doua zi după atentat, comentând cu vicarul Romei rezultatul — negativ din punct de vedere catolic — al referendumului popular asupra legii avortului în Italia: *«Se vede că noi încă n-am suferit destul!»* (către cardinalul Poletti, Policlinica Gemelli, 17 mai 1981).

Își revine și aproape că se obișnuiește cu proteza. Încă mai are pasul târșâit, dar deja râde de sine însuși și glumește în legătură cu durata

Pontificatului: *«E frumos să vină atâția cardinali la Vatican fără să fie vreun Conclav!»* le va spune la masă cardinalilor, la 14 iunie 1994.

Presa mondială începe să facă pronosticuri asupra etapei post-Wojtyła, iar el își dă seama că și marile mulțimi din timpul audiențelor și duminica se întreabă cum se simte de fapt: *«Veniți în fiecare duminică să-i faceți un control Papei: dacă se simte bine, dacă se simte și mai bine. Ne vom da toată silința!»* (de la fereastră, 19 iunie 1994).

Acest om și-a schimbat viața și patria, numele și limba cu mare ușurință, dar cât de greu îi vine acum să-și schimbe pasul! *«îmi pare rău că mă dau în spectacol umblând cu bastonul»*, se destăinuie în fața medicilor care îl încurajează să se folosească de el, în iulie 1994. Dar deja după o lună s-a împrietenit cu bastonul și îi spune chirurgului care îi laudă rostul: *«Eu sunt cel ce duc bastonul, nu bastonul mă duce pe mine!»*.

Concurează răspunzându-le nenorocirilor prin glume. „Cum vă simțiți, Sfinția Voastră?” este întrebat în munți și răspunde așa cum probabil au făcut mai demult Papii șugubeți și stăpâni ai dialectului romanesc din Renaștere, dar cu siguranță cum n-ar fi îndrăznit niciodată Papii severi din ultimele decenii: *«Ca vai de capul meu!»* (Introd, Aosta, 17 august 1994).

«Și totuși se mișcă!» zice despre el însuși, când înaintează atât de greu pe cei douăzeci de metri care îl despart de masa prezidiului, în Aula Sinodului, la 6 octombrie 1994.

În piață se strigă „Trăiască Papa! Trăiască Papa!”, iar el comentează: *«încă mai trăiește!»* (8 octombrie 1994). Și îi ironizează pe ziariștii care îl pândesc cu binoclul pentru a vedea dacă îi tremură mâna sau dacă se mai împiedică: *«Vedeți, n-a căzut nicio pagină! Toate foile mi-au rămas în mână!»* (Siracusa, 5 noiembrie 1994).

Limba italiană îl ajută să lupte împotriva nenorocirii, dar în poloneză schițează un raport medical mai precis: *«Ați făcut bine că ați venit să vedeți cum se prezintă acest Papă. Se spune că îmbătrânește și că nu-i în stare să umble fără baston. Și de fapt, într-un fel, încă, încă, încă...! Vocea încă mai rezistă, de cap nu s-a țicnit!»* (către un grup de polonezi, 6 ianuarie 1995).

Chiar și cu ziariștii încearcă să fie exact: *«Totul e în regulă, dar piciorul nu e încă destul de puternic și trebuie să-l sprijin cu bastonul: asta-i situațiunea veritabilă, psihomedicală»* (zborul Roma-Manila, 11 ianuarie 1995).

Lovitura a fost puternică, dar călătorește din nou și simte că a renăscut: *«Eu sunt cam mirat, nu credeam să mă pomenesc iar cu Alitalia, în ideea*

de a merge până în Filipine, zece-unsprezece ore, Zagreb în schimb doar o oră!» (tot zborul Roma-Manila, 11 ianuarie 1995).

Reîncepe să umble și prin Roma. Nu lasă pe planul doi vizitele făcute în comunitățile parohiale: *«în acest an mi-au lipsit puțin vizitele în parohii. Mi-au lipsit din cauza acestui picior devenit celebru... Dar acum, cu prima duminică din postul Paștelui, pornim din nou, prin voia Domnului, și sperăm că vom putea continua, până când Providența ne-o va permite»* (către clerul Romei, 2 martie 1995).

Dar iată-l că trebuie să anunțe din nou, și încă în transmisiune televizată direct în lumea largă, necazurile sale de sănătate, însă acum fără vreun avertisment, datorită unei crize neașteptate. Din fericire, ne-a obișnuit cu astfel de mesaje: *«Iertați-mă, trebuie să întrerup. Benedicat vos omnipotens Deus, Pater et Filius et Spiritus Sanctus»* (mesajul *Urbi et Orbi*, Crăciun 1995).

Lungul obicei al anunțurilor de internare îi permite să fie concis: *«Rugați-vă, dar păstrați-vă seninătatea!»* spune intrând la Gemelli în 6 octombrie 1996.

Familiarizarea cu boala aduce gândul morții. La început aluzia e glumeață. Se strigă „Trăiască Papa!”, iar el: *«Cu acest strigăt va fi greu să mor, dar tot va veni momentul!»* (Castel Gandolfo, 26 decembrie 1994). Prima aluzie serioasă o face în fața tinerilor: *«Voi toți îi aparțineți celui de-al treilea mileniu. Eu nu știu, poate!»* (Trento, 30 aprilie 1995).

Devine frecventă întrebarea dacă va putea intra în al treilea mileniu, sau va trebui să-l privească de departe, ca Moise pământul făgăduinței: *«Poate că Domnul ne va îngădui să vedem acest an Două mii, acest început al celui de-al treilea Mileniu!»* (Roma, Parohia Santi Martino e Antonio Abate in Castel di Decima, 19 noiembrie 1995).

Dar, din fericire, mai puternică e dorința de a glumi. I se cântă „Să trăiești o sută de ani” („Sto lat!”, varianta poloneză pentru „Mulți ani trăiască!”), iar el comentează: *«Atunci îmi mai rămân încă 22, ba chiar 23!»* (Roma, Parohia Sant’Atanasio a Pietralata, 18 mai 1997). Și ne face plăcere să încheiem capitolul cu această replică hazlie, pentru a omagia curajul cu care Ioan Paul al II-lea reacționează la suferință.

SFIDEAZĂ NORDUL LUMII ÎN APĂRAREA VIETII

E noaptea de 28 spre 29 aprilie 1994, Papa cade în baie, i se face o radiografie și i se spune că și-a rupt femurul: nu va merge în Sicilia a doua zi, așa cum era prevăzut, va merge pentru a cincea oară la Gemelli. Și ce

spune Wojtyła, omul durerilor? Le spune celor care îl îngrijesc în acea noapte: «*Poate că numai asta mai lipsea pentru anul familiei!*».

Adică lipsea prețul suferinței, pentru că restul exista deja: într-o lună și jumătate avusese vreo zece intervenții, chiar urlând în microfon, pentru a opri proiectul O.N.U. În vederea Conferinței de la Cairo pe tema „Populație și dezvoltare”, care va avea loc în septembrie. Un proiect de care se teme că pune în pericol viața și familia, întrucât le propune popoarelor sărace un plan de limitare a natalității, planificând contracepția și neexcluzând avortul.

Implicarea lui Ioan Paul al II-lea în această opoziție este maximă și se produce un conflict fără precedente între O.N.U. și Biserica catolică. Numai pentru Polonia — pe vremea sindicatului Solidarnosc — și pentru războiul din Golf purtase campanii personale atât de pătimașe.

Primul atac al Papei împotriva Conferinței de la Cairo apare la 18 martie 1994. În acea zi o primește pe doamna Nafis Sadik, secretarul general al Conferinței și spune: «*Proiectul documentului final e pentru mine o cauză de mare îngrijorare. Unele fraze contravin principiilor etice fundamentale. Aici e în discuție viitorul omenirii*». Acuză documentul că nu condamnă sterilizarea și avortul, pentru că «*ignoră căsnicia de parcă ar ține de trecut*». Mai mult: îl acuză că țintește controlul nașterilor, în locul stimulării lor.

Papa știe că în spatele acelui document se ascund interesele puternice ale lumii dezvoltate, speriate de înaintarea sărăciei pe planetă. Își dă seama că vorbele lui sunt lipsite de forță în fața acelor interese și își ridică tonul vocii. În ziua următoare, 19 martie, vorbind în fața muncitorilor, denunță «*soluțiile care încearcă să le impună națiunilor sărace pe omnipotenții posesori de capital: ei propun ca mijloc principal distrugerea dreptului la viață, oare nu e aceasta o flagrantă absurditate?*».

Pentru a se face auzit la O.N.U. Nu e suficient să ridice vocea. Și iată că, la 25 martie, cardinalul Secretar de Stat — la cererea Papei — îi convoacă pentru „o întâlnire de informare” pe toți ambasadorii acreditați pentru a le expune „marea îngrijorare” a Papei în perspectiva Conferinței.

Dar Papei nu-i sunt de ajuns ambasadorii: vrea să acționeze asupra guvernanților. E Paști — 3 aprilie — și în mesajul *Urbi et Orbi* anunță că a scris o scrisoare către toții șefii de stat din lume, spre a cere «*să se facă toate eforturile pentru a nu se diminua valoarea persoanei umane, nici caracterul sacru al vieții, nici capacitatea omului de a iubi și de a se dăru*»:

familia rămâne principalul izvor al omenirii, toate statele trebuie s-o protejeze ca pe un prețios tezaur».

După Paști, se odihnește o zi la Castel Gandolfo, face o excursie în munții din Abruzzo — e ultima sa plimbare la munte, înainte de căderea în baie — și abia întors la Roma, în audiența generală din 6 aprilie, spune improvizând cuvintele cele mai aprinse: *«Noi suntem îngrijorați ca acest an al familiei să nu devină un an împotriva familiei. Și ar putea deveni cu ușurință un an împotriva familiei, dacă aceste proiecte ar deveni cu adevărat proiecte ale Conferinței Mondiale de la Cairo. Noi protestăm! Nu putem merge spre viitor cu un proiect de omorâre sistematică a celor nenăscuți!».*

Este un Ioan Paul al II-lea pătimăș, încordat, care repetă cuvintele și strigă în microfon. Asemănător cu cel pe care l-am văzut la 9 mai, cu un an mai devreme, amenințându-i cu *«judecata lui Dumnezeu»* pe mafioți, în Valea templelor din Agrigento (vezi capitolul 24). De altfel, 1993 fusese anul unei polemici cu totul identice în materie de acceptare a vieții, lansată chiar în S.U.A., la Denver, în 15 august, la închiderea Zilei mondiale a tinerilor: *«Vai de voi, dacă nu veți reuși să apărați viața!».*

„Noi protestăm” fusese motto-ul — și de aici s-a născut numele de „Protestantism” — principilor luterani în Dieta din Spira în 1529: dar poate că Ioan Paul al II-lea nu se gândește la acel precedent și la sunetul neobișnuit pe care cuvântul „protest” îl are în gura unui Papă. Doar o singură dată mai folosise acea expresie, în Polonia, în iunie 1991, dar și atunci în apărarea vieții: *«Eu, episcop al Romei, protestez împotriva modului în care se încearcă impunerea unității Europei. Dar care trebuie să fie criteriul? Libertatea? Dar care libertate? Aceea de a lua viața copilului încă nenăscut?».* Îi e mai ușor să strige în poloneză decât în italiană și cu acea ocazie a trebuit să-și ceară iertare: *«Iertați-mi cuvintele încinse, dar trebuia să le spun»* (Włocławek, 7 iunie 1991).

În timpul aceleiași călătorii în Polonia, cu un alt prilej, își justificase polemica -tot pe tema avortului — prin apartenența sa la poporul pe care îl certa: *«Acest pământ este patria mea și de aceea îmi permit să vorbesc așa. Și trebuie să înțelegeți cu toții, cei care vă apropiați cu multă ușurință de aceste lucruri, că ele mă dor, și și pe voi trebuie să vă doară!»* (Kielce, 3 iunie 1991).

Iată-l la 17 aprilie 1994, în parohia romană San Bernardino a Fontana Candida, anunțând prin cuvinte directe, lipsite de prejudecăți, bătaia pe

care se pregătește s-o ducă: *«Mă întorc la Vatican pentru a lupta împotriva unui proiect făcut de Națiunile Unite care vor să distrugă familia. Eu zic pur și simplu: nu, nu! Răzgândiți-vă. Convertiți-vă. Dacă sunteți Națiuni Unite, nu trebuie să distrugeți!»*.

În aceeași zi, de la fereastra biroului, îi strigă mulțimii care îl ascultă în ploaie și desigur nu se așteaptă la acea intervenție mândră: *«Mă întreb: spre ce societate ne va duce acest permisivism etic, din păcate atât de răspândit într-o societate material vorbind foarte bogată și secularizată? Nu există oare simptome îngrijorătoare care ne fac să ne temem pentru viitorul omenirii?»*. Este răgușit, se întrerupe de câteva ori din cauza tusei și — la fel ca în Polonia — se miră de propria sa vehemență: *«Nu stă în intenția mea să îndemn la pesimism și alarmism; consider însă că e datoria mea absolută să ridic puternic vocea Bisericii în legătură cu o cauză atât de importantă»*.

«Trebuie să ridicăm o linie Maginot în apărarea familiei», le spune fețelor bisericești de la Sinodul african din 21 aprilie, precizând că va trebui să fie *«mai eficientă decât cea din 1939, când germanii au intrat prin altă parte»*.

Au loc între timp la Washington lucrările Comitetului de pregătire a Conferinței de la Cairo, iar la 28 aprilie Diarmuid Martin — diplomatul Vaticanului care a fost prezent — raportează în fața Sinodului că „Sfântul Scaun s-a aflat în minoritate” pe problema avortului, „dar a obținut ca textele privitoare la acest subiect să fie puse între paranteze și amânate pentru Cairo, ceea ce nu e puțin lucru”.

De fapt, e puțin. Papa ascultă acel raport dezamăgit, seara cade, iar noaptea spune că poate lipsea prețul suferinței, în acea bătălie. Căderea îi blochează intervențiile timp de o lună. Așteptarea acumulează pasiune. Care este amestecată cu suferință. Cu durere, poate cu teama că nu va mai putea umbla.

La 29 mai 1994, se află din nou la Vatican, vorbește de la fereastră și consideră un *«dar»* acea lună pe care a petrecut-o în spital. Face din aceasta un argument în lupta sa în apărarea familiei și anunță că îl va pune pe tapet — argumentul — *«în fața puternicilor lumii»*: patru zile mai târziu va veni Clinton, primul dintre «puternicii» pe care i se va întâmpla să-l întâlnească și chiar cel mai puternic se află pe poziții îndepărtate de ale sale, în materie de familie.

«Eu aş vrea — spune Ioan Paul al II-lea improvizând — să-mi exprim azi, prin intermediul Măriei, mulţumirea faţă de acest dar al suferinţei, din nou legat de luna mai (atentatul se produsese la 13 mai 1981). Aş vrea să mulţumesc pentru acest dar».

«Am înţeles — continuă însoţind frazele cu gesturi puternice ale braţului drept, de sus în jos, aşa cum face cel care îşi numără argumentele — că e un dar necesar, pe care trebuia să-l primească Papa la Policlinica Gemelli, că el trebuia să fie absent de la această fereastră timp de patru săptămâni, patru duminici. Că trebuia să sufere. Aşa cum a trebuit să sufere cu 13 ani în urmă, la fel şi în acest an».

Deci Ioan Paul al II-lea construieşte o punte între atentat şi această cădere în baia din apartamentul personal: de parcă ar fi vorba de cele două «suferinţe» majore ale sale. Poate că le consideră mai puţin grave pe cele provenite de la tumoarea la colon, în iulie 1992. Sau poate că le leagă doar fiindcă s-au întâmplat în luna mai: puţini dau atâta importanţă recurenţelor ca acest Papă polonez.

«Toate faptele — îi spune mulţimii, care ascultă incredulă această mărturisire — le-am gândit şi le-am răsucit în minte din nou în timpul internării mele la spital. Şi am găsit din nou alături de mine marea imagine a cardinalului primat al Poloniei, Ştefan Wyszyński, care la începutul pontificatului meu mi-a spus: „Dacă Domnul te-a chemat, tu trebuie să introduci Biserica în al treilea mileniu”».

Iată cine se află la originea atenţiei Papei Wojtyła pentru jubileuri: este „primatul Mileniului” (sub conducerea căruia au fost sărbătoriţi o mie de ani de la creştinarea

Poloniei, în 1966) şi, prin intermediul lui, predispoziţia apocaliptică a creştinismului slav şi a celui legat de Biserica Romei.

«El însuşi — mai spune despre Wyszyński — a introdus Biserica din Polonia în al doilea mileniu. Şi mi-a spus-o astfel». Adică sub forma unei datorii clare, a unei misiuni de îndeplinit. Ba chiar: tocmai misiunea de căpătâi.

«Am înţeles atunci — continuă Ioan Paul al II-lea dramatica explicaţie a destinului său de Papă — că trebuie să introduc Biserica lui Isus în acest al treilea mileniu cu ajutorul rugăciunii, prin diverse iniţiative, dar am văzut şi că aceasta nu e suficient: trebuia s-o introduc prin intermediul suferinţei; cu atentatul de acum treisprezece ani şi cu acest nou sacrificiu».

Iată cum suferința din spital se leagă de obsesia familiei care îl frământă de trei luni: *«De ce acum — începe să întrebe — de ce în acest an? Tocmai fiindcă familia e amenințată. Familia e agresată»*.

Acum, Papa convalescent strigă. Înfățișarea e obosită, dar vocea e puternică, indignată. Spune un lucru dificil și îl spune cu trupul și cu sufletul. Strigă faptul că suferă — adică a căzut și a ajuns la spital — din cauza familiei. Nu că el suferă pentru suferința familiei «amenințate»: ci că acea suferință i-a venit — i-a fost trimisă — din cauza acelei amenințări, pentru a o zădărnici.

E ideea mistică a Papei care personifică Biserica și suferă în numele ei: o idee foarte veche — legată de titlul papal ca „vicar al lui Isus” — pe care Wojtyła l-a reactualizat de mai multe ori.

«Papa trebuie să fie atacat — își continuă el ideea de la fereastră — Papa trebuie să sufere, pentru ca lumea să vadă că există o Evangheliie aș spune superioară: Evangheliia suferinței, cu care trebuie pregătit viitorul, al treilea mileniu, cel al familiei, al fiecărei familii și al tuturor familiilor».

Se pare că a spus totul, își regăsește tonul discursiv. Dar mai lipsește un mic supliment, cel mai wojtylian: această suferință pentru familie nu e doar un gând pios, care li se adresează credincioșilor, ci trebuie pus în valoare în fața *«puternicilor lumii»*.

«îi mulțumesc Fecioarei Măria — încheie el — pentru darul suferinței. Înțeleg că era important să am acest argument în fața puternicilor lumii. Din nou trebuie să-i întâlnesc pe acești puternici ai lumii și trebuie să le vorbesc: cu ce argumente? îmi rămâne acest argument al suferinței. Și aș vrea să le spun: înțelegeți-l, înțelegeți de ce Papa e din nou în spital, din nou suferind. Înțelegeți-l! Gândiți-vă la el!»

Am reconstruit patima, „excesul” de patimă (vezi capitolul 18) cu care Ioan Paul al II-lea își ridică vocea în apărarea vieții. Am făcut-o mai mult cu cuvintele lui, improvizate și strigate, pe care nu și le stăpânește atunci când îi tulbură sufletul. Dar acum vrem să adăugăm, pentru a completa povestirea, două texte oficiale, cele mai semnificative, printre multele pe care acea patimă i le-a dictat.

Primul e un pasaj din *Scrisoarea către familie* care datează din 22 februarie 1994: adică din același an cu strigătele redată mai sus. Suntem la nr. 21 și aici găsim acest avertisment către civilizația occidentală provenită din creștinism, care în ultimul timp a produs *«legi contrare dreptului oricărui om la viață»*: *«Ne găsim în fața unei imense amenințări împotriva*

vieții: nu numai a unor indivizi izolați, ci și a întregii civilizații. Afirmația că această civilizație a devenit, sub anumite aspecte, „civilizația morții”, dobândește o îngrijorătoare confirmare».

Cuvinte poate excesive, dar care exprimă bine intenția lui Ioan Paul al II-lea de a plasa în fața lumii un anunț de transparent radicalism evanghelic. De această intenție e dictat celălalt document, mai important, pe care voiam să-l cităm: enciclica *Evangelium vitae* (Evanghelia vieții), care e din 30 martie 1995: ne aflăm în aceeași etapă a patimii declanșate în favoarea vieții, iar enciclica exprimă toate semnele sale, atât prin forța sintezei magistrale pe care o schițează în domeniu, cât și prin noutatea pronunțării împotriva pedepsei cu moartea, pe care o propune — în ciuda dificultății unei tradiții neîntrerupte în favoarea acelei pedepse — din motive de coerență cu radicalitatea afirmată în materie de avort și eutanasiu.

Pronunțarea împotriva pedepsei cu moartea o vrea Ioan Paul al II-lea și i-o impune Curiei, care rezistă și nuanțează cât poate impetuozitatea papală. Dovada că i se datorează voinței Papei o găsim în datele cronologice: atunci când este definitivată enciclica — reprezentând un document personal —, abia a fost publicat *Catehismul Bisericii Catolice* (7 decembrie 1992: vezi capitolul 27), care însă e un text instituțional — produs în șapte ani de muncă, de către o comisie internațională, prin consultarea episcopatelor — și care făcea deja un pas înainte în domeniul pedepsei capitale. Adică afirma faptul că legiuitorul "se va limita la folosirea mijloacelor care evită vărsările de sânge, deoarece ele sunt mai corespunzătoare condițiilor concrete ale binelui comun și mai conforme cu demnitatea persoanei umane „, de fiecare dată când asemenea mijloace” sunt suficiente pentru a apăra viața umană în fața agresorului și pentru a proteja ordinea publică" (nr. 2267).

Este o indicație o opoziției de profunzime a Bisericii față de pedeapsa cu moartea. Dar pentru a o înțelege ca atare, ar fi necesară o lectură îmbogățită de referințe la afirmațiile legislative din trecut și de informația că însuși statul Bisericii a practicat de-a lungul secolelor — până la jumătatea secolului al XIX-lea — pedeapsa cu moartea. Discuția publică, în schimb, citează acele precedente pentru a pune în lumină reticența *Catehismului* și pentru a denunța „cele două măsuri” cu care operează Biserica: radicală în materie de avort, inconcludentă în materie de pedeapsă capitală.

Însuși Ioan Paul al II-lea — care intervine mereu împotriva execuțiilor capitale, în orice colț al lumii — nu e mulțumit de textul *Catehismului*, recunoaște o fărâmă de adevăr în polemica publică și vrea o exprimare mai

clară: o realizează în enciclica sa și dispune ca în funcție de noua afirmație să fie rescris *Catehismul*, în vederea ediției sale definitive (1997).

În enciclică, el laudă ca pe «*un semn de speranță*» «*tot mai răspândita aversiune a opiniei publice față de pedeapsa cu moartea*» (nr. 27): și chiar acea aversiune a dus la polemicile pe marginea *Catehismului*. Apoi ia act de faptul că și «*în cadrul Bisericii*» se înregistrează o «*crescută*» tendință care pretinde «*abolirea totală*» a acestei pedepse. Și în sfârșit afirmă că ea poate fi considerată legitimă doar «*în cazuri de absolută necesitate*», adică atunci când «*apărarea societății nu ar fi posibilă altminteri*», dar imediat precizează că azi «*aceste cazuri sunt deja foarte rare, dacă nu cumva practic inexistente*».

Dacă ar fi fost lăsat de capul lui, Ioan Paul al II-lea ar fi spus despre pedeapsa cu moartea ceea ce spusese deja despre război, avertizând omenirea să acționeze în direcția «*absolutei sale interziceri*» (vezi capitolele 24 și 32). Dar cât a spus e deja mult, iar lumea ar trebui să-i fie recunoscătoare. Sau cel puțin creștinii, care în legătură cu un Papă ar trebui să aprecieze mai ales ceea ce face și spune pentru a-i ajuta pe oameni să recupereze radicalitatea evanghelică în epoca noastră.

ÎN SFÂRȘIT VIZITEAZĂ SARAJEVO ȘI BEIRUT

1994 e un an de dureri și proiecte pentru Ioan Paul al II-lea: poate în același timp anul celei mai mari suferințe și al celei mai mari sânguințe. Cade în baie, se ceartă cu O.N.U. În problema apărării vieții, trebuie să renunțe la vizitarea orașelor Sarajevo și Beirut. Ziarele emit scenarii asupra succesiunii, iar el proiectează Marele Jubileu (vezi capitolul 38), cu elanul unui Papă abia ales.

Se știe că Ioan Paul al II-lea suferă atunci când nu poate călători și mai ales atunci când e obligat de războaie să renunțe la călătorii de mult proiectate sau chiar anunțate. Se poate afirma că cea mai mare suferință din 1994 i-a provenit din renunțarea forțată a călătoriilor în Liban și la Sarajevo, datorită gherilelor libaneze și a războiului din Bosnia.

Vizita în Liban era așteptată din totdeauna: Ioan Paul al II-lea vorbise despre ea încă de la începutul Pontificatului și mai ales în 1982, iar apoi reluase proiectul aproape în fiecare an, până când a putut să-l anunțe pentru luna mai 1994. Dar o serie de atentate împotriva unor biserici catolice — proiectate aparent de către extrema dreaptă, care se temea că vizita papală va reprezenta o legitimare a prezenței siriene în țară — l-a obligat la o amânare.

Și mai dramatică a fost renunțarea la vizita în orașul Sarajevo, asediat de trupele sârbilor bosniaci și slab protejat de forțele O.N.U. Aflat în imposibilitatea de a planifica o vizită obișnuită, după trei ani de așteptare, Ioan Paul al II-lea se avântă peste obstacole și anunță unilateral — printr-o hotărâre unică în douăzeci de ani de Pontificat — că va vizita Sarajevo la 8 septembrie.

Proiectul inițial era de a vizita împreună — într-o călătorie unică — Sarajevo (Bosnia), Belgrad (Serbia) și Zagreb (Croatia). Trebuie să renunțe imediat la etapa de la Belgrad, datorită opoziției Patriarhiei ortodoxe: iată o nouă dureroasă etapă din înfrângerea (*kenosis*) ecumenică despre care am vorbit în capitolul 29. Pentru a vedea Sarajevo, Ioan Paul al II-lea insistă toată vara, iar insistența lui emoționează pe toată lumea. Va renunța doar la 6 septembrie, cu două zile înainte de data pe care o fixase, după ce responsabilul trupelor O.N.U. În fosta Iugoslavie, japonezul Akashi, va declara că nu e în măsură să garanteze „siguranța” vizitei.

Neputând vizita Sarajevo la 8 septembrie, Ioan Paul al II-lea celebrează în aceeași zi o liturghie în curtea reședinței de vară de la Castel Gandolfo, „în uniune cu comunitatea catolică” din capitala bosniacă. Citește predica pe care ar fi trebuit s-o pronunțe pe stadionul din Sarajevo, strigă «*ajunge cu războiul!*», îi invită pe catolici să ierte și să ceară iertare, condamnă purificarea etnică, cere să fie revăzute sancțiunile aplicate Serbiei, îi trimite sărutul de împăcare Patriarhului Bisericii ortodoxe sârbe, Pavel, care nu l-a primit la Belgrad.

La 10-11 septembrie vizitează Zagrebul și repetă aceleași apeluri și avertismente: telecamerele îl înfățișează îndurerat și rătăcit, nesigur pe picioarele sale, abia ajutat de bastonul pe care încă nu-l știe folosi, lipsit de orice chef de glumă sau improvizație. Suferința lui fizică — niciodată mai evidentă ca acum — traduce perfect suferința morală de a nu putea îmbrățișa laolaltă cele trei popoare (croat, sârb și bosniac) pe care le-ar vrea înfrățite. E afectat și de faptul că repetatele sale îndemnuri la iertare nu obțin niciodată aplauze spontane din mulțime.

Pe tema războiului din Bosnia, Ioan Paul al II-lea a intervenit mereu, de când a început, în 1991. Pentru a invoca pacea, a convocat în ianuarie 1993 o zi de rugăciune și post la Assisi. Pentru a exprima patosul implicării sale în acea tragedie pot fi suficiente cuvintele pe care le pronunță în timpul unei liturghii „pentru pacea în Balcani”, care are loc în Bazilica Sfântul Petru la 23 ianuarie 1994, în perioada în care se conturează hotărârea de a-și anunța

unilateral vizita: *«Nu trebuie să vă simțiți părăsiți. Nu sunteți părăsiți! Suntem cu voi și vom fi cu voi tot mai des!»*.

La sfârșitul anului, iată cum vorbește despre acel război într-o duminică, de la fereastră, anunțând publicarea unei „scrisori către copii”: *«Această scrisoarea se adresează și tuturor celor ce sunt răspunzători de războaie, apropiate și îndepărtate. Ne gândim la toți, dar poate cu o insistență specială la vecini, de cealaltă parte a Adriaticii. Acestora le spunem azi, în a patra duminică de Advent, cu șase zile înainte de Crăciun: opriți-vă, opriți-vă în fața Copilului!»* (18 decembrie 1994).

Dar, în ciuda strigătelor sale pătimase, războiul continuă, ba chiar se înăsprește: *«Ceea ce se petrece acum sub ochii lumii întregi reprezintă o înfrângere a civilizației»*, spune de la fereastră la 16 iulie 1995.

Neputându-i apropia și împăca pe croați și sârbi, catolici și ortodocși și musulmani, îi convoacă la el pe reprezentanții comunităților catolice din toată fosta Iugoslavie și declară: *«Credința noastră ne spune că nu putem fi fericiți unii fără ceilalți și, cu atât mai puțin, unii împotriva celorlalți!»*. Este 17 octombrie 1995 și adresează aceste cuvinte «episcopilor și nunțiaturilor din Bosnia și Hertegovina, Croația, Federația Iugoslavă, fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei și Slovenia».

Va trebui să mai aștepte un an și jumătate până să ajungă la Sarajevo. Va merge acolo la 12-13 aprilie 1997 și va fi — în felul său — o revanșă asupra ghinionului pe care l-a avut cu acel proiect: în timpul liturghiei celebrate la stadion va începe chiar să ningă, deși nu era anotimpul potrivit pentru așa ceva, făcând scena de neuitat.

Cardinalul Vinko Puljic îi arată orașul care se află pe de-a-ntregul sub dărâmături și îi înșiră nenorocirile. Morții — de la începutul războiului din 1991 până la sfârșitul lui în 1995 — au fost 270.000: două sute pe zi! Un milion de exilați. Peste un milion de refugiați.

Ca și la Zagreb, vizita va reprezenta o neîntreruptă predică pentru iertare și reconciliere. *«Să iertăm și să cerem iertare»* e cuvântul de ordine pe care îl repetă în șapte din cele nouă discursuri. Vorbește pe această temă în fața poporului și a guvernanților, a mulțimii de la liturghie și a episcopilor, a musulmanilor și a evreilor, a ortodocșilor și a voluntarilor Asociației Caritas. Oricui și oriunde.

Desigur, apelul cel mai fierbinte Ioan Paul al II-lea îl adresează celor patru episcopi catolici din Bosnia și Hertegovina, invitându-i să considere acțiunea de reconciliere ca *«prima lor datorie»*, de realizat prin *«vindecarea*

sufletelor încercate de durere și, uneori, abrutizate de sentimente de ură și răzbunare».

La Sarajevo, nu există familie care să nu-și plângă un mort: trebuie să avem în vedere această situație umană dezolată pentru a înțelege curajul dovedit de Papă în predica sa. Mesajul lui a sunat astfel: Sarajevo, *«oraș simbol al suferințelor acestui secol»*, poate deveni *«orașul simbol al reconcilierii în Europa»*, dar această transformare se va putea realiza numai pe baza unui adevărat reînceput care să plece de la iertare, altminteri calea *«răzbnărilor»* va sfârși prin a distruge actuala conviețuire, câtă a mai rămas, dintre musulmani, sârbi ortodocși și croați catolici. Doar Papa putea să-i aducă orașului martir acest mesaj și să fie ascultat, dacă nu chiar urmat. El a resimțit acea posibilitate și a vrut s-o folosească.

Pasiunea lui Ioan Paul al II-lea pentru Liban durează de mult mai demult decât cea pentru Sarajevo: ea se naște chiar înainte de alegerea sa, atunci când cardinalii, în timpul vacanței de funcție, trimit un mesaj „pentru criza libaneză” și apare în primul discurs al Pontificatului, cel din Capela Sixtină, a doua zi după alegere, când invocă *«pacea în libertate»* pentru *«iubitul ținut al Libanului»*.

Apoi, Ioan Paul al II-lea va vorbi tot timpul, cu orice prilej, despre dorința lui de a vizita Libanul, sau cel puțin orașul Beirut.

Pasiunea sa față de orașul martir al Orientului Mijlociu e destul de asemănătoare cu aceea pe care o va resimți pentru Sarajevo în anii nouăzeci: în ambele cazuri, există amintirea unei îndelungate conviețuiri multiculturale și interconfesionale, în ambele există necesitatea de a stimula comunitatea internațională în direcția unei intervenții de pace, iar Islamul e primul interlocutor, precum și o comunitate catolică riscând să fie strivită inițial de către conflict, iar apoi de către acordurile de pace.

Din sutele de intervenții ale lui Ioan Paul al II-lea în favoarea Libanului, cităm doar două, care sunt suficiente pentru a reda forța pasiunii sale. Prima o improvizează și o strigă într-o italiană cu greșeli, dar după o Evanghelie perfectă: *«Nu putem lăsa să fie distrus un popor, o țară: sunt confrății noștri, confrății noștri creștini, confrății noștri musulmani! Repet încă o dată acest strigăt de alarmă!»* (Piața Sfântul Petru, 23 aprilie 1989).

Spune «confrăți» în loc de frați: și cât de frumoasă e această invocație de frăție, ba chiar de «confrăție» extinsă asupra musulmanilor! Ioan Paul al II-lea, cu una din îndrăznelile sale greu acceptate de către Curie, i-a numit de multe ori «frați» pe musulmani: am văzut situația în capitolul 21. Aici avem

o nouă dovadă că el e acela care vrea să folosească termenul, într-o evidentă echivalență față de creștini: «*confrații noștri creștini, confrații noștri musulmani*».

Celălalt citat provine din Ioan Paul al II-lea, când mărturisește răspunderile fiilor Bisericii și îi imploră să nu lupte între ei. Ne aflăm în momentul cel mai aspru al confruntării dintre armata regulată a generalului Samir Geagea și trupele generalului

Michel Aoun, care este definită de mass-media internațională drept „război creștin”, iar Ioan Paul al II-lea imploră: «*Cer să fie imediat oprite luptele fratricide!*» (Mesaj către patriarhul maronit Pierre Sfeir, 6 februarie 1990).

Și iată-l în sfârșit la Beirut pe Ioan Paul al II-lea, în 10-11 mai 1997, pentru această a doua misiune imposibilă, la o lună după cea de la Sarajevo. Poate vizita cele două țări când armele au tăcut, dar în inimi nu s-a așternut pacea! Și mai ales inimile catolice, în ambele ținuturi, par cuprinse de disperarea de a descoperi că și pacea poate fi uneori lipsită de soluții: la Sarajevo pentru că se pomenesc înconjurați de o majoritate musulmană, în Liban pentru că nu se întrevide sfârșitul prezenței siriene.

Misiuni imposibile, deci, mai devreme pentru război, iar acum pentru dificultatea de a vorbi despre pace și de a fi cu adevărat înțeles. Pe de altă parte, nimănui nu-i place să viziteze asemenea locuri, unde te compromiți și n-ai nimic de câștigat. Dar nu e cazul lui Ioan Paul al II-lea, firește: în ambele situații el spune adevărul întreg, incomod, în legătură cu cele două țări, fără a ascunde nici răspunderile părții sale, adică a comunității catolice. Și s-ar spune că atât la Beirut, cât și mai înainte la Sarajevo, el este înțeles de către mulțimi.

De altminteri, cel ce spune adevărul vorbește în numele tuturor și se pare că nici musulmanilor nu le e greu să înțeleagă faptul că Papa — atunci când revendică suveranitatea Libanului, la încheierea vizitei — vorbește și în numele lor.

«*Mă duc în Liban, în Libanul suveran*» le spusese ziariștilor plecând de la Roma și păruse o provocare. La sfârșitul celor două zile, precizează acea provocare, cerându-le celor ce guvernează lumea *respectarea dreptului internațional* în această zonă, pentru a fi garantate în mod special *suveranitatea, autonomia legitimă și securitatea* Libanului.

Un alt adevăr incomod Ioan Paul al II-lea îl spune Israelului, definind ca pe o *amenințare* ocuparea sa din Sudul Libanului. Al treilea lucru îl spune la

adresa Siriei, amintind printre *cele mai mari dificultăți* ale Libanului *prezența forțelor armate nelibaneze pe teritoriul său*.

În sfârșit, un adevăr cu totul incomod Papa îl dedică fiilor săi catolici, amintind războiul pe care l-au purtat între ei timp de mulți ani, favorizând ocupația israeliană și protectoratul sirian și *sfâșiind Biserica*, obligată să-și «*vadă fiii uciși, ucigând pe alții și ucigându-se între ei*».

Această libertate a cuvântului îi atrage lui Ioan Paul al II-lea simpatia mulțimii. Care nu-l lasă singur nicio clipă, în cele două zile ale vizitei, atât în cartierele šiitilor, cât și în acelea ale suniților, pe lângă cele ale creștinilor, desigur. Tineri musulmani și ortodocși sunt prezenți împreună cu catolicii în seara de sâmbătă la biserica Doamnei Noastre a Libanului și o bună parte din marea mulțime de duminică dimineața, la slujba în aer liber, în sectorul central al Beirutului, e formată din musulmani: poate cincizeci de mii din cei trei sute de mii.

«SPIRITUL SUFLĂ AZI ÎN CUBA»

Prima imagine ni-l arată pe Papă cum părăsește, încet și încovoiat, cu bastonul său, Piaza de la Revolucion din Havana, la ora unu, la prânz, în 25 ianuarie 1998: celebrarea liturghiei, în fața unui milion de oameni (estimarea îi aparține televiziunii cubaneze), în prezența președintelui Fidel Castro, a durat trei ore. Acum Ioan Paul al II-lea, lăsând deoparte straietele liturgice, pleacă singur de pe scenă spre papamobil. Mulțimea nu-l mai vede, pășește pe iarbă. Are nevoie de mai mult timp decât se crede. Și-a încheiat misiunea.

Acel Papă obosit care se întoarce sprijinit în baston ne amintește imaginea de Papă eroic care pornește cu crucea în misiune: așa îl cunoscuse lumea cu douăzeci de ani mai devreme, la 22 octombrie 1978, când l-am văzut pășind drept și puternic prin Piața Sfântul Petru, după ce lansase apelul Pontificatului «*deschideți-i porțile lui Iisus*». Tocmai a repetat, în timpul liturghiei, acea proclamație misionară. Poate că a contribuit la deschiderea unei alte porți.

A doua imagine provine de la aceeași liturghie: la jumătatea predicii, Papa este întrerupt de un strigăt de libertate. Tocmai a citat din Sfânta Scriptură: „Adevărul vă va face liberi”. Și iată că un grup de tineri scandează o aclamație neprevăzută de organizatori: „El Papa libre nos quiere libres” (Papa cel liber vrea să fim liberi). Se citește deruta pe obrazul cardinalului Ortega, omul care va trebui să se ocupe de momentele care urmează vizitei, și se citește neliniștea și pe chipurile suitei papale. Dar nu

pe cel al Papei: el ascultă senin repetarea strigătului, așteaptă să înceteze, iar apoi — ca pentru a arăta că l-a înțeles pe deplin — răspunde astfel: *«Da, liberi în libertatea pe care Isus a adus-o!»*.

Călătoria în Cuba (21-25 ianuarie 1998) poate că n-a fost cel mai mare eveniment al Pontificatului. Important da, dar nu cel mai semnificativ. Ea merită totuși un capitol aparte, datorită maturității gestului și a cuvântului cu care Ioan Paul al II-lea a efectuat-o.

Influențate de nervozitatea americană față de tot ceea ce privește Cuba, mass-media internaționale au supraestimat-o. Papa însă a trăit-o cu seninătate și siguranță, în orice clipă. Chiar și în aceasta a strigătului de libertate care se ridică din mulțime și nu se poate ști unde va duce. S-ar spune că Wojtyła a așteptat acel slogan. De parcă ar fi vrut să-l provoace, a repetat în acea predică de 17 ori cuvintele «libertate, a elibera, eliberare».

Strigăte de libertate, neprevăzute de organizatori, fuseseră și alteori, în călătorii poate mai importante, în prezența unor puteri statale mai considerabile: în Polonia în 1979, 1983 și 1987, în Brazilia în 1980, în Chile în 1987, în Paraguay în 1988, în Timurul Oriental în 1989. Iar de foarte multe alte ori — Filipine 1981, Argentina 1982, Guatemala 1983, El Salvador 1983, Haiti 1983, Zair 1980 și 1985, Sudan 1993 — nu izbucniseră strigăte din mulțime, dar populația era toată un strigăt de aprobare în fața predicii de răscumpărare a Papei. Seninătatea cu care s-a oprit să asculte și siguranța întregii călătorii proveneau în sufletul lui Ioan Paul al II-lea din această experiență unică de confruntare, în numele Evangheliei, cu orice formă de absolutism statal.

Părea imposibilă atâta prezență atentă în mintea unui om supus atâtor greutăți. Și în plus, într-un context neliniștitor ca acela al oficialităților cubaneze, dominate de ritualuri impenetrabile și înconjurare de zvonuri incontrollable, unde nu se putea ști — de la o oră la alta — dacă Fidel Castro va fi sau nu prezent la cutare ceremonie papală, sau dacă pentru respectiva liturghie va exista sau nu o transmisie televizată în direct.

Nu au lipsit tentativele unei explicații psihologice a excepționalei forme fizice a Papei: că a părut întinerit datorită înfruntării comunismului, adică a adversarului din tinerețe. O impresie în acest sens au avut-o ziariștii deja în timpul conversației din avion, unde Ioan Paul al II-lea a răspuns nuanțat și prompt la vreo zece întrebări, timp de peste o jumătate de oră: lucru care nu se mai întâmpla din ianuarie 1995, de la zborul Roma-Manila, când chef

de vorbă i 1-a descătușat noutatea marii călătorii internaționale, după odihna impusă de cădere și de proteza din femurul drept.

Vizita lui Ioan Paul al II-lea în Cuba poate fi rezumată în cele două imagini — ale bătrânului Papă care întâmpină senin strigătul de libertate al mulțimii și care se întoarce încovoiat din misiunea sa — și în trei motto-uri.

Cel mai pătrunzător din cele trei motto-uri îl spune în timpul zborului Roma-La Havana, în conversația cu ziariștii la bordul cursei 767 Alitalia, ca răspuns la întrebarea

„ce ați vrea să auziți de la Fidel Castro?”: *«Vreau să-mi spună adevărul, adevărul său ca om, ca președinte, în calitate de comandant, iar apoi vreau să-mi spună adevărul despre țara lui, despre raporturile dintre stat și Biserică, despre tot ceea ce ne interesează»*. A spune adevărul: adică a ieși din cadrele propagandei, pentru a trece la o adevărată confruntare, care ar putea reprezenta chiar și o colaborare. E interesant de notat corespondența dintre această intenție a Pontifului și strigătul de libertate al tinerilor din mulțime: care izbucnește atunci când Papa citează pasajul biblic: „adevărul vă va face liberi”.

Al doilea motto, Wojtyła îl improvizează la sfârșitul predicii din Piaza de la Revolucion: *«Vântul de azi e foarte semnificativ, deoarece vântul este simbolul Spiritului și Spiritul suflă acolo unde vrea, iar azi suflă în Cuba!»*. Nu e nevoie de niciun comentariu: e cea mai frumoasă improvizație a Papei în călătoriile sale.

Al treilea motto nu e improvizat și apare după încheierea vizitei. Miercuri, 28 ianuarie, în timpul audienței generale, vorbindu-le polonezilor în limba poloneză — ca rezumat al discursului în italiană, dedicat în întregime misiunii în Cuba — spune: *«Vizita mea în Cuba mi-a amintit foarte mult de prima mea călătorie în Polonia, în 1979. Le doresc fraților și surorilor noastre de pe acea frumoasă insulă ca roadele acestui pelerinaj să fie asemănătoare cu roadele pelerinajului meu în Polonia»*.

Încă obosit în urma călătoriei, dar mulțumit, foarte mulțumit de felul în care s-a desfășurat și încrezător în „efectele” care vor putea apărea, Ioan Paul al II-lea — în discursul în limba italiană — insistase asupra bunei primiri populare: *«încă de la sosirea mea am fost înconjurat de o mare manifestare a poporului care i-a mirat și pe cei care, ca și mine, cunosc entuziasmul populațiilor latino-americane»*.

În această evaluare post-factum, Wojtyła insistă pe mărturia publică a credinței pe care vizita a făcut-o posibilă. În special, Papa polonez exultă

pentru figura lui Isus înălțată în piața din La Havana, care probabil că i-a amintit crucea care domina Piața Victoriei din Varșovia, la 2 iunie 1979, când au început atâtea lucruri: *«în marea Piaza de la Revolucion din La Havana, am văzut un enorm tablou reprezentându-l pe Isus, cu inscripția „Isuse Cristoase, mă încred în tine!”*. I-am mulțumit lui Dumnezeu pentru faptul că tocmai în acel loc intitulat al „revoluției” l-am găsit pe Acela care a adus în lume adevărata revoluție, cea a iubirii de Dumnezeu, care îl eliberează pe om de rău și de nedreptate și îi dă pacea și împlinirea vieții».

Cu declarațiile în avion și cele 12 discursuri ale vizitei, Ioan Paul al II-lea a lansat un triplu mesaj, îndreptat spre trei interlocutori diferiți, dar pe care trebuie să-l citim în mod unitar, pentru a-i aprecia întreaga semnificație: Biserica din Cuba, Fidel Castro, S.U.A.

Statelor Unite le-a cerut să-și schimbe politica de embargo, care dura de 35 de ani și îi înfometa pe săraci. Și-a repetat de trei ori cererea. În avion, la întrebarea ce are de spus în legătură cu acea politică, răspunsese pe scurt: *«Să se schimbe, să se schimbe!»*. Va spune apoi în 23 ianuarie, la Camaguey: *«Embargourile economice sunt mereu de condamnat, întrucât lovesc în cel care e mai sărac»*. În sfârșit, în ultima zi, în salutul adresat lui Castro la aeroport: *«Restricțiile economice impuse din afara țării sunt nedrepte și din punct de vedere etic inacceptabile»*.

Dar înaintea cuvintelor a fost faptul însuși al vizitei care s-a constituit — obiectiv — ca o critică împotriva S.U.A.: purtătorii de cuvânt ai administrației americane au considerat-o „prematură” și — post-factum — i-au criticat conținuturile. „înțelegem și respectăm poziția Papei, dar embargoul e o problemă legiferată, o lege care se bucură de un sprijin amplu și puternic din partea populației și a ambelor partide politice”, a declarat purtătorul de cuvânt al Casei Albe, Mike McCurry, la 26 ianuarie, când Papa se afla în avionul care îl ducea înapoi la Roma.

Pe lângă declarațiile asupra embargoului și vizita în sine, au existat gesturi semnificative adresate către S.U.A. Papa l-a întâlnit de cinci ori pe Fidel Castro: la sosire și la plecare, în seara de marți 22 la Palacio de la Revolucion, în seara de miercuri 23 la Universitate (unde prezența lui Castro nu fusese prevăzută), la liturghia din 25 unde fusese prevăzută dar nu era programat salutul la picioarele podiumului, dorit de către Papă: a fost văzut purtătorul de cuvânt Navarro mergând la președinte și conducându-l la Ioan Paul al II-lea. De cinci ori, deci, omul cel mai respectat din lume i-a strâns mâna omului pe care S.U.A. Îl voiau exclus din comunitatea

internațională. În timpul vizitei la Palacio, Fidel Castro i-a prezentat lui Wojtyła pe frații săi Râul și Ramon și pe surorile Angela și Agostina. „Sora mea Agostina ar vrea să vă îmbrățișeze așa cum se face la Roma”, spune Fidel Castro. Iar Papa: «*Așa să facem!*». A îmbrățișat-o, iar ea plângea.

Pe Fidel Castro, Papa l-a întrebat *adevărul despre Cuba*, după cum am văzut, dar i-a adresat și trei cereri specifice, pentru a da consistență unui asemenea adevăr:

— Un „gest de clemență” pentru prizonierii politici: cererea a formulat-o — în timpul întâlnirii din 22 ianuarie la Palacio — cardinalul Sodano către numărul doi al regimului, Carlos Lage; a făcut-o — declară Navarro — transmițând „rugămințile unor deținuți cubanezi care i se adresaseră Sfântului Părinte cerându-i să fie intermediarul solicitării lor pentru un act de clemență”; Lage a răspuns că cererea va fi „primită cu atenție”;

— Reforme care „să unească libertatea și justiția”, evitând ca „vreuna din ele să fie menținută la un nivel inferior”: Papa s-a referit la aceasta mai ales în predica din liturghia de la La Havana (25 ianuarie), amintind de îngrădirea libertății operată de regimul castrist și specificând că «*un stat modern nu poate face din ateism sau din religie unul din principiile sale juridice*», dar invitând de asemenea să nu se cedeze în fața „forțelor oarbe ale pieței”, exaltate de către «*neoliberalismul capitalist, care duce la îmbogățirea exagerată a câtorva, cu prețul sărăcirii progresive a celor mulți*»;

— Libertatea deplină a religiei: Ioan Paul al II-lea a vorbit despre aceasta în discursul adresat celor 14 episcopi ai țării, consemnat în scris la întâlnirea de la sediul nunțiatului, în ziua de 25, precizând că Biserica are nevoie de „spații, opere și mijloace” pentru misiunea sa, că nu e doar „cultică”, ci și „profetică și caritativă”.

Bisericii din Cuba, în sfârșit, Ioan Paul al II-lea i-a spus — desigur - lucrurile cele mai importante: a încurajat-o să revendice „cu insistență” un spațiu adecvat în viața publică și i-a cerut să-i educe pe catolici — și mai ales pe tineri — să nu cedeze în fața ispitei de a emigra și să participe la viața politică, pentru a favoriza o schimbare „graduală și pașnică” (predica de la Santiago de Cuba, 24 ianuarie).

Ar trebui adăugat ceva despre «*mărturisirea publică a credinței*» (expresie folosită de către Ioan Paul al II-lea în mesajul către cubanezi la 20 decembrie) provocată și legitimată de prezența Papei, care reprezintă poate punctul de vârf al vizitei și cea mai importantă moștenire a sa. Deja în

vederea călătoriei, Papa obținuse restabilirea sărbătorii civile a Crăciunului, autorizarea unui pelerinaj în toată insula cu Madonna „El Cobre”, prima apariție televizată a cardinalului Ortega pentru a prezenta evenimentul. Mulțimile de spectatori ai Papei au fost în fiecare zi mai numeroase și mai îndrăznețe, până la un milion de oameni și la strigătele din ultima zi. Cele patru liturghii au fost transmise în direct la radio și televiziune, pe întregul teritoriu național. Guvernul a sprijinit deplasarea la liturghii, declarând nelucrătoare zilele prezențelor Papei în fiecare provincie vizitată.

Un dialog și o colaborare dialectică între regim și Biserică au fost deci demarate, deși în mod experimental, înainte și cu prilejul vizitei. Cu scopul de a le permanentiza, Ioan Paul al II-lea le-a încredințat sarcini precise episcopilor. A lăsat în urma sa o Biserică întărită, destinată să ocupe rolul de principal interlocutor în cadrul tranziției. A dat un exemplu de dialog exigent, dar flexibil și respectuos.

Vizita a avut câteva rezultate imediate. „Secretariatul de Stat a fost informat că guvernul Cubei a eliberat un anumit număr de deținuți, ca act de clemență și bunăvoință în amintirea Papei în Cuba”: astfel sună un comunicat publicat la 12 februarie. O lună mai târziu, „acceptând invitația Papei”, guvernul Statelor Unite anunță o ușurare a embargoului împotriva Cubei.

A fost până la urmă un gest de bunăvoință, față de Papă, atât din partea guvernului cubanez cât și din partea S.U.A. Nu e mult, dar e semnul unei mai mari audiențe pe scena mondială decât au avut — în circumstanțe asemănătoare— predecesorii și chiar același Ioan Paul al II-lea, de exemplu cu ocazia zilei de la Assisi (1986) și a cererii unui armistițiu în toate războaiele și luptele de pe planetă (vezi capitolul 23).

O mențiune, în sfârșit, în privința reflectării excepționale asigurate de cei trei mii de ziariști, fotografi și operatori de televiziune, care au afluît în Cuba din toate colțurile lumii: poate că era excesivă, dar a dat forță mesajului papal. O mie șase sute erau cei din Statele Unite: înfierbântarea mass-media americane avea mai ales motive politice. Trei sute erau spanioli: aici exista o legătură tradițională, de cultură și limbă, care atrăgea atenția. Două sute șaiszeci erau italienii, al treilea grup național: catalizați de atenția acordată Papei. Atunci când a apărut vizita în Cuba, Pontificatul wojtylian se pregătea să devină cel mai lung din acest secol, depășindu-l pe acela al lui Pius al XH-lea (ceea ce s-a și întâmplat efectiv la 25 mai 1998):

încalcă orice precedent acest Papă care câștigă tot mai mult public odată cu trecerea timpului.

ÎNTÂLNIREA CU MILENIUL TREI

De la jumătatea anilor nouăzeci, zilele și faptele lui Ioan Paul al II-lea sunt conduse de un singur vis: să celebreze Marele Jubileu și să introducă Biserica în mileniul trei. El resimte în fiecare an tot mai mult oboseala de a fi Papă, dar retrăiește încă, în fiecare zi mai puternic, visul acelei misiuni. Și se știe că un vis te poate duce departe.

Cu proiectul Marelui Jubileu — întreținut dintotdeauna, schițat la jumătatea anilor '90, definit în detaliu în primăvara lui 1988 — Ioan Paul al II-lea relansează Pontificatul și pune un fel de ipotecă asupra anului 2000: acum nu mai e vorba doar de o întâlnire cu mileniul trei, ci acea întâlnire prinde contur prin date și acte de realizat cu fiecare ocazie, iar el în fața unui asemenea eveniment va trebui să fie punctual. Proiectele *ad extra* de a vizita Țara Sfântă, de a-i întâlni pe muntele Sinai pe reprezentanții religiilor monoteiste și de a organiza o întâlnire pancreștină eventual la Ierusalim, eventual la Betlehem, rămân generice, dar el — prin *Calendarul Anului sfânt Două mii*, publicat la 26 mai 1998 — și-a luat angajamente extraordinar de precise față de sine însuși și față de Biserică. Iată-le pe cele mai noi:

— Va deschide „poarta sfântă” a Bazilicii Sfântul Petru în noaptea de Crăciun 1999 și o va închide la Bobotează din 2001: Jubileul va începe, adică, în pragul noului mileniu și va constitui — în mod simbolic — actul prin care el, Papa, va introduce Biserica în noul mileniu;

— În așteptarea unor acte ecumenice mai răsunătoare — „se află în curs anumite contacte”, a spus arhiepiscopul Crescenzo Sepe — a fost anunțată pentru 18 ianuarie 2000 deschiderea unei „sfinte porți” ecumenice, care va fi cea a Bazilicii San Paolo în afara zidurilor Romei: ea va fi deschisă printr-o „liturghie ecumenică”;

— A stabilit ziua — ar putea fi cea mai importantă a Pontificatului — în care va realiza un act penitențial cu «cererea iertării» (vezi capitolul 39): va fi în data de 7 martie 2000, miercurea Cenușii, la Circo Massimo;

— În schimb, la 7 mai în același an, la Colosseum, va ține „Comemorarea ecumenică pentru noii martiri”, adică pentru martirii secolului nostru, aparținători la toate Bisericile;

— La 11 iunie 2000, de Rusalii, va fi o „Zi de rugăciune pentru colaborarea dintre diferite religii”, iar o „adunare interconfesională” — care

se va ține la Roma, cu un probabil pelerinaj la Assisi — este convocată pentru 24-28 octombrie 1999;

— La 3 octombrie 2000 se va ține „Ziua dialogului evreo-creștin”: să le vorbești despre Isus, la aniversarea a două mii de ani de la venirea sa, unor necreștini, e una din cele mai răsunătoare îndrăznești ale lui Ioan Paul al II-lea!

Prin Marele Jubileu, Ioan Paul al II-lea face la fel ca și tatăl de familie din Evanghelie, care scoate din sac lucruri vechi și noi. Am înșirat lucrurile noi pe care le-a vrut el și acum iată lucrurile vechi pe care a acceptat să le adauge alții: vor fi zile dedicate copiilor, călugărilor, bolnavilor, artiștilor, diaconilor permanenți, meșteșugarilor, femeilor, emigranților, muncitorilor, preoților, savanților, ziariștilor, profesorilor universitari, bătrânilor, familiilor, sportivilor, responsabililor cu serviciile publice, organizatorilor de spectacole, militarilor și polițiștilor. În anul 2000 se va ține la Roma Ziua mondială a tinerilor (jumătatea lui august) și Congresul euharistie internațional (sfârșitul lui iunie).

Și ce va face el, Ioan Paul al II-lea, în timpul Marelui Jubileu? în fiecare seară, va apărea la fereastră pentru a-i saluta pe pelerinii reuniți în Piața Sfântul Petru („Papa e puternic” spune arhiepiscopul Sepe), speră să iasă în lume într-o mare călătorie care să străbată geografia Bibliei ebraice și creștine: *«Ar fi foarte elocvent dacă ar fi posibil, cu prilejul anului 2000, să vizitez toate acele locuri care se află pe drumul poporului ales de Dumnezeu în vechea alianță, începând cu locurile lui Avram și Moise, prin Egipt și Muntele Sinai, până la Damasc, oraș care a fost martorul convertirii lui Pavel» (Tertio millennio adveniente, 24).*

E un proiect care ar implica Irakul și Siria, Egiptul și Iordania, Israelul și Libanul. Pe Muntele Sinai — unde Moise a primit tablele legii — Ioan Paul al II-lea ar vrea să se roage alături de evrei și musulmani. La Ierusalim sau la Betlehem ar vrea să țină o „întâlnire pancreștină”. Folosește cuvinte noi, se hazardează în inițiative fără precedent, se avântă dincolo de orice obstacol diplomatic, interconfesional și ecumenic. Și dincolo de acest mileniu!

Ce să spunem despre acest plan jubiliar grandios, poate exagerat? Mecanismul pregătit are în el ceva excesiv, dar întâlnirile cele mai noi pe care le-am amintit mai sus schițează o formă tuturor dimensiunilor esențiale (ecumenică și interconfesională, istorică și socială) pentru marea idee jubiliară a Pontifului. Pe moment s-ar spune că nu s-a pierdut nimic din

componenta creativă a acelei idei și că ea a cunoscut o dezvoltare coerentă prin diferitele faze, parcurse până azi:

— De la rezumatul trimis cardinalilor la începutul anului 1994, și până la discuția din Consistoriul extraordinar în 13-14 iunie același an;

— De la scrisoarea apostolică *Tertio millennio adveniente* (14 noiembrie 1994) și până la constituirea Comisiei Centrale (16 martie 1995) în vederea Marelui Jubileu;

— De la prima întâlnire consultativă cu episcopatele (15-16 februarie 1996) și până la publicarea Calendarului jubiliar (26 mai 1998).

Conducerea Comisiei în vederea Marelui Jubileu i-a fost încredințată cardinalului Roger Etchegaray: a fost organizatorul zilei de la Assisi din 1986 (vezi capitolul 23) și singurul dintre cardinali care a reacționat cu entuziasm la prima propunere a programului jubiliar, lansată de Ioan Paul al II-lea la Consistoriul extraordinar din iunie 1994 (vezi capitolul 39).

Etchegaray reprezintă inima încinsă a Curiei și e singurul personaj curial în stare să intre în deplină sintonie cu Ioan Paul al II-lea și cu proiectele sale cele mai utopice și dezlănțuite.

Sub conducerea lui Etchegaray se află opt comisii, dintre care cele mai importante pentru scopurile proiectului papal sunt cea ecumenică, cea teologic-istorică (vom vorbi despre ea în capitolul 39), cea interconfesională și cea pentru noii martiri.

Comisia Ecumenică, mai întâi. Celor zece membri catolici „s-a hotărât să li se adauge șase reprezentanți ai altor Biserici și comunități ecleziale ca «membri supleanți»: aceasta va permite o examinare mai atentă a posibilităților ecumenice concrete și va favoriza cooperarea”. Această Comisie este amintită prima în organigrama Comisiei Centrale, întrucât „are un rol predominant, având în vedere dimensiunea ecumenică pe care Sfântul Părinte a vrut s-o imprime sfârșitului celui de-al doilea mileniu”.

Scopul Comisiei este de a „găsi căile către o participare ecumenică, mai întâi la pregătirea, iar apoi la sărbătorirea însăși a anului două mii”, în speranța că în acel an „se va putea organiza o întâlnire pan-creștină pentru ca toți creștinii să-și mărturisească în public și în mod solemn credința lor comună”. Va trebui de asemenea să mediteze la „anumite practici legate de Jubileele din trecut, care au provocat puternice tensiuni cu ceilalți creștini” (indulgențele!), ținând seama de faptul că „sărbătoarea jubileelor ține de un obicei catolic, necunoscut ortodocșilor și, în trecut, combătut de Reformă și de urmașii Reformei”.

Comisia pentru Dialogul Interconfesional își propune să prezinte anul Jubileului „nu ca pe un eveniment exclusiv creștin, sau nerelevant pentru cei ce aparțin altor religii și cu atât mai puțin opus lor”. În analogie cu Comisia Ecumenică, ea are datoria de a pregăti „o întâlnire de rugăciune cu evreii, musulmanii și șefii celorlalte religii”. Căroră le va prezenta Jubileul „ca prilej pentru un reciproc examen de conștiință, un moment de căință și iertare”. Am arătat că aici se regăsește una din cele mai mari îndrăzneli ale Papei. Va fi de-ajuns să cităm această frază din *Tertio millennio adveniente* pentru a spune totul: «*Isus îi aparține într-un fel întregii omeniri*».

Comisia Noilor Martiri nu are scopul de a declanșa noi procese de beatificare, ci de a „sprijini conștientizarea importanței martirajului azi și a dimensiunii sale ecumenice”. Are obiectivul de „a aduna mărturii pentru memoria viitorului, care să cuprindă bogățiile încă neexplorate ale martirajului în zilele noastre”. Tinde să realizeze, pentru Anul sfânt 2000, un „catalog” al noilor martiri, prin colaborarea cu conferințele episcopale și cu Bisericile surori. În momentul în care scriem, a adunat deja opt mii de fișe. Catalogul ar trebui să fie publicat cu ocazia „comemorării ecumenice a noilor martiri”, fixată pentru 7 mai 2000.

Mai există o Comisie Socială, care va promova inițiative „pentru a face din anul 1999 un adevărat an al carității” (de la convertirea personală la datoriile internaționale) și pentru ca „anul 2000 să fie anul păcii”: „Vor fi întreprinse acțiuni pe scară vastă în favoarea încetării ostilităților dintre popoare, pentru un armistițiu al armelor, chiar recurgându-se la gesturi simbolice, priveghiuri de rugăciune și posturi”.

Acest program e plin de îndrăzneli, tipic wojtyliene, care alarmează la culme Curia: „mea culpa” îi înspăimântă pe aproape toți, proiectul despre „noii martiri” încalcă preceptele Congregației pentru Cauzele sfinților, până și organismele favorabile — sau mai deschise — care lucrează pentru dialogul ecumenic sau interconfesional realizează că sunt parcă împinse forțat în direcții încă nesigure. Dar Papa se grăbește și toată lumea trebuie să-și asume hazardul alături de el!

În alte vremuri, soarele răsărea și apunea fără grabă deasupra Pontificatului roman, destinat să dureze de-a lungul secolelor. Iar jubileele consfințeau acea stabilitate. Dar în anii lui Ioan Paul al II-lea, zilele și nopțile au reînceput să zboare, concurându-se parcă între ele, producând iluzii și salturi spectaculoase.

Să-i chemi pe „frații separați” să deschidă împreună „sfânta poartă” — fie chiar și la San Paolo în afara zidurilor Romei: adică la Bazilica reprezentând ospitalitatea ecumenică — e un lucru nemaiîntâlnit: unii dintre ei s-au despărțit tocmai datorită diverselor porți sfinte și a indulgențelor acestora! Să-i chemi pe evrei să celebreze două mii de ani de la nașterea lui Isus e un alt mare pariu! Dar câteva rezultate Ioan Paul al II-lea le-a obținut deja: rabinul șef al Romei, Elio Toaff, a declarat că el și comunitatea sa vor participa la evenimentul jubiliar, dacă situația „va reînnoi angajamentul puternic al acestui Pontificat pentru dialogul dintre credințele monoteiste, inclusiv Islamul”. Iar rabinul s-a oferit să facă alături de Papă călătoria la Ierusalim!

E mare și îndrăzneala de a propune „un martirolog contemporan”: e semnul încrederii în oameni, e curaj ecumenic și libertate față de canoane. „Martirii” erau cei uciși din ură față de credință, dar Ioan Paul al II-lea l-a proclamat deja sfânt pe Maximilian Kolbe cu titlul de martir, precizând că în mărturia de generozitate oferită de el în lagărul de la Auschwitz a fost exprimată cea mai înaltă mărturie posibilă a credinței creștine. Același concept l-a exprimat — mai lapidar — odată, referindu-se la judecătorul sicilian Rosario Livatino, omorât de mafie, și la alții ca el: *«Sunt martiri ai justiției și indirect ai credinței»* (Agrigento, 9 mai 1993).

În această atenție a lui Ioan Paul al II-lea față de martiri transpare sentimentul său tragic față de momentul istoric pe care îl trăim, la schimbarea mileniului. El îl resimte ca pe un timp de maximă încercare și de maximă oportunitate pentru credință (vezi capitolele 4 și 11): pentru că niciodată ca în ziua de azi n-a existat un mai mare ultraj la adresa omului și niciodată ca în ziua de azi omul n-a dovedit mai multă demnitate! Omul, da, chiar și omul necreștinat, chiar și creștinii necatolici!

Cine nu înțelege dialectica viziunii sale istorice, pe care o receptează ca pe conflictul dintre bine și rău, rămâne dezorientat de alternarea, în discursurile și replicile lui Ioan Paul al II-lea, a mesajelor de teamă și de extraordinară încredere. *«Epoca noastră e în mod deosebit doritoare de spiritualitate»*, a scris odată (*Redemptor hominis*, 1979) și o altă dată i-a spus lui Frossard (Bibliografie 10, p. 225): *«Avem motive să ne temem că lumea spre care ne îndreptăm va fi mai groaznică decât tot ceea ce cunoaștem din trecut»*.

Odată îi evocă pe cavalerii Apocalipsului: *«Amenințarea catastrofei nucleare și plaga foametei apar înspăimântătoare la orizont ca și fatalii*

cavaleri ai Apocalipsului» (Bazilica Sfântul Petru, 1 ianuarie 1984). O altă dată îl concurează pe Ioan al XXIII-lea anunțând noile Rusalii: *«în apropiere de al treilea Mileniu al mântuirii, Dumnezeu pregătește o mare primăvară creștină, al cărei început se vede deja»* (*Redemptoris missio*, 1991).

Nu se teme să le înfățișeze celor tineri scenarii apocaliptice: *«în lumea noastră se simt mereu cutremurele cosmice și apocaliptice ale păcatului originar»* (Piața Sfântul Petru, 31 martie 1985). Dar tot pe tineri îi anunță: *«Aceasta nu e o lume bătrână care se încheie, ci o lume nouă care începe!»* (Lisabona, 10 mai 1991).

Cât privește tonurile dramatice, e de-ajuns să spunem că și-a însușit dezolată întrebare teologică a supraviețuitorilor din lagărele de exterminare: *«Unde era Dumnezeu la Auschwitz, la Hiroshima, la Nagasaki? Unde e Dumnezeu, atunci când copiii mor de foame, când bărbați și femei sunt torturați, când tineri plini de speranțe trebuie să moară?»* (Vaduz, Liechtenstein, 8 septembrie 1985).

Poziția sa cea mai adevărată e atunci când alătură, într-o singură profeție, răul și binele, greutatea și speranța: *«Un nou răsărit pare să răsară pe cerul istoriei, invitându-i pe creștini să fie lumina și sarea unei lumi care are enormă nevoie de Isus, mântuitorul omului»* (Lisabona, 10 mai 1991).

Încheierea mileniului pentru el este un rezumat al epocii și al istoriei. Aici vede simbolizată piatra de încercare și harul divin pentru actuala generație. Din această cauză ar vrea să le vorbească tuturor, ar vrea să purifice Biserica pentru a li se putea adresa tuturor, ar vrea să strângă toate mărturiile de mântuire care li s-au oferit acestor vremuri

(martirii), ar vrea să întâlnească toți credincioșii pe Muntele Sinai și toți creștinii la Ierusalim!

Într-o zi, improvizând în fața ziariștilor, a schițat următorul bilanț al călătoriilor sale și următoarea proiecție a călătoriei spre Ierusalim, care coincide simbolic cu înaintarea spre al treilea mileniu: *«Eu până acum am călătorit prin lume, dar la sfârșit trebuie să ajung în ținuturile sfinte, pe pământul lui Isus. Era și pământul lui Moise. S-a spus despre mine că sunt un nou Moise, nu știu de ce, dar așa s-a spus. Se găsește printre noi autorul cărții care poartă acest titlu»* (Sala presei din Vatican, 24 ianuarie 1994). Suntem doi, autorii cărții care are ca titlu *Wojtyla noul Moise* (Bibliografie 51), Domenico del Rio și cu mine: și știm că acel titlu nu i-a plăcut, dar l-a pus pe gânduri, deoarece cuprinde comparația cu Moise, care trebuie să-și

ajute poporul să traverseze Marea Roșie, tot așa cum Ioan Paul al II-lea trebuie să introducă Biserica în al treilea mileniu. Moise n-a pătruns cu poporul ales în țara făgăduinței, ci a trebuit să se mulțumească s-o vadă de departe, pe când el e încrezător că va pune piciorul în al treilea mileniu. Odată le-a cerut polonezilor să-l ajute, prin rugăciuni, ca să-și poată încheia misiunea: *«La 16 octombrie 1978, la Conclav, Primatul mileniului, cardinalul Wyszyński, mi-a spus: tu va trebui să introduci Biserica în al treilea mileniu! întrucât anii trec și văd că îmbătrânesc mereu, ajutați-mă cu rugăciunile voastre, ca să-mi pot duce la bun sfârșit misiunea»* (Legnica, 2 iunie 1997).

«ÎN NUMELE BISERICII, EU CER IERTARE»

«Astăzi, eu, Papă al Bisericii Romei, în numele tuturor catolicilor, cer iertare pentru toate greșelile făptuite împotriva necatolicilor de-a lungul istoriei framântate a acestor popoare; și în același timp, ofer iertarea Bisericii catolice pentru ceea ce au avut de suferit fiii săi»: astfel vorbește Ioan Paul al II-lea la Olomuc, în Republica Cehă, la 21 mai 1995. Este cea mai frumoasă dintre cererile lui de iertare. Deja în alegerea cuvintelor e evidentă intenția de a formula un text exemplar. Dacă a existat vreodată în cadrul Pontificatului un discurs care să marcheze el însuși o dată, un cuvânt echivalent unui fapt, acel discurs și acel cuvânt trebuie să le căutăm în predica de la Olomuc.

În acea zi, Ioan Paul al II-lea îl beatifica, acordându-i titlul de „martir”, pe Jan Sarkander, un preot din Boemia ucis de autoritățile protestante în cursul războaielor religioase care în acele ținuturi au fost cele mai violente din Europa și au durat un secol și jumătate. Biserica evanghelică a considerat „provocator” acel gest de beatificare. Unii dintre reprezentanții săi n-au participat la întâlnirea ecumenică cu Papa, prevăzută la 20 mai, la Praga. Au fost organizate manifestări în memoria „martirilor” evangheliști, uciși de către catolici.

În acest context de opoziție dramatică trebuie inclus gestul lui Ioan Paul al II-lea: presa mondială l-a judecat genial, evangheliștii din Boemia s-au declarat uluiți, a reușit să răstoarne de unul singur situația. Cu ocazia celei de-a treia vizite la Praga, la 25-27 aprilie 1997, Ioan Paul al II-lea nu va mai întâlni acea opoziție aprinsă și toate invitațiile la întâlnirea ecumenică din catedrala San Vito vor fi onorate de interlocutorii evangheliști.

O analogă răsturnare a unei situații ecumenice defavorabile Ioan Paul al II-lea a realizat-o în Slovacia, cu o lună după iertarea „cerută și oferită” la

Olomuc. Este 2 iulie 1995 și suntem la Kosice: aici Papa beatifică trei preoți martiri care au fost uciși de autoritățile protestante în 1619. La fel ca și la Olomuc, proclamația stârnește protestul evangheliștilor, care în preziua evenimentului se reunesc în jurul monumentului ce amintește de cei 24 de „martiri” evangheliști executați de autoritățile catolice în 1687 la Presov. Papa, în predica de la Kosice — dimineața — omagiază „măreția spirituală” a martirilor evangheliști, iar după-amiază, printr-o hotărâre de ultim moment, merge pe jos, în liniște, pe ploaie, să se roage în fața monumentului martirilor calviniști, într-un colț al pieței din vechiul oraș Presov.

Este cel mai umil și neașteptat dintre actele ecumenice ale lui Ioan Paul al II-lea. La acea piatră, se roagă în liniște, poate că cere iertare în fața bieților creștini care au murit pentru credință, refuzând să i se supună Papalității și fiind uciși, în numele credinței, de alți creștini care apărau Papalitatea. E prezent episcopul luteran al Presovului, Jan Midriak care, după rugăciunea tăcută, îl salută pe Papă și îi mulțumește că a venit acolo. Rostesc împreună „Tatăl Nostru”. „Apreciem cu adevărat gestul, niciodată n-am fi crezut că așa ceva se poate întâmpla”, le va spune apoi Midriak ziariștilor.

De unde îi vine Papei Wojtyla genialitatea acestor gesturi ecumenice? în prima parte a prezentei biografii, la capitolul 13 despre cazul Galilei, am semnalat vreo douăzeci de ocazii în care Ioan Paul al II-lea — între 1982 și 1992 — amintise situații negative din istoria Bisericii și uneori ceruse iertare. Dar trebuie să recunoaștem că în cuvintele de la Olomuc și în gestul de la Presov găsim o forță nouă, un timbru al vocii și o calitate evanghelică niciodată exprimate anterior de către Ioan Paul al II-lea.

Față de pronunțările autocritice din prima parte a Pontificatului, noul fapt ține de programul de penitență în vederea Jubileului, pe care l-am denumit „examenul sfârșitului de mileniu” și care prevede tocmai acte de „purificare a memoriei istorice” și gesturi de iertare „cerută și oferită”, ca acelea de la Olomuc și Presov. Programul e anunțat în scrisoarea apostolică *Tertio millennio adveniente* (noiembrie 1994), unul dintre textele cheie ale Pontificatului și poate cel mai personal dintre toate, dar fusese deja propus și discutat într-un Consistoriu extraordinar din primăvara aceluiași an. Am încercat să descoperim de unde i-a venit Papei primul impuls în această direcție și am crezut că l-am găsit în eșecul ecumenic (el îl numește *kenosis*), despre care am vorbit în capitolul 29. Dar am încercat să regăsim

și primul anunț al acelui program și credem că l-am identificat în interviul acordat de Ioan Paul al II-lea lui Jas Gawronski, pentru *La Stampa* din 2 noiembrie 1993: «*Cu siguranță la sfârșitul acestui mileniu trebuie să aibă loc un examen de conștiință: unde ne aflăm, unde ne-a dus Isus, unde am deviat de la Evanghelie*» (Bibliografie 15, p. 21).

Aceste cuvinte sunt importante. Examenul sfârșitului de mileniu, numit de mass-media „mea culpa”, e inițiativa cea mai originală a Pontificatului și una dintre cele mai deschise spre viitor. Deci este decisiv să-i înțelegem geneza pentru a-i percepe întreaga semnificație. Iar primul indiciu care ne este oferit e acest avertisment în legătură cu «o deviere de la Evanghelie» de dimensiune istorică și milenară. Cum s-a putut întâmpla? Care a fost păcatul nostru? Aceasta e prima inițiativă a Papei într-o astfel de direcție.

A doua sursă pe care să reconstruim geneza inițiativei papale e din fericire mai bogată: este vorba de un memoriu trimis în numele său cardinalilor convocați pentru un Consistoriu extraordinar și ajunge în ziare datorită unei scurteri de informații. Cele 23 de pagini ale memoriului se intitulează *Reflecții asupra marelui jubileu al anului Două mii*. Principalele inițiative propuse cardinalilor — chemați să-și spună părerea — sunt în număr de cinci: convocarea sinoadelor pentru Americi și Asia, o întâlnire cu toate bisericile creștine și o alta cu evreii și musulmanii, aducerea la zi a listei martirilor, o «*privire atentă asupra istoriei celui de-al doilea mileniu*» al Bisericii, pentru «*a recunoaște greșelile comise de oamenii ei și, într-un anume sens, în numele ei*». Acestui ultim subiect îi este dedicat paragraful 7 din memoriu, intitulat *Reconciliatio et paenitentia* (astfel suna tema Sinodului din 1983, precum și titlul îndemnului post-sinodal publicat la 11 decembrie 1984): «*în timp ce se apropie de sfârșit al doilea mileniu al creștinismului, Biserica trebuie să fie conștientă cu o luciditate improspătată de modul în care credincioșii ei s-au dovedit, de-a lungul istoriei, necredincioși păcătuind în fața lui Isus și a Evangheliei sale*».

Amintind inițiativele recente privind cazul Galilei, «pentru a repara greșeala care i-a fost făcută», memoriul continuă astfel: «*O privire atentă la istoria celui de-al doilea mileniu ne poate permite probabil să punem în lumină alte greșeli asemănătoare, sau chiar vinovații, în privința respectării justei autonomii a științelor. Cum să ascundem atâtea forme de violență comise și în numele credinței? Războaie religioase, tribunale ale Inchiziției și alte forme de violare a drepturilor persoanelor [...]. E nevoie ca și Biserica, în lumina celor ce s-au spus la Conciliul Vatican II, să*

revadă din proprie inițiativă aspectele întunecate ale istoriei sale, apreciindu-le în lumina principiilor Evangheliei [...]. Ar putea fi un ajutor divin pentru următorul Jubileu. Acest fapt nu va știrbi prin nimic prestigiul moral al Bisericii, care, dimpotrivă, va ieși întărit, prin mărturia de credință și curaj în recunoașterea greșelilor comise de către oamenii ei și, într-un anume sens, în numele ei» (Bibliografie 71, p. 76).

Acest memoriu n-a fost niciodată publicat în mod oficial. Presa ajunge să-l cunoască datorită unor indiscreții, la jumătatea lunii aprilie 1994, și îndată paragraful legat de examenul sfârșitului de mileniu provoacă polemici. Unii îl consideră "apocrif, inclus în memoriu de mâna Curiei, fără autorizarea Papei. Dar la deschiderea Consistoriului, la 13 iunie 1994, Ioan Paul al II-lea revendică paternitatea memoriului și reafirmă propunerea de examen al sfârșitului de mileniu, în legătură cu care se strânseseră deja multe obiecții din sânul Curiei și din afară (id., p. 54).

«în fața acestui Mare Jubileu — le spune Ioan Paul al II-lea cardinalilor — Biserica are nevoie de metanoia, adică de discernământul asupra lipsurilor istorice și asupra neglijențelor fiilor ei față de exigențele Evangheliei. Doar recunoașterea curajoasă a vinovățiilor și a omisiunilor de care creștinii s-au făcut în vreun fel răspunzători, la fel ca și generoasa propunere de a le remedia cu ajutorul lui Dumnezeu, pot da un impuls eficace noii evanghelizări și pot ușura drumul spre unitate» (13 iunie 1994).

Ioan Paul al II-lea își reafirmă cu atâta forță propunerea deoarece ea a provocat îndoieli și obiecții printre cardinali, în consultarea prealabilă realizată prin corespondență poștală. Dar îndoieli și obiecții apar și în timpul lucrărilor Consistoriului.

Se pare că majoritatea cardinalilor (care în schimb a aplaudat proiectele legate de întâlnirea pan-creștină și cea ecumenică, de sinoade și de lista martirilor) a observat că în locul unei abordări *ecleziologice* este preferabilă o abordare *cristologică*. Și că un examen al mileniului nu poate neglija prezentul. Și trebuie evitat să ne lansăm în căutări interminabile. Și e nevoie de multă grijă să nu privim trecutul cu ochii de azi.

Se pare că a fost și o deosebire geo-ecclesiastică destul de semnificativă: cardinalii din Est ar fi exprimat teama că examenul sfârșitului de mileniu va ajunge să dea câștig de cauză vechii propagande anticatolice a regimurilor comuniste; cardinalii din lumea a treia ar fi dovedit în schimb un puternic dezinteres pentru dezbaterile istorice eurocentrice, împreună cu teama că

recunoașterea unor vinovății străine de cultura popoarelor lor ar putea avea asupra acestora un reflex negativ, fără niciun avantaj pastoral.

Dezbaterea fusese deschisă printr-o sinteză a consultărilor anterioare, prezentată de cardinalul Secretar de Stat Angelo Sodano, care expusese perplexitățile stârnite de propunerea privind examenul sfârșitului de mileniu: „în legătură cu reexaminarea globală și generică a istoriei trecute a Bisericii, unii eminenți cardinali au îndemnat la mare prudență, fiind vorba despre o problemă foarte dificilă și delicată, mai ales dacă e abordată în mod sumar”.

Totuși, în lista întrebărilor finale, referatul Secretarului de Stat lăsa în întregime problema la latitudinea judecății cardinalilor: „Un impact special și o importanță deosebită ar avea revizuirea publică, în lumina Evangheliei și a învățăturilor Conciliului Vatican II, a aspectelor întunecate ale istoriei Bisericii: ea ar putea fi subiectul unor instrumentalizări din partea unora, dar ar mărturisi în mod cu totul credibil și eficace sinceritatea adeziunii noastre la Isus”. Cum de Sodano mai întâi insistă asupra obiecțiilor, iar apoi propune din nou ideea? Dar e clar: pentru că așa vrea Papa! Secretarul de Stat probabil că i-a comunicat obiecțiile adunate, iar el, Ioan Paul al II-lea, îi va fi răspuns că va trebui să se țină seama de ele pentru a evita greșelile, dar examenul va trebui făcut. Această conflictuală îndemnare a Curiei spre Marele Jubileu caracterizează faza matură a Pontificatului.

Un sprijin i-a venit Papei, în cadrul Consistoriului, din partea cardinalului Cassidy care — într-un referat introductiv, expus imediat după cel al cardinalului Sodano — insistase pe „importanța pentru viitor” a purificării memoriei, care poate fi realizată mai ales printr-o prezentare obiectivă a istoriei, „chiar și atunci când o astfel de obiectivitate nu oferă un avantaj propriei comunități ecleziale”. În sintonie cu noul limbaj ecumenic wojtylian, cardinalul invitase la recunoașterea faptului că „nu totdeauna am fost la înălțimea așteptată de la noi în relațiile cu cei care, în majoritatea cazurilor și fără să aibă o vină pentru aceasta, nu împărtășesc întreaga noastră bogăție a credinței” (id., p. 57).

Consistoriul extraordinar, adică reuniunea tuturor cardinalilor din lume — inclusiv cei care au împlinit optzeci de ani și nu mai sunt electori — discută cu ușile închise. Dar de la purtătorul de cuvânt al Vaticanului și din declarațiile unora dintre participanți știm că majoritatea intervențiilor a exprimat rezerve în legătură cu examenul de la sfârșitul mileniului. Ba chiar se pare că toate intervențiile i s-au opus — ori s-au îndoit de rostul său

— Cu excepția cardinalului francez din Curie, Roger Etchegaray. Cel mai hotărât împotriva

— Și chiar singurul ale cărui obiecții detaliate la proiectul papal le cunoaștem— ar fi fost cardinalul italian Giacomo Biffi, arhiepiscop de Bologna: el a intervenit în Consistoriu și nu știm ce a spus, dar apoi a vorbit și a scris public despre aceasta.

Biffi i-a dedicat chestiunii un lung paragraf dintr-o scrisoare pastorală a sa (*Christus hodie*, EDB, Bologna, 1995), intitulat *Autocritica eclezială*, care dezvoltă o critică strânsă a propunerii Papei:

"Cu mare insistență Ioan Paul al II-lea ne îndeamnă să ne pregătim pentru Jubileul din Două mii cu un profund și sincer spirit de căință și autocontestare. E o temă de considerabilă importanță și chiar de considerabilă delicatețe, care poate deveni izvorul unor ambiguități și chiar al neplăcerii spirituale, mai ales în rândul credincioșilor mai simpli [...].

Biserica privită în adevărul ființei sale nu are păcate, pentru că reprezintă «totalitatea eristică»: în fruntea ei se află fiul Domnului, căruia nu i se poate atribui nimic deplorabil, moral vorbind. Însă Biserica poate și trebuie să-și însușească sentimente de tristețe și durere pentru greșelile personale ale unora din membrii săi. Ale sale sunt fiii ei, nu și păcatele lor; chiar dacă păcatele fiilor ei merită totdeauna lacrimile sale de mamă neprihănită [...].

E corect și oportun să trebuiască să ne cerem iertare pentru greșelile ecleziastice ale secolelor trecute? E corect, dacă sunt istoric dovedite prin cercetări obiective și mai ales fără evaluări anacroniste (ceea ce nu totdeauna se întâmplă). Ne poate ajuta să părem mai puțin antipatici și să ne îmbunătățim relațiile cu reprezentanții culturii așa-zis «laice», care se vor bucura de generozitatea noastră spirituală, chiar dacă nu vor deduce de aici nicio încurajare să-și depășească propria condiție de necredincioși".

Biffi dă avertismente de prudență asupra modului de a realiza examenul propus de Papă, nu spune dacă examenul trebuie făcut sau nu. Dar sensul îndemnului său este că ar fi mai bine să nu fie făcut, pentru că „poate deveni izvorul unor ambiguități și chiar al neplăcerii spirituale”. El cu siguranță nu l-ar fi propus.

Cardinalul Biffi e un personaj de mare autoritate. Ioan Paul al II-lea l-a chemat -în 1992 — să predice la exercițiile spirituale din Postul Paștelui la Vatican și, chiar și după criticile sale față de examenul sfârșitului de mileniu, l-a tratat cu familiaritate și stimă cu ocazia Congresului euharistie național care s-a ținut la Bologna în septembrie 1997. În vederea deplasării

Papei la Bologna pentru închiderea ceremoniei — la 27-28 septembrie - Biffi a avut prilejul să stea de vorbă cu Pontiful (în timpul unei întâlniri la masă, la Castel Gandolfo, în luna iulie) și să-i prezinte personal obiecțiile sale. Cardinalul le-a povestit apoi ziariștilor — într-o conferință de presă cu ocazia congresului — că i-a relatat lui Ioan Paul al II-lea convingerea sa că Biserica urma să fie singura care să-și ceară iertare și că Papa era conștient de risc.

Un ecou al acestei clarificări între Papă și Biffi a apărut la 4 octombrie, în timpul zborului Roma-Rio de Janeiro, când — întrebat de ziariști despre cererile de iertare — Ioan Paul al II-lea a spus: *«E interesant că mereu Papa și Biserica sunt cei care cer iertare, în timp ce ceilalți rămân tăcuți. Dar poate că așa e corect»*.

Deci pentru Ioan Paul al II-lea nu se pune problema contextualității sau a reciprocității în acest angajament de penitență. El e conștient că inițiativa sa poate expune Biserica catolică la riscul unei noi singurătăți, interpretabile ca o slăbiciune. Dar e convins că acest angajament de penitență e dictat de Evanghelie și trebuie oricum onorat.

Un răspuns public la obiecțiile cardinalilor Papa îl dă prin scrisoarea apostolică *Tertio millennio adveniente* (14 noiembrie 1994):

«Este just ca, în timp ce al doilea mileniu al creștinismului se apropie de sfârșit, Biserica să-și asume cu mai multă clarviziune păcatul fiilor ei, în amintirea tuturor acelor circumstanțe în care, de-a lungul istoriei, ei s-au îndepărtat de spiritul lui Isus și de Evanghelia sa, oferindu-i lumii, în locul mărturiei asupra unei vieți inspirate de valorile credinței, spectacolul unui mod de gândire și acțiune care erau adevărate forme de antimărturie și scandal [...].

Poarta sfântă a Jubileului din Două mii va trebui să fie simbolic mai mare decât precedentele, deoarece omenirea, ajunsă în acel prag, va lăsa în urmă nu doar un secol, ci un mileniu. E bine ca Biserica să pornească pe noua cale având clara conștiință a ceea ce a trăit în cursul ultimelor zece secole. Ea nu poate trece pragul noului mileniu fără a-i convinge pe fiii ei să se purifice, prin căință, de greșeli, infidelități, incoerențe, întârzieri. A recunoaște cedările de ieri e un act de fidelitate și curaj, care ne ajută să ne întărim credința, făcându-ne puternici și pregătiți să înfruntăm ispitele și dificultățile de azi".

Examenul de la sfârșitul mileniului i-a fost încredințat celei mai importante și mai numeroase dintre cele opt comisii coordonate de Comisia

Centrală pentru Marele Jubileu: Comisia „Teologico-Istorică”, prezidată de dominicanul Georges Cottier, teolog al Casei pontificale. Ea — s-a anunțat în februarie 1986 de către arhiepiscopul Sergio Sebastiani, secretarul Comisiei Centrale, în prima întâlnire a acestuia cu delegații conferințelor episcopale — „va încerca să facă lumină în paginile întunecate ale istoriei Bisericii pentru ca, potrivit spiritului de *metanoia*, să se ceară iertare. În acest scop — a mai spus Sebastiani — comisia a ales să se implice în” reexaminarea istorică a două tematici de mare interes eclezial, istoric și cultural, și anume a antisemitismului și a intoleranței, cu referință la inchiziții „; în vederea acestei reexaminări, vor fi organizate” două congrese internaționale de înaltă valoare științifică, la Roma, înainte de sărbătorirea Marelui Jubileu”.

„Convingerea comisiei — a conchis Sebastiani — este că această opțiune va putea contribui la înțelegerea faptelor așa cum s-au întâmplat într-adevăr, va ajuta la regăsirea adevărului istoric fără condiționări subiective și polemice și va putea servi ca temelie pentru crearea unei noi culturi, care să nu se întemeieze pe prejudecăți de conjunctură. În același timp, va corespunde dorinței Sfântului Părinte de a se face gesturi concrete de iertare”.

„Gesturile” concrete de iertare sunt deja prevăzute de *Calendarul Anului sfânt 2000* (vezi capitolul 38) și sunt stabilite pentru 7 martie, ziua Cenușii: vom asista astfel la o recuperare a simbolului cenușii puse în cap pentru semnificații de penitență nu doar subiectivă. În acea zi — probabil — la încheierea unei „procesiuni de penitență” care se va desfășura de la Santa Sabina sull’Aventino până la Circo Massimo, Papa le va cere iertare evreilor și victimelor inchizițiilor. În pregătirea acelui act, un colocviu internațional despre *Rădăcinile antiudaismului în mediul creștin* s-a ținut la Vatican între 30 octombrie și 1 noiembrie 1997, iar un altul despre Inchiziții (la plural, pentru a se ține seama de întregul fenomen: Inchiziția medievală, Inchiziția spaniolă, Inchiziția romană) va avea loc în toamna anului 1998.

După publicarea scrisorii *Tertio millennio adveniente* și a constituției Consiliului jubiliar, izolarea Papei în această inițiativă de examen al sfârșitului de mileniu a scăzut. Curia a înțeles că Ioan Paul al II-lea nu se va opri. Dinspre diverse episcopate au sosit luări de poziție autocritice, care urmau indicațiile sale: atunci când a fost publicat — la 16 martie 1998 — documentul vatican despre Shoah *We remember* (Ne amintim), despre care am vorbit în capitolul 22, erau deja șapte conferințe episcopale care

prezentaseră intervenții asemănătoare. Chiar și un document al episcopatului argentinian privind raportul dintre Biserica locală și dictatura coloneilor, care poartă data de 27 aprilie 1996, face o referință explicită la solicitarea autocritică venită din partea Papei.

Sprijin public pentru examenul sfârșitului de mileniu proiectat de Papa a venit, în sfârșit, din partea a numeroși și influenți cardinali de diverse naționalități care, în Consistoriul din 1994, nu luaseră cuvântul sau făcuseră apel la prudență, ca francezul Lustiger, germanul Ratzinger, italienii Carlo Măria Martini și Camillo Ruini.

Această sporire a aprobărilor nu ne autorizează totuși să considerăm că au fost complet depășite perplexitățile provenite din multe colțuri ale lumii eclesiastice față de examenul sfârșitului de mileniu. Care evident nu porneau numai de la cardinali. Și în întâlnirea din februarie 1996 dintre Comisia jubiliară și reprezentanții conferințelor episcopale era multă lume — și anume personal convocat dinadins în vederea Jubileului, numit de Papă sau trimis de către episcopate — care ridica obiecții, în parte venind pe urmele Consistoriului din 1994: se privește în trecut și e o perspectivă „reductivă”, nu se observă „legătura dintre marile probleme istorice și Jubileu”, nu se ține seama de aspectele pozitive ale istoriei catolice, în țările fost comuniste tema Inchiziției ar sfârși prin a legitima vechea propagandă ateistă a statului. Ca răspuns la aceste temeri, cardinalul Etchegaray asigurase că „ținând seama de importanța și delicatetea temelor, Comisia Teologico-Istorică va prezenta propuneri în vederea unor evaluări și hotărâri în fața Consiliului prezidiului. Vor fi oricum urmate indicațiile Sfântului Părinte conținute în *Tertio millennio adveniente*”.

Nimeni nu are, în concluzie, motive să se teamă că i se va forța mâna, pare să spună Etchegaray. Dacă trebuie să se hotărască în Consiliul prezidiului, decizia trece în mâinile unui grup din care fac parte cardinalii Ruini, Arinze, Cassidy și Noe, pe lângă secretar (arhiepiscopului Sebastiani i-a urmat între timp Crescenzo Sepe). Dar cu siguranță așteptarea în fața actului de penitență jubiliară e mare și a crescut datorită numeroaselor demersuri preliminare care s-au făcut. I-a sporit importanța și curajul cu care Ioan Paul al II-lea, în ciuda criticilor și a polemicilor, și-a continuat programul de revizie a istoriei Bisericii, în lumina Evangheliei, preluând un limbaj de mărturisire a păcatelor tot mai concis și mai curajos.

În capitolul 13, privind cazul Galilei, am oferit o esențială trecere în revistă a gesturilor de „mea culpa” ale Papei până în 1992, arătând cum s-a

extins, an după an, conținutul lor și cum a devenit treptat mai evanghelică aptitudinea Papei de a le înfrunta, în acest capitol am relatat deja cuvintele prin care — în 1993 — formulează pentru prima dată ideea examenului de sfârșit al mileniului, iar apoi textele decisive din memoriu, din intervenția la Consistoriul din iunie și din *Tertio millennio adveniente*.

Dar vrând să ne reluăm imaginea de panoramare a acestui drum al penitenței parcurs de Ioan Paul al II-lea, pentru a-i indica măcar etapele esențiale, trebuie să ne oprim din nou asupra textului din 1994, cu totul neobișnuit în comparație cu celelalte „mea culpa”, întrucât se referă la un eveniment în curs de desfășurare, iar nu la un fapt istoric. E 15 mai și Papa se află internat la Policlinica Gemelli pentru proteza de la femurul drept, Consistoriul convocat la această dată e amânat cu o lună, se extinde masacrul tribal în Ruanda, iar Ioan Paul al II-lea tocmai la aceasta se referă, în cuvinte de autocritică religioasă absolut inedite în gura unui Papă, față de un eveniment în curs: «*Este vorba despre un adevărat genocid, de care din păcate sunt răspunzători și catolicii*». Cu siguranță, învățătura primită din autocritica aplicată paginilor întunecate ale istoriei trecute l-a încurajat pe Papă să înfrunte și istoria prezentă. Și, de asemenea, declarația despre Ruanda este un răspuns cât se poate de eficient dat criticilor eterni care în fața oricărei recunoașteri autocritice obiectează că a venit prea târziu!

În 1995 sunt numeroase textele de penitență în materie ecumenică. Cel mai important e inclus în enciclica *Ut unum sint* și se referă la istoria Papalității: o vom vedea în capitolul următor. Dar deja înainte de acela — care se adresează tuturor creștinilor despărțiți de Roma —, iată cu câtă amărăciune le vorbise Ioan Paul al II-lea orientalilor: «*Păcatul despărțirii noastre e foarte grav. E necesar să revenim asupra lui, invocând cu putere iertarea lui Isus. Noi am lipsit lumea de o mărturie comună care, poate, ar fi putut să evite multe drame, dacă nu pur și simplu să schimbe cursul istoriei!*» (Scrisoarea apostolică *Orientale lumen*, 6 mai 1995).

Pe același ton e redată această mărturisire a păcatului pe două voci, subscrisă împreună cu patriarhul Constantinopolului, și care poate fi considerată un răspuns către cei ce obiectează că oricum nimeni nu va porni pe urmele Papei, pe calea penitenței:

«*În cursul istoriei și al trecutului mai recent au existat jigniri reciproce și acte abuzive. În timp ce ne pregătim, în această împrejurare, să ne rugăm lui Dumnezeu pentru marea sa milă, invităm pe toată lumea să se ierte unii pe alții și să manifeste o voință fermă pentru instaurarea unui nou raport*

de frăție și colaborare activă» (Roma, declarație comună a lui Ioan Paul al II-lea și a Patriarhului Bartolomeu, 29 iunie 1995).

La capitolul 13 am relatat despre o mărturisire a păcatului în legătură cu mafia calabreză, exprimată în septembrie 1983 în numele poporului creștin, în mijlocul căruia s-a înrădăcinat acea formă de violență organizată. Ei bine, iată, după 12 ani, o intervenție similară cu referire la mafia siciliană, pe care Papa o leagă explicit de examenul sfârșitului de mileniu. Ea demonstrează — dacă mai era cazul — că în itinerariul de penitență al lui Ioan Paul al II-lea nu există nimic episodic sau improvizat, ci toate se leagă și înaintează spre o țintă unică: *«Dragi sicilieni, a venit momentul să facem un apel la toate energiile sănătoase. La apropierea noului mileniu, am invitat de mai multe ori toată Biserica să facă un curajos examen de conștiință, pentru ca puterea și mila lui Dumnezeu să poată deschide o pagină nouă în istorie. Vă propun același lucru și vouă, dragi credincioși din Sicilia. Mafia este generată de o societate spiritual incapabilă să recunoască bogăția al cărei purtător e poporul Siciliei»* (Sala de audiențe, 22 iunie 1995).

În cursul lui 1995 — care a fost anul internațional al femeii — Ioan Paul al II-lea a vorbit de multe ori despre condiția femeii, exprimându-și «mâhnirea» pentru comportamentul bărbaților Bisericii și ne-am referit deja la aceasta în capitolul 28. Să adăugăm un pasaj care atestă felul în care căința este legată — în predica wojtyliană — de schimbare: *«Apelez la toți bărbații Bisericii să se supună, acolo unde e cazul, unei schimbări în adâncul sufletului lor, și să-și însușească, potrivit credinței, o viziune pozitivă asupra femeilor»* (Mesaj către delegația vaticană pentru conferința de la Pekin pe problemele femeii, 29 august 1995).

„Purificarea” și „reconcilierea” memoriei pot aduce clarificări în aparență minime, dar în esență grave, fiindcă e vorba — uneori — de a face referință la maeștri indiscutabili și părinți ai Bisericii și sfinți, după cum procedează următorul pasaj dintr-un document papal, care semnalează antiiudaismul practicat de Ambrozie din Milano: *«Considerând că împăratul creștin nu trebuie să-i pedepsească pe vinovați și nici să-i oblige să ofere despăgubiri pentru daunele provocate, (Ambrozie) depășea cu mult revendicarea libertății ecleziale, aducând prejudicii dreptului persoanei la libertate și justiție»* (*Operosam diem*, scrisoare apostolică a Papei la al șaisprezecelea centenar al morții Sfântului Ambrozie, 5 decembrie 1996).

Ambrozie (alături de Augustin, Atanasie și Ioan Crisostomul) este unul din cei patru „părinți ai Bisericii” care susțin „Tronul Sfântului Petru” în

monumentul lui Bernini care domină absida Bazilicii din Vatican. Iar „Sala Sfântul Ambrozie” se numește a cincea din cele cincisprezece săli care compun apartamentul de audiențe din Palatul apostolic. Dacă procesul de „mea culpa” al lui Ioan Paul al II-lea pe tema antiiudaismului nu s-a oprit în fața lui Ambrozie, temelie a Bisericii ambroziene (adică din Milano) și pilon de susținere al Bisericii romane, evreii pot fi siguri că Papa va ajunge acolo unde trebuie să ajungă.

Aceste cuvinte sobre, dar suficiente, în legătură cu „Noaptea Sfântului Bartolomeu” (masacrarea hughenotilor protestanți de către catolici, în noaptea de 23-24 august — ziua în care se sărbătorește amintirea apostolului Bartolomeu — la Paris, în 1572), Ioan Paul al II-lea le pronunță în noaptea și în orașul masacrului: *«în noaptea spre 24 august, nu putem uita durerosul masacru de Sfântul Bartolomeu, din motive cu totul obscure în istoria politică și religioasă a Franței. Creștinii au înfăptuit lucruri pe care Evenghelia le condamnă»* (Paris, 23 august 1997).

Cu acele cuvinte, Ioan Paul al II-lea a întins o mână spre protestanții din Franța, care vorbiseră de „provocare” în alegerea organizatorilor „Zilei mondiale a tinerilor” de a situa tocmai în noaptea Sfântului Bartolomeu veghea Papei alături de tineri: care în acea noapte au fost în număr de 750.000, iar în ziua următoare un milion. Iar protestanții au elogiât cuvintele Papei și au declarat că de-acum va fi rândul lor să-și amintească de o istorie care n-a avut păcate doar într-o singură direcție. Și în acest caz, Ioan Paul al II-lea atinsese un punct delicat, nu atât datorită caracterului specific al masacrului, ci datorită sărbătorii pe care i-o dedicase Papa Grigore al XHI-lea: punând să se cânte de două ori

„Te Deum”, bătând medalii comemorative și proslăvind evenimentul prin trei fresce de Giorgio Vasari care se pot vedea și azi în Sala Regală din Palatul apostolic.

A spune adevărul despre Ambrozie, despre hughenoti și despre Ruanda: „mea culpa” exprimată de Ioan Paul al II-lea s-a extins deja pe întregul front. Chiar înainte de a se anunța proiectatul act de penitență jubiliar, el a lăsat un semn evident asupra Pontificatului. În douăzeci de ani, au existat vreo sută de texte în care Ioan Paul al II-lea a corectat o judecată, a admis o eroare, a cerut iertare. Lumea a putut vedea clar că el a recunoscut răspunderile Bisericii catolice cu aceeași fermitate cu care a revendicat drepturile ei. Iar așa ceva nu se mai văzuse înainte.

PROPUNE UN NOU MOD DE A FI PAPĂ

Este un Pontificat de mare suprafață și cu un destin nesigur, acesta al lui Ioan Paul al II-lea, la fel ca toate Pontificatele marcate mai mult de mesaj decât de guvernare și care nu produc reforme. La douăzeci de ani de la alegere, sunt numeroase realizările sale, dar una singură — deocamdată — constituie adevărata sa moștenire: chemarea adresată tuturor Bisericilor de a căuta, alături de Biserica catolică, forme noi pentru exercitarea „ministerului petrin”, astfel încât el să poată fi recunoscut de toată lumea.

Acea chemare se află în enciclica *Ut unum sint* (30 mai 1995). Ea constituie inițiativa cea mai îndrăzneată a Pontificatului. Chiar dacă până acum a primit răspunsuri puține și parțiale, ea e mai mult decât o declarație și e destinată să-și arate roadele în viitorul îndepărtat. Prin aceasta, Papa — care a modificat profund imaginea papală, dar nu a schimbat prin nimic regulile și structurile Primatului — a pus problema și a așezat bazele pentru o reformă a Papalității pe măsura mileniului trei. De această situație va putea — sau poate că va trebui — să se ocupe urmașul său, ba chiar urmașii săi. În acest sens, nu e vorba de o realizare deja împlinită, ci de o moștenire pe care trebuie să se construiască.

Realizările — spuneam — sunt multe. Le-am povestit de-a lungul anilor în care s-au manifestat mai bine și e necesar să le amintim în ordine aici, în acest ultim capitol. Ele nu se află cu siguranță toate sub ochii noștri. La douăzeci de ani de la alegere, Ioan Paul al II-lea e în stare să ne surprindă la fel ca în prima zi. Prin sărbătoarea Jubileului, puterea lui de lucru va cunoaște cu siguranță o revigorare, întrucât în toamna vieții sale apar frunzele de parcă ar fi primăvara. Putem totuși să ne închipuim că marea parte a faptelor sale ne-a fost deja oferită.

Deci, Ioan Paul al II-lea ne oferă imaginea unui Papă legat de epoca sa, liber în fața unei tradiții înțepenite, întors către gesturile și limbajul oamenilor obișnuiți. El îi revendică figurii papale dreptul la exces și polemică. Toți au știut când se bucura de sănătate și când se lupta cu boala. Chiar și mila lui creștinească e înțeleasă acum mai bine.

Predecesorului său, Ioan Paul I, i-a fost impusă lectica. Urmașului Papei Wojtyła nici măcar nu-i va mai fi propusă.

Ne transmite visul unei teologii a trupului, a sexualității și a femeii, care s-ar putea demonstra decisiv pentru soarta creștinismului în secolul următor: el ni-l transmite recitind Geneza, dar și sărutând fruntea fetițelor, laudând îndrăzneala pe care a avut-o Michelangelo de a reprezenta goliciunea bărbatului și a femeii. Știam că Bisericile creștine se îndreaptă

spre o apreciere superioară a sexualității și mulțumită lui Ioan Paul al II-lea știm că acestei aprecieri nu i se va opune Pontificatul roman.

Legat de visul unei teologii a trupului e apoi un alt frumos dar al lui Ioan Paul al II-lea: i-a transmis Bisericii sale un sentiment de admirație pentru „bucuria de a trăi” a tinerilor, înțeleasă ca un semn al bucuriei lui Dumnezeu când l-a creat pe om; admirație a cărei sinceritate adolescenții au simțit-o și i-au răspuns la fel, permițând o neașteptată experiență a predicilor adresate noilor generații. Și admirația sa față de geniul feminin dă roadele apostolatului: el le vorbește femeilor luându-le apărarea, sau amână — deși fără a-l rezolva — spinosul conflict al Bisericii cu ele.

Ioan Paul al II-lea ne transmite neliniștea sa pentru soarta omului și a Evangheliei, care la început ni se părea desuetă, dar pe care am descoperit-o apoi capabilă de a intersecta cu extraordinară precizie dramele acestor vremuri. El ține trează conștiința asupra epocii și îi va lăsa urmașului său încurajarea de a continua în încrederea sa de a fi înțeles. Tenacitatea în apărarea vieții, împotriva avortului și a pedepsei cu moartea, ca și împotriva oricărui război, lumea n-o acceptă, dar o ascultă. Această audiență mondială -obținută și prin intermediul folosirii fără prejudecăți a mass-media și prin programarea călătoriilor ca o comunicare directă cu masele — l-a ajutat să obțină în fața Curiei o libertate de care niciun Papă modern nu s-a bucurat. El nu face reforme, dar îi pregătește urmașului său o libertate față de reguli care l-ar putea ajuta să încerce fapte mărețe.

Grija pentru Evanghelie îl împinge să devină misionar al lumii și să-și folosească întreaga energie în încercarea de a reface caracterul misionar și expansiv al Bisericii catolice. Poate că nu reușește, dar cu siguranță o obligă să deschidă ochii asupra nevoii unei „noi evanghelizări”, asupra încercării de a vorbi pe limba muncitorilor și a noilor generații, asupra punerii în valoare a dinamismului mișcărilor ecleziastice. Mai ales o determină să «*privească în depărtări și să meargă în larg*» (Enciclica *Dominum et vivificantem*, 1986), să intre în contact cu orice interlocutor, oricât de neobișnuit sau dificil ar fi. Misiunile la Casablanca și la Khartum, adică pe pământ islamic; vizitele la Sinagogă și la Biserica luterană din Roma, ca și la orice altă Biserică ortodoxă și protestantă; călătoriile în lumea largă, la orice popor aflat în suferință sau în război, iar în ultima vreme cele „imposibile” la Sarajevo, la Beirut și în Cuba i-au provocat pe catolici să redescopere originea misionară a tradiției lor, modernizată prin strategia dialogului prevăzută de Conciliul Vatican II.

în impulsul care îl apropie de religiile necreștine, el depășește prevederile Conciliului: îi cheamă «frați mai mari» pe evrei și «frați» pe musulmani, îi invită și pe unii și pe ceilalți la sărbătoarea Marelui Jubileu. E convins că imaginea lui Isus îi aparține întregii omeniri și se lasă condus oriunde de această convingere.

Ascultând de acea neliniște apostolică ne apare opoziția sa față de comunism și refuzul lui de a se resemna în fața victoriei capitalismului. Nu există nimeni azi în lume care să vorbească în numele defavorizaților de pe orice latitudine, așa cum continuă s-o facă el, respingând toate utopiile.

La alegerea lumii a treia — deja practică de predecesorii al căror nume îl poartă — adaugă o desprindere concretă a Pontificatului roman de soarta Nordului și a Occidentului, conferind o dimensiune cu adevărat universală promovării păcii și drepturilor omului.

Tot din străfundul sufletului său neliniștit — pe care puțini l-au sesizat la început, dar pe care cu toții l-au zărit până la urmă în aspectul său vibrant — a venit acel „mea culpa” pentru răspunderile istorice ale «fiilor Bisericii», cel mai curajos dintre denunțurile sale, deoarece se întoarce chiar împotriva propriei tabere.

După această privire asupra realizărilor pe care Ioan Paul al II-lea ni le-a lăsat, să revenim asupra moștenirii sale în domeniul ecumenic: acea propunere de a căuta împreună o nouă formă de exercițiu al Papalității, pe care a adresat-o tuturor Bisericilor.

În ciuda eșecului înregistrat în această direcție la începutul anilor '90 și pe care odată l-a numit *kenosis* (vezi capitolul 29), Ioan Paul al II-lea a continuat să cultive o puternică utopie ecumenică, demnă de avântul începuturilor (vezi capitolul 12). Iată un motto al său, apărut după atâtea decepții și care reafirmă visul dintotdeauna: «*A realiza mult dorita comuniune dintre toți credincioșii în Isus va putea constitui, și va constitui cu siguranță, unul din evenimentele majore din istoria omenirii*» (Talin, Estonia, 10 septembrie 1993).

Și iată-l pe Ioan Paul al II-lea care — împotriva atâtor dificultăți — relansează sfidarea dialogului prin enciclica *Ut unum sint* (Ca să fie un singur lucru), în mai 1995: proclamația sa ecumenică cea mai curajoasă. E prima dată când un Papă pune în discuție Papalitatea, declarându-se dispus să trateze în legătură cu formele exercitării sale istorice. Cerând de-a dreptul iertare pentru răspunderile Papilor.

El ne-a obișnuit deja cu cererile de iertare pentru «păcatele» «fiilor Bisericii». Dar, de această dată, o face pentru sine și pentru predecesorii săi, recunoscând că «ministerul» episcopului Romei — așa cum efectiv a fost exercitat de-a lungul istoriei — a constituit o «dificultate» pentru majoritatea celorlalți creștini, datorită «amintirilor dureroase» legate de ciocnirile care s-au produs cu acesta:

«Convingerea Bisericii catolice că a păstrat, prin fidelitatea față de tradiția apostolică și credința strămoșilor, în ministerul episcopului Romei un semn vizibil și o garanție a unității constituie o dificultate pentru majoritatea celorlalți creștini, a căror memorie e marcată de anumite amintiri dureroase. Pentru faptele de care suntem vinovați, împreună cu predecesorul meu Paul al VI-lea, cer iertare!».

Aici Ioan Paul al II-lea invocă autoritatea predecesorului, dar depășește ceea ce afirmase Papa Montini. La începutul Pontificatului său, vorbind în Conciliu, la deschiderea celei de-a doua sesiuni, la 29 septembrie 1963, Paul al VI-lea spusese cu mare solemnitate, adresându-li-se observatorilor necatolici, că înainte erau numiți „frați despărțiți”, iar acum — în circumstanțe asemănătoare — „delegații frățești”:

„Dacă vreo vină ne-ar putea fi reproșată nouă pentru această despărțire, îi cerem lui Dumnezeu cu umilință iertare și asemenea o facem în fața fraților noștri care s-ar simți jigniți de noi; și suntem gata, în ceea ce ne privește, să iertăm jignirile al căror obiect a fost Biserica catolică și să uităm durerea care i-a fost provocată în lunga serie de disensiuni și despărțiri”.

Acea cerere de iertare l-a impresionat profund pe tânărul episcop Wojtyła și ea stă la originea tuturor „mea culpa” din Pontificatul său. Dar n-a obținut rezultatul ecumenic pe care poate că Paul al VI-lea și-l dorea. Oricum, la vizita de la Geneva, la Consiliul Ecumenic al Bisericilor, la 28 aprilie 1967, s-a văzut obligat să recunoască faptul că — în ciuda eforturilor — Roma și primatul său erau văzuți în continuare ca un obstacol, și nu ca o șansă pentru unirea Bisericilor: „Papa — o știm prea bine — e fără îndoială obstacolul cel mai grav pe calea ecumenismului”.

Era mult, a stârnit senzație, dar Ioan Paul al II-lea spune mai multe și trage consecințele cuvintelor sale: dacă din exercitarea «ministerului petrin» a provenit atâta dificultate, să vedem ce putem face pentru a o elimina. Iată substanța paragrafelor 88-96 din enciclica *Ut unum sint*, care se regăsesc sub titlul *Ministerul de unitate al episcopului Romei* și care conțin

extraordinara propunere de a căuta împreună noi forme de exercitare a ministerului petrin:

«După secole de aspră polemică, celelalte Biserici și Comunități ecleziale abordează tot mai mult cu o nouă privire un asemenea minister al unității [...]. Sunt convins că am în această privință o deosebită răspundere, mai ales constatând aspirația ecumenică a majorității Comunităților creștine și ascultând cererea care mi-a fost adresată de a găsi o formă de exercitare a primatului care, nerenunțând la caracteristicile esențiale ale misiunii sale, să se deschidă către o nouă perspectivă [...].

Spiritul Sfânt să ne dea lumina sa și să-i lumineze pe toți păstorii și teologii Bisericilor noastre, ca să putem căuta, bineînțeles împreună, formele în care acest minister să poată realiza un serviciu de iubire recunoscut de unii și de ceilalți.

Este o datorie imensă, de la care nu ne putem sustrage și pe care n-o pot duce la bun sfârșit de unul singur. Comuniunea reală, deși imperfectă, care există între noi toți, n-ar putea oare să-i determine pe responsabili ecleziastici și teologii lor să instaureze alături de mine un dialog frățesc, răbdător, în care am putea să ne ascultăm dincolo de polemicile sterile, având în minte doar voința lui Isus adresată Bisericii sale și lăsându-ne pătrunși de strigătul lui: „să fie și acestea un singur lucru, pentru ca lumea să creadă că tu m-ai trimis”?»

Prin reevocarea acestei țințe maxime, ne despărțim de Ioan Paul al II-lea, pe care l-am urmărit în aventura primilor douăzeci de ani de Pontificat. Atentatul, călătoriile, bolile l-au format. A fost foarte impresionat de aventurile Poloniei sale iubite, cel puțin atâta cât poate învăța un bărbat din soarta soției sale. Și, în primul rând, resimte scandalul diferitelor Biserici. Poate că ceea ce l-a impresionat și schimbat cel mai mult, în douăzeci de ani, a fost eșecul visului său ecumenic. S-ar spune că el e mai îngrijorat pentru păcatul

Bisericilor decât pentru starea propriei sănătăți. Mai mult că oricând, azi simte în propria carne relele lumii. Iar lumea îi înțelege azi mai bine vocea.

Poate că el are încă ceva important de spus omenirii, eventual tocmai în direcția apropierii dintre credincioși. El continuă să viseze o întâlnire a tuturor creștinilor la Ierusalim sau la Betlehem, în anul 2000. Aceea poate că este întâlnirea întâlnirilor. Noutățile vin de obicei la începutul unui Pontificat, dar în cazul lui Ioan Paul al II-lea ar putea apărea și la sfârșit.

BIBLIOGRAFIE

1. TEXTE ALE PAPEI

a. Acte și documente ale Pontificatului

Pentru textele papale de obicei indicăm locul și data la care au fost pronunțate sau natura și data publicării, fără o trimitere la surse. Ele pot fi găsite în *l'Osservatore Romano* la data zilei următoare sau, în dreptul zilei respective, în volumele din colecția *Insegnamenti di Giovanni Paolo II* (care adună predici, discursuri, scrisori, mesaje, telegrame, audiențe generale, saluturi duminicale, rugăciuni), publicate de Libreria Editrice Vaticana. Din acestea au apărut — până în iunie 1998 — 19 volume, care ajung până la sfârșitul anului 1995. Aceleași texte sunt oferite — tot de către Libreria Editrice Vaticana și cu același titlu — pe CD-Rom. Această documentație este accesibilă și pe Internet: adresa sit-ului Vatican, <http://www.vatican.va>.

1. *Catechesi della sofferenza. I testi delle prime cinque udienze generali successive all'attentato del 13 maggio 1981*, Libreria Editrice Vaticana, 1982, 40 p.

2. *Uomo e donna Io cred. Catechesi sull'amore umano*, ed. A 3-a, Libreria Editrice Vaticana, 1992, 528 p.

3. *Catechesi sul credo*; volumul 1: *Credo in Dio Padre*, 384 p.; volumul 2: *Credo in Gesù Cristo*, 464 p.; volumul 3: *Credo nello Spirito Santo*, 432 p.; Libreria Editrice Vaticana, 1992. Volumul 4: *Credo la Chiesa*, Libreria Editrice Vaticana, 1996, 624 p. CD-Rom la aceeași Libreria Editrice Vaticana, *La catechesi di Giovanni Paolo II*, comprendente ii ciclo sull'amore umano e ii Credo.

4. // *Papa e i giovani* (primele șapte Zile mondiale ale tinerilor), Libreria Editrice Vaticana, 1992, 224 p.

5. *Tutte le encicliche* (primele zece), Giovanni Paolo II, Libreria Editrice Vaticana, 1993, 720 p.

b. Memorii și interviuri

6. Giovanni Paolo II, *Io, Papa. Il mio pensiero, il mio servizio*, în A. Biscardi și L. Liguori, // *Papa dai volto umano*, Rizzoli, Milano, 1979, pp. 17-27 (sinteza unei conversații cu autorii, revăzută și corectată de Papă în data de 8 martie 1979).

7. S. Trasatti — R. Tucci, *La pace condizione fondamentale per l'awenire dell'Africa. Intervista a Giovanni Paolo II*, Osservatore Romano și Radio Vaticana, 14 mai 1980.

8. S. Trasatti — R. Tucci, *Un filo providenziale lega i pellegrinaggi apostolici. Intervista a Giovanni Paolo II*, Osservatore Romano și Radio Vaticana, 13 iunie 1980.

9. G. Svidercoschi, *A colloquio con ii Papa. Perche per la seconda volta sono andato in Africa e perche voglio tornare tra la mia gente in Polonia*, în // *Tempo*, 21 februarie 1982.

10. «Non abbiate paura». *Andre Frossard dialoga con Giovanni Paolo II*, Rusconi, Roma, 1983 (titlul original: *N'avez pas peur!*, Editions Robert Laffont, Paris, 1982).

11. A. Frossard, *Portrait de Jean-Paul II*, Editions Robert Laffont, Paris, 1988 (traducere italiană: *Conversando con Giovanni Paolo II*, Rusconi, Milano, 1989).

12. J. Gawronski, // *Papa: cresci, uomo europeo. Colloquio sui rapporti Est- Ovest, la Perestrojka, il progresso*, în *La Stampa*, 4 aprilie 1989.

13. G. Svidercoschi, *Questi miei dieci anni. Giovanni Paolo II ci racconta ii suo pellegrinare attraverso ilmondo*, în *II Tempo*, 9 mai 1989.

14. Giovanni Paolo II și Vittorio Messori, *Varcare la soglia della speranza*, Mondadori, Milano, 1994. [traducere română: *Să trecem pragul speranței*, trad. De Sorin Mărculescu, București, Ed. Humanitas, 1995.]

15. J. Gawronski, // *mondo di Giovanni Paolo II. Prefazione di Carlo Măria Martini*, Mondadori, Milano, 1994. Reproduce (și completează cu un studiu al său) interviul luat lui Ioan Paul al II-lea și apărut în *La Stampa* din 2 noiembrie 1993, pe care pe bună dreptate îl prezintă ca «unicul interviu al Papei».

16. Giovanni Paolo II, *Dono e mistero. Nel 5(f del mio sacerdozio*, Libreria Editrice Vaticana, 1996.

17. B. Frappat, *Dieu seulpeut combler le deșir de l'homme. Intervue à Jean-Paul II*, La Croix, 20 august 1997.

c. Publicații anterioare Pontificatului

18. W. Gramatoeski — Z. Wilinska, *Karol Wojtyla negii scritti*, Bibliografie în italiană și în poloneză, Libreria Editrice Vaticana, 1980, 284 p. Enumera toate scrierile de K. Wojtyla și despre K. Wojtyla apărute înainte de alegerea ca Papă.

19. K. Wojtyla, *Alle fonti del rinnovamento. Studio sull'attuazione del Concilio Vaticano II*, Libreria Editrice Vaticana, 1981, 400 p. (ediție originală poloneză: 1972).

20. K. Wojtyla, *Segno di contraddizione. Meditazioni*, Vita e pensiero, Milano, 1977. Sunt cuprinse exercițiile predicate la Vatican, în prezența lui Paul al VI-lea, în Postul Paștelui 1976.

21. K. Wojtyla, // *Sinodo diocesano dell'arcidiocesi di Cracovia. 1972-1979*, Libreria Editrice Vaticana, 1985. O documentație completă cu toate intervențiile cardinalului Wojtyla.

22. K. Wojtyla, *Ocena mozliwosci zdubowania etyki chrzescijanskiej przj zalozeniach systemu Maksa Schelera* (Evaluarea posibilității de construcție a eticii creștine pe bazele sistemului lui Max Scheler), Lubin 135, Tow. Nauk. KUL., 1959.

23. K. Wojtyla, *Amore e responsabilita. Morale sessuale e vita interpersonale*, Marietti, Torino, 1980 (ediția I în 1969, ediția I poloneză în 1960).

24. K. Wojtyla, *Persona e atto*. Testo definitivo stabilito in collaborazione con l'autore da Anna-Teresa Tymieniecka. Introduzione all'edizione italiana di Armando Rigobello, Libreria Editrice Vaticana, 1982, 384 p. (prima ediție poloneză: 1969).

25. K. Wojtyla, *Ifondamenti dell'ordine etico*, Libreria Editrice Vaticana, 1980, 174 p. Traduce unsprezece eseuri din date diferite, apărute în diverse reviste.

26. K. Wojtyla, *Perche l'uomo. Scritti inediti di antropologia e filosofia*, Mondadori, Milano, 1995, 318 p. Adună ultimele lucrări filosofice ale cardinalului Wojtyla, scrise între 1972 și 1978.

27. K. Wojtyla, *Esercizi spirituali per i giovani*. Prefazione di Carmelo Giarratana, Libreria Editrice Vaticana, 1982, 176 p.

28. K. Wojtyła, *Măria. Omelie*, Prefazione del cârd. Ștefan Wyszyński, Libreria Editrice Vaticana, 1982, 184p.

29. K. Wojtyła, *Discese dai cielo. Omelie per Natale*. Introduzione di Carmelo Giarratana, Libreria Editrice Vaticana, 1982, 216 p.

30. K. Wojtyła, *Cristo e risorto. Omelie per Pasqua*. Introduzione di Carmelo Giarratana, Libreria Editrice Vaticana, 1983, 200 p.

31. K. Wojtyła, *Anno Santo. Omelie*, Prefazione del cârd. Franciszek Macharski, Libreria Editrice Vaticana, 1983, 156 p.

32. *Karol Wojtyła e ii Sinodo dei vescovi*. Redazione di Joseph Sarraf, a cura della Segreteria Generale del Sinodo dei vescovi, Libreria Editrice Vaticana, 1980, 432 p. Culegere cu intervențiile cardinalului Wojtyła la Sinoadele 1969, 1971, 1974 și 1977.

33. A. Jawien (K. Wojtyła), *La bottega dell'orejice. Meditazione sul sacramento del matrimonio che di tanto in tanto si trasforma in dramma*, IIa edizione, Libreria Editrice Vaticana, 1992, 100 p. (prima ediție italiană: 1979; prima ediție poloneză: 1960).

34. K. Wojtyła, *Pietra di luce. Poesie*, Libreria Editrice Vaticana, 1979, 112 p.

35. K. Wojtyła, *// sapore del pane. Poesie*, Libreria Editrice Vaticana, 1979, 136

P-

36. K. Wojtyła, *Fratello del nostro Dio e Raggi di paternità*, Drammi, disegni di

Salvatore Fiume, commento di Renzo Panzone, Libreria Editrice Vaticana, 1982, 192 p.

37. K. Wojtyła, *Giobbe ed altri inediti. Un dramma e sei poesie*, Libreria Editrice Vaticana, 1982, 140 p.

38. K. Wojtyła, *Opere letterarie. Poesie e drammi*, Libreria Editrice Vaticana, 1993, 592 p. Adună publicațiile enumerate mai sus, la numerele 34-37.

2. TEXTE DESPRE PAPĂ

a. Biografii și studii generale

39. Aa. W. (Diversi autori), *Giovanni Paolo II. L' uomo, il Papa, il suo messaggio*, opera in 4 volumi diretta da Alberto Michelini, Fabbri Editori, Milano, 1992-1993.

40. L. Accattoli, «*Io ho avuto paura a ricevere questa nomina*». *Ritratto di Papa Wojtyla in parole e immagini*, SEI, Torino, 1993.

41. G. Andreotti, *Giovanni Paolo II*, în volumul *A ogni morte di Papa. I Papi che ho conosciuto*, Rizzoli, Milano, 1980.
— *Diari 1976-1979*, Rizzoli, Milano, 1981.

42. J. Arias, *L' enigma Wojtyla*, Borla, Roma, 1986.
— *Giovanni Paolo II. Assolutismo e misericordia*, Sperling & Kupfer Editori, Milano, 1981.

43. G. Baget Bozzo, *Ortodossia e liberazione. Un'interpretazione di Papa Wojtyla*, Rizzoli, Milano, 1981.

44. C. Bernstein — M. Politi, *Sua Santità*, Rizzoli, Milano, 1996.

45. G. Blazinski, *Jean-Paul II, un homme de Cracovie*, Stock, Paris, 1979.

46. A. Boniecki, *Kalendarz zycia Karola Wojtyla*, Znak, Varşovia, 1983 (din acest «Kalendarium al vieții lui Karol Wojtyla» e în pregătire ediția engleză; nu există traducere italiană, dar autorul a extras o cronologie pe care a tradus-o în italiană și ne-a oferit o fotocopie).

47. R. Buttiglione, *Il pensiero di Karol Wojtyla*, JacaBook, Milano, 1982.

48. E. Cavaterra, *Il Papa de igiornifuturi*, Dino Editori, Roma, 1981.
— *Il Papa dell' uomo nuovo*, Dino Editori, Roma, 1982.

49. J. Chelini, *Jean Paulii. Le pelerin de la liberte*, Editions Jean Goujon, Paris, 1980.

50. D. Del Rio, *Wojtyla. Un Pontificato itinerante*, EDB, Bologna, 1994.
Prezentare organică a Pontificatului prin intermediul călătoriilor.

51. D. Del Rio — L. Accattoli, *Wojtyla il nuovo Mose*, Mondadori, Milano, 1988.

52. J. De Roeck, *L' uomo dalia Polonia*, Marietti, Torino, 1978.
53. L. Di Schiena, *Karol Wojtyla*, Editalia, Roma, 1991.
54. H.—J. Fischer, *Die Jahre mit Johannes Paul II, Rechenschaft uber ein politisches Pontifikat*, Herder, Freiburg, 1998.
55. F. Gentiloni, *Karol Wojtyla. Nel segno della contraddizione*, Baldini & Castoldi, Milano, 1996.
56. M.E. Gervais, *Jean-Paul II, l'homme et l'histoire du XXsiele*, 1998.
57. P. Gomez Borrero, *Juan Pablo II amigo*, Ed. Plaza y Janes, Barcelona, 1997.
58. J. Grootaers, *De Vatican II â Jean-Paul II*, Editions du Centurion, Paris, 1981 (traducere italiană: *Dai Concilio Vaticano II a Giovanni Paolo II*, Marietti, Casale Monferrato, 1982).
59. J. Kwitny, *Man of the Century. The life and times of Pope John Paul II*, Henry Hoit & C, New York, 1997.
60. G. Leclerc, *Jean-Paul II, le resistant*, Bartilat, Paris, 1996.
61. G. Lunati, *La religione di Giovanni Paolo II*, Marietti, Genova, 1998.
62. M. Malinski, *Le rădici di Papa Wojtyla. Biografia scritta da un amico*, Borla Editore, Roma, 1979.
63. D. O'Brien, *The hidden Pope: the personal Journey of John Paul II and Jerzy Kluger*, Day-Breack Books, New York, 1998.
64. J. Offredo, *Jean-Paul II. L'aventurier de Dieu*, Editions Carrere — Michel Lafon, Paris, 1986.
65. J. Perez Pellon, *Wojtyla el ultimo cruzado. Un papado medieval en el fin del milennio*, Temas de Hoy, Madrid, 1994.
66. A. Riccardi, *// potere del Papa da Pio XII a Giovanni Paolo II*, Laterza, Roma-Bari, 1993.
67. L. Sandri, *L'ultimo Papa re. Wojtyla, breve storia di un Pontificato controverso*, Datanews Editrice, Roma, 1996.

68. T. Szulc, *Pope John Paul II. The Biography*, Scribners, New York 1995.
69. H. Tincq, *Defis au Pape du III Millenaire. Le Pontificat de Jean-Paul II et le dossier du successeur*, Lattes, Paris, 1997.
70. R. Ubaldi, *Vita di Papa Wojtyla narrata come da lui stesso*, Rizzoli, Milano, 1983.
71. L. Valențe — K. Zanussi — G. Cajati, *Giovanni Paolo II. II profeta del terzo millennio*, Rai-Eri, Roma, 1997.
72. D. Willey, *God's Politician*, Published by arrangement with Faber and Faber Limited, London, 1992 (traducere italiană: // *politico di Dio. Giovanni Paolo II e la funzione del Vaticano sulla scena internazionale*, Longanesi, Milano, 1992).
73. W. Wynn, *Keepers of the Keys*, Random House, 1988 (traducere italiană: *Custodi del Regno. Giovanni XXIII, Paolo VI, Giovanni Paolo II, tre papi che hanno cambiato la Chiesa*, Frassinelli, Milano, 1989).
74. G. Zizola, *La restaurazione di Papa Wojtyla*, Laterza, Roma-Bari, 1985.
- *Per un ritratto di Giovanni Paolo II*, capitol din volumul // *successore*, Laterza, Roma-Bari, 1997, pp. 277-302.
- b. Studii specifice**
75. Aa.w. (Diversi autori), *Karol Wojtyla filosof o, teologo, poeta*, Atti del 1° Colloquio Internazionale del pensiero cristiano organizzato da Istra — Istituto di Studi per la Transizione, Roma, 23-25 settembre 1983, Libreria Editrice Vaticana, 1985, 384 p.
76. L. Accattoli, *Quando ii Papa chiede perdono. Tutti i mea culpa di Giovanni Paolo II*, Mondadori, Milano, 1997.
77. C. Cardia, *Karol Wojtyla. Vittoria e tramonto*, Donzelli Editore, Roma, 1994.
78. C. De Monclos, *Les voyages de Jean-Paul II*, Le Centurion, Paris, 1990.

79. M. Greeley, *The making of the Popes. 1978: the politics of intrigue in the Vatican*, Andrews and McMeel, Kansas City, 1979.

80. B. Lai, / *segreti del Vaticano. Da Pio XII a Papa Wojtyla*, Laterza, Roma- Bari, 1984.

— // *Papa non eletto. Giuseppe Siri cardinale di Santa Romana Chiesa*, Laterza, Roma-Bari, 1993.

81. G. Licheri, *Quel Conclave... epoi Wojtyla-jet*, Queriniana, Brescia, 1979. Util pentru informațiile despre Conclav.

82. M.A. Macciocchi, *Le donne secondo Wojtyla. Ventinove chiavi di lettura della «Mulieris dignitatem»*, Edizioni Paoline, Milano, 1992.

83. S. Magister, *Il sogno islamico di Papa Wojtyla*, în // *Mulino*, 2/1991, pp. 244- 250.

84. F. Margiotta Broglio, // *papato degli ultimi cinquant'anni. Dalia «nuova cristianità» di Pio XII alia geopolitica di Karol Wojtyla*, în *Rivista di studi politici internazionali*, nr. 1, 1989, pp. 47-56.

85. P. Meney, *Anche ii Papa ha avuto vent'anni*, Paoline, Milano, 1996.

86. M. Merle — C. De Montclos, *L'Eglise catholique et les relations internationales*, Cerf, Paris, 1988.

87. L. Rynkiewicz, *Viaggi e visite di Giovanni Paolo II al 19° anno di Pontificato. Dati riassuntivi e statistici*, Radio Vaticana, 1997.

88. M. Sansolini, *Io sedario Pontificio. La mia vita accanto ai Papi*, Libreria Editrice Vaticana, 1998.

89. A. Scola, *Ifondamenti antropologici e teologici della dignità e della missione della donna nel magistero di Giovanni Paolo II*, în *Laici oggi*, 40/1997, pp. 56-70.

90. T. Styczen, *Metoda antropologii filozoficznej w «Osobie i czynie» kardynala Wojtyfy* (Metoda antropologiei filosofice în Persoană și act de cardinalul Wojtyla), *AnalectaCrac.* 1973/1974, pp. 107-115.

91. G. Svidercoschi, *Lettera a un amico ebreo*, Mondadori, Milano, 1993.

92. G. Weigel, *Catholicism and Democracy: The Other Twentieth-Century Revolution*, în *The Washington Quarterly*, v. 12, nr. 4, 1989, pp. 5-28.

93. G. Zizola, // *Conclave. Storia e segreti*, Newton Compton Editori, Roma, 1993. Cu multe informații în legătură cu alegerea sa (pp. 290-310).